

UNIVERSITY
OF TURKU

Studii de Limbă și Cultură

≈ Ediție de centenar ≈

PAUL NANU (Ed.)

UNIVERSITATEA DIN TURKU

Studii de Limbă și Cultură

© Romanian Kieli ja Kulttuuri (2019)
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Turun Yliopisto

ISBN 978-951-29-7746-8 (Print)
ISBN 978-951-29-7747-5 (PDF)

[#romanianstudies](https://twitter.com/romanianstudies)

www.ficross.eu
Printed in Finland

Studii de Limbă și Cultură

- Ediție de centenar -

Volum editat de Paul Nanu

Universitatea din Turku

SUMAR

Studii de cultură

Nicoleta NEȘU (Universitatea La Sapienza, Roma)

"Noi" și "ei" sau despre locuire în epoca migrației • 13

Nagy LEVENTE (Universitatea Eötvös Loránd, Budapesta)

Florin CIOBAN, (ELTE Budapesta, Universitatea din Oradea)

Romanian, 100 Years Ago... in Budapest • 23

Diana V. BURLACU (Universitatea din Regensburg, Germania /
Universitatea Babeș-Bolyai)

*Chrestomatia Română a lui M. Gaster la 100 și ... un pol juma'
de ani.* • 33

Crina BUD (Universitatea York, Canada)

*Strategiile diplomatice ale colonelului Joe Boyle în favoarea
României în timpul primului război mondial.* • 49

Ovidiu IVANCU (Universitatea din Vilnius, Lituania)

*Mitul frontierei în literatura română postcomunistă. Reflecții
identitare* • 69

Eugenia BOJOGA (Institutul Pontifical Oriental, Vatican /
Universitatea Babeș-Bolyai)

*Unitate lingvistică vs. unitate națională în viziunea lui Eugeniu
Coșeriu* • 85

Carmen DĂRĂBUȘ (Universitatea Kliment Ohridski, Sofia)

La nord și la sud de Dunăre. Cella Serghi • 103

Camelia ZĂBAVĂ (Universitatea „Sfinții Chiril și Metodiu”
Veliko Târnovo, Bulgaria / Universitatea din Craiova)

*C. S. Nicolăescu-Ploșor – o viață în slujba limbii și culturii
române.* • 115

Felix NICOLAU (Universitatea din Lund, Suedia)

Pactele faustice – o literaturizare a teologiei • 131

Cristina SĂRĂCUȚ (Universitatea din Tampere / Universitatea
Babeș-Bolyai)

Literatura finlandeză pentru copii în traduceri românești • 159

Harieta TOPOLICEANU (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”
Iași / Università degli Studi di Torino)

*Giovenale Vegezzi-Ruscalla și începuturile românisticii
italiene* • 181

Emilia IVANCU (Universitatea Adam Mickiewicz din Poznan,
Polonia)

*Branding Romania sau Cine, cum, unde și când vinde
România?* • 195

Predarea limbii române ca limbă străină

Roxana CIOLĂNEANU (Universitatea din Lisabona / Institutul
Limbii Române din București)

*Scurt istoric al predării limbii române la Universitatea din
Lisabona* • 223

Ionuț GEANĂ (Arizona State University / Universitatea din București)

Diachronic and Synchronic Perspectives on (Teaching) Romanian as a Foreign Language. • 231

Alina IFTIME (Universitatea din Ankara, Turcia)

Predarea-învățarea comunicării orale în limba română ca limbă străină de studiu, prin intermediul actelor de limbaj
• 251

Raluca LEVONIAN (Università degli Studi di Udine / Universitatea din București)

Provocări și oportunități în predarea gramaticii limbii române ca limbă străină: studiu de caz • 267

Iulia NICA (Universitatea din Sevilla / Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași)

Andreea TELETIN (Université Sorbonne Nouvelle Paris 3 / Universitatea din București)

Predarea vocabularului românesc vorbitorilor de limbi romanice. Câteva considerații privind rolul sufixelor și al sufixoidelor. • 291

Petru APACHIȚEI (Universitatea de Studii Străine, Beijing)

Metode interactive în predarea limbii române ca limbă străină - experiențe didactice • 313

Cuvânt înainte

Volumul de față reunește contribuții ale lectorilor de limbă și cultură română de la universități din afara României, cu ocazia centenarului. Publicat la Universitatea din Turku (Finlanda), volumul este disponibil gratuit în format PDF, atât autorii cât și alte părți interesate putând să îl răspândească pe orice canal disponibil. Plecând de la principiul de *open science* îmbrățișat de universitatea noastră, sperăm ca articolele publicate aici să fie de folos studenților și cercetătorilor. O parte dintre acestea au fost prezentate în cadrul conferinței *100 de ani. Limbă și cultură română* (Brașov, 6-8 decembrie 2018), organizată de Institutul Limbii Române din București, în parteneriat cu Universitatea Transilvania din Brașov.

Volumul se axează pe probleme de cultură română sau care se rasfrâng într-un fel sau altul asupra culturii române, pe de o parte, și pe predarea limbii române străinilor (RLS), pe de altă parte.

Demersul nostru se înscrie în sfera studiilor românești și continuă seria publicațiilor dedicate acestora la Universitatea din Turku în ultimul deceniu.

Mulțumim pe această cale autorilor pentru contribuțiile lor.

= // \\ =

”NOI” ȘI ”EI” SAU DESPRE LOCUIRE ÎN EPOCA MIGRAȚIEI

Nicoleta Neșu

Universitatea La Sapienza, Roma

ABSTRACT

“We” and “Them” – About the Language as the House of Being During the Migration Periods

The paper that we are presenting leads with a list of the main theoretical aspects of the phenomenon of migration, a list that will oscillate in trying to integrate them between two perspectives: a philosophical-sociological one, and a linguistic one. We will, therefore, attempt to answer some questions related to the essence of the migration phenomenon in today's globalising society, and mainly see what its effects are on the linguistic behaviour of people who migrate.

KEYWORDS

migration, language, mother tongue, alterity, globalization

Lucrarea de față se vrea a fi un punct de reflecție asupra fenomenului locuirii unei limbi, locuire în sens heideggerian - ”limbajul casă a ființei” - din perspectiva filosofiei limbajului, într-o epocă în care migrația populației este o constantă și una dintre problemele majore, atât din punct de vedere politic și social, cât și, bineînțeles, din punct de vedere lingvistic, al limbii în care ”alegem” să locuim. În ansamblul cercetărilor noastre din ultimii ani, această problematică apare recurent, tratată din unghiuri diferite și sub

diverse aspecte ale sale. Vom încerca în cele ce urmează să facem o sinteză a acestor problematici, precum și o sinteză a diverselor moduri în care acestea au fost abordate¹.

Practic, punctul de plecare al interogației noastre asupra acestui fenomen este structurat în două momente, momente care coincid, în realitate, cu două contacte majore: pe de-o parte, contactul, direct sau mediat, cu literatura migrantă și pe de altă parte, contactul direct cu membri ai comunității românești din Roma, fie sub forma întâlnirilor sporadice și contextuale, fie sub forma unor contacte de tip didactic, pe termen mai lung, cu studenții români, stabiliți în Italia, care se înscriu la universitățile italiene pentru a studia limba și literatura română. Menționez aici că, alături de aceștia din urmă, la universitatea Sapienza din Roma, suntem în desfășurarea unui proiect mai amplu, în care ei joacă un rol activ important, de ”anchetatori lingvistici”, proiect ce și-a propus să monitorizeze diferite aspecte ale limbii române vorbite în Italia, și care are ca scop alcătuirea unui corpus de texte de limbă vorbită, corpus care, într-un moment ulterior, să facă obiectul unei cercetări lingvistice propriu-zise și detaliate.

Teoretic, punctul de plecare al interogației noastre își are originea în trei momente distincte: **1.** în definiția aristotelică a omului prin

¹ Lucrările la care vom face referire pe parcursul prezentei intervenții și din care vom relua anumite părți/fragmente sunt: ”La lingua come dimora o la costruzione del sè attraverso il linguaggio”, 2010, publicat în volumul *La lingua come dimora*, Actele colocviului, Revista Romania Orientale XXIII, Bagatto Libri ed. Roma, a cura di N. Neșu, pp. 9 – 20; ”Limba ca locuire”, 2013, publicat în volumul *Cultură și identitate românească. Tendințe actuale și reflectarea lor în diasporă*, coord. Ofelia Ichim, Editura Universității ”Alexandru Ioan Cuza”, Iași, pp. 181 – 191; ”Limba română între limbă străină, limbă maternă și limbă etnică – studiu de caz”, 2018, apărută în volumul *Limba română ca limbă străină. Metodologie și aplicabilitate culturală*, P. Nanu, E. Ivancu ed., Turun Yliopisto, Turku, Finlanda, pp. 113 – 125; ”Mutații în comportamentul lingvistic al emigranților. Raportul limbă maternă/limbă etnică - Studiu de caz: aspecte ale limbii române vorbite în comunitatea românească din Italia”, 2018, lucrare susținută în cadrul celui de-al VIII-lea Simpozion Internațional de Lingvistică, Institutul de Lingvistică Iordan-Rosetti al Academiei Române, București, în mai 2018, aflată în curs de publicare în volumul cu actele simpozionului.

intermediul limbajului și în relație imediată cu apartenența sa la un polis, 2. în ideea humboldtiană a omului care „se țese pe sine prin limbaj” și a limbii care conține în ea însăși întreaga țesătură conceptuală și întregul mod de raportare la lumea obiectuală caracteristice pentru o secțiune anumită a societății și în care sălășluiește o viziune a lumii care îi este specifică și 3. în alteritate ca dimensiune esențială a ființei umane (Coșeriu), cea care dă și dimensiunea sa politico-socială, manifestarea faptului-de-a-fi-cu-alții, precum și continua atribuire a eului celorlalți, sub forma dialogului - din această perspectivă, a vorbi o limbă istorică înseamnă, implicit, adeziunea la tradițiile istorico-lingvistice ale comunității care a produs-o și integrarea în această comunitate istorică, virtual opusă altor comunități lingvistice.

Firul roșu care unește cele două perspective, cea teoretică și cea practică, constă în căutarea unor răspunsuri pertinente la următoarea întrebare: *dacă și în ce măsură* „ieșirea” din limba maternă produce o schimbare a perspectivei personale asupra lumii precum și *modul și măsura* în care acest lucru influențează, la rîndul său, viziunea limbii de adopție (mai ales în cazul scrierilor literare), într-un prim moment, și *în ce constau*, concret, aceste schimbări, la nivelul formei și conținutului lingvistic, într-un al doilea moment. Limba comună, *logosul*, alături de *ethos* (normele comune), *genos* (descendența comună), *topos* (spațiul comun, ”patria”) și *epos* (mitologia originilor comune), definește națiunea, etnia, înțelese ca un complex simbolic și constitutiv al identității unui popor, și ca un principiu de ”agregare” socială²; în aceste sens, limba istorică sau idiomul se definesc ca fiind instrumentul prin care se transmit normele, tradițiile, valorile, regulile unei națiuni, ca fiind un ”cod” al continuității identitare dar și afective, un cod al apartenenței, al rădăcinilor și al unei memorii culturale³. Prin urmare, ne întrebăm ce se întîmplă în momentul concret al contactului direct și nemijlocit

² Tullio Altan, Carlo, 1995, *Ethnos e civiltà. Identità etniche e valori democratici*. Milano, Feltrinelli, p. 21.

³ Zaninelli, Francesca Linda, 2008, ”Idee e teorie sulla lingua. La voce dei genitori e insegnanti a Milano”, *Rivista italiana di educazione familiare* 2, p. 54.

între două culturi, între două limbi, între două idiomuri? Filosofia limbajului ne ”învață” că ”prin limbaj și-a dezvoltat omul umanitatea ca ființă mai întâi, ca ființă națională apoi și a umanizat lumea din perspectiva subiectivă în care a înscris o realitate obiectivă, existând în afara limbii, este adevărat, dar nu independent de limbă, după devenirea omului, ci dimpotrivă. O data cu devenirea umană a ființei, lumea va avea identitatea pe care i-o construiește limba, orice limbă fiind, în acest sens, un punct de vedere asupra lumii. Prin limbaj, așadar, omul și-a construit și a afirmat libertatea față de lume și, concomitent, și-a dezvoltat creativitatea.”⁴ Însă, cum se raportează, apoi, omul la această realitate lingvistică? Sunt aici două posibilități: dacă individul rămâne în mediul limbii materne, se supune sistemului normativ al limbii și va oscila mereu între „discursul repetat” și „creativitate” - sistemul, prin norma lingvistică, este cel care asigură înțelegerea, legătura cu tradiția; creativitatea ilustrează natura dinamică, natura procesuală a fenomenului lingvistic; dacă părăsește, însă, limba maternă și trece în cercul descris de o altă limbă, cum spune Humboldt, atunci situația se schimbă: într-un prim moment, el va trebui să învețe să se supună normei, respectiv tradiției limbii respective, apoi va trebui să învețe să creeze, pe cont propriu, în acea limbă și în spiritul acelei limbi. Desigur, și din acest punct de vedere, cazul literaturii este diferit de cel al limbajului cotidian (însă nu face obiectul intervenției noastre) – există scriitori care afirmă că nu pot concepe să scrie literatură într-o altă limbă decât limba maternă, cum e cazul unui Eliade sau al lui Manea, așa cum există cazuri de abandon total al limbii materne, la Ionesco sau Cioran, pentru a cita doar câteva cazuri dintre cele mai reprezentative.

Fenomenul atât de actual al migrației își găsește o analiză exemplară și extrem de complexă în lucrarea Donatellei di Cesare *Stranieri residenti. Una filosofia della migrazione*, apărută în Italia, la editura Bollati Boringhieri, în 2017, an deosebit de important și de

⁴ Irimia Dumitru, 1992, ”Omul față cu limba”, în *Omul și limbajul său*, secțiunea III.e, tomul XXXVII/XXXVIII, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, pp. 115 – 121, citatul este de la pagina 115.

controversat, la nivel mondial, în problematica migrației și a emigranților/imigranților. Am făcut câteva referiri la această lucrare în conferința pe care am susținut-o la Academia Română, în mai 2018, și din care voi relua, în cele ce urmează aspectele mai consistente, chiar dacă nu pot trimite direct la textul conferinței, ea fiind în acest moment încă în curs de publicare în volumul cu actele simpozionului. Fenomenul migrator este analizat, în această lucrare, pentru prima dată, după cum afirmă însăși autoarea, din punctul de vedere al unei *filosofii a migrației*. Se discută, astfel, și se analizează, din perspectivă filosofică, concepte precum dreptul la cetățenie, apartenența la un Stat, cele două căi liberale - conceptele de graniță deschisă și graniță închisă - , conceptele de suveranitate, libertate, drept la mișcare/drept la migrație. Migrația în sine nu reprezintă, în concepția autoarei, un dat biologic, ci, mai degrabă, un act existențial și politic care încă așteaptă să fie recunoscut. Din acest punct de vedere, lucrarea se vrea a fi și o contribuție la acceptarea, la legitimarea și la instaurarea unui *jus migrandi* și introduce, pentru prima dată în limbajul de specialitate, conceptul de *straniero residente* - străin rezident, trad. ns.⁵ Sunt discutate, bineînțeles, și aspecte doctrinare precum rasismul, xenofobia, politicile ospitaliere versus politicile coercitive, autoarea reamintind și repunând în discuție modelele clasice de cetățenie – Atena și modelul atenian (i.e. "autohtonă ateniană"), Roma și modelul roman (i.e. "cetățenia deschisă"), Ierusalim (i.e. "străinul rezident"). Fenomenul migrator este analizat în legătură cu conceptele de bază precum cel de Stat, de Ospitalitate, de Coabitare, iar în acest context, individul, afirmă autoarea, se reprezintă pe sine prin limba pe care o vorbește ca un "act politic" de apartenență la o comunitate. Acest concept de "act politic" manifestat în vorbirea unei limbi îl întâlnim, deloc întâmplător, la Eugenio Coșeriu, al cărui discipol este D. Di Cesare. De exemplu, într-un studiu publicat în 1996 și intitulat „Limbaj și politică”, Coșeriu afirma că, din moment ce limbajul este întotdeauna limbă istorică, el este întotdeauna și politic. Astfel, simplul fapt de a vorbi o limbă reprezintă, în

⁵ Di Cesare, D., 2017, *Stranieri residenti. Una filosofia della migrazione*, Bolati Boringhieri, Torino, pp. 12-13.

concepția sa, un act politic implicit, atât timp cât exprimă adeziunea la anumite tradiții istorico – lingvistice și la o anumită comunitate istorică, virtual , cel puțin, opusă altor comunități lingvistice ⁶.

Care este, însă, semnificatul verbului *a migra*? Donatella Di Cesare face un mic inventar etimologic al termenului, al verbului intransitiv *a migra* (pe care nu îl consideră deloc sinonim cu *a se mișca*, cum este, afirmă ea, de prea multe ori considerat), verb prezent cu formă asemănătoare în toate limbile romanice, dar și în engleză, de la latinescul *migrare*, cu rădăcini sanscrite și indo-europene, și care, în latină indica *a părăsi un loc, a pleca dintr-un anumit loc*. Deci, încă de la începuturi, afirmă autoarea, *a migra* nu reprezintă o ”simplă mișcare, ci trimite la un schimb complex, acela al locului și se împlinește, așadar, în momentul în care se întâlnește străinul și se inaugurează practica etico-politică a ospitalității” (trad. ns.) ⁷. Astfel, fenomenul migrării nu trebuie înțeles doar ca un proces biologic, evolutiv, cum este considerat mai ales de către biologi și cognitivisti, ci ca un act politic – ceea ce explică și motivul pentru care, spune autoarea, *jus migrandi*, de-a lungul secolelor, a fost contestat și a provocat conflicte de natură politică și socială. Chiar și astăzi este recunoscut doar parțial, sub forma *dreptului de emigrare*, adică de a ieși de pe teritoriul unui stat, dar nu și ca *drept de imigrare*, cel care conferă dreptul de a intra liber pe teritoriul altui stat; acesta din urmă, depinde, încă, de suveranitatea statelor și, astfel, *jus migrandi* , în concepția autoarei, ”reprezintă una dintre marile provocări ale secolului XXI” ⁸.

Foarte interesante ni s-au părut legăturile pe care autoarea le pune în evidență între Convenția de la Geneva, din 1951, cu privire la statutul refugiaților și lucrarea lui Kant, din 1795, *Zum Ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf (Perpetual Peace. A Philosophical Sketch*, traducerea în engleză și *Per la pace perpetua*, traducerea în limba italiană), în care acesta din urmă susținea că

⁶ Coșeriu, E., 1996, ”Limba și politică”, în revista *Revistă de lingvistică și știință literară*, nr. 5, Chișinău, p. 10 – 29.

⁷ Di Cesare, D., 2017, *Stranieri residenti. Una filosofia della migrazione*, Bolati Boringhieri, Torino, p. 92.

⁸ Idem, p. 93.

străinului nu îi poate fi refuzată intrarea pe teritoriul unui alt Stat dacă acest refuz îi poate cauza grave prejudicii sau îi poate periclita viața, lansînd concepte precum *dreptul cosmopolitic* și *ospitalitatea universală* drept condiții bazilare ale asigurării *păcii perpetue*; conceptul de ospitalitate, din acest punct de vedere, prin Kant, devine o categorie juridică și politică, chiar dacă el o vede limitată temporal - pentru că la Kant străinul nu va deveni niciodată rezident; el poate "vizita" o altă țară, un alt stat, ca turist, negustor, explorator sau pelegrin, dar nu va avea niciodată drept de rezidență.⁹

Migrația și fenomenul/procesul migrator sunt complementare, așa cum afirmam la începutul intervenției noastre, altor două concepte filosofice – cel de *locuire* și cel de *alteritate*. Locuirea - locuirea umană, în *spațiu*, adică a poseda, a se instala, a rămîne/a dăinui, a se identifica cu locul, dar, în același timp, și locuirea umană în *limbaj*, respectiv într-o *limbă*. Limba nu întotdeauna, însă, are aceleași coordonate geografice cu cele ale spațiului. Dacă a locui într-un spațiu este echivalent cu a-l poseda, cu *a avea*, a locui într-o limbă, de la Heidegger încoace, înseamnă *a fi*, *a exista*. În majoritatea situațiilor, cele două planuri se suprapun și avem de-a face cu cazul "fericit" al locuirii, concomitente, într-un spațiu și într-o limbă care își aparțin – cazul locuirii, fizic vorbind, între granițele unui Stat și în interiorul limbii sale, limbă istorică, idiom, care este și limbă maternă. Se naște, în modul cel mai firesc posibil, întrebarea: ce se întîmplă, însă, cînd coordonatele locuirii unui spațiu nu (mai) coincid, nu se (mai) suprapun, geografic și temporal, cu cele ale locuirii unei limbi? Ce se întîmplă în cazul fenomenului migrator? Ce va predomina, *a avea* sau *a exista*? La nivel lingvistic, în comunitatea de emigranți/imigranți, limba maternă tinde să se modifice, treptat, și devine ceea ce P. Balboni numește *limbă etnică*,¹⁰ adică limba comunității de origine, limbă folosită în

⁹ Idem, pp. 99 – 101.

¹⁰ Balboni și colaboratorii săi discută acest concept pe parcursul mai multor cercetări publicate, amintim aici doar Balboni, P.E., 2015, *Le sfide di Babele. Insegnare le lingue nelle società complesse*, Quarta Edizione completamente ristrutturata, ampliata e aggiornata, Torino, Utet Università.

situații familiale, colocviale, de multe ori cu aspecte dialectale sau regionale și mult influențată de limba țării de adopție; este o limbă care nu mai are, pentru vorbitorii respectivi, niciun caracter instituțional, nu reprezintă limba prin care are loc contactul social și/sau instituțional, nu reprezintă limba de desfășurare a activității lor profesionale, nu este limba oficială a statului în care trăiesc. Predomină variantele regionale, chiar dialectale, acolo unde este cazul, și suportă masiv influențe "negative" în urma contactului cu limba oficială a țării de adopție, code-switching-ul, citările dintr-o limbă în alta, intonația și accentul modificate, distorsionarea fonemelor, pronunția greșită intenționată/non-intenționată, împrumuturi, calcuri lingvistice la nivel fonetic, morfologic sau sintactic, etc.

Pe de altă parte, vorbim despre *alteritate*. Alteritatea, unul dintre universalile limbajului, alături de *semanticitate* (limbajul semnifică, este semn), *creativitate* (limbajul reprezintă activitate creatoare - *energeia*), *materialitate* (limbajul se prezintă în lume ca fapt fizic) și *istoricitate* (limbajul se realizează întotdeauna în forme determinate istoric), ține, deci, de problematica intersubiectivității limbajului uman. Alteritatea ca o intuiție a legăturii dintre elementul specific omului și detreminarea lui în și prin limbaj, în și prin comunitatea lingvistică căreia îi aparține, alteritatea ca una dintre trăsăturile esențiale ale limbajului, alteritatea ca manifestare a faptului de a fi cu alții, alteritatea ca dimensiune constitutivă a ființei umane, alteritatea care ar trebui să anuleze opozițiile de tip *eu/tu, noi/voi* și *celălalt/ceilalți* pentru simplul fapt că celălalt se regăsește în mine, ceilalți sunt potențiale proiecții ale eului meu, sau, cum spunea Paul Ricoeur, *drumul cel mai bun care duce la Mine trece prin celălalt*. Din această perspectivă, cum susține și Donatella Di Cesare, pronumele și folosirea lor, nu mai sunt indiferente, ele delimitează spații și roluri, grupuri și tabere, gestionează și direcționează discursurile – "sunt primele frontiere decisive, cele lingvistice" și poate că acum, mai mult ca oricând, ar fi nevoie de o filosofie a pronumelui¹¹. Ce conținut mai putem atribui, astăzi, pronumelui *noi*? se întreabă, retoric, autoarea. El este, prin excelență, forma

¹¹ Di Cesare, D., op. cit, p. 106.

gramaticală a comunității, *include* pronumele personal de persoana I singular, *eu*, dar și pronumele personal de persoana a II a singular, *tu*; în același timp, însă, *exclude*, el trimite, indirect, dar implicit, la *voi* dar și la *ei/ele*, adică *alții* sau *ceilalți* care devin, un implicit colectiv *non-noi*. Trasează granițe lingvistice, astfel, și separă. Important este, însă, să nu ajungă să se transforme într-o ”gramatică a urii”, cum o numește autoarea. Există o întreagă tradiție hermeneutică, fenomenologică de reflecție asupra conceptului de ”celălalt”, iar în domeniul literaturii, motivul jidovului rătăcitor și/sau motivul străinului, ca factor declanșator de panică, frică și ură abundă în scrieri, re-scrieri, în interpretări și re-interpretări.¹²

BIBLIOGRAFIE

- Balboni, P.E., 2015, *Le sfide di Babele. Insegnare le lingue nelle società complesse*, Quarta Edizione completamente ristrutturata, ampliata e aggiornata, Torino, Utet Università.
- Coșeriu, E., 1996, ”Limba și politică”, în revista *Revistă de lingvistică și știință literară*, nr. 5, Chișinău, p. 10 – 29.
- Di Cesare, D., 2017, *Stranieri residenti. Una filosofia della migrazione*, Bolati Boringhieri, Torino
- Irimia D., 1992, ”Omul față cu limba”, în *Omul și limbajul său*, secțiunea III.e, tomul XXXVII/XXXVIII, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, pp. 115 – 121
- Neșu, N., 2010, ”La lingua come dimora o la costruzione del sè attraverso il linguaggio”, în volumul *La lingua come dimora*, Revista Romania Orientale XXIII, Bagatto Libri ed. Roma, a cura di N. Neșu, pp. 9 – 20
- Neșu, N., 2013, ”Limba ca locuire”, în volumul *Cultură și identitate românească. Tendințe actuale și reflectarea lor în diasporă*, coord. Ofelia Ichim, Editura Universității ”Alexandru Ioan Cuza”, Iași, pp. 181 – 191
- Neșu, N., 2018, ”Limba română între limbă străină, limbă maternă și limbă etnică – studiu de caz”, în volumul *Limba română ca*

¹² Idem, pp. 108 – 109.

limbă străină. Metodologie și aplicabilitate culturală, P. Nanu, E. Ivancu (Ed.), Turun Yliopisto, Turku, Finlanda, pp. 113 – 125

Neșu, N., 2018, ”Mutații în comportamentul lingvistic al emigranților. Raportul limbă maternă/limbă etnică - Studiu de caz: aspecte ale limbii române vorbite în comunitatea românească din Italia”, lucrare susținută în cadrul celui de-al VIII-lea Simpozion Internațional de Lingvistică, Institutul de Lingvistică Iordan-Rosetti al Academiei Române, București, mai 2018, aflată în curs de publicare în volumul cu actele simpozionului.

Tullio Altan, C., 1995, *Ethnos e civiltà. Identità etniche e valori democratici*. Milano, Feltrinelli

Zaninelli, F. L., 2008, ”Idee e teorie sulla lingua. La voce dei genitori e insegnanti a Milano”, *Rivista italiana di educazione familiare*
2

ROMANIAN, 100 YEARS AGO... IN BUDAPEST

Nagy Levente (Eötvös Loránd University, Budapest)

Florin Cioban (ELTE Budapest, Universitatea din Oradea)

ABSTRACT

This article presents an episode in the long and oftentimes controversial history of the department of Romanian in Budapest. After its inception and the end of founder Alexandru Roman's tenure as head of the department, the decades that came after the turn of the century saw this institution embroiled in a large battle for succession. Ioan Ciocan, Iosif Siegescu and Gheorghe Alexici were the main three people going head to head and replacing each other as leaders of the department of Romanian. This piece details what it was that each of the three were remarkable for and, especially, how they were perceived by their contemporaries and their posterity.

KEYWORDS

Romanian Language Department, University of Budapest, Alexandru Roman and his successors

The Romanian language department of the University of Budapest is more than 155 years old, being instated in 1863 as a principal form of teaching university-level Romanian. One person who was responsible with the founding of this department is Alexandru Roman – the great man of culture from Bihor who managed to successfully carry out the lengthy political and administrative processes required for this department to start its activity under his lead.

Roman wanted his successor to be Valeriu Braniște. In 1893, however, Braniște was assigned a position at the gymnasium in Brașov. We don't know why he didn't also apply after the death of Roman (September 27, 1897). What we do know for sure, however, is that the reveal of the names of the candidates ignited a big scandal. The fact that there were eight candidates shows the degree of importance of this department in the academic, political and cultural life of that time. Here are the candidates: Grigore Moldovan (then a professor teaching at a university in Cluj, and a controversial figure, especially for his pro-Hungarian stance); Gheorghe Alexici, who was already a lecturer at the Department of Romanian himself, albeit regarded with all-around antipathy by the students at the time; Iosif Siegescu, a professor of Greek Catholic religion in Budapest; Alexiu Viciu, a professor at a gymnasium in Blaj; Nicolae Bodiu, a professor at a gymnasium in Jombor (known today as Sombor, a city in Vojvodina, Serbia); Vincențiu Nicoară, a professor at a gymnasium in Fiume (known today as Rijeka, a city in Croatia); Silvestru Nicoară, a professor at a gymnasium in Blaj; Ioan Ciocan, a deputy in the Hungarian parliament; Simon Deseanu, who was then a notary in Chișineu-Criș.

The candidate that wound up being chosen as head of department in 1898 was Ioan Ciocan. Although he had spent his university years studying in Vienna (Barbaneum), Graz and Budapest, and was, for a time, also the editor-in-chief of the newspaper *Albina (The Bee)* (1876), he did not publish a single line of writing during his academic career (1898-1910). Thus, it is no wonder that Ciocan became the go-to target for the ironic commentary of the new generation of young Romanian intellectuals. He was heavily criticized in *Tribuna poporului (The People's Tribune)* several times over by a certain „Nicu.” Octavian Goga himself may have been hiding under this moniker. Ciocan was accused of betraying Romanian interests and of professional, scientific and didactic incompetence. Another article, also published by *Tribuna poporului*, even accused him of not even knowing Romanian well. 1908 saw Goga relaunching his attacks, in the style of *Tribuna poporului*, towards the person who had been his very professor at one point, stating that, during Ciocan's years, „the literary and scientific level

of the department had completely fallen, and, in what concerns the national level, there wasn't even one to begin with, as this governmental professor was an entirely faceless presence." The accounts told by the contemporaries reveal that the image that Goga built for Ciocan in such an intransigent and sometimes even malevolent manner could stand for more nuance. Iosif Popovici, who was also a lecturer at the Department of Romanian between 1905 and 1915, felt, in 1906, that Ciocan's work and struggle for the Romanian interests was above all of the efforts of Alexandru Roman in this sense: „Roman behaved [...] in a much paler fashion than Ciocan, who was, otherwise, a man of *puritanical character*." Rebreanu would later evoke the image of Ciocan in his novel *Ion* as well. „Ciocan had been, for many years, the principal of the Romanian high school, had been dallying with the Hungarians, had made them concessions by introducing, especially in underhanded ways, the Hungarian language into the curriculum, while, in exchange, the people at the top had rewarded him with a term as deputy. The election was always carried out in an independent form, but it was the independents who are the most stalwart defenders of all governments. Independence went on to also win him the department of Romanian literature at the University of Budapest and kept his Armadia represented in the parliament up until the day that he shut his eyes and passed away. He was a quiet, morose man and, thus, never stirred up the waters in the capital much. Those who were maliciously minded used to tell a story, with great abundance of detail, of how, in fifteen years, Ciocan had only once unhinged his lips when, upon the occasion of two doors having been left open, he angrily shouted: „The door, gentlemen, for the draft is awfully nasty here!," an oratorical improvisation for which the entire room frantically applauded." (Liviu Rebreanu, *Ion* in *Opere 4 (Complete Works 4)*, ed. by Niculae Gheran, Valeria Dumitrescu, Minerva Publishing House, Bucharest, 1970, p. 321-322).

The most controversial figure in the history of the department during this turn of the century and of regimes is still Iosif Siegescu. If, against Ciocan, Goga had only a few vehement attacks, he led a fully fledged campaign to slander and discredit Siegescu. After Ciocan retired in the spring of 1909, the professors' body of the

university named Gheorghe Alexici at the top spot among the candidates for the position of leader of the Department. The list that the professors agreed on had Siegescu on a mere third place, but the Minister of Culture of the time, Albert Apponyi, still named Siegescu as the head of department. Goga's onslaught was not far behind. In a radical, bellicose and furious style, also rooted in the dissatisfaction with Siegescu's electoral victory (Goga was part of the radical wing of the Romanian National Party), he urged the Romanian academic youth to revolt: „If we have, in our universities, a conscious and determined youth, they should be impeding the opening lecture of such a cog, of this defiler and annihilator of all that is Romanian, of the Romanian language and science.” Goga's call was answered: „our boys, over 100 in number, stopped him from delivering his inauguration lecture. One of them even nudged him in the ribs, although he was then escorted out of the lecture hall by dean Szinnyei. When he found out about this from Miron Cristea, Goga enthusiastically wrote the following about the action of the Romanian academic youth: „These boys gave us proof that, while thrown into the waves of a life that is foreign to their call, while students of schools whose purpose is to groom janizaries, they have, in spite of all of this, kept their soul pure and untouched by the seed of the disease that surrounds them. They have kept their shepherd's resilience and their countryman's decency out there in Budapest, whose poisoned arrows have failed to pierce these chests.” It's no wonder that, in a situation such as this one, Siegescu and, by association and indirectly, the Department of Romanian were involved in what, to this day, remains a situation that is characteristic for the department from Budapest, which titled the book released on its 150th anniversary „Inter Scyllam et Caribdim.”

Goga's writings eloquently present to us the doubly frustrating situation that the Romanian intellectual from the Hungarian-occupied Transylvania found themselves in at the time. They were marginal, both from the perspective of Bucharest and especially from the perspective of Budapest. Beginning with the famous article written by Titu Maiorescu in 1868 (*Limba română în jurnalele din Austria (The Romanian Language in the Journals of Austria)*), the Romanian intellectuals from Hungary were scolded for the powerful

influence that Hungarian and German culture had on them. Here is what Duiliu Zamfirescu had to say on this matter: „Slavici writes in a disfigured Romanian. [...] Chendi Ilarie, who doesn't write in Romanian all that well, but thinks rather alright.” Almost exactly the same charges are brought by the likes of Goga, Chendi and Lupaș to Siegescu or Alexici. There is really no point in even addressing the fact that, in the Austro-Hungarian Monarchy and especially in the capital of Hungary, many Romanian intellectuals felt subjugated, mistreated and marginalized, since the entirety of 19th century Romanian literary and journalistic history stands behind this very notion. This doubly frustrating situation, caused by the attraction to and / or rejection of the two centers (Bucharest and Budapest) by the Romanians from Hungary and Transylvania, led to different reactions. The intellectuals, especially the writers, editors and journalists (e.g. Goga, Octavian Tăslăuanu, Ioan Slavici, Vasile Lucaciu, George Coșbuc) were of the opinion that „the sun of all Romanians rises from Bucharest” (Slavici). They wanted to integrate into the Romanian culture and literature (many of them even established their residence on the other side of the Carpathians). However, they were cautious from a political point of view: they did not openly fight for the unification of Transylvania and Romania at least until the dawn of World War I (e.g. Goga, Tăslăuanu, Lucaciu).

We must mention, however, that the Romanians who, if made to choose between Bucharest and Budapest, preferred the capital of Hungary were a relatively large group, at least until 1918. In February 1917, a few months after Romania joined the war, almost 200 Romanians from Transylvania and Hungary signed a declaration of fealty to the Hungarian Crown. True, some of them only under the pressure of the Hungarian government, but still... they did sign it. Here is the last paragraph of the declaration: „We, the Romanians of Hungary, do hereby insist on remaining under the rule of the sacred Hungarian crown. It is for the preservation of this unswayable will of their own that thousands of our sons bleed, and it is for the protection of this will that the Romanian people of this nation will fight with all of its arms, both of the soul and of the body.” Among the signatories we can find names like Vasile

Mangra, Miron Cristea, Nicolae Sulica, etc., and, of course, Iosif Siegescu. We believe that the attitude of the signatories was most adequately characterized by Lucian Boia: „Even if there’s no heroism that can be spoken of here, that does not necessarily lead us to the conclusion that this is a surrender. The leaders of the Romanians sought to avoid a conflict with the Hungarian authorities, who, during wartime, would have turned against them and the entire Romanian population.”

As a man of science, Siegescu wasn’t exactly quite as insignificant as Goga painted him. In any case, he wrote more scientific articles than Al. Roman. True, all of them were written in Hungarian, but in the most important scientific journals of the time. He did not become a member of the Romanian Academy, but he was a respected personality in the Hungarian scientific sphere, given that he had been inducted as a member of „Budapesti Philológiai Társaság” (the Philological Society of Budapest) ever since 1898, and regularly published in its prestigious journal, *Egyetemes Philológiai Közlöny*.

The main work of Siegescu is, however, the monograph of the history of Romanian orthography. It is a synthesis of his scientific output up until that point, which included all of his previously published studies in the field of Romanian philology. The work was well received by his contemporaries: the Blaj magazine *Unirea (The Union)* published a glowing review to praise it; while the journal of the Hungarian Academy made an ample presentation of the work. It is maybe the only outing by Siegescu that not even his most acerbic adversaries (Goga, Chendi, etc.) didn’t write anything negative about.

Siegescu only published three books in Romanian: one was a compendium of prayers released immediately after the start of World War I for the Romanian soldiers in the Austro-Hungarian army, a second involved editing the speeches held in parliament by “the worst enemy of the Romanians,” count István Tisza (prime minister between 1903 and 1905, and 1913 and 1917) in a Romanian translation: *Discursurile contelui Ștefan Tisza 1893–1915. Cu o prefață despre personalitatea contelui Tisza și despre concepția*

lui asupra problemei românești. [...] Adunate de un român iubitor de adevăr (*The Speeches of Count Ștefan Tisza 1893-1915. With a Foreword on the Personality of Count Tisza and His Conception about the Romanian Problem. [...] Compiled by a Truth-Loving Romanian*), Budapest, 1915. The third work is an actual speech that he held in the Hungarian parliament: *Discursul deputatului prof. dr. Iosif Siegescu despre chestia română în Camera ungară în ședința de la 28 februarie 1917* (*The Speech of Deputy Iosif Siegescu, Prof. PhD, about the Romanian Issue in the Hungarian Chamber During the February 28, 1917 Session*), Budapest, 1917.

Gheorghe Alexici is the person most directly tied to the year of 1918 in the history of the department of Romanian from Budapest. He had twice been a candidate for taking over as head of department. The first time was immediately after the death of Roman. As we know, Ioan Ciocan won that election, but Alexici stayed onboard as a lecturer. Professionally speaking, Alexici would have been the best choice for heading the department. He was an erudite philologist. He had studied at the Faculty of Letters within the University of Budapest, majoring in Hungarian, Latin and Romanian. In 1888, he published his doctoral thesis (*Magyar elemek az oláh nyelvben*), which first saw print in one of the most prestigious Hungarian journals on linguistics (*Magyar Nyelvőr*), and went on to be published in a separate monograph the same year. It was the first monographic work about the Hungarian elements of the Romanian language. The message, true and false, sadly, of the work, however – presented in a very careful way – was that the Romanian language and people formed in the south of the Danube. Romanians, a people of shepherds, had apparently borrowed the patterns of their culture from other people, among which were the Hungarians, after they migrated from the mountainous pastures down to the plains. In the specialized Romanian literature, Alexici's work went unnoticed and, implicitly, not taken to task at the time (although it was published in Romanian as well, in 1894, in Grigore Moldovan's magazine, *Ungaria* (*Hungary*)). The Hungarian linguists, however, were obviously very grateful to Alexici, who was awarded for this work by the Hungarian Academy (the Sámuel prize).

In spite of his opinions, which we have shown above, Alexici was not seen as one of the renegades or traitors. His relationship with the members of the young nationalist generation was good. In 1901, he was on extremely good terms with the entire Iorga family. In 1906, when Alexici published a history of Romanian literature in German, however, things took a sudden turn. The book was well received by some of the Romanists in Germany (Gustav Weigand and Heimann Hariton Tiktin), but the intellectuals back in the Romanian Old Kingdom attacked it with pertinent arguments. Petre V. Haneş stated the following in a study about Alexici's book: "we see [Alexici] pointing out [...] that, during the Medieval Times, we were primitives, nomads, devoid of national consciousness [...] that it was only through Luther's Reformation, when it was introduced in Transylvania, that we turned into a nation from the ethnographic utterance we had been until then." Another critical observation was that Alexici emphasized the cultural superiority of Transylvania, a statement that Haneş could not accept. Iorga himself reviewed the book. His review, published in a prestigious French magazine, was written with the European public in mind and, to this day, it can stand as an exemplar of an efficient reply in this realm of bilateral political and cultural relations – „sublime we might [call them], but totally and utterly absent." In his perception, Alexici's book was more of a mocking lampoon written in a bitter and sour style against Romanian literature, by a... Romanian.

The campaign against Alexici was also aided by his colleague from the department, Iosif Popovici. It is beyond a shadow of a doubt that the moment when the review was published, 21 years later, right in the midst of the competition for the position of head of department, for the aforementioned work, released in 1888 by Alexici: *Az oláh nyelv magyar jövevényyszavai*, was not by chance. However, we do not believe that Popovici's critique would have considerably influenced Alexici's loss in that election, since naming Siegescu in that position also sealed Popovici's fate, who, due to his feelings of indignation and sadness stemming from this unjustified appointment, decided to hand in his resignation and step down from his position in the department.

Also as a response to Siegescu's appointment, Alexici printed his opening course (January 22, 1916) for the second semester of the school year. It is the only document of this kind in the history of the department. In his opening speech, structured as a scientific autobiography and a professional credo, Alexici becomes a true crusader of Romanian culture.

BIBLIOGRAPHY

- Kese Katalin, *Contributions à l'histoire de la philologie roumaine en Hongrie (vie et activité de Ioan Ciocan)*, Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio Linguistic, (XII) 1981
- Nacu Dumitru, *Un mare nedreptățit: Ioan Ciocanu*, Plaiuri Năsăudene (III) 1945, nr.31– 33
- Nagy Levente, *Catedra de filologie română de la Budapesta: 150 de ani de existență*, în *Identitásképző stratégiák és a budapesti román tanszék története*, Eotvoskiado, Budapest, 2013
- Neamțu Gelu, *Alexandru Roman, marele fu al Bihorului (1826– 1897)*, Oradea, Fundația Culturală Cele Trei Crișuri, 1995
- Păcurariu Ioan, *Ioan Ciocan. Vieața, caracteristica, moartea și funeraliile lui*, Értesítő a nászódi alapítvány főgimnáziumról 1915– 16 tanévre, Bistrița, Tipografia G. Matheiu
- Vaida Voevod Alexandru, *Memorii*, vol. 1., ed. de Alexandru Șerban, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994

*CHRESTOMATIA ROMÂNĂ A LUI M. GASTER LA 100 ȘI ... UN
POLJUMA' DE ANI.*

Diana V. Burlacu

Universitatea din Regensburg, Germania

Universitatea Babeș-Bolyai

ABSTRACT

M. Gaster's Romanian Chrestomathy on Its 127th Anniversary

The present study aims to cast light on a fundamental philological work entitled *Chrestomatia Română* (Romanian Chrestomathy) by M. Gaster, published in 1891, in Leipzig and Bucharest. Echoing the centenary celebration of Romania as a unified national state (1918-2018), the title refers to the 127-year anniversary since its publication, by punningly explaining the further 20 years as the value of a 19th-century golden coin present on the Romanian territories, its half representing the almost 10 years more. The two volumes of this impressive anthology collect various Romanian texts written in both the old Slavic alphabet and the modern Latin alphabet, the first recorded text dating back to the year 1550, the last one, to 1882. The wide range of subjects (from history and theology to incantations, fairy-tales and cooking recipes) from more than three hundred years, as well as the still developing Romanian present in the selected fragments, provide a genuine diachronic analysis of the Romanian language and literature in the 16th-19th centuries.

KEYWORDS

anthology, language history, literature, Romanian language, vocabulary

MOTTO:

*Un popor care nu-și cunoaște istoria
e ca un copil care nu-și cunoaște părinții.*
(Nicolae Iorga)

Pentru orice vorbitor nativ de limba română din categoria nelingviștilor sau a non-specialiștilor în istoria limbii, consultarea unei lucrări care se pretinde a fi scrisă în limba română, dar folosește, de fapt, alfabetul chirilic, poate echivala cu o stare de șoc: la început, mirare și confuzie la vederea unor pagini indescifrabile, dar și neîncredere în bunele intenții ale autorului, urmate de neliniște sau chiar de panică. Adevărul e că româna este definită drept „limba latină populară, vorbită neîntrerupt timp de două mii de ani, în nordul și sudul Dunării, într-un mediu trac, grec, turc, slav, adică oriental” (Alexandrescu, 2007: 53), așadar influența de orice natură a acestora nu ar trebui să surprindă pe nimeni. Totuși, în lipsa unor cunoștințe temeinice de slavonă, în cazul de față, a unui tabel de corespondență între literele chirilice și cele latinești, nu în ultimul rând, în lipsa meticulozității și a unui interes direct, profanul se va retrage discret și definitiv, nu fără regrete, dintre hățișurile acestui tărâm necunoscut. *Been there, done that*, într-o exprimare informală anglo-americană, sau într-una românească mai directă și prea puțin onorabilă, *a se uita ca mâța-n calendar*, reprezintă descrieri plastice ale propriei experiențe cu *Chrestomația română* (1891), în două volume, a lui M. Gaster. Cu toate acestea, dorința de a parcurge, chiar și parțial și succint, o operă de o asemenea anvergură, prefațată de autor într-o savuroasă limbă română de final de secol al XIX-lea, s-a dovedit mult mai puternică decât șocul inițial sau renunțarea de final.

Născut la București, în anul 1856, M. Gaster, de fapt, rabinul și rectorul Moses Gaster (căci în anul apariției operei sale de căpătâi, 1891, fusese recent investit ca rector al Colegiului evreiesc din Ramsgate), a fost „filolog, istoric literar, publicist și folclorist român-evreu de rit sefard, erudit în domeniul limbii și culturii române și al studiilor iudaice, luptător pentru emanciparea evreilor

din România și un important conducător sionist. La scurt timp după ce a fost ales membru în societatea *Ateneul Român* în 1885 a fost expulzat din România, din ordinul guvernului liberal al lui Ion Brătianu, și s-a stabilit în Regatul Unit, unde a deținut funcția de șef rabin al evreilor sefarzi” (*wikipedia.ro*). Școlit la Leipzig și la Breslau (Polonia), bun amic al lui Șăineanu, Eminescu, Maiorescu, Macedonski, Odobescu, Hașdeu sau Tocilescu, M. Gaster „are meritul de a fi autorul primei încercări de sistematizare a folclorului literar românesc în *Literatura populară română*, București, 1883. *Chrestomația română*, Leipzig, București, 1891, a fost considerată mulți ani lucrare de referință în domeniu, făcând cunoscute în mediile de specialitate europene limba și literatura română [...] lucrare în două volume incluzând reproducerea a peste 200 de texte manuscrise” (*wikipedia.ro*) din secolele XVI-XIX, jumătate dintre textele din volumul al doilea aparținând ultimului secol (datate 1800-1882).

Început în jurul anului 1881 și dedicat Majestății Sale, Carol I, Regele României, protectorul a tot ce este bun și nobil, la a 25^a aniversare a suirei sale pe Tron, studiul lui Gaster intitulat *Chrestomatie Română*. Texte tipărite și manuscrise [sec. XVI-XIX], dialectale și populare. Cu o Introducere, Gramatică și un Glosar româno-francez de M. Gaster, a fost publicat după zece ani de „muncă de dragoste” (CR I: XII) în două volume:

Vol. I. *Introducere, Gramatică, Texte [1550-1710]*

Vol. II. *Texte [1710-1830], Dialectologie, Literatură populară, Glosar.*

Pe lângă faptul că *Precuvântarea* și introducerea sunt bilingve (română-franceză), ceea ce presupune deschiderea către un public mult mai larg, de origine străină, meritul lucrării de față constă în acela de a include și manuscrise care lipsesc din „cea dintăia *Chrestomatie română* ce s’a publicat, adecă aceea a maestrului Cipariu intitulată «*Analectele literare*»” (CR I: II), și din următoarele, *Lepturariul* lui Aron Pumnul și *Cartea de cetire* a lui Lambrior.

Majoritatea textelor selectate de către autor sunt de natură teologică, acestea fiind „cele mai numeroase și cele mai vechi” (CR I: XVIII), în comparație cu „cele-l-alte ramuri ale literaturii” (CR I: LXII), motivul fiind unul pragmatic: ultimele „nu corespund unei necesități atât de imediate precum este teologia” (CR I: LXII). De fapt, „textele beletristice copiate sau tipărite între 1532 și 1640 aparțin în marea lor majoritate literaturii bisericești” (Chivu, 2000: 35).

Chiar de la începutul studiului, autorul delimitează cele trei epoci distincte ale literaturii române prezente în antologie, și anume *epoca slavonă* – începutul literaturii române, de pe la mijlocul secolului al XVI-lea, până la începutul secolului al XVIII-lea, când în Moldova și în Muntenia apar fanarioții, *epoca grecească*, până pe la 1830, când debutează a treia epocă, *modernă, romanică*, marcată de evidente influențe occidentale, cu precădere din literatura franceză și din cea italiană (CR I: XIV).

Primele texte ale Volumului I reprezintă texte biblice scrise cu alfabetul chirilic, cel mai vechi din jurul anului 1550 (psalmi, epistole, Faptele apostolilor, predici, fragmente din Molitvelnic sau din Evangheliile lui Matei, Luca sau 'Joan'), urmate de câteva scurte fragmente din Letopisețul lui Ureche, ca. 1625 (*Petru Vodă bate oștile lui Cazimir* – CR I: 69-70, *Proclamarea lui Ștefan cel Mare de Domn al Moldovei* – CR I: 70, *Bătălia de la Podul înalt la Vaslușu* – CR I: 71-73, *Pribegirea lui Ureche Vornicul* – CR I: 73), un Hrisov de judecată (Târgu-Jiū 7134), din anul 1626, și două hrisoave de vânzare (Jași 7136), (Jași 7139), datate 1626 și 1631. De fapt, prezența acestor hrisoave („actele întocmite pe baza [texte]lor [de lege]” – Chivu, 2000: 63) este foarte frecventă pe întinderea primului volum: în plus, două hrisoave de *rumânie* (Rusinești 7158), din anul 1650 (CR I: 134, 135-136), unul de răscumpărare (Jași 7159), 1651 (CR I: 150-151), unul de întărire, 1657 (CR I: 173-175), unul de împărțire, 1670 (CR I: 207) și unul de țigancă, 1672 (CR I: 207-208).

Singurele texte descifrabile din acest volum, datorită alfabetului latinesc, dar la care se adaugă influențe slavone evidente (cu precădere în al doilea text), sunt *Tatăl nostru de Luca Stroici*, datat 1593, și *Simbolul*, datat 1648. Înainte de a reda în continuare cele

două rugăciuni, ar trebui menționate aici și câteva fapte de istoria limbii.

Faptul că întreg (cu cele două excepții) volumul I cuprinde texte scrise cu alfabetul chirilic sau slavon nu ar trebui să ne surprindă, din moment ce, din secolele XIV-XV „[p]ână în 1860, limba română s-a scris, de regulă, cu alfabetul chirilic și, în ultima perioadă, cu un alfabet de tranziție; în fosta URSS, ea s-a scris până în 1989 cu alfabetul rusesc modern, adaptat” (DOOM: XXVI). Explicația este cât se poate de simplă: „limba oficială folosită în biserica ortodoxă română, în administrația de stat și în primele școli care funcționau pe lângă biserici și mănăstiri era slavona” (Draica, RLCL).

După cum deja se știe, Scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung (1521), adresată judeului Brașovului, Johannes Benkner, este prima mostră (păstrată) de text în limba română, scris cu alfabet chirilic, iar rugăciunea Tatăl nostru, menționată mai sus și descoperită de B.P. Hasdeu, este considerată primul text românesc scris cu litere latine. Totuși, „cercetătorii au descoperit un alt text, datat, se pare, 1573, cu 20 de ani mai devreme, Cartea de cântece (Fragmentul Todorescu), text tradus după un original maghiar și tipărit, probabil, la Cluj, cu litere latine și cu ortografie maghiară. Grafiile etimologice din textul de la 1573 s-au păstrat și în copiile făcute după acest text și în alte lucrări scrise în Transilvania și în Banat, cu litere latine și cu ortografie maghiară” (Draica, RLCL). În aceeași linie a premierelor, Carte de rogacioni pentru evlavia homului creștin (1779), a lui Samuil Micu, reprezintă „prima lucrare tipărită în limba română cu alfabet latin” (Draica, RLCL), carte apărută în tipografia lui Kurzbock, din Viena. Pe plan local, în tipografia de la Blaj, aflată sub conducerea lui Timotei Cipariu, „se foloseau pentru scrierea diverselor lucrări numai literele latine; aici, în 1847, s-a tipărit *prima publicație transilvăneană, în totalitate cu litere latine, Organul luminării*” (Draica, RLCL).

Revenind la cele două texte religioase din primul volum al creștomăției, *Tatăl nostru* și *Crezul*, cu toate că sunt scrise la distanță de doar 50 de ani, ele prezintă diferențe lexicale evidente, de exemplu *ceriu* (1593) și *tser*, litera *k* sau grupurile de litere *dz* și *sz* din textul mai recent (1648):

Parintele nostru ce iesti in ceriu, swinçaskese numele teu: se vie inpereçia ta, se fie voia ta, komu ie in ceru assa ssi pre pemintu. Penia noastre seçioase de noai astedei. Ssi iarte noae detoriile noastre, cum ssi noi lesem detorniczilor nostri. Si nu aducze pre noi in ispite, ce ne mentuiaste de fitlanul. Ke ie a ta inpereçia ssi putara ssi cinstia in veczij vecilor, Amen. (CR I: 39)

Cred entr'un Dumnedzeu, en Tatel à tot Puternik, roditorul tseruluj si à paementuluj, si en Jesus Christus, entr'unul Fiul neszku al seu, Domnul nosztru, kare sze prinsze de Duhul szvent, neszku den Maria Vergure, paeci szupt Pontius Pilatus, resztigni-sze, si mori, engrupe-sze, pogori prae pekurae, a treja dzi de la morcz e sze szkulae, szujj szusz en tser, sede de a derapta Tateluj à tot Puternik, Dumnedzeuluj, de akolo va si vinyetor à dsudeka viji si morci. Cred si en Duhul szvent; kred Beszereka kjuzd Christinaszke; unetsune svencilor, iertatsune pekatelor, szkuletura trupurilor, si viacza de vetsie. Amen! (Simbolul, CR I: 124)

În volumul al doilea, rugăciunea *Tatăl nostru* apare într-o grafie/ limbă română mai recentă cu 200 de ani, mai exact din anul 1801, în *Acathistul* lui Sámuil Kláin, „cea dintăia carte bisericească ce s’a tipărit cu litere latine; în cazul de față cu ortografia proprie lui Kláin” (CR I: XLIV), alături de doi psalmi și o *Cantăre jeálnica catra prea sfanta de Dmnezeu Nascatoárea*:

Tatal nóstru quárele ésti in cériuri, sfintzásca-se numele tau. Vie imperatíea ta, fie voéa tá precúm in cseriu shi pre pament. Panea nóastra cea de tóate zilele da-ni-o noáo ástazi, shi ne earta greshálele noastre, cum shí nói ertam greshítzilor nostri; shi nu ne dúce pre nói in ispíta, ci ne izbavéste de cel reu. Qu’á tá éste imperatíea, shi putérea, shi marírea a Tátalui, shi a Fíului, shi á sfantului Duh, acúm shi púrurea, shi in vécii vécilor, Amin. (CR II: 184)

Interesant de urmărit este traiectoria limbii române în decurs de peste patru secole, prin câteva exemple comparative selectate din cele trei versiuni – 1593, 1801 și anii 2000, așa dar la câte o distanță de aproximativ 200 de ani:

ssi – shi – și
swinçaskese – sfintzâsca-se – sfințească-se
pemintu – pament – pământ
penia – panea – pâinea
astedei – âstazi – astăzi
iarte – earta – iartă (rugăciunea din prezent pare a fi mai apropiată de versiunea de acum 400 de ani)
fitlanul – cel reu – cel rău/ cel viclean (rugăciunea de secol XXI păstrează ambele versiuni)
detoriile, detorniczilor de secol XVI sunt înlocuite cu *greshálele, greshútzilor* în textul din 1801, așa cum apare și în rugăciunea curentă, *greșelile* (var. *greșalele*), *greșiților*.

Volumul al II-lea reunește texte începând cu anul 1710, textele religioase fiind contrabalansate aici de literatura populară și de dialectică, dar și de sporadicele fragmente din „literatura astromastrologică” (CR I: LXXX): *Planeta Saturnus*, 1733 (CR II: 26), *Zodiac. Luna lui Septemvrie*, ca. 1750 (CR II: 66-67), din sfera istoriei (*Tractatul între Cantemir și Petru cel Mare* – CR II: 34) sau a artei culinare: *O Kάρτε δε βυκάτε* (Carte de bucate) din anul 1749, cu rețete felurite: *Mâncări de pește, Plăcintă de icre, Piftie, Stridi, Pătlăgele, Tigve, Mâncare de oae, Ostropiel de inuperi, Ostropiel de erburî, Vin doftoresc* (CR II: 42-45), dar și cu sfaturi practice din gospodărie – cum se face cerneala de scris sau cum se spală arginturile (CR II: 46).

Explicația vine tot din partea istoricilor literari: „majoritare în cadrul scrierilor păstrate din epoca 1640-1780, textele beletristice evidențiază tendința din ce în ce mai pronunțată de emancipare a scrisului vechi de sub tutela bisericii, pe de o parte, și de sub influența modelelor slavone, pe de alta” (Chivu, 2000: 79). În antologia lui Gaster, apar, astfel, două poezii ale lui Văcărescu, din anul 1796, câteva fabule de-ale lui Esop (1812) și Țichindeal (1814), dar și poemul *Arghir și Elena* (1800), aparținând poetului și traducătorului Ioan Barac (CR II: 172-177), diverse fragmente din Letopisețele lui N. Costin, de la 1713, Acsinti (1716), Muste (1729), Neculce (1742-1743), Canta (1769) și Cogălniceanu (1774); două descântece de șarpe (1784) – CR II: 138, și chiar cântece de stea de

la 1784: *Trei crai de la răsărit, Așa ne grăește domnul, In Vifleim s'au născut Hristos, Auziți aceste toate* (CR II: 139-144). Deosebit de interesante sunt și descrierile de fiziologie a animalelor, *Physiologus* (1777): *Pentru Finix și pentru vultur* (CR II: 109), *Pentru zâmbu* (CR II: 109-110), *Pentru Idrop* (mitologică hidră) – CR II: 110, *Pentru stârcu* (specii de păsări de baltă) – CR II: 110, *Pentru sgripsor* (zgriptor, o specie de acvilă mare) – CR II: 111, și de *Fiziognomie: Pentru mâinile întregi, Pentru coaste* (CR II: 145) sau *Unghiile degetelor* (CR II: 145-146).

Așa cum afirmă autorul în introducere, textele selectate după anul 1830 (cel mai nou text al creștomației datând din anul 1882) aparțin exclusiv literaturii populare, „oglindea neștirbită a graiului viu, neinfluențată și neșchimbă, care singură ne permite a urmări dezvoltarea adevărată a limbei românești” (CR I: IV); acestora li se mai adaugă „și alte texte curat dialectale, adică scrise în graiul Românilor din Macedonia și din Istria, îmbrățișând astfel întregul câmp al Românismlui” (CR I: IV), în total 98 de manuscrise, 3-4 comunicări de texte dialectale și peste 100 de cărți tipărite (CR I: VIII), manuscrisele și jumătate dintre textele tipărite fiind publicate aici pentru prima oară.

Dintre textele dialectale, primele aparțin Munteniei, fiind fragmente din lucrarea lui Gligore M. Jipescu, „Opincar cu ȧeste și cum tribuie să hiie săteanu” (CR II: 258). Reunind un număr impresionant de specii și rase de animale, chiar și „numiri[le] dă drăgulețu” (CR II: 260) pe care țărani le dau animalelor proprii – enumerarea fiind și aici utilizată ca „procedeu retoric intensificator” (Chivu, 2000: 106), primul text abordează, de fapt, o temă cât se poate de actuală, drepturile animalelor:

... ghita, hiara sălbatică, pasărea, leu, pisica, câini, pești, gângăniile toate, tot hiințe sânt ca și omu. Dobitocu simte, 'l doare, să'ntristează, să posomorăște și vorbește 'n limba lui, da n'o cunoaștem noi. [...] La ce dar le bajocorim, le omorâm și le stingem din bătaie? Uni 'nvățați mari au scris, că nu e bine să mănânce omu carne; cum și fac mulți. Adăvăru e, că multă carne n'aduce sănătate (CR II: 259-260).

Al doilea text este închinat ... diavolului (poreclit și „naiba, aghiță, dracu, ucigă-l-viderea, cornea, ucigă-l-toaca, diavolu, idolu, ucigă-l-tămâia, satana, spurcatu, ucigă-l-crucea, întunicatu, nodea și codea” – CR II: 260), subliniind importanța acestuia pe pământ, în limbajul și în acțiunile oamenilor. La final, se evocă și un episod, pe cât de amuzant, pe atât de ancorat în realitate, de la „nunta dracului” (CR II: 261), căsătorit cu nedreptatea și apoi părinte a șapte fete:

... aliă d'ântăi i iera numili: trufiăea și o mărită dăpă oameni ai mari. A d'a doua iera scumpetea și p'aia o dete dăpă poporu dă rând. A d'a treia iera 'nșelăciunea și o căsători cu țarană. A d'a patra iera pizma și o mărită dăpă meșteri. A d'a cinciea iera fățăriiea și o mărită dăpă fețli bisericești. A d'a șasea iera 'nălțarea și o trimise 'n muieră. A șaptea iera curviiea și p'asta nu vru s'o însoțiească, ci o ținu 'n casa dânsului și căruia i tribuie, între acolo și-î ieste ginere moștenitor (CR II: 259-260).

Câte adevăruri incomode povestite de „un hătru dă moș” (CR II: 261)!

În sfârșit, la finalul textelor scrise în „limba țeranului muntiean dă ... București” (CR II: 258), se menționează pe scurt legenda ursului, a ariciului și a păianjenului, toate „vorbă dă clacă – să vorbim, să n'adormim – istorii dă glumă și parascovenii, pântru ca să treacă timpu și urātu” (CR II: 262).

Textele munteneste sunt urmate de o povestire din Țara Hațegului, intitulată *Vulpea firoascoasă* („pricepută la toate, învățată, deșteaptă”, conform *dexonline.ro*), care își pregătește puii deja mari („cățălandri” – CR II: 262) pentru viața alături de oameni; secțiunea continuă cu câteva fabule, basme și cântece populare reprezentative pentru dialectul macedo-român și se încheie cu niște texte preponderent religioase (*Tatăl nostru, Credo, Decalog. Zaće zapovid lu domnu* – CR II: 283-285) și o scurtă listă de proverbe, scrise în dialectul istro-român (de observat este rotacismul și păstrarea lui -u final), și publicate în 1881, la Viena:

*Apetitu vire munkându.
Bura laémna, faće bur foku.
Galjira ke kanta, fakut-a ovu.*

Kând kokotu kânta, va fi zi.

Karle cere, afla.

Zi-m, ku cire maéri, și voj spure, cire jești. (CR II: 285-286)

Exemplele de mai sus sunt la fel de actuale și azi, ca și atunci („mai toate se regăsesc [...] în gura românilor din Dacia Traiană” – CR I: LXXXVIII), de aceea nu mai au nevoie de nicio transcriere în româna modernă.

Ultimele aproape 100 de pagini (CR II: 287-376) sunt dedicate literaturii populare, din perioada 1830-1882, iar o asemenea întindere presupune, din păcate, în cazul de față, doar o privire de ansamblu, pe care o explică și autorul în Introducere: „Planul ce l’am urmat în șirul textelor din literatura populară nescrisă era de a urmări viața omului de la naștere pân la moarte, întru cât a găsit expresiune în cântecele populare” (CR I: LXXXIV).

Așadar, la început, cititorul se poate delecta cu numeroase cântece de leagăn, balade (*Mânăstirea Argeșului* (1866) – CR II: 287-292, *Marcu și Turcu* – CR II: 292-293, *Gheorghiuță și mireasa lui* (1870) – CR II: 293, *Ioviță și moșul său Balaban* (1873) – CR II: 293-298, *Maica bătrână* – CR II: 298-300, *Mihnea Vodă* (1880) – CR II: 300-304) și doine (CR II: 304-308), „poezia lirică a tinerilor, uneori duioasă, alte ori amoroasă, una mai jalnică, alta mai veselă” (CR I: LXXXIV). Horele-texte, ritmate, sugerează chiar mișcarea ritmică a jocului popular:

Fugî încolo, vină 'ncoace;

șezi binișor, nu 'mî dă pace.

Lasă-mî mâna, nu mî-o frânge

îe-mă 'n brațe de mă strânge.

Vrei o floare, nu-ți dau floare

na 'ți gurița 'ndulcitoare.

Vrei ce vrei, eu vreu nu vreu

și-ți dau tot sufletul meu! (CR II: 308)

După orația la nunțile țărănești, „foarte ceremonioasă, plină de expresiuni plastice și de glume nemerite” (CR I: LXXXIV), și un cântec de nuntă (CR II: 310-320), apoi *Cântecul Paparudelor* și

Cântecul cununeii la secerat (CR II: 320), la fel cum după vară vine iarnă, urmează câteva cântece de stea ale lui Anton Pann (1848) (CR II: 321-324) și Irozii (CR II: 332), diferite colinde datând din anii 1861 și 1879 (printre care o colindă de țigani și una copilărească – CR II: 324-332), precum și două variante ale Plugușorului – *Plugul* (CR II: 333-338), prima culeasă chiar de autor în județul Iași.

„Noaptea de sf. Vasile, ajunul anului noi, este aceea în care se fac cele mai multe vrăjitorii. De aceea am aninat de plugul D e s c â n t e c e l e ...” (CR I: LXXXVI), continuă autorul să își clarifice șirul logic al textelor.

În lipsa credinței în efectele magice și vindecătoare ale descântecului, cele cincisprezece descânțece (de deochi, de iele, de pocitură, de mușcatul șerpilor, de săgetătură, de *buba* sau beșica cea rea, de viermi la vite – CR II: 338-343) din zona Moldovei, Munteniei, Transilvaniei, Bucovinei, Banatului și Dobrogei nu pot fi decât naive/ încântătoare pentru societatea rațională/ sceptică a secolului XXI:

Fugii diochii – dintre ochii – că te-agiuțgeo vacă neagră – cu carnele să te spargă. – Să te-asvârle peste mare – în pusteiu, în depărtare. – Acolo să pieri – ca ziua de ieri, – ca roua de floare – ca spuma la soare [...] (CR II: 338).

Unele dintre ele îmbină credința religioasă cu cea magică:

Amin, amin – de la mine descântecul – de la maica Domnului leacul (CR II: 343),
cu varianta *De la mine descântecul – de la D-zeu sfântul, leacul!* (CR II: 342)

Deoarece „nu departe de boala e și moartea” (CR I: LXXXVI), descânțecele sunt urmate de bocete (1882), cu care se încheie literatura populară în versuri. Cele patru bocete din zona Munteniei, Banatului, Transilvaniei și Dobrogei (CR II: 344-346) sunt deosebit de emoționante, adresându-se celui plecat sau lui Dumnezeu, pentru mântuire, iar prin contrastul viață pe pământ – moarte, cu tot ceea ce implică ele, și prin seriile de diminutive, exprimă jalea fără margini a celor rămași în urmă:

*Bucură-te mânăstire,
că ce garofiță'ți vine,
da nu vine să'nflorească
ci vine să putrezească [...] (CR II: 345)*

*Drăguțul meu bărbățel
drăguțul meu sufletel,
când ți-a veni dorul
să îți drumușorul
să'mi stingi focușorul [...] (CR II: 345)*

„O curioznică mică cârtică este apoi *A norocului și a nenorocului Oglindă* pentru oraculul cu acul” (CR I: LXXXVI), fiecare rând de pe o pagină începând cu aceeași literă, răspunsurile profetice fiind de bun sau de rău augur, după norocul fiecăruia:

*(Astă)zî ți să spune
(Ae)vea minune.
Avea-vei cunună
Aur împreună. [...] (CR II: 346)*

*Rușinea ce'ți va veni
Rău te va batjocori
Rabdă că n'ai încătrău,
Rău aduce și mai rău.
Rabdând te vei mângăea
Rușinea se va tăea.
Rabdă. (CR II: 347)*

Basmul *Fata babei și fata moșneagului* (1878), al lui Ion Creangă, sau *Împăratul șerpilor* (1872), al lui Petre Ispirescu, nu mai au nevoie de nicio descriere, dar lectura lor, într-o limbă română autentică, de veac al XIX-lea, și impregnată de regionalisme și fine ironii, îl întoarce pe cititor în vremea poveștilor și a marilor povestitori români; nimic artificial, nimic simplificat sau actualizat, doar povestea, așa cum era, în toată puritatea și frumusețea ei.

Dintre snoave și povestiri, de reținut sunt *Omul și anii vieții lui* (cei de după 30 de ani fiind luați de la măgar, câine și maimuță, deci viața și comportamentul oamenilor reflectă chiar viața și comportamentul acestor animale) – CR II: 357-358, câteva fabule și istorioare ale lui Anton Pann (CR II: 360-365) și câteva „glume scornite de poporul Român în pofida altora”, 1870 (CR II: 365-367), mai exact împotriva sărbilor și a țiganilor.

Volumul al doilea se încheie cu ghicitori (*Cimilituri*), proverbe și zicători din perioada 1847-1874 (CR II: 368-376), care „reflectă spiritul de observațiune și mlădierea limbei poporului român” (CR I: LXXXVI). În creștomația lui Gaster apar, de fapt, numeroase ghicitori și proverbe pe care le utilizăm frecvent și în prezent, dar mai jos le redăm pe cele mai puțin cunoscute:

Știi tu poate – ce-i în toate? (numele). (CR II: 368)

Am un copaciū cu doi-spre-zece craci și în tot cracul câte 4 cuiburi, și 'n tot cuibul câte 7 ouă. (anul, lunele, săptămânele și zilele).

Am o grebliță – cu cinci dințișori – pre zi în trebe – de o mie de ori. (mâna) (CR II: 369)

Ghicī ghicitoarea mea: – Ce nod cu gura se 'nnoadă – și cu mâini nu se desnoadă? (cununia)

Ce e dulce și mai dulce – și nu poate să se 'nbuce; – dar din el gustă tot omul – și argatul ca și domnul? (somnia) (CR II: 370)

Cine nu s'a născut și a murit? (Adam) (CR II: 371)

Cine s'a născut – și încă n'a murit? (Eu) (CR II: 372)

Nu e om fără cusur. (CR II: 372)

Minciūna sparge și case de piatră.

Măi bine ceva, decât nimic. (CR II: 373)

Anevoe să câștigă, lesne să cheltuește.

Nemuțămilit trăește nefericit. (CR II: 374)

Lesne a erta, dar anevoe a uita.

Cine ce face, lui'și face.

Sfătuește-te cu cel mic și cu cel mai mare, și pe urmă hotărăște tu însuși. (CR II: 375)

*Soarele de e soare, și tot nu poate încălzi lumea toată.
Mai bine un dram de minte, decât o oca de noroc.* (CR II:

376)

Puși în fața diferitelor texte scrise acum câteva sute de ani, reușim să înțelegem, pe de o parte, evoluția limbii române, pe de altă parte, cât de sărace sau de inexacte au devenit unele sunete ale limbii române, o adevărată provocare atât pentru cei care predau, cât și pentru cei care învață limba română. De exemplu, deosebit de utilă la un curs pentru străini ar fi fost păstrarea diferențierilor între *i* lung (*i*) și *i* scurt (*î*) sau a particularităților sunetului *e* în conjugarea verbului *a fi* și la începutul pronumelor personale: *este/era, ele (îeste/îera sau îele)*.

CONCLUZII

După parcurgerea în detaliu a unei asemenea opere impresionante, ne dăm seama de valoarea sa științifică și lingvistică incontestabilă. Cu o rigurozitate aparte, M. Gaster ordonează, compară, clarifică, exemplifică și chiar critică, mai ales când este vorba despre calitatea traducerilor: sensurile originale „sânt adesea tălmăcite într'un mod nedibace și contribuiesc a încurca înțelesul” (CR I: XVI), de multe ori „limba traducereî nu mai represintă nicî limba românească și nicî spiritul românesc” (CR I: XVI), fiind „încălcită și cîudată” (CR I: XLVIII). În același timp, autorul apreciază, atunci când este cazul, „frumusețea limbei și stilul îngrijit, [care] ne dovedesc că a trecut deja prin mai multe mâini ce-î au dat poleitura necesară” (CR I: LVI), fiind convins că:

Se cere o creștere superioară, o educațiune mai profundă pentru ca cineva să dobândească o atare individualitate, și să fie în stare să mănuească limba, nu pentru a urma slovă cu slovă lucrarea altuia, puind un cuvânt din limba lui proprie în locul celui din izvod cum se face la traduceri, ci pentru a o întrebuița ca un argil moale pe care îl frământă autorul și'l plăzmuște până când devine icoana ideilor și gândurilor sale proprie (CR I: LXII).

În *Chrestomația română* a lui M. Gaster, „[f]ie care părticică își are înțelesul și importanța ei deosebită, toate împreună formează tabloul viu al vieții intelectuale și literare a poporului Român din cele din urmă trei secole” (CR I: LXXXVIII).

Referindu-ne doar la limba română în sine, dincolo de componenta literară, și aceasta este *un tablou viu* al întregii istorii a românilor – este „o limbă romanică, și, *în același timp*, aparține unei «uniuni lingvistice» balcanice” (Rosetti, 1978: 629), datorită faptului că „latina a găsit limbi autohtone în provinciile dunărene, în care mai târziu s-a impus, și că devenind româna, a trăit timp de secole în contact cu limbi balcanice, ca bulgara, neogreaca, albaneza și sârba, și a dobândit trăsături nelatine” (ibid., 629). În plus, datorită „modificărilor social-lingvistice care s-au produs de-a lungul secolelor” (ibid., 632), în special lexicului românesc i s-au adăugat „un mare număr de elemente [...] de proveniență turcă-otomană, neogreacă (în sec. XVII și XVIII), rusă și franceză, cu începere din secolul al XVI-lea” (ibid., 632).

Reîntorcându-ne în *tabloul viu* al prezentului, româna continuă să surprindă, adaptându-se constant realității secolului XXI: „În vioiciunea joncțiunii cu alteritatea mondială, cu precădere, pe fond anglofon, a apărut și un hibrid lingvistic, din ce în ce mai vizibil, cu numele de romgleză [...], un simptom al melanjului și al diversității propuse de către postmodernitate, combinând mentalități, AND-uri, experiențe și orizonturi de așteptare” (Cușitaru, 2014). Ce anume se va întâmpla cu limba noastră română în secolele ce vor veni nu ne poate spune nici măcar *a norocului și a nenorocului Oglindă*, amintită mai sus ... sperăm doar să aibă parte de cât mai multe întâmplări fericite!

BIBLIOGRAFIE

- Gaster, M. (1891), *Chrestomatie română*, F.A. Brockhaus, Leipzig; Socecă & Co., București.
- CR I: *Chrestomatie română*, Vol. I. *Introducere, Gramatică, Texte* [1550-1710]

- CR II: *Chrestomatie română*, Vol. II. *Texte* [1710-1830], *Dialectologie, Literatură populară, Glosar*.
- Alexandrescu, Emil (2007), *Introducere în literatura română*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
- Chivu, Gh. (2000), *Limba română de la primele texte până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Variantele stilistice*, Editura Univers Enciclopedic, București.
- Cuțitaru, Codrin Liviu (2014), „Despre romgleză”, articol apărut în *Dilema veche*, nr. 544, 17-23 iulie 2014, <https://dilemaveche.ro/sectiune/tilc-show/articol/despre-romgleza>, accesat la 3 aprilie 2019.
- *** *DEXonline*, Copyright © 2004-2019 dexonline, <https://dexonline.ro>, accesat la 2 martie 2019 (<https://dexonline.ro/definitie/firosco>)
- *** DOOM (2010). *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*. Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Univers Enciclopedic Gold, București.
- Draica, Dumitru (2010). „Momente din istoria ortografiei românești”, fragment din *Contribuții la istoria ortografiei românești*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, <https://limbaromana.org/revista/momente-din-istoria-ortografiei-romane%C5%9Fti/>, ©Revista de lingvistică și cultură românească 2014-2019, Nr. 1/2014, accesat la 2 aprilie 2019.
- *** Gaster, Moses, https://ro.wikipedia.org/wiki/Moses_Gaster, accesat la 2 martie 2019.
- Rosetti, Al. (1978), *Istoria limbii române. I. De la origini până în secolul al XVII-lea*. Ediția a doua revăzută și adăugită, Editura Științifică și Enciclopedică, București.

STRATEGIILE DIPLOMATICE ALE COLONELULUI JOE BOYLE ÎN FAVOAREA ROMÂNIEI ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Crina Bud

Universitatea York, Canada

ABSTRACT

*A Canadian's People-to-People Diplomacy in Romania During WWI:
Joe Boyle*

By investigating formal and particularly informal aspects of Colonel Joe Boyle's diplomatic work during the World War I, this paper argues that his actions made a decisive contribution to Romanian's political and territorial configuration after 1918. The analysis will focus on his relationship with the Romanian government, the members of the Romanian royal family, and the representatives of European diplomacy; his numerous negotiations with the Bolshevik government leading to the return of the Romanian national archives and its currency and to the mediation of the Bucharest Peace Treaty in March 1918; his role in the development of the Romanian oil industry and in obtaining a loan from the Canadian state for Romania's reconstruction.

KEYWORDS

diplomacy, WWI, Romanian monarchy, moral imagination

În romanul *The Goliath Stone*, scris de Charles Cobb, personajul cheie al poveștii de dragoste și război ce urmează este introdus prin intermediul unui dialog între pilotul Armstrong, regina Maria a

României și agentul Hill: ”Colonel Boyle, doamnă”? Boyle? Joseph Boyle? Sigur nu Klondike Boyle?

Regina izbucni în râs: Așa îi zic. Minunat! Ca un personaj al lui Jack London ...

Hill zâmbi: Pare aceeași persoană. Poartă o uniform splendidă, croită în Saville Row. Toate insignele lui sunt din aur pur din propria lui mină. Grozav tip - energie absolută.” (Cobb 2004, 56-57)

Joe Whiteside Boyle e un caz spectaculos de pendulare între ficțiune și realitate, între legendă și document. El se comportă în viața reală ca personajele lui Jack London, iar în construcția ficțională a lui Cobb el reprezintă garanția de autenticitate și de credibilitate pentru fundalul istoric al romanului. Același amestec de verosimil și legendă stârnește interesul istoric al lui Gilles Duguay, fostul ambasador la Canadei în România, care, după o minuțioasă documentare, scrie *Joe Boyle – Un Mousquetaire Canadien au service de la reine Marie de Roumanie* (Ed. All 1998). La o distanță de 17 ani, același autor se lasă ademenit de frumusețea enigmatică a poveștii romantice care îl are drept protagonist pe colonelul Boyle și scrie un nou text cu aură ficțională: *L’amour impossible de Marie, reine de Roumanie: récit d’un ancien ambassadeur du Canada en Roumanie* (Klemt, 2015), iar în tomul 13 al romanului grafic avându-l drept erou pe Corto Maltese, Boyle apare ca un fel de ghid prin lumea Nordului canadian și american.

Cum este posibil acest portret cu două fețe? Destinul real al lui Joe Whiteside Boyle este unul epic, înșiruind aventuri și experiențe inedite și ilustrând o epocă de transformări. Născut în Toronto în 1867, el a copilărit în Woodstock unde tatăl lui creștea cai de curse. La doar 17 ani pleacă, fără nici un fel de pregătire prealabilă, pe mare. După doi ani de tăcere totală se întoarce la New York unde își vizitează fratele și unde o întâlnește pe Mildred Josephine Raynor cu care se va căsători în mai puțin de două săptămâni.

Episoadele de șansă și ghinion alternează precum în cazul unui ruletist: câștigă din pariurile la cursele de cai, câștigă și pierde din organizarea de meciuri de box pentru celebrul Frank Slavin.

Apoi, în 1897, hotărăște să plece în Yukon unde va petrece aproape două decenii dezvoltând unele din cele mai prospere afaceri: patru instalații de dragat aurul de pe râul Klondike, o centrală electrică, exploatarea forestieră etc. Nici extrem lucrativă afaceri, nici noua căsătorie, nici vechii (patru din primul mariaj) și noii copii (trei din al doilea mariaj cu manichiurista unui hotel) nu sunt destul pentru însetatul de viață și aventuri care era acest om adoptat de nordul canadian. De aceea, va crea o echipă de hokey și va ajunge cu ea până la Ottawa, iar când războiul începe în Europa nu mai lasă timp nici muzelor nici sporturilor, Boyle înființează cu bani proprii un detașament de 50 de voluntari înarmați cu mitraliere și îi trimite să sprijine efortul trupelor Aliate. Momentul de cumpănă în viața lui este anul 1916. Pierre Berton descrie straniul balans astfel: ”În Yukon el a făcut o avere, dar a risipit-o toată ca soldat plătit în Estul Europei în timpul revoluției bolșevice. (In Yukon he made a fortune but squandered it all as a soldier of fortune in eastern Europe at the time of Bolshevik revolution)” (Berton 2005, 6).

Dar ce s-a întâmplat în această a doua secvență de viață?

La începutul anului 1919, Joseph Boyle îi adresează o scrisoare primului ministru canadian Robert Borden pentru a-i solicita recunoașterea oficială a serviciilor sale în timpul primului război mondial și dreptul de a purta însemnele militare acordate în 1916 doar onorific, ca o recompensă pentru finanțarea batalionului Yukon. Fără ezitare ori urma de echivoc, el subliniază că această recunoaștere are doar valoare simbolică și că dacă ar fi însoțită de vreun beneficiu financiar, ar ceda banii „către Canadian War Charity fără publicitate”. (Rodney 1974, 227)

Ce voia în fapt, Boyle? Mai mult decât o recunoaștere legală și firească a meritelor sale pe frontul din sud-estul Europei, el voia să dea coerență propriului destin scindat între legenda lui de om al Yukonului ori rege al Klondikului și încă proaspăta faimă de militar ingenios și curajos. Nu confortul material îl căuta, ci dreptul lui de a fi el însuși: un drept care i-a fost mereu contestat pentru că prezența lui șoca, fascina și irita în egală măsură. Refuzul lui de a se supune unei ierarhii, de a accepta etichete ori înregimentari de orice natură a rănit orgoliul multor deținători de funcții politice ori militare.

A fi el însuși se traducea la exterior prin dreptul de a purta uniforma de ofițer canadian, personalizată însă – scoasă deci, din uniform și comun – prin collar badge-urile create special pentru el și detașamentul lui de către frații Jacoby din Vancouver din aur pur din Klondike, având imediat sub coroana regală inscripția *Boyle's Yukon*. Pe această ținută personalizată s-au adăugat rând pe rând medaliile acordate de diferite țări europene pentru acte de eroism: Distinguished Service Order – England, Croix de Guerre – France, the Star of Romania (Grand Cross), Crucea României, Ordinul Reginei Maria – România, Ordinul St. Vladimir, – Rusia, Ordinul St. Ana, – Russia, Ordinul St. Stanislaus, - Rusia.

Această imagine cosmopolită provoacă – într-o primă fază – furia stafului militar canadian care, prin vocea generalului Turner, îi cere imperativ să nu mai poarte uniforma. Ofițerii canadieni se vor vedea nevoiți să renunțe la aceasta îndârjire întrucât însuși regele George V i-ar fi ordonat să poarte aceste veșminte pe deplin meritate, mai ales în timpul vizitelor sale frecvente la palatul Buckingham unde îl însoțea pe prințul Nicolae al României în 1919.

Chiar și înainte ca medaliile să se adune pe pieptul său, simpla lui apariție în uniformă electriza atmosfera. Un cunoscut corespondent de război – Martin H. Donohoe relatează despre amenințarea feld mareșalului Mackensen, comandatul trupelor de ocupație germane în București, transmisă ministrului român al apărării: „Spune-i să-și dea jos uniforma aia sau îl împușc.” (Rodney 1974, 192). Ieșirea mai mult decât nervoasă a mareșalului era legitimă de vreme ce Boyle își exhiba apartenența la forțele aliate inamice, într-un moment în care simla lor prezență era interzisă pe teritoriul ocupat. Însă aceeași reacție de indignare o are și generalul francez Henri Berthelot, un aliat, deci, atunci când îl întâlnește: „Le colonel Boyle m'a dit être chargé par les Bolshevicks d'Odessa d'offrir la paix aux roumains ! En quelle qualité ! Il est d'une prolixité odieuse et je ne puis m'en débarrasser.” (Torrey 1987, 160). Doar două zile mai târziu părerea lui se schimbă radical și apelează la același Boyle, recunoscând că este singurul care poate ajuta la evacuarea trupelor cehoslovace din Huși, sau, mai important, la revenirea în siguranță și în timp relativ

scurt a trupelor franceze în Franța prin zone controlate de bolșevici după ce România semnează pacea cu Germania.

Pentru el uniforma nu era semnul unei subordonari ci acela al autonomiei deciziilor lui și al autorității lui în acțiuni din cele mai periculoase. Documentele sunt pline de mirările și frustrările a numerosi diplomați, guvernanți, ofițeri din ambele tabere combatante. Tumultuoasa scenă a primului război mondial cunoaște astfel de personaje inedite, greu clasabile, cu statut ambiguu. Germanii instalați la București l-ar fi vrut expulzat cu orice preț nu numai pe Boyle, ci și pe Robert de Flers, atașatul de presă al legației franceze care descoperise că la ambasada germană de la București se pregăteau explozii cu bacili care să răspândească antraxul și morva. Greu de așezat într-o categorie era și partenerul temporar al lui Boyle în Basarabia, Emile Henno, autointitulat vice consul al Kievului, responsabil pentru organizarea la Iași a unei conferințe anti-bolșevice. Spre diferență de cei doi, Boyle are în spate experiența și averea câștigate în Yukon, dar mai are și ceea ce analiștii contemporani ai negocierilor semidiplomatice pentru rezolvarea conflictelor numesc „**imaginația morală**” descrisă în detaliu de J.P. Lederach în *The Moral Imagination: The Art and Soul of Building Peace*. Boyle dispunea din plin de toate cele patru calități care definesc imaginația morală: **relațiile, curiozitatea paradoxală, deschiderea către acte creative și voința de a risca** (Lederach 2005, 5). Ce e foarte greu de stabilit e în care rang al diplomației ar trebui așezate și judecate acțiunile lui. Oricum, termeni precum *track-two*, *multitrack*, ori *track and a half* sunt creații relative recente, iar mecanismele de sistematizare și ierarhizare din spatele acestor concepte se dovedesc inoperante în fața unui om care nu cunoștea jumătățile de măsură. Totuși, fiecare din acești termeni definiți și redefiniți în lexiconul relațiilor internaționale contemporane pentru a descrie negocieri diplomatice semi- sau ne-oficiale poate servi pentru a evidenția nuanțe ale activității lui Boyle în Rusia și în mod particular în România. Secvențele ce vor fi prezentate mai jos țin ele însele de *diplomația paralelă*, *diplomația tăcută*, *diplomația de la om la om* sau chiar de *diplomația umanitară*. Judecate în contextul « diplomației haosului » în care « interacțiunea acrimonioasă, contradictorie,

secretoasă personal interesată dintre Aliați era factorul dominant” (Moffat 2015, 68), acțiunile lui Boyle - adesea justificate de principii - par mai degrabă a fi parte a unui proiect personal coerent. Boyle a fost un actor important într-un război clandestin, un traficant, dar unul care a asumat riscuri și responsabilități majore atunci când diplomații oficiali au ales să rămână în umbră.¹

Servicii mititare sau diplomatice au încercat în repetate rânduri să-l subordoneze și să-l împlânzească prin amenințări ori promisiuni. Rezultatele au fost nule de fiecare dată. După cum se știe, el era prins într-o rețea de aproximativ 450-500 de agenți ai Allied Intelligence Service, dar chiar și acolo făcea excepție și n-a putut fi desemnat printr-un cod așa cum spre exemplu se autodefinia partenerul sau de misiuni și aventuri George Alexander Hill, alias 1K8. Faptul că vorbea doar limba engleză nu l-a împiedecat să aibă unele din cele mai intense relații și medieri în Rusia sau România. El e mai degrabă dintre cei foarte puținii posesori ai unor calități de excepție pe care coordonatori înțelepți au știut să le cultive și să le folosească.

Prima lui misiune în Europa, în numele a American Company of Engeneers, este aceea de a ajuta la organizarea căilor ferate în Sudul Rusiei într-un moment de criză în care transportul alimentelor și medicamentelor era aproape blocat și condamna deci trupele militare, dar și populația civilă la foamete și epidemii devastatoare. Transportul și hrana pot părea aspecte secundare într-un război, în realitate, s-au dovedit esențiale.

Eficiența inginerilor americani și colaborarea lor fusese probată deja pe frontul francez în primele luni după intrarea în război a USA când nu mai puțin de nouă regimente au acționat pentru construirea de poduri, drumuri sau căi ferate, de aceea rușii primesc cu

¹ În cartea sa *Dances in Deep Shadows: The Clandestine War in Russia, 1917-1920*, Michael Occlesshow îl situează pe Joe Boyle printre figurile proeminente ale serviciilor secrete britanice. Citându-l pe C. Ballard (atașatul militar englez în România, autorul subliniază transferul complet al responsabilității către Boyle: “I-am cerut să încurce dușmanul în orice fel putea, fără nicio limită, de niciun fel... Am discutat planul lui și i-am spus că el trebuie să fie judecătorul” p.105-106

deschidere și încredere planurile lui Boyle. Rezultate imediate ale reparațiilor și soluțiilor lui care exploatau la maxim condițiile geografice și combinau traficul feroviar cu cel pe lacurile apropiate, îi aduc în scurt timp numirea temporară în poziția de consilier al Guvernului rus și apoi - în noiembrie - de « chairman of the All Russia Food Board ». Din această funcție va asigura fluxul de ajutoare către România.

De ce aceste resurse au o importanță majoră pentru România ? În toamna anului 1917 (noiembrie), guvernul României și familia regală se afla de mai bine de un an, în refugiu la Iași, Bucureștiul – capitala țării – și întreaga provincie valahă - fiind sub ocupație germană. Armistițiul semnat cu Puterile Centrale (26 noiembrie) după ce rușii roșii se retrag din război, și apoi pacea din mai 1918 prevedeau cedări teritoriale, dar și monopolul germanilor asupra cerealelor, lemnului sau asupra petrolului pentru 90 de ani. În încercarea de a limita profiturile inamicului, Aliații, obligați să se retragă, distrug 1677 de sonde, 26 de uzine de rafinare, rezervoare conținând 827.000 de tone de petrol brut. Complet izolată de aliații săi occidentali, înconjurată de teritorii ocupate de Puterile centrale, România – ori triumghiul morții cum era numită zona - se află într-o completă dependență de Rusia în ceea ce privește aprovizionarea cu hrana, muniție, medicamente. Chiar și după venirea la putere a bolșevicilor, Rusia continua să trimită bunuri având în vedere că nu mai puțin de un million de soldați ruși se aflau pe teritoriul României. Iarna 1916-1917 a fost teribilă cu temperaturi constante sub – 40. Viața în capitala-surogat a fost dură, sute de oameni murind din cauza frigului sau a foametei. În plus, o « catastrofă sanitară » (Grandhomme 2010, 116) a avut loc sub forma câtorva boli contagioase precum tifosul, holera, meningita și ciuma bubonică. Descrierea pe care Boyle o face colapsului din sistemul de alimentare arată atmosfera de confuzie și disperare: « Atunci situația era că Rusia avea cam 1.100.000 de oameni în România și nu transferase o livră de făină de câteva săptămâni, în vreme ce armata asta mânca o porție de pâine de 2 livre pe zi pe persoană, iar grâul românesc dispărea foarte repede și într-o asemenea măsură încât românii credeau că îl vor fi epuizat complet până în ianuarie » (Boyle 1927, 226). Soluțiile tehnice ale canadianului în acest dificil

context au avut un efect salvator: « Am aranjat cu grupul Sud-vestic din Odessa să-mi dea niște bărci ușoare pentru lacul Jalpooh și am inventat un sistem care apoi a fost pus în practică și care în câteva luni, și, în fapt, atât cât a putut funcționa, a livrat 500 de tone pe zi României. » (Boyle 1927, 226). În felul acesta el a devenit indispensabil rușilor care l-au pus responsabil « de procurarea și îndeplinirea protocolului dintre Rusia și România atât pentru alimente cât și pentru îmbrăcăminte. » De altfel, printr-un acord semnat la Petrograd în 25 aprilie 1917, armata rusa și cea română erau considerate ca fiind una singură și astfel erau tratate inclusiv de către Comisia Internațională de Aprovizionare pe care indirect o reprezenta Boyle. Rezultatele acțiunilor lui au fost imediate: « treaba a ieșit foarte bine și le-au fost livrate mai mult de două treimi din bunurile promise lor de către Rusia în intervalul a două luni, deși înainte nu primiseră nici o haină măcar. » (Boyle 1927, 227).

El recunoaște cu franchețe că uneori a făcut uz de o autoritate pe care nu o avea și chiar solicita la un moment să i se dea rangul de general pentru că „aici, un general primește atenție și recunoaștere de la aproape toată lumea în vreme ce se uită cu o anumită familiaritate... la un colonel și-și pun întrebări la care altfel nu s-ar gândi” (Sauerwein 2003, 66)

A fost, deci, nevoie să imagineze o autoritate militară pentru a face posibile **actele creative**. După revoluția bolșevică din octombrie, obiectivele lui Boyle se schimbă sau mai exact se despică, nu mai lupta doar împotriva puterilor centrale ci minează din interior – în numele Stavka - acțiunile bolșevicilor. Era de la sine înțeles că el reprezenta interesele britanice la Moscova și era evident că rușii aveau încredere în el. În aceste circumstanțe, statutul lui de agent dublu nu poate fi pus la îndoială. Totuși, așa cum Gyles Duguay subliniază, începerea negocierilor cu bolșevicii în numele României îi triplează poziționările diplomatice. Dacă sunt luate în calcul și acțiunile lui solicitate de către generalul Berthelot de a crea confuzie în nordul Rusiei prin blocarea căilor ferate la graniță de exemplu, el poate fi considerat « agent al patru țări » (Duguay 1999). În tot acest timp a servit interesele Antantei și cu multă convingere s-a zbatut să avertizeze despre amenințarea reprezentată de bolșevici.

Ce va rămâne constant până la sfârșitul vieții sale va fi efortul de a sprijini România a cărei drama o înțelege perfect: o țară condusă de un rege cu origini germane alege să intre în război de partea Antantei, și încercând cu disperare să-și respecte promisiunile, se vede strivită – sărăcită și devastată - între interesele germanilor și cele ale armatei roșii.

Alimentate de o curiozitate paradoxală, **strategiile lui creative** vor da roade în scurt timp. Asigurarea hranei, a medicamentelor, a echipamentelor agricole a fost urmărită meticulos și eficient atât în timpul războiului cât și imediat după. În toamna târzie a anului 1917, Boyle îi nelinișteste pe diplomații britanici prin planul lui de a asigura României strictul necesar pe căi indirecte. Ambasadorul britanic la Iași raportează „Am auzit că Boyle a supus atenției guvernului român o schemă pentru a abține bunuri din străinătate, pentru a aranja finanțarea câtorva dintre ele cu guvernele în cauză și pentru numirea Comitetului Inginerilor Americani din Londra să le cumpere și le transfere” (Rodney 1974, 129). Folosindu-se cu prudență și inteligență de ampla lui rețea de cunostințe, făcând pași diplomatici ca și cum ar fi mers pe sârmă, el s-a străduit să exploateze la maximum bunurile lasate în urmă de armată rusă după tratatul de la Brest-Litovsk (bunurile acestea erau lasate în custodia românilor, nu în posesia lor). Nicodată jurnalul reginei Maria nu a atins un asemenea nivel al entuziasmului precum în săptămânile în care Boyle i-a prezentat planul său de a crea o organizație medicală, *Ordinul Reginei Maria*. Ea exultă cum rareori a făcut-o: «era pregătit să mă instruiesc în multe aspecte... mă trezește din amorțeală și mă pregătește pentru noi eforturi » (Maria 2015, 281), « încearcă să mă convingă să încep o acțiune mai amplă pentru ajutorarea mamele înfometate. Spune că îmi poate găsi el banii.” (Maria 2015, 281), “E minunat să ai un om ca Boyle în preajmă, e minunat să nu te îndoiești, să nu te temi, ci doar să te bizui cu toată încrederea pe cineva” (Maria 2015, 281), “n-am mai văzut o asemenea concentrare a intențiilor plină de prevedere și altruism” (Maria 2015, 299). În toate aceste afirmații pot fi auzite infexiunile vocii unei femei îndrăgostite, dar și ale unei regine pragmatice care prevedea impactul politic al acțiunilor planificate.

Epuizat de muncă și stres, Boyle suferă un atac cerebral în iunie 2018; regina îl găzduiește într-una din cabanele sale de la Bicz și se îngrijește de recuperarea lui. Această cabană unde el își revenea încet devine în vara lui 2018 un fel de birou de negocieri și analize strategice. Aici el a întâlnit membri ai rețelei lui de informatori, dar și ofițeri basarabeni. Tot aici a discutat despre fundația medicală mai sus pomenită cu generalul Baliff (administratorul Coroanei), cu colonelul Elin (responsabilul oficial al crucii Roșii în România), cu doctorul reginei, Mamulea, precum și cu numeroși oameni de afaceri și avocați. Regina s-a aflat în tot acest timp într-o neobișnuită poziție de traducător: « traduc pentru el tot timpul, în toate direcțiile ». Mai mult, ea a pledat pentru cauza lor comună pe lângă prim ministrul român Alexandru Marghiloman care a aprobat oficial cumpararea, respectiv vinderea unor bunuri ale Crucii Roșii. Această întreprindere n-a atins amploarea pe care o intenționase Boyle, dar cel puțin o treime din bunuri au fost câștigate pentru România în cele din urmă.

Cu aceeași vigoare el a participat la crearea unor ferme agricole în Basarabia pentru ca lâna, zahărul, grâul să nu ajungă în Germania. A asigurat transportul acestor produse în colțurile cele mai îndepărtate ale țării folosind automobile, vehicule militare și cele două camioane personale cumpărate cu acest scop precis. La sfârșitul războiului a făcut planuri pentru păstrarea în România a cât mai multor bunuri ale Crucii Roșii germane. A acordat mereu atenție spitalului de la Coțofănești unde a vizitat-o de mai multe ori pe regină și, de asemenea, a făcut multe acte de caritate în satele dimprejur: « a cumpărat o vacă pentru un sat ca să ofere lapte copiilor, în alt sat a cumpărat o casă, a reconstruit-o și apoi a oferit-o pentru trei familii refugiate, în numele prințesei Ileana. A supervizat reparații, a scos la iveală provizii și a dat nenumărate sume de bani. (Pakula 1985, 245), el « îi ajută în toate felurile, le repară casele, le aduce porci și găini » (Maria 2015, 301). A implicat-o pe Ileana, fiica cea mică a reginei în aceste eforturi umanitare, și mereu a susținut că face aceste donații în numele reginei « de parcă ar fi venit din partea mea... de parcă ar fi fost din ordinele mele » nota ea, evident emoționată (Maria 2015, 301).

În realitate, ele nu erau decât esafodajul unui program politic cu adevărat altruist, căci era menit să ușureze la modul concret și imediat viața țăranilor români după un război pustiitor, dar și să asigure promotoarei acestui program, regina Maria, un atu politic incontestabil. Într-o scrisoare din noiembrie 1918, Boyle îi prezintă reginei planul lui, dovedind ca principiile lui sunt ferme, neschimbate de constrângerile războiului sau de euforia și deruta păcii; și mai dovedește că era mereu cu un pas înaintea altora intuind mecanisme economice evidente doar multă vreme mai târziu.²

Deci, niciodată statutul său n-a fost al unui simplu militar, om de afaceri, furnizor de materiale ori inginer cu soluții tehnice pentru transport, nici măcar al unui agent secret. Deja pentru cele cinci activități ar fi fost nevoie de cinci persoane distincte, dar pentru el erau doar cinci căi prin care să-și pună în aplicare viziunile lui alimentate de imaginație morală, să anticipeze posibile configurări ale viitorului. Cel mai important lucru pe care Boyle l-a înțeles imediat a fost faptul că România trebuie să-și păstreze independența și să rămână de partea Antantei pentru a-și putea recupera teritoriile din Transilvania, Basarabia, Dobrodgea, dar a înțeles de asemenea jocurile de culise ale țărilor care tânjeau să preia controlul asupra diferitelor teritorii locuite de români.

² „My idea is that I can get in touch with Mr. Hoover and have him purchase for Roumania what she needs immediately trough either the Commission for Relief in Belgium or to channels through which foodstuffs are purchased for the Allies – in this way saving you both the middleman’s profit and any expense either by way of salaries or commissions as there would be no charge.

My idea further is that now is the time for your majesty to spend the two and a half million dollars given you by the American Red Cross use your own ships and get condensed milk, rice and fast trough by them by the quickest possible methods so it will enable you to render a service to your newly a acquired territory (Bessarabia) and to the occupied territory that will never be forgotten – this service will be rendered at a time when all of the country surrounding you is in the most terrible distress and will be a big factor in settling in the peasants mind the differences between intelligent organized efforts on the one side and mob rule on the other.” (Rodney 1974, 216)

Independența României era cu adevărat amenințată. Se lua în considerare mutarea guvernului în Crimeea la Poltava sau Herson, rușii pregăteau cu un entuziasm nemascat un palat pentru familia regală și se discuta despre refugiarea armatei române în Rusia de unde să fie transportată de către flota britanică pe frontul de vest. România s-ar fi aflat în situația aberantă a unei țări fără teritoriu și, cu siguranță, n-ar mai fi putut emite nicio pretenție la sfârșitul războiului. Tulburarea era atât de mare încât se formase chiar un „partid al evacuării”. Cum regele, numit într-un articol violent semnat de Beldiman, nici român, nici Hohenzolern », nu acceptă să părăsească teritoriul țării lui oricât de mic și sărăcit rămăsese aceasta și, în plus, refuză să semneze pacea cu germanii, iar mai apoi să o ratifice, ostilitatea germanilor se manifestă prin multiple încercări de a-i elimina, fie prin înlocuire, fie prin asasinare, fie prin deportare, fie prin colaborări secrete cu bolșevicii care instigau la răsturnarea monarhiei.

Guvernul român pro-german, instalat în martie 1918, condus de Alexandru Marghiloman, plănuia în secret eliminarea familiei regale sau chiar a dinastiei, iar pentru atingerea acestui scop personaje cheie – regina și fostul prim ministru Bratianu - trebuiau ținute cât mai departe. Jurnalul lui Marghiloman indică aceste preocupări: Bratianu trebuie să părăsească țara, iar regină ar trebui să-si viziteze mama « pentru că o să o apuce un dor neașteptat » (Marghiloman 1993, 411).

Din păcate, nu doar conflictele și evoluțiile adesea imprevizibile ale războiului riscau să fragilizeze instituția monarhică, ci ea era amenințată de surpări din interior. Moștenitorul tronului, prințul Carol, are o tinerete tumultuoasă, departe de exigențele de rigoare și demnitate pentru un viitor rege. Viitorul casei regale este cu adevărat pus în primejdie când prințul Carol fuge din România și se căsătorește în secret cu o femeie pe care atât familia cât și toți politicienii români o considerau nepotrivită. În fapt, el își abandonează responsabilitățile militare ceea ce îl putea aduce în fața curții marțiale. Situația pare catastrofală, dar intervine omul argumentelor perfecte și al atitudinilor potrivite, unchiul Joe, cum îi spuneau toți copiii familiei regale și după multe discuții îl convinge

să se despartă de femeia pentru care avea o pasiune mistuitoare și să facă o lungă călătorie de uitare și maturizare. Din scrisorile scrise de Carol lui Zizi în timpul negocierilor lui cu Boyle reies încrederea și respectul pe care le are față de straniul mediator.³ Canadianul era singurul care avea autoritatea morală asupra lui Carol, și care avea abilitatea de a-i oferi confort moral în tensionata situație. Părinții lui, regele și regina, au stat deoparte, așteptând ca Boyle să asigure viitorul dinastiei lor și să protejeze destinul rebelului prinț. Colonelul înlesnește schimbul de scrisori între cei doi tineri precum și comunicarea cu palatul regal. În întâlnirile lui cu Zizi Lambrino, el a reușit să nu tradeze încrederea lui Carol, dar nici pe aceea a reginei în numele căreia trebuia să obțină divorțul. Povestea are happy end căci Carol se va căsători cu Prințesa Elena a Greciei și va asigura succesiunea la tron. În plan personal, Boyle se va ocupa de Prințul Nicolae pe care îl va însoți în călătoria lui spre Anglia și Colegiul Eaton, așa cum o va avea în grijă pe prințesa Ileana când aceasta rămâne la palatul Buckingham fără mama ei pentru că era bolnavă. După aceea, același Boyle stabilește detaliile pentru o călătorie de șapte luni în timpul căreia tânărul să uite și să se maturizeze. La capătul călătoriei în jurul lumii (de la Istanbul prin Egipt, India, China, Japonia și Statele Unite), Prințul Carol o întâlnește pe fiica lui Boyle, Flora, la New York.

Toti ceilalți copii ai familiei regale se bucurau de prezența unchiului Joe, de darurile și umorul lui, de poveștile lui nesfârșite spuse în timpul călătoriilor, al meselor sau al Crăciunurilor petrecute împreună.

Contribuția lui Boyle la stabilitatea dinastiei românești nu s-a limitat la planificarea – creativă - a unor strategii sau la gestionarea unor conflicte interne. El a avut câteva intervenții salutare pentru menținerea unui anume echilibru în raporturile de forțe din sud-estul Europei. Iar aceste acțiuni corespund într-un tot al celei de-a patra condiții a imaginației morale: **voința de a asuma riscuri.**

³ „Voilà colonel Boyle qui s’annonce. J’ai bien compris qu’il était venu pour parler des choses graves... il tâche de me montrer la faute que j’ai faite et que la seule façon de la réparer, c’était en te lâchant” (Carol 2003, 65)

Prima este legată de hotărârea de la sfârșitul anului 1916 de a trimite în Rusia tezaurul național al României, urmată în iulie 1917 de decizia drastică de a strămuta Banca Națională a României în Rusia. Astfel, cu două transporturi, în zeci de vagoane sunt trimise la Kremlin documente, manuscrise, obiecte de arta, bijuteriile coroanei, arhivele, bacnotele și tiparnița ... și mai mult de 120 de tone de aur. După venirea la putere a bolșevicilor în toamna lui 1917, România nu recunoaște noul guvern, ba mai mult dezarmează și expulzează soldații bolșevici care nu se mai supuneau ofițerilor din armata imperială creând haos în localitățile românești. În aceste condiții, tezaurul românesc este confiscat, iar motivarea lui Leon Troțky, atunci comisar pentru relații externe, este că aceste bunuri aparțin poporului și trebuie păzite de oligarhi.

În disperare de cauză, neputând să plătească asigurarea imensă pe care americanii o solicitau pentru transferul tezaurului în SUA, românii caută soluții pentru a recupera măcar arhiva Ministerului de externe, bancnotele românești și mijloacele de tipărire a lor pentru a evita colapsul diplomatic și financiar. Ambasadorul român Constantin Diamandi face apel în numele guvernului la colonelul Boyle. Varianta demnă de o ecranizare hollywoodiană a acestui transport (aproximativ 20 de tone) este relatată de Hill în *Go spy the land*, Boyle preferând să lase sub tăcere pericolele acestei călătorii și să înregistreze doar rezultatul final.

Toți istoricii care au cercetat acest episod sunt de acord că această misiune de 25 de zile în condiții extreme de periculoase „ar fi fost imposibilă” fără Boyle.” Datorită poziției lui unice de țar neoficial al sistemului de căi ferate din sud-vestul Rusiei, datorită muncii lui în operațiunile românești de aprovizionare și datorită extraordinarului lui efort de a elimina blocajul din jurul Moscovei, el se bucura de încredere și respect atât din partea bolșevicilor cât și din partea românilor. (Rodney 1974, 150) În ziua de Crăciun 1917, Boyle face primul său cadou României, urmat de multe altele.

Un al doilea cadou va veni în scurt timp. Doar o lună mai târziu, situația devine dramatică pentru România. Profitând de declarația drepturilor popoarelor Rusiei, semnată de Lenin și Stalin în zilele de entuziasm și derută de după revoluția bolșevică, Basarabia își

declară autonomia. Din păcate, acest teritoriu, revendicat în același timp de Rusia, Ucraina și România, nu-și poate asigura singur ordinea în condițiile unei anarhii, și cere ajutorul trupelor românești (prin generalul Serbacev, comandantul armatei imperiale). Armata română ocupă Basarabia, iar „Lenin a reacționat cu furie ... rupând relațiile diplomatice, confiscând tezaurul românesc ținut la Moscova și arestând ambasadorul roman. În Odessa, Romcherodul, - un comitet militar revoluționar bolșevic a inițiat un regim de teroare împotriva numărului mare de cetățeni români care se refugiasera acolo.” (Torrey 2011, 275). În luna februarie, Boyle se întoarce în grabă la Odessa în încercarea de a negocia o pace între români și rușii bolșevici. Se pare că înșiși rușii, amenințați de atacurile iminente ale trupelor Puterilor centrale doreau aplanarea acestui conflict și că prin unul din comandanții flotei bolșevice (M. Spiro) îi cer lui Boyle să intervină.

Primul sau gest este de a convoca o conferință a ofițerilor și diplomaților aliați din oraș (francezi, americani, englezi) și de a le cere să înceapă negocieri cu Consiliul suprem pentru o posibilă pace. Timp de cinci zile, Boyle negociază cu liderul Rackovsky mizând în primul rând pe informații sigure („atât Rackovsky cât și Mourafiev (un fost ofițer țarist trecut de partea roșilor) erau cu siguranță agenți germani susține canadianul în raportul lui), pe flerul lui și puterea lui de convingere, dar și pe rezistența lui fizică, Rackovsky cedând la ora șase dimineașa, epuizat. În 1925, când publica o carte intitulată *Roumania and Bessarabia*, Racovsky își exprimă frustrarea și, după cum observa W. Rodney, sentimentul că a fost păcălit de Boyle.

Protocolul semnat pe 23 februarie la Odessa, va fi acceptat de români, iar Boyle se întoarce cu documentele la Odessa într-un avion asigurat de generalul Berthelot care înțelege perfect importanța momentului însă semnificația majoră a acestui acord va fi revelată abia în timpul conferinței de pace de la Paris, când Basarabia revine României. Că Boyle cunoștea această miză, o dovedesc și reacțiile lui iritate când românii nu respectă imediat termenii păcii, punând în pericol înțelegerea. Nu era prima dată când fermitatea și acțiunea rapidă îi erau contrariate de politicile Estului

European. Regina Maria va exclama de altfel în jurnalul său atunci când prietenul ei le reproșă, intransigent, românilor că se fac neplăcuți în Bassarabia în loc să se facă iubiți: „Câteodată Estul și Vestul nu pot să se întâlnească.”

Proactiv, anticipând mereu mișcările colaboratorilor săi, Boyle se întoarce nu doar cu documentul păcii semnat, ci și cu un protocol din partea românilor care oferă 400 de prizonieri ruși în schimbul celor 70 de diplomați români aflați în închisoarea Turma.

Acțiunea de salvare a grupului din care făceau parte vicepreședintele Senatului, generali, senatori, membri ai parlamentului, ofițeri, oameni de afaceri e un adevărat tur de forță. În memoriile ei, publicate sub titlul *Romania in Light & Shadow*, canadianca – soție a unui diplomat român – Ethel Greening Pantazzi, descrie tăria de caracter și până și pe aceea fizică ale lui Boyle dovedite în negocierile și peripețiile demne de un al doilea episod hollywoodian. Drumul de la Odessa la Galați începe cu un acord cu același leader bolșevic Rackovsky (Racovsky își încalcă promisiunile și fuge din oraș, aparent cu banii și bunurile de valoare ale prizonierilor români), apoi cu membrii Batalionului morții, cu gardienii închisorii, continuă cu negocierile reperezenanților flotei Mării Negre la Sevastopol, cu solicitarea către guvernul român de a obține aprobarea feld maresalului german Mackensen pentru a efectua schimbul într-un spațiu ocupat de Puterile Centrale și, în final, când totul părea rezolvat, cu austriecii care erau efectiv în posesia orașului Galați și care nu vor să recunoască documentul semnat de Mackensen. Deși vorbește doar engleză, Boyle vorbește fiecăruia pe limba sa, adaptându-se datelor personale individuale și celor circumstanțiale. Importanța acestei acțiuni este subliniată de către cel care ceruse implicarea lui Boyle: ambasadorul Franței în România, contele de Saint-Aulaire, în memoriile lui. (Saint-Aulaire 2002)

Aventura se termină cu un mare succes, schimbul are loc, mulțimea îi întâmpină cu urale și flori, regele îi confera Steaua României, o stradă din Galați primește numele colonelului canadian...

Cei pe care i-a salvat au ținut să-i recompenseze curajul printr-o medalie comemorativă, comandată talentatului artist francez Andre Lavrillier. Fața medaliai reproduce chipul colonelului, iar reversul « reprezintă o corabie cu pânzele umflate, corabia salvatoare a refugiaților noștri » (Buletinul 1919, 35). Interesant este elogiul cuprins în notele senatorului Grigorie Procopiu, unul din românii salvați: « atitudinea și actele sale din care se desprinde cea mai perfectă și mai frumoasă personalitate morală, demnă să rămână posterității ca un exemplar uman rar, de înălțime morală, de înțelegere superioară a datoriei morale. Nu se pot întâlni, prea des, în viață exemplare umane de o așa puritate morală și energie de voință întrunite și perfect armonizate, ca la colonelul Boyle... » (Procopiu 2018, p. 225).

De cealaltă parte, prim ministrul român Alexandru Marghiloman constată: „Boyle s-a făcut singur câinele de pază al depozitelor noastre din Rusia, dar ar voi mai ales ca vasele noastre să nu cadă în mâinile germanilor”.

Implicarea în ”afacerea Carol” este denunțată în ziarele românești conduse de socialiști și el devine ținta predilectă a atacurilor lor după război scopul fiind defăimarea și slăbirea influenței instituției regale. Regele recunoaște de altfel într-o scrisoare oficială Boyle „a fost folosit de extrem socialiști drept cal de bătaie pentru atacuri la adresa lui însuși (regelui)” (Rodney 1974, 257). Aceste tensiuni plus implicarea lui în afaceri cu petrol îi vor aduce marea decepție și tristețe a vieții lui: regina îi cere, pentru a opri bârfele și uneltirile socialiștilor și ale membrilor guvernului Brătianu să părăsească România.

După încheierea războiului, Boyle e hărțuit de îndoielile și răzbunările orgolioase ale unor funcționari englezi și canadieni de o parte, iar de cealaltă de politicieni români iritați de poziția lui de consilier neoficial al familiei regale. Evident, statutul său incert nu-i permite să participe direct la negocierile de pace de la Paris, dar asta nu-l împiedecă să găsească pârghiile care să împingă / încline opiniile participanților la conferință în favoarea României. Un susținut schimb de scrisori are loc între regina Maria și Boyle. La Paris, unde prezența ei face furori, întâlnește numeroase persoane

influențe recomandate de Boyle. Toate aceste personalități ale politicii mondiale, inclusiv reținutul Herbert Hoover, viitorul președinte al Statelor Unite, răspund pozitiv, iar acest lucru dovedește nu numai **calitatea relațiilor** lui Boyle, dar și prețuirea de care se bucura.

Jurnalul târziu al reginei înregistrează același tip de susținere și în timpul vizitei ei în Anglia, unde Boyle, fiind prezent aproape zilnic la palatul Buckingham, „aduce cu el orice persoană pe care el o considera de folos pentru mine să o întâlnesc” (Mandache, 2004, 51)

Personal își asumă dificila misiune de a-l convinge pe prim ministrul canadian să acorde României un ajutor substanțial. Robert Borden cedează insistențelor promițând un ajutor de 5 milioane de dolari. Presa anunță însă: Canada va oferi României 25 de milioane. Exasperat, Borden îl bănuiește pe Boyle că ar fi transmis această sumă încercând să-i forțeze mâna pentru alocarea unei sume mai importante. Dacă a fost vorba în acest caz de imaginație (amorală, eventual) sau doar de anticipație nu se știe cu siguranță. Însă ceea ce se știe este că România a primit în cele din urmă ajutorul de 25 de milioane de dolari, iar Boyle devine primul diplomat canadian în România cu misiunea de a administra acest împrumut.

Într-un articol publicat după moartea lui Boyle, regina Maria subliniază combinația de blândețe și sensibilitate arătate în relațiile personale și intransigența, dură uneori, din relațiile lui sociale și profesionale. „și-a păstrat întotdeauna credința și nu putea concepe că cineva s-ar putea îndoi de cuvântul lui. Cu noi devenise blând și sensibil, avea o mare simplitate, uneori aproape simplitatea unui copil ... Câteodată folosea expresii atât de curioase, forme ciudate de exprimare, felul lui de vorbire era de un umor irezistibil și în fiecare zi era încă ceva captivant de descoperit, un nou episod palpitant de ascultat. Dar trebuie spus că putea să aibă doar atitudinea de șef, trebuia să domine... n-ar fi putut niciodată să joace rolul secund, trebuia să aibă lucruri în felul lui” (Queen Marie 1926, 1). Ea a rezumat personalitatea lui puternică și paradoxal ingenuă prin cuvintele lui Robert Service pe care ea le-a ales pentru piatra lui funerară: „un bărbat cu inima unui viking și cu credința simplă a

unui copil.” Aceast amestec unic de gentilețe și duritate i-a alimentat ceea ce a fost aici descris ca imaginație morală.

Ceea ce cu doar câțiva ani înainte părea imposibil se întâmplă, România își triplează suprafața, realizând un ideal cu aer utopic: unirea într-un singur stat a românilor din Moldova, Țara Românească, Banat, Bassarabia, Dobrogea, Transilvania. În 15 octombrie 1922, la Alba Iulia, are loc încoronarea lui Ferdinand ca rege al tuturor românilor. Regina merge la festivități călare pe calul Austral dăruit ei exact cu gândul că-i va servi pentru acel moment de grație de către „fidelul, bunul (ei) Joe”. Nu se știe dacă numele calului desemnând Sudul a fost ales de Boyle, dar acest Austral pare mult semnificativ pentru că omul Nordului - prin imaginația lui morală - a reușit să contribuie la reconfigurarea sudului Europei și a dat astfel sens deplin destinului său.

BIBLIOGRAFIE

- Andrew Christopher, *Secret Intelligence and British Foreign Policy 1900-1939* in *Intelligence and international relations 1900-1945*, edited by Christopher Andrew & Jeremy Noakes, University of Exeter, 1987.
- W. J. Boyle, *A Canadian Officer's Adventures among the Bolsheviks in Canadian Defence Quaterly*, Vol IV, Oct., 1926 to July, 1927, 225-234.
- Pierre Berton, *Prisoners of the North*, Anchor Canada, 2005.
- Buletinul societății numismatice române*, Anul XIV, nr. 29-30, Jan.-June, 1919, 34-35.
- Carol al II-lea, *Între datorie și pasiune, Însemnări zilnice*, Vol I (1904-1939), Curtea veche, București, 2003.
- Charles Cobb, *The Goliath Stone*, Trafford Publishing, 2004.
- Gilles Duguay, *Regina Maria și Joe Boyle, o prietenie de suflet*, Du Style, București, 1999.
- Jean Noel Grandhomme, *La Roumanie de la Triple à l'Entente 1914-1919*, Soteca, Paris, 2010.

- John Paul Lederach, *The Moral Imagination: The Art and Soul of Building Peace*. Oxford, MA: Oxford University Press, 2005.
- Diana Mandache, (ed.). *Later Chapters of my Life. The Lost Memoir of Queen Marie of Romania*, Sutton Publishing Limited, 2004.
- Alexandru Marghiloman, *Note politice*, Vol II, Editura Machiavelli, București 1993.
- Maria, Regina României, *Jurnal de război 1917-1918*, Humanitas, București, 2015.
- Ian C. D. Moffat, *The Allied Intervention in Russia, 1918–1920 The Diplomacy of Chaos*, Palgrave Macmillan, 2015.
- Michael Occleshow, *Dances in Deep Shadows. The Clandestine War in Russia, 1917-1920*, Carol & Graf Publishers, New York, 2006.
- Hannah Pakula, *The Last Romantic: A Biography of Queen Marie of Romania*, Simon and Schuster, Toronto, 1985.
- Jones Peter, *Track Two Diplomacy in Theory and Practice*, Stanford University Press 2015.
- Grigore Procopiu, *Parlamentul în pribegie. 1916-1918. Amintiri, note și impresii*, Humanitas, București, 2018.
- Queen Marie. In Memory of Joe Boyle, The Aspen Daily Times, November 17, 1926.
- William Rodney, *Joe Boyle, King of the Klondike*, McGraw-Hill Ryerson, 1974.
- Mihail Gr. Romașcanu, *Tezaurul român de la Moscova*, Editura Saeculum, București, 2000.
- Contele de Saint-Aulaire, *Confesiunile unui bătrân diplomat*, Humanitas, București, 2002.
- Stan Sauerwein, *Klondike Joe Boyle: Heroic Adventures from Gold Fields to Battlefields*, Altitude Publishing Canada, Canmore, 2003.
- Glenn E. Torrey, (ed.), *General Henri Berthelot and Romania. Memoires et Correspondance 1916-1919*, East European Monographas, Boulder, 1987.
- Glenn E. Torrey, *The Romanian Battlefield in World War I*, University Press of Kansas, 2011.

MITUL FRONTIEREI ÎN LITERATURA ROMÂNĂ POSTCOMUNISTĂ. REFLECȚII IDENTITARE

Ovidiu Ivancu

Universitatea din Vilnius, Lituania

ABSTRACT

The Myth of the Frontier in the Postcommunist Romanian Literature. Identity Challenges

In its attempt to impose a utopic society, the Romanian Communism contributed decisively to generating a distorted identity. Similar to Orwell's utopia, the Communist Romanian society imposed individual and collective frontiers. Such a paradigm resulted in a series of complexes and frustrations, reactivating a series of myths of resistance. The Romanian culture often found itself disconnected from the European culture. For the past 30 years, the opening towards the European cultural space has been a continuous attempt to recover different viable means of communication. As Grete Tartler states in an article dedicated to European identity ("European Identity"), the Romanians have seen the European cultural space as a necessary return to the realm of normality. Literature accurately reflects the never-ending attempt to cross the symbolic Iron Curtain that prevented the free circulation of ideas and values. Alain Brossart, in an essay dedicated to metaphorical or physical borders ("Zones d'attente, zones d'expérimentation de l'exception") believes that the frontier conveys cultural connotations and identity paradigms. Starting with this observation, the present paper aims at analysing the myth of the frontier as it appears in the Romanian Post-Communist literature (up until 2007, when Romania joined the EU). The present paper focuses on several relevant Romanian literary texts that mirror the idea of frontier/border/limit. Salman Rushdie stated that "In our deepest natures, we are frontier-crossing beings" ("Step across This Line"). Yet,

when an oppressive system makes the frontier impenetrable, the society culturally reacts by imagining what lies beyond the border.

KEYWORDS

identity, frontier/border/limit, collective mentality, Iron Curtain

1. FRONTIERA CA TRAUMĂ

Ce a însemnat pentru români, în primele decenii de după Revoluția din 1989, frontiera?! Cu câtă fascinație nu vor fi privit către ea generații întregi, în timpul comunismului? Frontiera capătă alte sensuri într-o lume aruncată de propriul ei sistem politic în zona marginalului, mai ales pentru că, așa cum bine observa Alain Brossat, „o frontieră este o zonă de dimensiuni și de profunzimi variabile și a cărei proprietate este mai puțin topologică (o *linie de separație*), cât politică: un spațiu în care prevalează condiții speciale – ele însele variabile – și ale cărei relații propriu-zise cu teritoriul sunt susceptibile să se modifice în funcție de circumstanțe”¹.

Frontierele întrețin, la nivelul mentalului colectiv, mitul cetății asediate; ele prezumă ideea unui spațiu nesigur, care trebuie permanent apărat. Odată cu ele se dezvoltă și mitul eroului salvator; indivizii din interiorul frontierei, decuplați de la ceea ce se întâmplă *dincolo*, își dezvoltă compensatoriu nevoia de a transfera, de a delega propria dorință de a cunoaște. Eugen Negrici, într-o analiză asupra cărții ca obiect al cultului colectiv în comunism, sesizează că multe dintre frustrările și neîmplinirile colective s-au revărsat la noi în timpul comunismului în dorința de a citi².

¹ Alain Brossat, *Frontiera ca muzeu și laborator al exceptării*, în „Teritorii (Scrieri, dez-scrieri)”. Volum coordonat de Octavian Groza, București, Editura Paideia, 2003, pp. 101 - 102.

² Cf. Eugen Negrici, „Iluziile literaturii române”, București, Editura Cartea Românească, 2008.

În virtutea aceleiași paradigme, imposibilitatea depășirii frontierei se traduce prin aviditatea cu care se lecturează cărți ce explorează spații exotice. În postcomunism, apetența consumatorului de act cultural pentru exotic și erotic (pentru că și erotismul este, în ultimă instanță, expresia transgresării unei granițe) nu reprezintă altceva decât exhibarea unei nevoi latente de a evada.

Frontiera este, întâi de toate, o limită. O limită fizică, dar și o limită imaginară; „frontiera este dovada materială a sinelui fracturat al rasei umane”³. Și aceasta pentru că, în mod compensatoriu, cu cât frontiera este mai securizată, cu atât mai mult ceea ce se află dincolo de ea capătă dimensiuni mitice. Când privitul peste gard, atât de specific românilor, devine imposibil, frustrarea crește și, odată cu ea, se dezvoltă un întreg arsenal mitologic. El are o dublă orientare: pe de o parte generează fascinația față de „străin”, pe de altă parte contribuie la instaurarea unei curiozități uneori morbide față de tot ceea ce ține de zona intimității. Și în această cheie trebuie privită literatura câtorva tineri prozatori ai postcomunismului românesc.

În textele lui Vakulovski⁴, dincolo de protest și teribilism, putem cu ușurință citi plăcerea privitului prin gaura cheii, bine exploatată de tânărul scriitor. În același fel putem lectura și literatura „panspermiei” (termenul este folosit de Dan C. Mihăilescu)⁵, reprezentată atât de bine de Ioana Baetica. În „Fișă de înregistrare”⁶ găsim o formulă epică incoerentă, personaje dezabuzate, fără substanță, toate compensate de un erotism fără teză, adeseori gratuit. Și aici avem, așadar, de a face cu aceeași intenție de a forța granițele-tabu între intim (privat) și public. Dacă asemenea texte, funcționând ca excitante camuflate în acte culturale, sunt sau nu valoroase din punct de vedere estetic, este o altă discuție. Ele

³ Salman Rushdie, „Dincolo de limite”. Traducere de Petru Dulgheru, Iași, Editura Polirom, 2006, p. 388.

⁴ Alexandru Vakulovski, „Pizdeț”, Brașov, Editura Aula, 2002 și Alexandru Vakulovski, „Letopizdeț, cactuși albi pentru iubita mea”, Cluj-Napoca, Editura Idea, 2004.

⁵ Cf. Dan C., Mihăilescu, „Literatura română în postceaușism”, (3 vol.), Iași, Editura Polirom, 2006.

⁶ Ioana Baetica, „Fișă de înregistrare”, Iași, Editura Polirom, 2004.

răspund însă nevoii de exhibare a unei intimități refuzate în comunism.

În romanul Norei Iuga, „Săpunul lui Leopold Bloom”⁷, există un personaj feminin ce rezumă foarte bine această nevoie de anulare a graniței intim-public. Agasată de o vecină care apare de fiecare dată în cele mai inoportune momente, eroina se vede nevoită să pactizeze tacit cu ea. Se realizează o coaliție ad-hoc împotriva unui stat perceput ca expresie totală a agresiunii: „Te-am prins, aveai lumina aprinsă, așa-i? – Nu, numai veioza, tocmai scriam ceva și... – Eh lasă, lasă, ce te-ai fâstâcit așa, că n-am să te torn io, că nici dumneata, dacă te rugai de ceva, nu m-ai refuzat. – Știu, dar uite că m-am speriat, mă simt, cum să-ti spun, ca un infractor prins asupra faptului. Am auzit că s-au dat amenzi mari”.

Pentru români, deci, libertatea este, în postcomunism, sinonimă cu libertatea de mișcare, prin ea înțelegând mișcarea ideilor și mobilitatea indivizilor. Semnalele primite de dincolo de graniță în perioada comunistă (scrisori din străinătate, meciuri privite pe canale bulgărești, ascultatul la Europa Liberă etc.) capătă semnificațiile unui miracol în miniatură. Este bucuria aproape mistică a claustratului care, dintr-o dată și pentru o scurtă perioadă de timp, se simte parte a unei lumi pe care o intuiește, la care visează și pe care o investește cu propriile sale speranțe.

S-ar putea spune, pe bună dreptate, că românii, istoric vorbind, nu au avut vreo apetență deosebită pentru călătorie. „Nu trebuie să uităm că, încă la începutul secolului al XIX-lea, pentru 90% dintre români, lumea se termina la marginea satului sau a târgului în care trăiau. Dincolo de zare începeau poveștile”⁸. Cu toate acestea, după cum observa Salman Rushdie (o adevărată *autoritate* în materie de limită și frontieră), „în adâncurile noastre suntem cu toții făpturi ce traversează frontiere”⁹.

⁷ Nora Iuga, „Săpunul lui Leopold Bloom”, Iași, Editura Polirom, 2007.

⁸ Marius Oprea, „Zorba și Catedrala. 59 de povestiri de frontieră”, București, Editura Humanitas, 2006 p. 17.

⁹ Salman Rushdie, „Dincolo de limite”. Traducere de Petru Dulgheru, Iași, Editura Polirom, 2006, p. 384.

Sadoveanu vorbea, în povestirea „Negustor lipscan”, despre fascinația pe care o exercită un personaj asupra ascultătorilor săi, atunci când își povestește peripețiile prin Europa. Deși fără apetențe de *homo viator*, românii, cel puțin prin elitele lor, a avut întotdeauna dese contacte cu lumea civilizată; în anumite zone de graniță (Dobrogea sau Banatul), spațiul a fost mai mereu cosmopolit, iar în comunism dorința de a traversa frontiere a fost întreținută (printre altele) de programele difuzate de Europa Liberă și Vocea Americii, precum și de samizdatul (atât cât o fi fost el!) care familiariza cititorul cu spații mult mai aproape de normalitate decât cel românesc. Până la urmă, prosternarea românească în fața străinului, specifică primilor de după 1990, provine și din această frustrare. *Ei* vin de dincolo de frontieră, dintr-o lume interzisă nouă. Nu-i cunoaștem, dar ni i-am imaginat cu toții în nopțile când comuniștii români ne lăsau în beznă pentru a face economii la curentul electric. Or, în întuneric, granița devine și mai impregnată de mister.

Străinii nu vin în România din Germania, Franța, Italia sau Spania, ci „de dincolo de graniță”. Se produce, deci, o „disociere radicală a două destine: cel al castei mondialilor, care au posibilitatea de a se deplasa fără a întâlni vreun obstacol și prin aceasta, trăiesc în timp, și acela al celor rămași înglodați în spațiu, care nu se pun în mișcare decât împinși de nevoi, decât dacă n-au încotro și care se lovesc la fiecare frontieră de neospitalitatea lumii”¹⁰. Frontiera mai este, așadar, și o delimitare calitativă, o fractură între două categorii de cetățeni (în discursul public românesc va apărea, de altfel, frecvent sintagma *cetățean european de categoria a doua*).

Față de vecini, românii au manifestat uneori condescendență și ironie (mai ales față de bulgari și moldovenii de dincolo de Prut), ca de altfel față de tot ce le-ar fi putut aduce aminte de antecedentele lor orientale. Istoricul Marius Oprea constată că „turcii au intrat în istorie și fotbal, bulgarii în bancuri iar de sârbi și ruși nu ne prea place să mai vorbim. Astăzi îi admirăm sau disprețuim pe francezi, germani, englezi sau americani. De două sute de ani încoace s-au schimbat mentalități și comportamente, pentru că s-au produs atunci,

¹⁰ Alain Brossat, *op.cit.*, p. 107.

acum mai bine de două veacuri, într-un timp scurt, modele noi”¹¹. Imaginarul nu înregistrează o modificare profundă de percepție nici după integrarea în Uniunea Europeană (ba dimpotrivă, chiar).

Într-un articol publicat în ediția în limba română a revistei „Le Monde Diplomatique”, Victor Negrescu afirmă că „românul trăiește cu adevărat un sentiment de complexare profundă față de ceilalți cetățeni europeni, din considerente dintre cele mai variate, a căror sursă se află în lipsa acută de cunoaștere a problematicii europene și a româno-centrismului promovat de politicieni”¹². Complexul despre care vorbește Victor Negrescu (și nu numai domnia-sa) este și el expresia unei granițe.

La români, frontierele s-au multiplicat alarmant. Nu numai că în comunism nu se putea trece granița decât în condiții speciale, dar până și simpla deplasare dintr-un județ în altul, dintr-un oraș în altul, devenise o aventură. Din rațiuni economice și nu numai, automobilele circulau după un orar precis (în funcție de numerele de înmatriculare pare sau impare), cetățenii care se aflau în orașe după o anumită oră erau, de multe ori, legitimați, rezidența în orașe se obținea greu (atât de greu, încât doar pentru obținerea unui buletin de București românii mituiau sau, după caz, se căsătoreau de conveniență). Este important să trecem în revistă toate aceste limite a căror proximitate creștea într-o asemenea măsură, încât individul se vedea obligat să își desfășoare întreaga existență în spații aproape claustrofobice. Forțat să trăiască în rezervații din ce în ce mai restrictive, el a simțit acut că totul în comunism se desfășura sub paradigma frontierei.

Vorbind despre plecarea sa spre Statele Unite ale Americii, Valeriu Anania descrie momentul în care scara avionului se ridică, indicând clar decolarea spre un alt spațiu. Fragmentul este emblematic pentru modul în care se raportează mentalul colectiv la mitul frontierei: „Scara, acea scară fascinantă, pe care un român al acestor vremi poate face primii pași spre libertate, scara înspăimântătoare pe care,

¹¹ Marius Oprea, *op. cit.*, pp. 22-23.

¹² Victor Negrescu, *Sunt românii cetățeni de categoria a doua?*, în „Le Monde Diplomatique”, ediția în limba română, nr. 4, aprilie 2007.

la un semn cu degetul, te puteai întoarce din ușa avionului spre umilire și frică”¹³.

Dincolo de sat, dincolo de oraș, dincolo de zona în care totul putea fi riguros controlat, existența devenea aventură. Într-o carte de memorii despre rezistența în munți, Ion Gavrilă Ogoranu surprinde această lume: „Intrarea în pădure era păzită ca pe frontieră. Oamenii din sat n-aveau voie să părăsească seara satul”¹⁴.

Frontiera discursivă nu poate fi nici ea ocolită. Nicicând înainte de comunism, eufemismul nu a apărut atât de des în discursuri. Aluzia, alegoria, parabola, ambiguitatea – toate acestea se constituiau în frontiere suplimentare, camuflaje verbale ale unor idei mereu reprimite, mereu forțat adecvate unui discurs oficial care (debusolant de-a dreptul) se modifica el însuși. În comunism, „totul te îndemna la interpretare, te împingea să scotocești, cu luare-aminte, după sensuri și, cu din ce în ce mai mult curaj, să atribui înțelesuri izvorâte din lumea ideilor tale”¹⁵. Efectul a fost, pe de o parte idealizarea literaturii, privirea ei ca simbol al unei rezistențe anticomuniste, pe de altă parte, rigidizarea, robotizarea societății românești. S-a creat o adevărată paradigmă; orice discurs a fost privit, chiar și după 1989, în termenii unui dublu limbaj. Dincolo de cuvântul scris sau rostit se desfășoară un adevărat delir al interpretărilor. Cenzura a funcționat și în acest caz ca graniță. Fiecare frontieră suplimentară a adăugat generos o frustrare în plus.

Nefiind exclusiv un simplu obstacol fizic, frontiera nu poate să dispară brusc. Clausturarea pe care o produce bariera imaginară între „noi” și „ceilalți” rămâne și își produce pe mai departe efectele. Vancea, un personaj al unei proze de Cornel Ivanciuc, „pentru o fracțiune de secundă are senzația – aceeași ca atunci, în 1968 – că peste frontiera pe care se născuse, în Sighet, iar acum, peste nesfârșita piață, coboară în picaj o escadrilă de avioane de

¹³ Valeriu Anania, „Memorii”, Iași, Editura Polirom, 2008, p. 345.

¹⁴ Ion Gavrilă Ogoranu, „Brazii se frâng, dar nu se îndoiesc”, vol. II, Timișoara, Editura Marineasa, 1993, p. 108.

¹⁵ Eugen Negrici, *op. cit.*, p. 30.

vânătoare”¹⁶. Viața la graniță nu e niciodată simplă. Asemenea oricărui fapt de viață semnificativ la nivel identitar, are simptomele ei. Care sunt acestea? În primul rând, exacerbarea mitului conspirațiilor antiromânești. Lipsa de contact real cu lumea de dincolo de frontieră naște suspiciuni. Apoi, valorizarea excesivă a „spiritualității românești” sau, dimpotrivă, bagatelizarea identității naționale (la fel de excesivă!)... deși procese antagonice, ele sunt generate de aceeași izolare identitară.

Frontiera nu ne împiedică doar accesul „dincolo”, ci, în cazul românilor, împiedică și circulația liberă a culturii. Lipsa de racord cu spiritul veacului creează la rândul ei insecuritate identitară sau, dimpotrivă, suficiență. Compensatoriu, orice întemnițat (fie că vorbim de temniță la modul propriu sau nu), dezvoltă irezistibila dorință de a călători. Valeriu Anania mărturisește în „Memoriile” sale că „dorul acesta s-a intensificat pe durata anilor petrecuți în închisoare, reclusiunea însăși făcându-l pe cel flămând să viseze doar la mâncare și pe cel înlănțuit, la drumeție”¹⁷.

2. „CAPȘUNARUL” ROMAN. O TIPOLOGIE-HIBRID

„Căpșunarul” român, echivalent identitar al instalatorului polonez, emigrează masiv către Europa. Termenul însuși, maculat de o puternică încărcătură peiorativă, este definitiv astăzi pentru o matrice identitară care nu și-a spus ultimul cuvânt. Într-un articol publicat în „Observator cultural”, Iulia Popovici pare a da acestui termen însemnătate marginală. „*Inventat* de presă după valul de emigrație al muncitorilor autohtoni către fermele de căpșuni din Spania și perceput ca defăimător de mulți dintre cei vizați, termenul de *căpșunar* – comod în limbajul informal pentru desemnarea celor numiți de italieni strănieri – va dispărea probabil din vorbirea

¹⁶ Cornel Ivanciuc, „Cartea cuceririlor”, București, Editura LiterNet, 2003, p. 81.

¹⁷ Valeriu Anania, *op. cit.*, p. 455.

curentă în anii următori, iar limba română nu dă semne că ar avea mecanismele de a născoci altul”¹⁸.

Chiar dacă limba română îl va exclude din fondul ei lingvistic, „căpșunarul” este, mai întâi de toate, o tipologie care, indiferent de împotrivirile sau nemulțumirile noastre, va defini traseul identitar românesc în anii tranziției. El se va regăsi, ca personaj (și, poate, chiar ca autor de text) în literatură și de aici va lua, ușor, dar sigur, drumul către mentalul colectiv. Raportarea la „căpșunarul” român s-a făcut adesea de pe atât de cunoscutele poziții tradiționalist-pășuniste. Mircea Vasilescu constată într-un articol intitulat „Generația căpșunarilor”: „Așadar, *generația căpșunarilor* de la noi (indiferent de domeniul în care lucrează, îmi permit să-i denumesc astfel, ca să marchez fenomenul) nu reprezintă nimic ieșit din comun. Mi se pare că insistența presei pe această temă, tratată lăcrămos și patetic și împinsă spre concluzia strămoșească *e rău, domnule*, nu face decât să prelungească în secolul XXI și în limbajul jurnalistic doina tradițională de pribegie. Și să întrețină inutil tendința de a ne lamenta că *n-o să ajungem niciodată la nivelul lor*”¹⁹.

S-a vorbit adesea, în societăți ele însele sensibile la mitul străinului invaziv, de invadarea Europei de către români. Nu e vorba atât despre o invazie propriu-zisă, cât de o invazie a unui mod de a gândi, acționa și reacționa. Europa însăși a fost foarte puțin pregătită să ia contact cu acest tip de cultură est-europeană, vulgar-utilitaristă, minimalistă, gregară pe alocuri, și aceasta pentru că frontiera și-a jucat bine rolul. Ea nu a fost o limită doar pentru români, ci și pentru europeni, care nu au știut niciodată cu exactitate (la nivelul mentalului colectiv, pentru că, altfel, informațiile cu siguranță circulau la nivelul unei anume elite) ce se ascunde dincolo de Cortina de Fier.

¹⁸ Iulia Popovici, *Comunismul sau manualul emigratului român*, în „Observator cultural”, nr. 354, 11 ianuarie 2007.

¹⁹ Mircea Vasilescu, *Generația căpșunarilor*, în „Dilema veche”, nr. 2, 23-29 ianuarie 2004.

Dezrădăcinat, după ce în prealabil comunismul îl obișnuise să trăiască în comunități dezabuzate (vezi blocurile comuniste), „căpșunarul” român și-a transferat micul său univers, cu frustrările și miturile sale, în Europa. „Căpșunarul” și-a luat cu sine obiceiurile, ticurile și modul său de a se raporta la ceilalți. Știa cum să procedeze pentru că la fel se comportase și în momentul în care comunismul distrusese satele românești, transmutând populația la bloc. Așa cum atunci și-a luat băncile din fața caselor și le-a așezat în fața blocurilor, la fel cum și-a luat zarzavaturile din grădină, cultivându-le în balcon, la fel cum și-a luat păsările de curte și le-a crescut în spatele blocului, tot astfel și-a transplântat acum modul de viață peste frontieră.

Diferențele erau, însă, majore. În vreme ce, în primul caz, conviețuiau alături de indivizi de care îi lega aceeași experiență alienantă a comunismului, acum se găseau în fața unei societăți construite fundamental diferit. De aici, neînțelegerile, de aici conflictele identitare. Frontiera crease dincolo și dincoace de ea două idei contradictorii despre normalitate.

Deși debutase ca limită exterioară ce separa două lumi, frontiera a sfârșit prin a se institui la nivel individual. Obișnuințele de comunicare, alterate în comunism, l-au transformat pe „căpșunar” într-un individ adesea taciturn, suspicios, profund interiorizat. Ce putea comunica el despre propria sa cultură, pe care nu o cunoștea foarte bine și pe care era obișnuit să o considere minoră și, prin urmare inferioară?! Ce putea el aduce unei lumi în care se afla doar din rațiuni economice?! Zidurile identitare, atât de ușor de ignorat în interiorul frontierei, deveniseră acum, în afara frontierei, de neescaladat.

Apoi, adesea „căpșunarul” român nu are acces la cultura profundă a țării în care lucrează, ci la zonele ei marginale, în care obtuzitatea este omniprezentă. Frontiera, limita imaginară între lumi este trecută brusc, se ajunge brutal de la superficialitatea unei Români tarate de comunism la superficialitatea Europei periferice („căpșunarul” român cunoaște, în primul rând, periferia, cu toate dezavantajele ei).

Într-un scurt eseu intitulat „Nici neoliticul nu mai e ce-a fost”, Marius Oprea vorbește despre acest fenomen: „Schimbările, cu cât sunt mai brutale și se petrec pe un parcurs de scurtă durată, cu atât creează goluri mai mari de memorie în care nostalgia după vremurile apuse se combină în mod straniu cu un soi de pragmatism al prezentului”²⁰.

Românii au ieșit masiv *în lume* după 1989 nu cu elitele lor, încă debusolate și incapabile să găsească trasee care le-ar fi permis accesul spre valorile Europei Occidentale, ci cu majoritarii periferici, cu oamenii cei mai afectați de comunism. În straturile ei profunde, cultura română rămâne și astăzi inaccesibilă europeanului de rând. Preocupările pentru brandul de țară, dincolo de a consuma energii și resurse financiare, nu au reușit să transmită niciun mesaj coerent. Motivul este foarte simplu. Mentalul colectiv nu se formează sub presiunea acțiunilor oficiale de promovare a unei țări, ci sub impactul conviețuirii concrete între indivizi.

„Căpșunarii” sunt, în felul acesta, purtătorii unei percepții despre România împotriva căreia nu se poate lupta cu organizarea de concerte sau cu expoziții la marile târguri de turism. Zi de zi, „căpșunarul” român deversează asupra lumii în care tocmai a intrat, frustrările lui, care, de data aceasta, nu mai sunt percepute ca frustrări personale, ci ca frustrări românești. „Căpșunarul” nu a fost primordial preocupat de imaginea pe care o poartă cu sine, de modul în care vor fi gesturile sale asimilate teritoriului din care provine. El a ajuns în Europa *pentru a trăi bine* și nu pentru a transmite asumate informații identitare. Vorbind despre un adevărat globe trotter al secolului XIX (Ion Codru Drăgușanu), Marius Oprea face următoarea observație: „în cazul pelerinului transilvan de la 1840 și în cel al românilor *căpșunari* care și-au găsit moartea în atentatele teroriste din Spania, călătoria pornise drept o cale, socotită singura, de împlinire; ea se confundă cu viața însăși”²¹.

Foarte probabil, „căpșunarul” a suferit, în primul rând, șocul prăbușirii propriilor lui certitudini. Cum să treci de la o societate în

²⁰ Marius Oprea, *op.cit.*, p. 59.

²¹ Marius Oprea, *op. cit.*, p. 83.

care mecanismul avea roțițele sale, prezumat nemuritoare, la o societate în care individul mediu trebuie să se recalifice de câteva ori în viață pentru a putea supraviețui? Și, mai ales, cum să poți suporta o societate în care micile tale probleme nu mai pot fi transferate altora? Mitul care ne ajutase să supraviețuim în comunism a fost tocmai acela al *acarului Păun*. Vinovățiile puteau fi ușor transferate. Frontiera care ne desparte încă de ceilalți nu mai este, azi, una exterioară, și tocmai de aceea, redefinirea relației cu Celălalt nu mai poate fi abordată propagandistic. „Frontiera este o chemare la trezire. Ajunși la frontieră, nu putem ocoli adevărul. Straturile protectoare ale vieții cotidiene, care ne izolează de realitățile mai dure ale vieții, sunt smulse, iar noi, cu ochii larg deschiși în lumina aspră și fluorescentă a coridoarelor fără ferestre de la frontieră, ajungem să vedem lucrurile așa cum sunt cu adevărat”²².

CONCLUZII

A trăi în interiorul unui spațiu securizat poate însemna (dacă frontierele se păstrează pentru o lungă bucată de vreme, așa cum este și cazul românesc) a deveni dependent de tot ceea ce îți poate oferi granița. Limita, oricare ar fi ea, e o mărginire brutală a unui orizont individual, dar este și o zonă confortabilă, iar confortul creează inevitabil dependențe. În cazul nostru, frontiera care ne-a despărțit de Europa în timpul comunismului ne-a asigurat confortul *abjecției previzibile*. Regăsim ideea exprimată într-un roman postdecembrist: „Înainte – strâmbă, urâtă – ordinea existase; o anume siguranță. [...] Leafa, mică, era sigură, la dată precisă. [...] Era rău, dar mult mai bine, socoteau unii”²³.

Știam că se va lua curentul electric, știam că va trebui să stăm la coadă pentru salam sau cașcaval, știam că trebuie să ne prezentăm la serviciu și să ne prefacem că lucrăm, știam că vom ieși la pensie din același loc de muncă, știam că în cele din urmă statul ne va asigura o locuință insalubră, prin pereții căreia ne puteam auzi vecinii certându-se între ei, știam care erau polii de putere, ne cunoșteam

²² Salman Rushdie, *op. cit.*, p. 387.

²³ Alexandru Ecovoiu, „Ordinea”, Iași, Editura Polirom, 2005, p. 51.

foarte bine galeria de „sfinți” care făceau totul posibil (secretarul de partid, directorul de la fabrică, oamenii de la Securitate)... toate aceste certitudini au creat în timp premisele unei dependențe indisolubile. Cu atât mai mult cu cât degradarea identitară ne-a alterat într-o asemenea măsură, încât părea că lucrurile se vor desfășura așa la nesfârșit.

De aceea, vameșul este, în mentalul colectiv românesc ai anilor `90, perceput ca privilegiat, tocmai în virtutea proximității lui fizice cu ceea ce se întâmplă dincolo de frontieră. Într-un roman forțat spectaculos, publicat la editura Nemira, Cosma Brașoveanu ne face să asistăm la monologul unui personaj care dă expresie unei asemenea percepții: „În fața unui cartuș de țigări americane, chiar și vameșii închideau ochii”²⁴. Acest excesiv valorizator „chiar și” este emblematic.

Max Solomon vorbește și el în aceiași termeni; viața în apropierea frontierei are, certamente, alte reguli: „Pregătește cartonul de țigări americane și două flacoane de parfumuri franțuzești în ambalaj original, așa ca să le poți scoate din primul geamantan [...] și să le poți separa și împinge pe masa de inspecție, la o parte de restul obiectelor. Vameșul va ști ce are de făcut și nu va mai trebui să deschizi celelalte valize”²⁵.

Frontiera, odată depășită, devine catalizator al unei schimbări identitare dureroase, subtile și inițial insesizabile. Așa s-a întâmplat cu românii (și nu numai cu ei) pe parcursul întregii lor istorii culturale. Școala Ardeleană a început să însemne ceva odată ce tinerii români au depășit granițele pentru a studia în marile biblioteci ale Imperiului, pașoptiștii au modificat paradigma culturală românească abia după ce au trecut granițele către Apus, junimiștii au influențat masiv viața culturală și politică românească abia după ce și-au luat doctoratele la universități importante din Europa, România modernă a fost construită abia după ce elitele ei au trecut dincolo de frontiere pentru a-și căuta un rege, Ceaușescu însuși va fi, în cele din urmă, devorat de un cult al personalității care ajunge la apogeul odată

²⁴ Cosma Brașoveanu, „Fiara”, București, Editura Nemira, 2004, p. 19.

²⁵ Max Solomon, „La 90”, București, Editura LiterNet, 2004, p. 52.

cu vizita din 1971, în Coreea de Nord și China. Concluzia ar fi că orice trecere masivă dincolo de frontiere a contribuit la profilul identitar românesc. Salman Rushdie, de altfel, observă în mod just: „călătoria ne creează. Devenim frontierele pe care le traversăm”²⁶.

BIBLIOGRAFIE

- Anania, Valeriu. *Memorii*, Iași, Editura Polirom, 2008.
- Baetica, Ioana. *Fișă de înregistrare*, Iași, Editura Polirom, 2004.
- Brașoveanu, Cosma. *Fiara*, București, Editura Nemira, 2004.
- Brossat, Alain. „Frontiera ca muzeu și laborator al exceptării”, în *Teritorii (Scrieri, dez-scrieri)*. Volum coordonat de Octavian Groza, București, Editura Paideia, 2003.
- Ecovoiu, Alexandru. *Ordinea*, Iași, Editura Polirom, 2005.
- Iuga, Nora. *Săpunul lui Leopold Bloom*, Iași, Editura Polirom, 2007.
- Ivanciuc, Cornel. *Cartea cuceririlor*, București, Editura LiterNet, 2003.
- Mihăilescu, Dan C. *Literatura română în postceaușism*, (3 vol.), Iași, Editura Polirom, 2006.
- Negrescu, Victor. *Sunt românii cetățeni de categoria a doua?*, în „Le Monde Diplomatique”, ediția în limba română, nr. 4, aprilie 2007.
- Negrice, Eugen. *Iluziile literaturii române*, București, Editura Cartea Românească, 2008.
- Ogoranu, Ion Gavrilă. *Brazii se frâng, dar nu se îndoiesc*, Timișoara, Editura Marineasa, 1993.
- Oprea, Marius. *Zorba și Catedrala. 59 de povestiri de frontieră*, București, Editura Humanitas, 2006.
- Popovici, Iulia. *Comunismul sau manualul emigratului român*, în „Observator cultural”, nr. 354, 11 ianuarie 2007.
- Rushdie, Salman. *Dincolo de limite*. Traducere de Petru Dulgheru, Iași, Editura Polirom, 2006.
- Solomon. Max. *La 90*, București, Editura LiterNet, 2004.

²⁶ Salman Rushdie, *op. cit.*, p. 385.

- Tartler, Grete. *Identitate europeană*, București, Editura Cartea Românească, 2006.
- Vasilescu, Mircea *Generația căpșunarilor*, în „Dilema veche”, nr. 2, 23-29 ianuarie 2004.
- Vakulovski, Alexandru. *Pizdeț*, Brașov, Editura Aula, 2002.
- Vakulovski, Alexandru. *Letopizdeț, cactuși albi pentru iubita mea*, Cluj-Napoca, Editura Idea, 2004.

UNITATE LINGVISTICĂ VS. UNITATE NAȚIONALĂ ÎN VIZIUNEA LUI EUGENIU COȘERIU

Eugenia Bojoga

Institutul Pontifical Oriental, Vatican/Universitatea Babeș-Bolyai

ABSTRACT

Eugeniu Coseriu about the Linguistic Unity vs. National Unity.

The serious matter regarding the unity of the Romanian language has, over time, concerned many historians, philologists, ethnologists and linguists. In the current text - Eugeniu Coseriu about *the linguistic unity vs. national unity* - we will show how the present issue is further developed by Coșeriu. He distinguishes three types of units: 1. a purely linguistic unit, i.e., a language unity; 2. a national unity that is not only a language unity, but also implies a unity of cultural traditions, habits, customs, common history; 3. a political unity, i. e., a unity of a state. Characterising the unity of the Romanian language in terms of genealogy, typology and area, Coseriu shows that at the level of the common language, Romanian is more unitary than the Italian language, more unitary than the Spanish language and even much more unitary than the French language, if we think it is not only the French spoken in France, but that there is also a common French language in Canada.

KEYWORDS

Romanian language, linguistic unity, national unity, cultural traditions

”Limba română e unica în Europa
care n-are propriu-vorbind dialecte. (...)
Pe-o întindere de pământ atât de mare,
despărțiți prin munți și fluvii, românii
vorbesc o singură limbă.”
(Mihai Eminescu)

INTRODUCERE

1. Problema unității limbii române i-a preocupat, de-a lungul timpului, pe mulți istorici, filologi, etnologi și lingviști. La modul riguros, acest aspect a început să fie abordat odată cu studiile reprezentanților Școlii Ardelene. Pentru Gheorghe Șincai, Petru Maior și Samuil Micu-Klein, constituirea progresivă a limbii române literare a reprezentat un proces care a mers mână în mână cu lupta seculară pentru unitatea poporului român.

În prefața la prima gramatică tipărită a limbii române – *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* (Viena, 1780) -- Gh. Șincai își exprimă speranța că lucrarea va fi binevenită pentru oamenii ”de diferite stări și condiții”, întrucât le va fi de folos în învățarea limbii române, limba cea mai întrebuițată din Ungaria până în Cuțo-Vlahia, Moldova și Crimeea¹.

Tot astfel, Mihai Eminescu, profund cunoscător al tradițiilor noastre strămoșești și al istoriei limbii române, scria într-un articol publicat în *Timpul* că, în pofida faptului că ”ar fi existat înclinări de dialectizare a limbei noastre”, acestea ”au încetat din momentul în care biserica au creat limba literară, au sfințit-o, au ridicat-o la rangul unei limbi hieratice și de stat”. Or, din acel moment, arată Eminescu, ”trăsătura de unitate a devenit și a rămas limba și naționalitatea, pe când înainte românul înclina a confunda naționalitatea cu religia” (Eminescu 1989:38). Dornic de a cunoaște nuanțele cele mai fine de exprimare ale vorbitorilor limbii noastre,

¹ George Barițiu, în Apelul său către oamenii politici din Imperiul Austro-Ungar, menționa că între limba vorbită în Moldova, în Muntenia și Ardeal nu există nici atâta deosebire cât există între limba germană vorbită la Viena și cea vorbită la Berlin.

pentru a se documenta, poetul călătorește în toate ținuturile românești, ”convingându-se de varietatea expresivă și de calitatea fundamentală a românei – unitatea sa istorică” (cf. Bahnaru 2017: 9).

2. Cu privire la caracterul unitar al limbii române, văzut din diverse perspective, s-au pronunțat Sextil Pușcariu, I. Iordan, Al. Niculescu, Gh. Chivu, Iulia Mărgărit, Vasile Pavel, Silviu Berejan ș. a. În acest context, Iorgu Iordan preciza pe bună dreptate, că:

”pe teritoriul lingvistic românesc nu există o diversificare atât de adâncă, încât să dea naștere unui fel de bilingvism, adică la situații în care vorbitorii unui grai să vorbească acasă graiul local, iar atunci când depășesc zona acestui grai să fie nevoiți a folosi limba comună a întregului popor ca pe o altă limbă, nici în ceea ce privește fonetismul, nici în ceea ce privește lexicul, nemaivorbind de sistemul gramatical” (Iordan, Robu 1978:29).

3. La rândul său, Eugeniu Coșeriu continuă această problematică situând-o într-un context mult mai amplu. Astfel, în prelegerea *Unitate lingvistică – unitate națională*, el circumscrie conceptul de *unitate lingvistică* în ansamblu și stabilește raportul acestuia cu conceptul de *unitatea națională*. Lingvistul urmărește două aspecte la fel de importante: ”cum se prezintă acest raport în cazul limbii române din toate regiunile locuite de români” și ”ce înseamnă, pentru politica culturală și pentru politica națională, unitatea lingvistică între toate aceste regiuni locuite de români” (Coșeriu 1992-1993:181).

Fundamentată pe o bază conceptuală solidă, dar și pe o cunoaștere temeinică a faptelor de limbă, abordarea coșeriană merită să fie cunoscută și valorizată, mai ales în Anul Centenarului Marii Uniri din 1 Decembrie 1918.

PERSPECTIVA LUI EUGENIU COȘERIU

1. În calitate de teoretician al limbajului, E. Coșeriu abordează problematica unității lingvistice mai întâi din perspectivă conceptuală. El arată că limbajul uman în general se bazează pe

două principii universale: *creativitatea* și *alteritatea*². Pe de o parte, limbajul este în esența sa activitate de creație, pe de altă parte, limbajul aparține și altora. Or, fiind „și pentru alți” vorbitori, limbajul se manifestă sub formă de limbi, definite de savant ca forme istorice ale limbajului.

Astfel, cele două principii se întrepătrund, interferând la nivelul limbilor istorice. În timp ce creativitatea explică și justifică dinamica și dezvoltarea permanentă a limbii, a inovațiilor, inclusiv a schimbării lingvistice, alteritatea constituie un fel de filtru prin care acestea se ”strecoară” în vorbire. Inovațiile sunt acceptate și preluate de alți vorbitori, acesta fiind și mecanismul prin care schimbările pătrund în norma și sistemul limbii.

Limbile comune se formează printr-un proces istoric îndelungat și se situează „pe deasupra” dialectelor. Uneori, și aceste limbi comune se diferențiază în spațiu, în special:

„atunci când o limbă comună e vorbită într-un spațiu foarte vast sau când e folosită în mai multe state. Atunci, pe deasupra limbii comune se formează din nou, de obicei printr-un proces istoric care poate fi ajutat intenționat, o *limbă exemplară*, o normă a acestei limbi comune, adică o limbă comună a limbii comune, limbă pe care o putem numi limbă standard sau, cum am preferat eu s-o numesc, *limbă exemplară*.” (Coseriu 1992-1993:169-170).

În ceea ce privește *limba exemplară*, aceasta reprezintă norma lingvistică, modelul de exprimare pentru întreaga comunitate, cel puțin pentru toate acele activități care specifice întregii comunități (politică ia, în general, expresia culturii majore).

Cu toate că limba comună se stabilește printr-un proces istoric natural, subliniază Coșeriu, de multe ori e nevoie ca acest proces să fie accelerat, mai ales atunci când, de exemplu, unitatea politică se

² În acest sens, Mircea Borcilă consideră că „Eugeniu Coșeriu definește, pentru prima oară, în mod clar, statutul legitim, relativ autonom, al teoriei limbajului, ca fundament preliminar și cadru general al investigației, precizându-i relația constant dialectică cu studiul descriptiv” (Borcilă 2001:23).

constituie înaintea unității de limbă. Cu atât mai mult când se trece de la *limba comună* la un nivel superior, la *limbă exemplară*. În acest moment intervin intelectualii, intervin cunoscătorii de limbă, poeții și scriitorii în general ca să propună un model ideal de limbă.

Or, această limbă exemplară nu trebuie înțeleasă ca limbă care ar elimina formele de varietate ale limbii comune, așa cum limba comună nu trebuie înțeleasă ca limbă care ar trebui să elimine diferențele locale în favoarea sa. Limba exemplară reprezintă acea „normă ideală pe care încercăm s-o realizăm toți cei care vorbim o limbă de cultură” (Ibidem, p. 170), un fel de *obligatio*, adică angajament pe care și-l ia vorbitorul prin faptul că vorbește o anumită limbă.

Prin urmare, și limba exemplară, fără a fi un mod de valorizare (sau tip de judecată) – cum este *corectitudinea, congruența și adecvarea* – reprezintă o exigență a vorbitorilor pentru toate acele situații care reclamă întrebuintarea sa în respectiva comunitate.

2. Așadar, limba este factorul primordial al vieții unui popor. Limba generează celelate fenomene culturale / spirituale și le determină întru totul. Tocmai de aceea limba stă la baza coeziunii naționale, a unității statale.

”Limba reprezintă factorul constitutiv al națiunii și, deci, și al statului”. Această afirmație ne întâmpină la începutul *Politicii* lui Aristotel, în fragmentul în care omul este definit prin limbaj, fiind ființa vie care are logos. Or, având logos -- ”prin logos se înțelege, evident, limbaj, fiindcă acest logos se opune tocmai vocii pe care o au animalele”, ființa umană are posibilitatea de a-și manifesta conștiința morală, de a deosebi între bine și rău, între drept și nedrept și, deci, de a se manifesta ca **zoón politikón**, în sensul propriu al cuvântului. Dat fiind că această capacitate de a distinge între bine și rău, între drept și nedrept este trăsătura caracteristică, comună tuturor ființelor umane – zice Aristotel – ea este și fundamentul asocierii în familie și în polis, în stat (cf. Coseriu 1992-1993: 182).

În viziunea lui Coșeriu, Aristotel arată că limbajul este fundamentul asocierii în familie și în stat, ”limbajul este manifestarea modului de

a fi al omului”, adică ipostazierea alterității ființei umane, a faptului că ființa umană este un subiect între subiecte vorbitoare. Ființa umană recunoaște posibilitatea altor subiecte de a conviețui cu ea, manifestându-și prin limbaj conținutul propriei sale conștiințe, deschizându-și conștiința spre alții, ca alții să accepte, să adopte conținuturile sale de conștiință și să le înțeleagă. Aceste conținuturi de conștiință însă, prin dimensiunea alterității, a faptului că a fi om înseamnă a fi unul cu alții, deci prin această dimensiune a alterității, conținuturile de conștiință sunt, la origine deja, comune, și așa sunt înțelese, ca fiind comune, nu doar ca fapte subiective, ca fapte particulare ale unei persoane:

”Când vorbesc cu cineva înțeleg că vorbim despre aceleași lucruri și că numim aceleași lucruri cu aceleași cuvinte și, deci, că aceste semnificații sunt comune, nu sunt numai ale mele, sunt și ale lui. Ba chiar mai mult, când creăm cuvinte noi, le creăm într-o limbă și intuim că vor fi înțelese de către ceilalți ca și cum ar exista deja în limbă” (Coseriu 1992-1993:182).

De altfel, J. Dewey afirmă că, în procesul comunicării, prima referință a limbajului este referința la alți vorbitori cu care se stabilește dialogul, prin care comunicarea și referința obiectivă (deoarece limbajul se referă la lucruri) devin într-adevăr obiective, altfel spus, referința n-ar fi obiectivă dacă nu s-ar manifesta și pentru alți interlocutori. Parafrazându-l pe Heidegger, atunci când interacționăm verbal, se comunică ceva, ceea ce înseamnă că cei care comunică între ei au deja ceva în comun, ceea ce se vedește în a vorbi unul cu altul. Cu alte cuvinte, ființa umană nu este închisă în ea însăși, ci este o ființă receptivă, o conștiință larg deschisă spre alte conștiințe.

3. Identitatea omului ca ființă care vorbește, arată E. Coșeriu, se manifestă odată cu verbalizarea a reținerii primelor intuiții cu privire la realitate, la univers și la umanitate, adică în limbile istorice. Astfel, în multe limbi, sunt socotiți și numiți ”vorbitori” doar cei care vorbesc limba respectivă, adică doar cei care *știu să vorbească*, iar cei care *nu vorbesc* limba sunt ”nevorbitori”, sunt ”muți” sau ”barbari”. În grecește, cei care nu vorbesc grecește, nu vorbesc ca lumea și bolborosesc, sunt ”barbarii” (Ibidem, p. 183).

De multe ori se face identificarea între limbaj în general și o limbă particulară, ceea ce înseamnă nu numai că limbajul se prezintă în mod necesar sub formă de limbă, ci că fiecare din aceste limbi reprezintă, pentru vorbitorii ei, modul în care această comunitate a interpretat lumea și o oferă ca lume universală tuturor celorlalte comunități.

Fiecare vorbitor înțelege intuitiv limba sa maternă ca fiind limbajul în general, ca pe un fel de limbă universală, înțelege că ordonarea lumii, transformarea lumii într-un cosmos ordonat are loc prin limba sa maternă. Lumea, ca să poată fi concepută și înțeleasă de către om, trebuie să fie structurată, denumită, conceptualizată prin cuvintele limbii materne. Or, această transformare a lumii este oferită umanității în general de către o comunitate prin limba sa:

”Adică, mai întâi, lumea mea este lumea pe care mi-o dă limba mea, limba română, și apoi putem vorbi despre lucruri și analiza lucrurile și, eventual, le putem și numi altfel. Iar faptul că vorbitorii altor limbi înțeleg același lucru nu înseamnă deloc că ei nu au dreptate. Fiecare dintre limbi este o perspectivă asupra universului și este modul în care acest univers este ordonat și înțeles pentru această comunitate. (...) Aș spune că lumea pe care a ordonat-o limba română este lumea pe care comunitatea română o oferă ca model universal de lume tuturor celorlalte comunități actuale și viitoare” (*Ibidem*, p. 184).

Aceasta înseamnă că dimensiunea politică a limbajului, ca fundament al asocierii în polis, se prezintă mai întâi într-o limbă, pe care E. Coșeriu o numește limbă istorică, întrucât s-a constituit de-a lungul istoriei și este recunoscută în istorie de către proprii ei vorbitori și de către vorbitorii altor limbi, prin faptul că este denumită printr-un nume propriu, printr-un adjectiv propriu (și adjectivele pot fi proprii), de ex. *limba română*, *limba franceză*, *limba engleză* etc.

Prin urmare, această limbă constituie baza conviețuirii în comunitate, prin această limbă atribuim alteritatea noastră, faptul că noi suntem subiecte deschise spre alte subiecte și avem – ca să spunem așa – o sferă de alteritate cu anumite limbi.

În același sens, Sf. Toma, traducând termenul *politikón* al lui Aristotel prin politicum et sociale, afirmă, între altele, că doar prin limbă și printr-o anumită limbă se stabilește conviețuirea și că cei care vorbesc limbi diferite *non possunt bene convivere ad dicens* ("nu pot conviețui bine").

4. Este vorba de alteritatea omului ca ființă vorbitoare. În ce privește *alteritatea pozitivă*, la nivelul limbii istorice, aceasta se manifestă spontan "prin constituirea unei limbi comune pentru toată comunitatea respectivă, nu în locul, ci *pe deasupra* varietăților dialectale" și prin constituirea unei limbi exemplare (standard) pe deasupra eventualelor diferențe regionale din limba comună, cel puțin pentru acele activități care privesc toată comunitatea: educație (învățământ școlar și universitar), administrație, politică statală, informație la nivelul național (mass media), literatură națională, cercetare științifică etc.

Tot astfel, *alteritatea pozitivă* transpare în mod deliberat prin „cultivarea limbii”, adică prin activitatea de planificare privitoare la constituirea și dezvoltarea limbii comune și a limbii exemplare. Iar din perspectiva eticii vorbirii, *alteritatea pozitivă* se manifestă prin tendința de a vorbi diferențiat, de acord cu nivelul de alteritate la care ne aflăm: în limba comună, dacă ne aflăm la nivelul relațiilor interdialectale; respectiv în limba exemplară acolo unde aceasta se impune. În concluzie, arată E. Coșeriu, pentru a putea colabora la cultura majoră a comunității, vorbitorii au obligația de a vorbi nivelul cult al limbii comune, adică *limba exemplară*.

Pe de altă parte, definind limba comună ca *alteritate superioară*, Coșeriu arată că aceasta învinge mereu alteritățile minore sau alteritățile locale, prin simplul fapt că vorbitorul, de regulă, nu se limitează la un singur „cerc de alteritate”, ci se angrenează într-o sferă de alteritate majoră. El tinde să vorbească „în această sferă de alteritate majoră”, adică să vorbească și o limbă care să corespundă comunității majore, altfel spus, să corespundă limbii istorice.

De altfel, din punct de vedere teoretic, precizează savantul, o limbă comună, chiar dacă nu ajunge să fie comună de la bun început pentru toată comunitatea, ea este propusă pentru întreaga

colectivitate a limbii istorice respective, în felul acesta tinde să coincidă cu aceasta.

UNITATEA LIMBII ROMÂNE

1. Spre deosebire de alți lingviști care s-au ocupat de această problemă, Eugeniu Coșeriu face distincția între trei tipuri de unități: 1. o unitate pur lingvistică, adică o unitate de limbă; 2. o unitate națională care nu este numai unitate de limbă, ci implică și o unitate de tradiții culturale, de obiceiuri, de datini, de istorie comună; 3. o unitate politică, adică unitatea unui stat. El precizează că unitățile de mai sus sunt chiar ordonate în această succesiune, adică mai întâi se prefigurează unitatea lingvistică drept bază a unității naționale și expresie a unității naționale, apoi unitatea națională devine bază și expresie a unității politice (cf. Coșeriu 2004:182).

Or, această unitate lingvistică tinde să se identifice cu unitatea națională, deoarece unei limbi istorice îi corespunde, de regulă, ceea ce numim o națiune. Fără îndoială că există națiuni care vorbesc limbi diferite, arată Coșeriu, însă acesta nu este faptul originar, ci un fapt secundar care are explicații istorice. Și, oricum nu se poate aplica în cazul nostru, al românilor, concluzionează E. Coșeriu:

”Orice s-ar spune, faptul că aspirația spre unitatea lingvistică corespunde, de cele mai multe ori, cu unitatea statală, care e și unitate politică, nu poate fi anulată prin faptul că uneori ea nu se realizează în realitate (...). Aspirația rămâne aspirație și este ceea ce motivează faptele de limbă, prin urmare, și activitatea noastră, a lingviștilor”(Coșeriu 1992-1993:187).

O caracteristică esențială a limbii noastre, arată Coșeriu, este și faptul că româna este unitară de la bun început, adică din punct de vedere genealogic, dialectele românești - dacoromâna, aromâna, meglenoromâna și istroromâna au o bază comună. Spre deosebire de italiană, de exemplu, în care siciliana, toscana, abruzeza provin direct din latina vulgară, fiind diferite, așadar, de la origine, dar

considerate de toată lumea ca dialecte ale limbii italiene, dialectele românești provin dintr-o unică limbă comună³.

Or, baza de la care au izvorât dialectele românești nu este latina vulgară, ci româna comună, *româna istorică*:

„Elementele comune sunt necrezut de numeroase, mai ales în semantică, peste tot, în toate dialectele românești. Și mai ales sunt comune inovațiile, căci tocmai asta înseamnă o unitate. Evident, nu trebuie să se înțeleagă că totul trebuie să fie comun. Nu există nicio limbă în întregime unitară. Realitatea e că există inovații comune celor patru dialecte, ceea ce nu se poate constata cu privire la dialectele limbii spaniole, și încă mai puțin în cele ale limbii italiene” (Coșeriu 1996:112).

2. Limba română se încadrează în *Romania orientală*, dat fiind că în acest spațiu latina vulgară a cunoscut alte transformări în comparație cu latina populară din *Romania occidentală*⁴. Astfel, dispariția lui *s* final încă din latina arhaică a avut drept consecință reducerea declinărilor în limbile romanice orientale, în timp ce, în vest, *s* final este menținut peste tot, în spaniolă, catalană, portugheză și în franceză, în care apare scris și se pronunță în condițiile de *liaison*.

Apoi, velarele *c*, *g*, urmate de *e*, *i*, pronunțate în latină ca *che*, *chi*, au suferit un tratament diferit în cele două Românii: în limbile romanice orientale se ajunge până la faza *ĉ*: lat. *caelum* > rom. *cer*, it. *cielo*, dar în dalmată s-a păstrat ca [*k'*]: *cherbu*, față de *cerb*, în română, sau *cerbo*, în italiană. În franceză, s-a ajuns la asibilare și apoi la reducerea *t* > *s*: *ciel*, iar în spaniolă la fricativă interdentală *θ*: *cielo*. Totuși, în românescul *chingă* (< lat. *cingula*), s-a păstrat un rest de pronunțare [*k*], pe când în italiană există *cinghia*.

Explicația este că formele mai vechi se păstrează în zonele laterale, unde schimbarea pornită de la centru poate să ajungă, dar poate să nu ajungă. Așa se explică coincidențele dintre limba română și

³ În acest loc, poziția lui E. Coșeriu este tranșantă: Ion Coteanu nu are dreptate atunci când susține că, datorită lipsei de comunitate dintre dialectele limbii române de la nord și de la sud de Dunăre, acestea ar fi limbi diferite.

⁴ A se vedea pe larg definiția conceptului de *Romania*, adică a spațiului în care se vorbesc limbile romanice, în Coșeriu (2005:113-129).

limbile spaniolă și portugheză, aflate la extremele romanității, prima, la est, celelalte două, la vest, unde inovația de la centru n-a ajuns. La fel, grecismele, de care latina vulgară de la Roma era plină, s-au transmis în celelalte limbi romanice, dar în română acestea sunt mult mai puține, deoarece, în vremea respectivă, Dacia era ocupată de goți și inovațiile lexicale respective n-au mai ajuns aici (Coșeriu 2004: 150-155).

Din capul locului, Eugeniu Coșeriu insistă asupra faptului că româna și dialectele ei sud-dunărene, în special aromâna, trebuie considerate în context romanic, adică ”în relație cu toate limbile romanice, nu numai cu franceza modernă, cum s-a făcut din păcate multă vreme în lingvistica românească, ci și cu spaniola, portugheza, italiana, și cu variantele dialectale ale acestora, cu sarda sau cu franceza veche” (Bardu 2007:35).

3. Cât privește unitatea limbii române ca limbă istorică, E. Coșeriu recunoaște că putem fi de acord aproape în întregime cu Sextil Pușcariu, care a arătat că ceea ce este caracteristic pentru limba română și o „îndepărtează” de latină, pe de o parte, și de celelalte limbi romanice, pe de altă parte, este comun tuturor dialectelor limbii române: „cu anumite restricții, dat fiind că această unitate – genealogică – este întotdeauna o unitate din trecut, care se prezintă apoi ca varietate, ca unitate și diversitate în același timp” (Coșeriu 2004:182).

Deși sunt suficiente fapte lingvistice care duc la o diferențiere în latina populară dunăreană, precizează el, această varietate nu trebuie să ne înspăimânte, deoarece în cazul altor limbi romanice, bunăoară, a celor ibero-romanice sau a celor din Galoromania, varietatea este mult mai pronunțată.

În limba română există „o serie de fapte care sunt comune tuturor dialectelor, nu numai în sistem, ci până și în norma limbii”, afirmă Coșeriu. Pe bună dreptate, S. Pușcariu semnala faptul că *l* intervocalic devine în toate dialectele *r*, faptul că grupul *qu* devine, în aceleași cuvinte, *p* (de ex., *apă*), faptul că *gn* devine *mn* (de ex., *lemn*) și *ct* devine *pt* (de ex., *lapte*). Sau faptul că există coincidențe cu totul specifice (la verbul *a avea* -- *am* și *are*), faptul că există

peste tot (deși cu mici diferențe de pronunțare) *mine*, *tine*, *cine* sau conjunctivul cu *să*, ca să nu mai vorbim de alternanțele vocalice și de cele consonantice⁵.

Or, E. Coșeriu consideră că toate aceste fapte demonstrează cu brio unitatea limbii române, unitate nu doar genealogică, ci, fără îndoială, și „o anumită unitate areală, în ciuda diferențelor, care, incontestabil, există și care separă aceste dialecte” (Ibidem, p. 183).

4. Referitor la *unitatea tipologică* a limbii române, altfel spus, unitate la nivelul tipului lingvistic, aceasta este identică cu unitatea tuturor limbilor romanice, în afară de franceza modernă, care s-a îndepărtat de tipul general romanic:

”principiul general al acestui tip lingvistic este: determinări materiale interne, paradigmatică, pentru funcțiuni interne, nerelaționale, și determinări sintagmatice (determinări în sfera unității, determinări perifrastice) pentru funcțiunile relaționale” (Ibidem, p. 183).

În ce privește realizarea acestui tip lingvistic romanic, E. Coșeriu menționează că în unele cazuri este mai avansat dialectul dacoromân, în alte cazuri -- dialectul aromân, în care pe lângă *io* există și *mini*, iar pentru persoana a doua -- *tini* (ca și în italiana populară, în care există *me* și *te* sau ca în franceză în care, încă din perioada veche, înainte de a trece la noul tip romanic, a apărut *moi* și *toi*). Cu toate acestea,

„limba română este mai unitară la acest nivel al limbii istorice decât franceza, mult mai unitară decât italiana care ține, din

⁵ ”Ceea ce caracterizează dialectul dacoromân, unitatea lui relativ mare, e și caracteristica fiecărui din celelalte trei dialecte în parte. Aromânii, formând o rețea rară pe un teritoriu întins și greu de străbătut, trăind printre greci, albanezi, sârbi și bulgari, vorbesc un dialect cu foarte mici deosebiri regionale. Dacă istrotomânii din Jeïani vorbesc un grai întrucâtva deosebit de cei din Valdarsa, e pentru că ei vând și cumpără la Triest, și nu la Fiume, spre care gravitează cei de la sud de Monte Maggiore...” (Pușcariu 1976: 217).

punctul de vedere al limbii istorice, de două arii diferite în *Romania*, aria orientală și aria occidentală.”⁶ (Ibidem, p. 183).

În viziunea sa, româna ar fi tot atât de unitară ca și spaniolă considerată în ansamblul ei, ca limbă istorică, adică cu dialectele castilian, navaro-aragonez și asturiano-leonez, unde diferențele se manifestă deopotrivă în fonetică și morfologie. Or, în spaniola istorică diferențele sunt tot atât de profunde ca și diferențele dintre dialectele românești, cu excepția istroromânei, „care, într-adevăr, s-a îndepărtat prin anumite influențe externe mult mai mult de trunchiul pluridialectal al restului limbii române” (Ibidem, p. 184).

5. În acest context, *limba comună* care s-a format doar pentru dacromână și care ar trebui înțeleasă în sens ideal, *ca limbă comună pentru românii de pretutindeni*⁷, este extrem de unitară. La acest nivel, în română aproape că nu există diferențe între limba comună și limba exemplară, arată Coșeriu. Deși există diferențe de fonetică și, din când în când, de vocabular, diferențele gramaticale sunt totuși foarte puține. Savantul compară din nou româna cu celelalte limbi romanice:

„Această limbă comună este mai unitară decât limba italiană, este mult mai unitară decât limba spaniolă (trebuie să știm că în limba spaniolă ceea ce se numește dialect andaluz sau ceea ce se numește limba spaniolă din America, cu toată varietatea ei, sunt forme secundare ale limbii comune, nu sunt dialecte primare; deci, diferențele în cazul spaniolei sunt cu mult mai mari; tot așa în cazul limbii portugheze, unde diferențele între Portugalia și Brazilia sunt și mai mari) și chiar mult mai unitară decât limba franceză, dacă ne gândim că nu e vorba numai de franceza vorbită în Franța, ci că există limbă franceză comună și în Canada” (Ibidem, p. 184).

⁶ E. Coșeriu arată că unitatea limbii italiene reprezintă o unitate secundară, o unitate care la origine era diversitate, și numai prin faptul că dialectele au evoluat în direcția limbii comune, constituite pe baze toscane și florentine, a ajuns să formeze o singură limbă istorică (cf. Coșeriu 2004:184).

⁷ Despre caracterul unitar al normelor limbii române din Rep. Moldova a se vedea Bojoga (2005) și Bojoga (2013).

Pe acest fundal al limbilor romanice occidentale, individualitatea limbii române devine și mai pregnantă:

„Atunci, la acest nivel, limba română se prezintă mai unitară decât toate celelalte limbi romanice, în afară de anumite limbi care sunt, în parte, încă în formare, așa spune eu, din punctul de vedere al limbii exemplare” (Ibidem, p. 184).

6. Când privește nivelul limbii standard, E. Coșeriu demonstrează că și de data aceasta româna este mult mai unitară decât orice altă limbă exemplară romanică. Diferențele sunt extrem de mici, adică, dacă se pronunță, de ex., *mâine*, *câine*, *pâine* sau, dimpotrivă, *mâne*, *câne*, *pâne* (și se scrie la fel), dacă se întrebuințează preponderent infinitivul (*pot scrie*) sau conjunctivul (*pot să scriu*), utilizându-se această posibilitate mai veche a infinitivului, dacă se face sau nu diferența între *a spune* și *a zice*, pe care moldovenii, care vorbesc și ei o formă a limbii exemplare, o fac în mod frecvent.

Dacă ne raportăm și de data aceasta la limba italiană, menționează Coșeriu, vom constata că în limba lui Dante există cel puțin două norme diferite, mai ales în sistemul de distribuție al fonemelor. În norma romană nu există diferență între /s/ și /z/, pe când în norma florentină există această diferență, în afară de cazurile foarte numeroase unde alegerea fonemelor este diferită în norma florentină și în norma romană”:

„Împotriva acestor norme tradiționale se afirmă tocmai în limba italiană o nouă normă, susținută de anumiți lingviști, o normă septentrională, normă care nu mai are anumite fapte caracteristice ale limbii italiene, ca diferențe funcționale între vocale închise și deschise, sau ceea ce se numește *raforzamento iniziale*, adică un fel de dedublare sintactică la începutul cuvintelor. Această limbă este mai unitară decât spaniola. Spaniola din America, și la nivelul de exemplaritate, are un inventar fonologic în parte diferit, fiindcă are numai /s/ și nu face diferența între /s/ și /θ/ și aproape peste tot există numai /y/ și nu /y'/ și /ll/ și la acest nivel de exemplaritate (Ibidem, p. 186).

Tot astfel, româna este mult mai unitară decât portugheza exemplară, în cadrul căreia există diferențe fonologice și gramaticale (în morfologie și sintaxă). Din acest punct de vedere, al fonologiei, „limba română este mai unitară și decât limba cea mai fixată la acest nivel, care este limba franceză”.

Fiindcă în franceză, tocmai în sistemul fonologic, și la acest nivel de exemplaritate, unii vorbitori, în unele ocazii ale vorbirii, fac uneori diferența între /ε/ lung și / ε/ scurt, între /mɛ:tr/ și /mɛtr/, alții nu fac această diferență, deci au numai un singur fonem. O altă categorie de vorbitori cunoaște / folosește / aplică în unele ocazii patru vocale nazale, alții cunosc / au numai trei vocale nazale și aceiași vorbitori, în ocazii diferite, pot întrebuința fie un sistem, fie alt sistem.

În măsura în care limba română exemplară s-a fixat din punct de vedere fonetic, provinciile ”au renunțat la faptele regionale și s-a stabilit această normă pentru toată limba română exemplară”.

Or, toate aceste fapte lingvistice justifică întru totul concluzia lui E. Coșeriu: „unitatea limbii române este superioară, la fiecare nivel, unității altor limbi romanice și, uneori este superioară tuturor celorlalte limbi romanice” (Ibidem, p. 186).

7. Definiția pe care E. Coseriu o dă limbii române este concludentă în acest sens:

„Numim limbă română, limba istorică română cu toată varietatea ei și cu toate dialectele ei, din țară și din afara țării. Numim apoi limbă română, limba comună în forma ei daco-română, limba vorbită de toți vorbitorii, cu o anumită varietate, din Basarabia până în Banat și din Dobrogea până în Maramureș, sau, așa spune, din Transnistria până în Banat. Numim limbă română, de ex., într-un manual de gramatică, o formă exemplară, o formă standard a limbii române. Adică, de fiecare dată aceste trei straturi se numesc în același fel: limbă română, toată limba română, cu toată varietatea ei, limba română comună și limba română care se propune ca normă

pentru toate regiunile românești și pentru toată extensiunea limbii istorice”⁸.

CONCLUZII

Revenind la Anul Centenar, în 1918 pentru prima dată unitatea noastră lingvistică devine ”baza unității naționale și expresia unității naționale”. Concomitent, unitatea națională devine expresia unității politice: ”în fond, se începe oricum cu limba (...). Limba este factorul constitutiv al națiunii și, deci, și al statului” (Coșeriu 2002: 126). Iar unitatea națională nu este numai unitate de limbă, ci implică și o unitate de tradiții culturale, de obiceiuri, de datini, de istorie comună.

Privită diacronic, unitatea limbii române s-a constituit treptat și anevoios. Dar ea a mers mână în mână cu unitatea politică a tuturor românilor. În special după 1850, ideea de unificare a limbii literare a fost paralelă cu ideea de unire politică a Principatelor, prima a susținut-o și s-a răspândit, în același timp, mai ușor alături de cea de-a doua⁹.

Împlinirea visului secular al tuturor românilor de a fi împreună, înfăptuirea României Mari în 1 decembrie 1918, s-a bazat pe unitatea noastră lingvistică. Ceea ce i-a unit atunci pe conaționali noștri a fost faptul de a fi vorbit aceeași limbă. Altfel spus, liantul viguros al coeziunii tuturor românilor devine limba română: „Suntem poate singura țară din Europa, în afară de micile țări, al cărei sentiment național este exclusiv întemeiat pe faptul că vorbim aceeași limbă «de la Nistru până la Tisa». Lucru care nu se-ntâmplă în alte țări unde sentimentul național s-a clădit de veacuri, încetul cu

⁸ O prezentare a concepției lui E. Coșeriu în ce privește limba română din Rep. Moldova a se vedea în studiul nostru Bojoga (2017:344-369).

⁹ Acesta este și motivul pentru care unii cercetători susțin că nu se poate vorbi de existența unei limbi literare constituite decât din momentul formării națiunii române, prin unirea celor două provincii. (cf. Mancaș 1974: 90).

încetul, în jurul unei istorii comune. La noi, cimentul este limba” (Djuvara 2013: 306-307).

BIBLIOGRAFIE

- Bahnaru, Vasile, 2017, *Note despre unitatea limbii române în viziunea lui M. Eminescu*, în *Philologia*, mai – august 2017, p. 8-19.
- Bardu, Nistor, 2007, *Concepția lui Eugeniu Coșeriu despre limba română (I)*, în ”*Limba română*”, nr. 1-3, 2007, p. 88-95.
- Bojoga, Eugenia, 2005, *L'évolution des normes linguistiques du roumain dans la République de Moldavie*, în Carsten Sinner (ed.), „Norm und Normkonflikte in der Romania”, München, Peniope, 2005, p. 212-243.
- Bojoga, Eugenia, 2013, *Limba română – „între paranteze”? Despre statutul actual al limbii române din Republica Moldova*, Chisinau, ARC, 2013.
- Bojoga Eugenia, 2017, *Le roumain de Moldavie et ses problèmes. Les réflexions « froides » d'Eugenio Coseriu sur un sujet « incendiaire »*, în Gerda Haßler & Thomas Stehl (ed.), ”Kompetenz – Funktion – Variation. Linguistica Coseriana V. Beiträge der internationalen Tagung an der Universität Potsdam, 8.–10. Oktober 2015”. Frankfurt et al.: Peter Lang Verlag 2017, p. 344-369.
- Borcilă, Mircea, 2001, *Eugeniu Coșeriu, fondator al lingvisticii ca știință a culturii*, în revista ”*Limba română*”, nr. 4-8, anul XI, 2001.
- Coșeriu, Eugeniu, 1992-1993, *Unitate lingvistică -- unitate națională*, în „Prelegeri și conferințe (1992-1993). Supliment al publicației *Anuar de lingvistică și istorie literară*. T. XXXIII. 1992-1993. Seria A. Lingvistică”, p. 181-189.
- Coșeriu Eugeniu, 2004, *Unitatea limbii române – planuri și criterii*, în vol. Academia Română, „Unitatea limbii române cu privire specială la Basarabia și Bucovina”, Ed. Academiei Române, București, 2004, p. 179-188.

- Coșeriu, Eugeniu, 2005, *Latinitatea orientală*, în E. Coșeriu, „Limba română – limbă romanică”. Texte manuscrise editate de N. Saramandu, Editura Academiei Române, București, 2005.
- Coșeriu, Eugeniu, 2005, *Limba română – limbă romanică*. Texte manuscrise editate de N. Saramandu, Editura Academiei Române, București, 2005.
- Coșeriu, Eugeniu, 1996, *Lingvistica integrală. Interviu cu Eugeniu Coșeriu, realizat de N. Saramandu*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996.
- Djuvara, Neagu, 2013, *O scurtă istorie ilustrată a românilor*, București, Humanitas, 2013.
- Eminescu, Mihai, 1989, *Opere X. Publicistică*. București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1989.
- Iordan, Iorgu; Robu, Vladimir, 1978, *Limba română contemporană*. București, Editura didactică și Pedagogică, 1978.
- Mancaș, Mihaela, 1974, *Istoria limbii române literare. Perioada modernă (sec. al XIX-lea)*. București, Editura Universității din București, 1974.
- Pușcariu, Sextil, 1976, *Limba română. I. Privire generală*. Ediție de Ilie Dan, București, Editura Minerva, 1976.

LA NORD ȘI LA SUD DE DUNĂRE. CELLA SERGHI

Carmen Dărăbuș

Universitatea Kliment Ohridski, Sofia

ABSTRACT

To the North and to the South of Danube. Cella Serghi

The article *To the North and to the South of Danube. Cella Serghi* analyze the traces of the Bulgarian identity grafted onto the Romanian one, in the Cella Serghi's novel (born Marcoff), *The Spiderweb* (1938). Love stories in modern narrative frame, in non-chronological facts, and involve the emotional memory. The memories of her childhood spent in the north and south of Danube – between the father's idealizations and the merciless observations of the female character, Diana Slavu, an auctorial alter-ego – opportunities to evoke the charm of heterogeneous multicultural space, with nuances and stereotypes. Bucharest, Constantza, Mangalia and Balcic are not simple decoration, but enhance experiences, highlighting an exotic femininity that resonates with socio-cultural environment. A special place is Balcic, called at that time, The Silver Coast, as an echo of the French Cote d'Azur, evoked in his Oriental-Mediterranean effervescence, inserted in the Romanian culture especially through painters; some of the most important painters identified themselves, artistically, with this place of intersection, creating a cultural geography that restores the real one, and not vice versa, as usually happens: Ștefan Luchian, Nicolae Tonitza, Iosif Iser, Gheorghe Petrașcu, Margareta Sterian etc. Represented in literature literatură (Gala Galaction, Agatha Grigorescu-Bacovia, Ion Pillat, Adrian Maniu, Camil Petrescu, Mihail Sebastian, Nicolae Iorga, Mihail Sadoveanu), despite some notable writings, Balcic is not so famous as in fine arts, the most beautiful evocations belonging to Queen Mary of Romania, the spiritual "architect" of the place, and to Cella Serghi.

KEYWORDS

Romanian Literature, cultural interferences, Balcic.

PRELIMINARII

Pe numele ei de naștere Cella Marcoff, scriitoarea își ia numele de Serghi după bunicul patern, Serghi Marcoff, de origine bulgară; de altfel, numele personajului din romanul său *Pânza de păianjen* (1938), - roman de debut, considerat a fi și cea mai bună carte a sa - Diana Slavu, este sugestiv pentru transferul semnificațiilor identitare. Romanul, care apare în plină efervescență a literaturii române interbelice, călduros recomandat de Liviu Rebreanu și de Camil Petrescu, este povestea iubirilor personajului feminin: „Diana Slavu trăiește tortura unei iubiri tiranice și nefericite, care-i tulbură periodic viața conjugală, clădită cu grele strădanii. Interesant e că eroina n-are în ea nimic bovaric. Dimpotrivă, o caracterizează un tiranic simț moral și o hotărâre tenace de a înfăptui ceva, fie și modest, dar durabil” (Crohmălniceanu 1972, I: 434), istorie inserată într-o narațiune care nu urmează ritmurile romanului tradițional, ci se bazează pe rupturi temporale, pe fluxul subiectiv al memoriei, cu întoarceri în trecut, cu reveniri în prezent, cu inserții de jurnal, cu mărturisiri la persoana întâi, cu amintiri consemnate de Ilinca, prietena ei – așadar tehnica oglinzilor paralele, inerentă formulei narative moderne. Unele din aceste întoarceri în trecut, notate în jurnal, amintesc despre legăturile sale cu Bulgaria, despre șederile sale acolo, în căutarea liniștii și a prosperității.

SEDIMENTE BIOGRAFICE BULGĂREȘTI

Apariția Dianei Slavu sugerează exotismul, pus pe seama apartenenței etnice, așa cum își amintește Ilinca: „Mi-era ciudă, dar mi se părea foarte interesant că nimeni nu știa ceva precis despre Diana. Fiecare spunea: « Am auzit că... ». « Am auzit că părinții ei

sunt de origine sârbi.» «Ba nu, sunt bulgari.» «Bulgari? Imposibil! Poate ruși.» (Serghi 2009: 33). În fond, rezerva pe care o arăta celorlalți - și care amplifică misterul din jurul ei - dorea să ascundă adevărata ei condiție socio-materială, între mica burghezie și proletariat, în funcție de fluctuațiile prin care trecea familia: „Interesantă este figura naratoarei însăși, de misterioasă feminitate, cu luciditate dureroasă și în același timp cu reală poezie, oscilând între lumea sa familiară mizeră (dickensian întrevăzută) și cosmopolitismul ispititor al tinerilor burghezi între care, printr-un fel de fraudă, ea se integrează” (Negoițescu 2002: 318). Adoptată de burghezia înstărită datorită calităților sale, preferă să păstreze o aură de mister cu privire la sine decât să dezvăluie precaritatea materială prin care trecea, adesea, familia. Prima sa amintire despre primul refugiu în Bulgaria, la familia tatălui său, este legată de unul din eșecurile lui în afaceri: „Din Sofia îmi amintesc o cameră mare și întunecoasă și leagănul în care dormea sau țipa Maricica, sora mea. [...] Aveam rude cu stare” (Serghi 2009: 51). Cei doi unchi ajunseseră să facă avere; unul dintre ei poza în filantrop, dar jovialitatea aparentă ascundea o lipsă de caracter care va ruina, din nou, familiei Diane. Verișorii ei avuți, copii mai puțin capabili de autocenzură, îi numesc „mămăligari” pe cei veniți de la nord de Dunăre. Sentimentul că este respinsă se accentuează din cauza necunoașterii limbii, fapt ce limita socializarea: „Apoi le-am cunoscut pe fetițele de peste drum de locuința noastră. Erau în doliu, fiindcă murise tatăl lor. Aș fi vrut să fiu și eu în doliu și să vorbesc franțuzește, pronunțându-l pe *r* la fel ca ele. Sau măcar bulgărește dacă aș fi știut” (Ibidem: 53). Din primul sejur bulgăresc își amintește cu plăcere șederea, o vară întreagă, la via din Cneajovo a unchiului său care părea generos, dar nu va ezita să-și fraudeze rudele pe care simula că le ajută. Întorși la Constanța după trista experiență sofioță și după ce învățaseră puțină bulgară, ea și frații ei (două surori și un frate) repetă stereotipurile auzite, dar li se răspunde cu alte stereotipuri, fapt ce-l va înfuria nespus pe tatăl lor, democrat convins, lipsit de orice umbră de șovinism: „Și dacă verii noștri făceau pe grozavii și ne priveau peste umăr, însemna că limba pe care o vorbeau ei prețuia mai mult ca a noastră. Acum era rândul

nostru să le spunem copiilor de pe stradă « mămăligari »... Dar iată că ne pomenim izbiți cu praștia și ocărăți:

- Zarzavagiule!...

- Bulgăroaico!...” (Ibidem: 56).

După șase luni de ședere în casa bunicilor din Constanța, se reîntorc la Sofia, pentru o vreme, tatăl ei se consideră, din nou, înșelat în afaceri și revin în țară. La Mangalia, unde-și petreceau vacanțele, stăteau în gazdă la o bulgăroaică: „Mi-era cunoscută din copilărie limba lor, și totuși nu mai înțelegeam nimic, afară doar, din când în când, câteva cuvinte: *zășto, hleab, hubăvă...*” (Ibidem: 121). Aici trăiește prima ei iubire, pură, pentru pictorul Petre Barbu, iubire care-i va marca tot parcursul afectiv, pentru că se va raporta la ea ca la evenimentul cel mai intens și tot ce va urma va fi o comparație, într-un fel sau altul, cu cel iubit și cu emoțiile puternice pe care i le-a stârnit. Mangalia, asemeni Balcicului, e un loc de intersecție a culturilor: „Numai că Mangalia noastră, cu căsuțe răzlețe de lut, cu bordeie turcești și cocioabe tătărești, îngropate pe jumătate, între grădinile de zarzavat ale bulgarilor și casele proaspăt spoite ca la țară în ajun de Paști, imitația modei de la Deauville era țipătoare, ridicolă” (Ibidem: 146). Aici vin orchestre de la Caverna și cântă seară de seară. Ascensiunea mișcărilor de extremă dreaptă în mediul universitar bucureștean îl face pe tatăl ei să se întoarcă spre originile sale: „- În Bulgaria n-ar îndrăzni... Acolo e cu totul altfel.

Era un obicei al tatii să idealizeze meleagurile din care pornise. Nici chiar dezamăgirile îndurate în anul în care am locuit la Sofia nu l-au lecut” (Ibidem: 136). Trăind în ritmurile identității stratificate, aparținând, cultural și genetic mai multor spații, comparațiile dintre lumi operate de cei în cauză sunt inerente și spontane, dar se pierd odată cu îndepărtarea următoarelor generații și cu inserarea lor în locul în care trăiesc.

BALCICUL

Dincolo de geografia teritorială, Balcicul ajunge, prin impulsul dat de Regina Maria a României, un loc de proiecție spirituală. Numit

Coasta de Argint – replică balcanică la Coasta de Azur franceză, devine loc mitic, refugiu mediteranean, care se transformă arhitectural în câteva decenii, urmând, totuși, linia peisajului construit tradițional. Artiști plastici deja faimoși ori care și-au făcut un nume în pictură datorită acestui loc - pictorii Ștefan Luchian, Nicolae Tonitza, Iosif Iser, Gheorghe Petrașcu, Margareta Sterian, Nutzi Acontz, Cecilia Cuțescu-Storck, Samuel Mützner, Dumitru Ghiță, Victor Brauner, Lucian Grigorescu, Ștefan Dimitrescu, Francisc Șirato, Lucia Dem. Rădulescu, Rodica Maniu, Micaela Eleutheriade, sculptorul Oscar Han - vin, an de an, și-și leagă numele de Balcic. Lumea lui este adusă, prin artă, în materialitatea Bucureștiului; astfel, încă din primele pagini, Ilinca evocă încăperea ei din capitală, înfrumusețată cu opere ale pictorilor Balcicului: „Tapetul e de culoarea aurului vechi, ca și ramele tablourilor, printre care acum atârnă un *Balcic* de Tonitza, o *Turcoaică* de Iser și o schiță de Petre Barbu – *Digul Mangaliei*” (Serghi 2009: 37). În revistele „Coasta de Argint”, „Boabe de grâu” – care apar aici - publică impresii Gala Galaction, Agatha Grigorescu-Bacovia, Ion Pillat, Adrian Maniu, Camil Petrescu, Mihail Sebastian, Nicolae Iorga, Regina Maria, Mihail Sadoveanu, dar totuși nu există nicio carte fundamentală a Balcicului: „Vin la Balcic destul de mulți scriitori, însă momentele de relaxare petrecute aici nu se răsfrând neapărat asupra operei majore. Unii se mulțumesc să le consemneze în notații intime sau în articole de gazetă” (Boia 2014: 97). Romanul *Maica Domnului la mare* de Emanoil Bucuța se petrece la Balcic, precum și o parte din romanul Cellei Serghi, *Pânza de păianjen*, unde localitatea maritimă devine spațiu personalizat, cu adânci reverberații emoționale: „În peisajul Balcicului, atât de nuanțat, de aderent simțit, fiindcă e o imagine obiectivă a stărilor ei, Diana și-a notat toate variațiile sensibilității; evocat de Emanoil Bucuța în miragiile lui spiritualizate, trăit de Anton Holban în singurătatea sterilă și în familiaritatea lui neliniștită – micul nostru orient capătă n romanul d-nei Cella Serghi o viață nouă, o feminitate caldă, leneșă și o semnificație personală” (Constantinescu 1970: 592).

Înainte de a-l vedea, Balcicul (numit, pentru o perioadă Dionysopolis, în Antichitate, orașul lui Dyonisos, al exaltării simțurilor, al beatitudinii) înseamnă, pentru Diana, un loc magic,

care-i amintește de iubirea pentru Petre Barbu, trăită la Mangalia: „Cella Serghi plasează la Balcic o partedin intriga romanului *Pânza de păianjen* (1938); mai târziu, în cartea de amintiri *Pe firul pânzei de păianjen* (1977 și 1991) va evoca faptele autentice aflate la originea acestuia, în primul rând legătura ei cu Camil Petrescu” (Boia 2014: 97), așadar romanul are un transparent conținut autobiografic. Peisajul este, încă de la primele contacte, exotic, o altfel de lume a mării decât cea mangaliotă, astfel că se trezi „între dealuri cretoase, într-o lumină orbitoare, de parcă oglinzi ascunse adunau soarele și-l răspândeau apoi cu forțe gigantice, iar în depărtare, cu marea albastră, ca o revărsare a cerului pe o parte din uscat” (Serghi 2009: 197). Ceea ce constituie farmecul locului și-l face altceva decât un banal oraș de provincie maritim i se par a fi „dealurile arzătoare” care înconjoară așezarea, în care se reflectă soarele, iar ele, la rândul-le, se oglindesc în marea care capătă o culoare azurie. Țingăncușa în șalvari roz și bluză de un albastru intens pe care o vede la cișmea completează această primă impresie, de lume de dincolo de mări și țări. Fizionomiile exotice, cromatica explozivă aduc, la granița Europei, un Orient misterios, care pare a face totul posibil: „Doi copii cu fes, unul mic și viu ca o sfârlează, un pui de mongol, cu un obraz tuciuriu și cu dinți mari, ca zăpada de albi, celălalt, cu trăsături subțiri, de statueta egipteană, parcă era o reproducere a statuii lui Nefertiti, ne-au luat geamantanele și ne-au condus pe o stradă prăfuită, apoi pe niște trepte de piatră, într-o casă cu geamlâc” (Ibidem: 198). Interiorul casei, cu un divan îngust și altul mai lat, era împodobit, pe jos, pe pereți și pe divane, cu țesături orientale. Deși drumul pe care veniseră păruse drept, privind de pe geam, casa părea situată pe povârnișul unui deal, iar în depărtare se zăreau alte dealuri calcaroase – care i-au și dat supranumele de Orașul Alb și Coasta de Argint -, căsuțe scunde cu geamuri strâmbe și minaretul unei geamii profilate pe albastrul mării. Proprietăreasa, armeană, se plângea de costurile zilnice, în timp ce Aișe, țingăncușa turcoaică întâlnită la cișmea, le traducea în românește. Impresia pe care locul le-o face este coplesitoare: „Vreo două zile ne-am plimbat prin Balcic dezorientați, înmărmuriți de nouitatea și frumusețea peisajului, fără să știm, ieșind din casă, dacă o vom lua la dreapta sau la stânga, spre mare sau spre dealuri” (Ibidem: 198),

călăuziți de Şaban, unul din băieții cu fes care le ieșiseră în întâmpinare la sosire și care, seara, vindea bezele, strigând: „Bizili calde, calde bizili” (Ibidem: 198). Copiii erau cei care știau românește pentru că în perioada în care Balcicul a aparținut Regatului României (1913-1940) școlarizarea, cu excepția școlii bulgărești în limba maternă, se făcea în română, astfel că ei constituiau cel mai bun liant între populația autohtonă și turiștii care invadeau Balcicul, mai ales după ce devenise reședința favorită a Reginei Maria a României. Cafeneaua lui Ismail, cafeneaua lui Mamut sunt locurile de elecție ale turiștilor peste zi, în timp ce seara se retrag la restaurante cu terase deschise dansului. Vile albe, căsuțe cu aer misterios, corturi – toate în armonie arhitectonică, văzute din barcă, de pe marea „totdeauna liniștită și albastră, ca un cer senin” (Ibidem: 199), cu fâșii de lumină strecurate prin verdeață și punând în evidență o parte sau alta a peisajului natural și pe cel construit.

Ineditul locului, ce pare scos din cutumele unei civilizații familiare, permite dezlănțuiri care în alte părți fie nu s-ar putea ivi, fie ar fi interzise; aici ecranul dintre emoțiile intense și lume este dat la o parte, astfel că nu e de mirare că dragostea dintre Diana Slavu și Alex Dobrescu (bărbat care-i amintește de Petre Barbu, cealaltă iubire, prima și de neuitat) țâșnește zdrobind armurile bine ținute în spațiul bucureștean: „Un Balcic al dragostei, între idilă și pasiune, între calm poetic și nostalgie a simțurilor; sunt pagini de poezie încântătoare, simplă în același timp, de instinctivă potrivire între peisagiu și starea sufletească a Dianei – paginile consacrate Balcicului și Mangaliei” (Constantinescu 1970: 592). Iubirea Dianei pentru Alex pare una de transfer, după ce iubirea pentru pictorul de la Mangalia nu se împlinește și trăiește, ani buni, cu nostalgia perfecțiunii pierdute. Mondeni, artiști, militari, oameni de afaceri, magistrați – toți par a-și ieși dintr-un sine înțepenit, convențional, trăind emoții potențate de atmosfera și culorile Balcicului, fericită contaminare orientală. Cocioabe turcești, căsuțe albe și strâmbe din cartierul tătăresc, vile și corturi, totul se umple de viață, hrănite cu aceeași lumină care estompează granițele. Case cu pământ pe jos, acoperit cu rogojini și scoarțe ori vile cochete decorate cu scumpe țesături persane, toate decorate cu candelă mai modeste ori mai fastuoase – adăpostesc trăiri ieșite din matca lor obișnuită, făcându-i

pe cei sosiți acolo, pentru o oarecare perioadă de timp, să accepte condiții precare: „Dar toată lumea e de acord asupra înspăimântătoarei lipse de confort a acestui orașel. Poate că prea mult confort ar dăuna orientalismului lui atât de prețuit de artiști (să nu vă mirați, așa e arta), oricum însă, o cameră curată în care să te odihnești și un restaurant care să-ți dea și furculiță, și șervet la masă s-ar putea împăca poate cu frumusețea mării și fesurile localnice” (Boia 2014: 98). Odaia Dianeii, pătrată și recent văruiată în alb, cu scânduri noi pe jos, adăpostește și un pat sub a cărui saltea ea pune o grămadă de pelin spre a alunga puricii aduși de la cafeneaua lui „Mamut”. În cartierul tătărăsc, Alex și Diana remarcă frumusețea figurilor cu ochi negri alungiți și dinți extrem de albi, dar și mizeria locului. Chiar și această lipsă de confort e o formă a ieșirii din habitudini, catalizând sentimentul că orice este posibil, de la o mare dragoste la o arzătoare aventură, spirituală sau erotică. Colette, una din tinerele vilegiaturiste, pare îndrăgostită, și ea, de Alex, însă chiar Diana îi găsește o scuză: „Are optsprezece ani, și Balcicul ăsta pare fermecat” (Serghi 2009: 301).

Un alt loc frecventat este satul de pescari, adaptându-se gastronomiei locului: „Pe aici locuiesc aproape numai pescari. Au cumpărat casele turcilor care au plecat acum un an. Tătarii stau mai încolo, după dealurile acelea. Mie, de fapt, mi-ar plăcea să stau mult mai sus, pe unul din dealuri, să văd Capul Caliacra” (Serghi 2009: 207). Caliacra e locul în care evadează individual ori în grupuri, ca spre a adânci cufundarea în sălbăticie. De altfel, „Balcicul nu se deosebea de restul coastei, care mergea spre Capul Caliacrei, decât prin felinarele lui, care păreau, la depărtarea aceea, niște scânteii împrăștiate de locomotiva unui tren” (Ibidem: 219). Barcagiii adunați sub copacul imens de la cafeneaua lui Ismail, au nume specifice locuitorilor așezării: Aliș, Halil, Cassim, Ismail, Refcî, Fiami, Saami, Iusuf; apoi Filcef iaurgiul, fermecătoarea Ghurlü, Aișe, Șaban. Alte nume arată origini diverse, sugerând cosmopolitismul locului. Gina, una din prietenele ei, cumpără de la Naidenoff un teren de cinci sute de metri în regiunea viilor, spre a-și face casă. Seara, se plimbă cu barca lui Avgheneridis, proprietarul restaurantului „Elita” se numește Manitosian, tot armence erau și proprietarele casei în care locuia. Distrasă de povestea ei de iubire,

are, la un moment dat, revelația marelui număr de oameni care mișună, vara, prin Balcic. Coasta Balcicului, „ca o rufă clătită în prea multă sineală” (Ibidem: 211), alternează albastrul cu verdele vegetației și cu albul caselor: „Am urcat pe un deal plin de viță-de-vie; sus de tot prin verdeață, se desprindea casa, ca un cub alb. Înăuntru, pe pereții văruiți, atârnavu panoplii. Altă mobilă decât un pat de campanie și o masă cu cărți nu era. [...] Aveam în fața mea cu desăvârșire alt Balcic: verde până la mare” (Ibidem: 213). Odată cu descinderea în cartierul tătarăsc, ei au senzația că abia acum descoperă Balcicul: „Parcă eram într-altă lume, pe undeva prin Maroc, așa cum îl știam din cărți și din filme. Casele erau adăposturi răzlețe, mai scunde decât un stat de om, și rudimentare ca niște desene stângace de copii, adică un fel de cuburi strâmbe, cu două ferestruici, cu geamul împărțit în patru, o ușă și un coș” (Ibidem: 216). Construite din stuf, nespoite ori spoite în culori intense – roz țipător, galben violent ori pur și simplu intens albe, cu mușcate la ferestrele sparte sau cârpite. Fiecare locuință „avea câte o vatră strâmbă și o droaie de copii cu picioare ca fusele, cu pânțelece umflat... gol...” (Ibidem: 216). Viața lor se petrecea în afara casei, peste zi odăile rămâneau goale. *Pater familias* șade, dominator, în fața casei: „Un tătar bătrân, cu barbă albă și cu un turban roșu, lat, așezat turcește. În fața cocioabei lui, o fetiță de vreo cinci ani, cu un copil de câteva luni în brațe, o femeie cu sânul gol, alăptând un plod, un băiat care cânta *Cara-câz* [Fată neagră] pe o vioară cu două coarde, o fată care venea cu o cobiliță pe umeri, păreau, în cadrul acestui cartier oriental, pânze într-o expoziție de pictură” (Ibidem: 217). Dincolo de lumea cosmopolită a turiștilor și a celor cu reședințe de vară arătoase, e lumea veche, a mizeriei și a disperării, care îi face pe copii să hărțuiască turiștii cu vorbele „Dai parale”, dar și cu gesturi mai brutale, adunându-se în grupuri și făcând zid în jurul trecătorilor străini, până ce aceștia cedau și le dădeau ceva mărunțiș.

Peisajul devine cutie de rezonanță a simțămintelor; când Diana pleacă, brusc, spre București, ezitând să cedeze până la capăt în fața iubirii pentru Alex, suferindă din cauza flirturilor lui, încă fidelă, în felul ei, soțului, Balcicul i se pare o întindere monotonă, o alternanță de câmpie-deal fără nimic spectaculos. Pe coline nu se mai reflectă

soarele, ci ele par nisipoase, pământii, cu mari umbre verzui, cu colibe țigănești, cu lucruri lăsate de-a valma prin curți – o ieșire din miracol, o zdrobire a orizontului de așteptare. Totuși, ajunsă la București, Diana își dă seama că Balcicul nu seamănă cu nimic; dificil de descris din exterior, el e mai ales emoție și nu-l poate descrie celor care îi solicită acest lucru. Depărtarea de tărâmul magic îi dă un sentiment de securitate: „am simțit că am iar pământ sub picioare” (Ibidem: 239), vrea să creadă că a scăpat de mirajul iubirii, că iubirea ei era dependentă de acel loc. Alex, revenit, la rândul-i, acasă, refuză să vorbească despre coasta dobrogeană, bagatelizându-o ca spre a-și anula trăirile: „- Niciun mister, slavă Domnului, toate expozițiile de pictură, de doi ani încoace, vorbesc despre Balcic. Reportaje în gazete, reviste...” (Ibidem: 241). În camera sa din București are un tablou de Iser cu două turcoaice moleșite de căldură, un pastel de Luchian, un desen de Tonitza, cu portretul unei tinere fete în care Diana o recunoaște pe exotica Ghürlü, de care părea Alex atras în vremea șederii lor acolo.

CONCLUZII

În secolul XIII, regiunea din care face parte așezarea intră sub stăpânirea mongolă a Hoardei de Aur și populației băștinașe, deja eterogenă – traci, greci, slavi, cumani, pecenegi – i se alătură turcii selgiucizi și tătari islamizați; straturi de culturi succesive s-au metamorfozat, de-a lungul vremii, parcă accentuându-și exotismul. Deși a stat mai puțin de trei decenii sub administrație românească, Balcicul a cunoscut, în acea perioadă, o fericită metamorfoză a peisajului construit, prin grija arătată de arhitecți de a fi în armonie cu spiritul locului. Totuși, „Memoria, memoria Balcicului românesc, se estompează treptat, pe măsura dispariției oamenilor săi, purtători, fiecare dintre ei, ai unui segment de amintiri. Fiecare lasă în urmă câte ceva, dar prea puțin în comparație cu ceea ce duce cu sine” (Boia 2014: 176). Dacă în artele plastice urmele sunt consistente, formând chiar personalități, conferindu-le individualitate artistică, în literatură depozitarul artistic este mai redus, dar putem intui câtă emoție a rămas nescrisă ori doar discret mărturisită. Balcicul, un

rezultat al prefacerilor de-a lungul istoriei, și-a exercitat, mai apoi, forța de a schimba, la rândul-i, destine artistice și istorii personale.

BIBLIOGRAFIE

Boia, Lucian. *Balcic. Micul paradis al României Mari*. București: Humanitas, 2014.

Constantinescu, Pompiliu. „Cella Sergi: *Pânza de păianjen* (roman)” în vol. *Scrieri*, vol. 4, ediție îngrijită de Constanța Constantinescu, prefată de Victor Felea. București: Minerva, 1970.

Crohmlăniceanu, Ov.S. *Literatura română între cele două războaie mondiale*, vol. I. București: Minerva, 1972.

Negoșescu, Ion. *Istoria literaturii române, 1800-1945*, ediția a II-a. Cluj-Napoca: Dacia, 2002.

Serghi, Cella. *Pânza de paianjen*. București: Jurnalul Național, 2009.

C. S. NICOLĂESCU-PLOPȘOR – O VIAȚĂ ÎN SLUJBA LIMBII ȘI
CULTURII ROMÂNE

Camelia Zăbavă

Universitatea „Sfinții Chiril și Metodiu” Veliko Târnovo, Bulgaria
Universitatea din Craiova

ABSTRACT

C. S. Nicolăescu-Plopșor – A Lifetime Serving Romanian Culture and Language

Constantin S. Nicolăescu-Plopșor (1900-1968), a real multifaceted scientific spirit, showed his abilities in many fields of science and culture. That is why numerous papers, such as bibliographies, encyclopedias, dictionaries or monographs regard him as a representative figure in various domains. World-known archaeologist, Plopșor excelled in investigating Prehistory, as the term *dârjovian* for the pebble culture in Romania is related to his name, as well as the discoveries in Bugiulesti. C. S. Nicolăescu-Plopșor was also a true historian, an editor of cronicals and medieval documents, palaeographer, an archivist and coordinator for important research regarding the main events of the modern epoque. Nicolăescu-Plopșor's strong personality was also shown in cultural foundations (regarding the archives, the museums, religion and science) which he institutionalized and provided with durability throughout time. Geography, ethnography, folklore are other domains in which Plopșor was widely known. Renowed for his preoccupation regarding the sistematic scientific research of the folklore and ethnography in Oltenia, he was one of the greatest folklore gatherers. The variety of his scientific preoccupations helped him to write stories which were highly folklorical: *Oltenian Stories*, *Tivisoc* and *Tivismoc*. In 1992, Plopșor published a glossary of approximately 220 regional words in Oltenia, under the title of *Oltenian Sayings*. C. S. Nicolăescu-Plopșor was one of the first researchers who

supported the need to correlate language with ethnographic, folkloric or historical facts, thus becoming a promotor of multi and interdisciplinary complex research.

KEYWORDS

C.S. Nicolăescu-Plopșor, archeology, folklore, linguistics, writer

INTRODUCERE

Unul dintre spiritele enciclopedice care își merită cu prisosință locul în galeria personalităților românești omagiate la centenar, este Constantin Stan Nicolăescu-Plopșor, arheolog, istoric, folclorist, lingvist și scriitor.

Cunoscut în lumea academică națională și internațională pentru importanțele sale descoperiri arheologice, Plopșor a excelat în cercetarea Preistoriei, de numele său fiind legată „cea mai importantă descoperire arheologică din Europa, cea de la Bugiulești, județul Vâlcea, care demonstrează începuturile viețuirii pe bătrânul continent în urmă cu aproximativ 2 000 000 de ani”¹, dar și termenul *dârjovian* pentru cultura de prund din România, analog celui *oldovaian* din Africa de Sud².

Contemporan cu marii arheologi Raymond Dart, Semionov, Blanke, Láslo Vertes, Müller Beck, Karel Valoch, C. S. Nicolăescu-Plopșor a integrat în dezbaterile științifice de la Lisabona (1931, 1933), Oxford (1932), Paris, Moscova (1964), Praga etc. problematica complexă a paleoliticului din România, cercetat în sudul țării, de la

¹ Lucian Roșu, *Cu C. S. Nicolăescu-Plopșor prin veac*, Iași, Centrul de istorie și civilizație europeană, 1998, p. 3.

² *Ibidem*, p. 51

Băile Herculane, Ohaba Ponor și Baia de Fier până în nord la Mitoc, Bicaz-Ceahlău și Baia Mare³.

C. S. Nicolăescu-Plopșor a fost și un veritabil istoric, editor de cronici și documente medievale, paleograf, arhivist și coordonator al unor importante cercetări privind problema țărănească sau principalele evenimente ale epocii moderne 1821, 1848, 1877, cu desfășurare amplă și în zona Olteniei.

Știind foarte bine valoarea funcției de atestare și de conservare a documentelor istorice, C. S. Nicolăescu-Plopșor a adunat și publicat un însemnat număr de vechi înscrisuri: acte domnești, danii, foi de zestre, hrisoave, istorii ale unor biserici oltenești. Cea mai mare parte a acestor documente se regăsește în subcapitolul *Oltenia istorică* al revistei „Arhivele Olteniei” (AO seria veche), altele au apărut în „Oltenia” (OLT) și în „Revista de istorie bisericească” (RIB), toate editate la Craiova.

A colaborat, de asemenea, la reviste⁴ care au constituit repere documentare importante pentru alcătuirea unor colecții de documente editate de Academia Română.

PREOCUPĂRI DE LINGVISTICĂ

Interesul lui C.S. Nicolăescu-Plopșor pentru sfera lingvisticii s-a manifestat îndeosebi în două direcții: dialectologie și toponimie.

Problemele de dialectologia l-au atras pe Plopșor încă din studenție. În anul 1922 a publicat în revista „Convorbiri Literare” un glosar de aproximativ 220 de cuvinte regionale din Oltenia, sub titlul *Vorbe oltenești*. Cuvintele au fost culese, multe dintre ele, din satul natal Plopșor din județul Dolj, dar și din alte părți ale Olteniei. Conștient fiind de importanța înregistrării sensului corect, așa cum este

³ Vladimir Osiac, *Constantin S. Nicolăescu-Plopșor – ctitor al Institutului de Cercetări Socio-Umane Craiova, al Academiei Române*, în Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor”, Craiova, Editura Aius, 2000, p. 5.

⁴ „Convorbiri literare”, „Oltenia”, „Arhivele Olteniei”, „Suflet Oltenesc”, „Gând și slovă oltenească”.

cunoscut în vorbirea locală, autorul arată în prefața glosarului că: „Acest soi de cuvinte nu se culeg ușor, trebuie să trăiești mult timp în mijlocul țăranilor ca să le poți prinde cu adevăratul lor înțeles și acest lucru nu l-am putut face decât în satul meu; restul le-am auzit întâmplător”.

O parte dintre cuvintele înregistrate în glosar denumesc obiecte ale culturii materiale populare sau chiar obiceiuri. Spre exemplificare, enumerăm câteva: *Arminden* (1 Mai), *biliță* (clupsă, capcană în care se prind păsărelele și șoarecii), *cioi* (o măsură de tinichea de un litru, cu care măsoară ciobanii laptele), *dermeli* (a înmuia, a deda, a culca la pământ), *ferâe* (oca veche făcută din tinichea), *govie* (horă obișnuită), *maniște* (cusătura de la manșeta cămășii bărbățești), *pârlău* (un fel de cilindru scund, făcut din pietre puse una peste alta, netencuite, în care-și opăresc ciobanii rufele. După ce le spală le pun în pârlău, pun deasupra o pânză cu cenușă și toarnă apă clocotită), *țacă* (neam, soi), *zibic* (un fel de mâncare gustoasă făcută din fărmături de mălai sau mămligă prăjite în untură) etc. Explicațiile date acestora sunt de cele mai multe ori ample.

Ne oprim în continuare asupra a trei dintre obiceiurile consemnate de Nicolăescu-Plopșor în glosarul său: *Arminden*, *Pițărăul* și *Gurbanele*.

Astfel, despre *Arminden* aflăm următoarele: „La *Arminden* (1 Mai) fetele și băieții se duc în pădure și își aleg câte o prăjină dreaptă de fag sau de mesteacăn, o curăță de creci lăsându-i numai în vârf un smoc de ramuri cu frunze. Această prăjină se numește *arminden* și se pune la poarta oborului vitelor. Cine are *armindenul* mai înalt și mai drept și frumos, ia bărbat voinic, cine are *arminden* noduros și îndoi, ia bărbat bătrân și cocoșat” (Schela-Gorj).

Referitor la *Pițărău*, Plopșor notează: „În ajunul Crăciunului pleacă copiii în pițărăi. Se strâng de dimineață într-un capăt al satului, fiecare având un brăduleț numit steag, împodobit cu bazmale de la fete, clopoței și pus în vârful unei prăjini; de aici pornesc prin sat și zdrăncănesc steagurile la porțile oamenilor care le dau colaci. Fetele care pun bazmalele la steag, cred că se mărită curând. Fiecare băiat care pleacă în pițărăi poartă de regulă un bețișor de alun nînflorit,

numit pițărău. Pițărăii sunt făcuți de părinți; se ia o nuia grosuță de alun, se cojește, se-ncinge în diferite feluri cu fășie de tei și se afumă la fum de petrol. Pe unde au fost legăturile de tei bățul rămâne alb, cu diferite înflorituri după cum a fost meșteșugit legat cu tei”.

Cel de-al treilea obicei pe care îl înregistrează Plopșor este „*gurbanele* sau *praznicul alor sfinte*, e un praznic ce-l fac rudarii în ziua de Sf. Gheorghe sau de Ispas”. Obiceiul este descris cu lux de amănunte, pe aproape o pagină și jumătate. La final, autorul glosarului explică de ce s-a oprit asupra acestui cuvânt, arătând că: „Ceea ce este interesant, e că pe unele părți (Baia de Aramă-Mehedinți) e făcut și de românii care sunt luați din sfinte, fapt care m-a făcut să dau ca vorbă oltenească *gurbanele*”. Despre acest subiect, *gurbanele*, Plopșor va mai scrie; un articol interesant pe tema *gurbanelor* fiind publicat în revista *Arhivele Olteniei*⁵.

După felul în care au fost culese și explicate cuvintele dialectale se poate observa că Nicolăescu-Plopșor a fost adept al metodei lingvistice „cuvinte și lucruri”, aplicată la noi mai cu seamă de către lingvistul clujean George Giuglea⁶.

De câte ori se făcea referință la anumite obiecte ale culturii materiale populare, Plopșor manifesta un viu interes pentru terminologia populară respectivă și, invers, când întâlnea cuvinte regionale dorea să cunoască și obiectele pe care le desemnau acestea. Această metodă o recomanda întotdeauna și colaboratorilor săi.

O altă parte a „vorbelor oltenești” înregistrate în glosarul despre care discutăm reprezintă apelative topice (entopice), care fac referire la diferite caracteristici ale terenului. C. S. Nicolăescu-Plopșor a înțeles foarte bine necesitatea culegerii și înregistrării unor termeni geografici populari care, după cum bine se știe, stau la baza unui mare număr de toponime. Redăm în continuare câteva exemple de termeni entopici: *cleanț* (râpă stâncoasă), *crivină* (un loc ierbos în care mustește apa), *dolină* (vale mică în vârful de deal), *dornă* (apă

⁵ *Arhivele Olteniei*, nr.1 / 1922, p. 35-40.

⁶ Vezi și Emilian N. Bureștea, *Observații referitoare la limbă în unele lucrări științifice ale lui C. S. Nicolăescu-Plopșor*, în Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Uname „C. S. Nicolăescu-Plopșor”, Craiova, Editura Aius, 2000, p. 166.

adâncă și limpede într-un râu), *furcitură* (locul de împreunare a două văi sau vâlcele, unde se înfurcesc văile), *glămee* (movilă mare pe câmp, măgură, gorgan), *iroavă* (vâlcea largă, nu adâncă pe cât largă, o padină lungă, pe care când plouă, se scurge apa. Iroava e întotdeauna un început de vale), *orliște* (pârloagă, loc nemuncit), *priboi* (un loc unde stânca muntelui dă de-a dreptul în apa râului fără a rămâne loc măcar pentru o potecă), *zăboică* sau *zăboaică* (zimnic, gaură în pământ în care se țin zarzavaturi iarna. Înainte vreme era un fel de cămăruță în fundul bordeiului, în care se ținea putina cu varză, sacul cu mălai și altele).

Importanța *Vorbelor oltenești* constă în aceea că este unul dintre primele glosare dialectale întocmite la noi, după cele ale lui Alexiu Viciu⁷, C. Rădulescu-Codin⁸, Ion Boceanu⁹ și încă vreo câteva răspândite prin diverse reviste. Pentru graiurile din Oltenia este al treilea glosar după cel al lui Ion Boceanu pentru Mehedinți și cel al lui V. Vârcol, care este anexă la lucrarea *Graiul din Vâlcea* (București, 1910).

Ceea ce aduce nou glosarul lui Plopșor este faptul că, pentru multe dintre cuvintele înregistrate, face trimiteri la alte glosare (la cel al lui Boceanu, de exemplu), în care mai sunt atestate cuvintele respective sau chiar la dicționarele în care au mai fost discutate (DA și Tiktin).

Alături de celelalte glosare alcătuite înainte sau după el, glosarul lui C. S. Nicolăescu-Plopșor a fost folosit la întocmirea dicționarelor ulterioare ale limbii române.

Cercetările sale de toponimie se fundamentează pe recunoașterea raportului care există între termenii geografici populari și toponimele formate pe baza acestora. Astfel, Plopșor face observații juste în legătură cu originea numelui satului *Hunia* din județul Mehedinți, pornind de la articolul lui C. Gerotă *Din toponimia*

⁷ *Glosariu de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român*, Blaj, 1899 și *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*, București, 1906.

⁸ *O samă de cuvinte din Muscel*, Câmpulung, 1901.

⁹ *Glosar de cuvinte din județul Mehedinți*, București, 1913.

*județului Dolj*¹⁰, unde se spune că *Hunia* este un sat „cu nume curios”, care „după aparență ar fi cuvânt maghiar”. În însemnările intitulate *Îndreptări*¹¹, Ploșor face următoarea observație: „E știut însă că vorba hunie face parte din terminologia populară olteană, însemnând ogaș sau vale adâncă, cu pereții drepți, ca un defileu”. Apoi citează și alte surse bibliografice, oferind informații interesante cu privire la numele satului *Hunia*, precum și la răspândirea entopicului *hunie* în Oltenia, de la care a provenit toponimul. Dacă pentru unele nume de localități face numai precizări necesare sau *îndreptări*, cum și-a numit notele publicate în reviste, pentru altele face apel la documentele istorice, fapt deosebit de important, deoarece atestarea unor toponime în documente poate furniza date pentru clarificarea etimologiei acestora. Spre exemplu, numele satului *Risipiți* din județul Dolj îl consideră, pe bună dreptate, provenit de la numele de persoană *Risipă*, atestat într-un document din 1627 cu referire la acest sat.

Preocupat de lexicul românesc în general și de cel oltenesc, în special, Ploșor va publica în revista „Arhivele Olteniei” o serie de articole în care va pune în discuție etimologia unor cuvinte (cum ar fi *așteamăt*, *baftă* și *fâlfan*), făcând observații întemeiate în acest sens.

SCRIITORUL C.S. NICOLĂESCU-PLOȘOR

Întreaga sa operă literară utilizează la maximum resursele folclorice atât în privința conținutului, cât și în aceea a formei și a mijloacelor de exprimare.

Poveștile lui Nicolăescu-Ploșor abundă de arhaisme și de regionalisme, ele transformându-se într-o extraordinară sursă de informare etno-folclorică prin numeroasele elemente de cultură populară, pe care uneori le include fără nici o prelucrare. Este vorba

¹⁰ „Arhivele Olteniei”, Craiova, I, 1922, nr. 4, p. 354.

¹¹ Vezi „Arhivele Olteniei” II, 1923, nr. 7, p. 229-230.

de anecdotele populare cu circulație, în special, în Oltenia, de proverbe și zicători, de obiceiuri, de credințe și superstiții¹².

Datorită acestor caracteristici ale scrierilor sale literare, C. S. Nicolăescu-Plopșor a fost numit „un Creangă al Olteniei”. Al. Cerna-Rădulescu menționează următoarele: „Plopșor a fost un adevărat Creangă al Olteniei, nu fiindcă ar fi mers pe urmele ilustrului înaintaș, ciugulind firimiturile căzute la ospățul rabelaisian a lui Nică a lui Ștefan a Petrei, ci fiindcă s-au adăpat amândoi din aceeași fântână, cu apă veșnic proaspătă, a eposului popular”¹³.

Vorbind despre expresia lingvistică a povestirilor lui Plopșor, Emilian N. Burețea sublinia că aceasta „are o deosebită savoare, este cât se poate de plastică și uneori impregnată de un cald și sănătos umor țărănesc”¹⁴. Aceeași caracteristică o remarcă și C.D. Fortunescu, care spunea despre Plopșor că „este un mare și real talent de povestitor în formă populară, în specific grai oltenesc”. Subliniind că dintre calitățile scrierilor sale se remarcă „umorul său țărănesc și cu expresie plastică și vocabularul ciorchină de strugure mustos din podgoria doljană”¹⁵.

Tivisoc și Tivismoc (Nenăscuții feciori ai lui Păcală, năzdrăvanii năzdrăvanilor), una dintre scrierile reprezentative ale lui Nicolăescu-Plopșor, este o creație literară mai specială, deoarece încadrarea ei într-o anumită categorie literară este foarte greu, dacă nu imposibil de făcut, pentru că, după cum observa și Aurelian Popescu, „nu este nici o poveste, nici un roman, nici o simplă culegere de anecdote, ci din toate câte ceva care să-i asigure unicitate în literatura noastră”.

De la creația folclorică la literatura absurdului distanța nu este mare, iar Plopșor valorifică cu succes acest lucru.

¹² Aurelian I. Popescu, *Posfață la Tivisoc și Tivismoc*, Craiova, Scrisul Românesc, 1987, p. 155.

¹³ *Arbori din țara promisă*, București, Editura Cartea Românească, 1973, p. 176.

¹⁴ Emilian N. Burețea, *op. cit.*, p. 165.

¹⁵ Vezi „Arhivele Olteniei”, XXI, 1942, nr. 119-124, p. 349-351.

Fără a crea o lume dezechilibrată, C. S. Nicolăescu-Plopșor introduce personaje imaginare, cu trimitere directă la absurd, într-un fir narativ care se derulează în sens invers, de la isprăvile celor doi gemeni înainte de a se naște, la nunta părinților și în final la propria naștere.

Încă de la început, surprinde însuși titlul. Abia după ce acesta este explicat se deschide o poartă spre înțelegerea sensului cărții lui Plopșor. Așadar, titlul este cheia textului.

Subtitlul cărții *Nenăscuții feciori ai lui Păcală, năzdrăvanii năzdrăvanilor* mai dă cititorului un indiciu, ca apoi, primul capitol *Isprăvile lui Tivisoc și Tivismoc înainte de a se naște. Copiii lui Păcală vor să vie pe lume* să prezinte cele două personaje care par să aparțină unei lumi a absurdului și care își caută nume. Cei doi frați se întreabă unul pe celălalt cum îi cheamă, amândoi aflându-se în imposibilitatea de a răspunde: „...L-am întrebat cum îl cheamă, dar nume n-avea. M-a întrebat cum îmi zice, dar nu-mi zicea nicicum”. Cele două personaje sunt în concluzie fără identitate.

Dacă luăm în considerare că trăsăturile care individualizează opera literară și, implicit, numele propriu din textul literar sunt unicitatea și originalitatea, atunci subliniem că tocmai acestea trezesc interesul cititorului, deoarece opera literară provoacă, așa cum sublinia Mariana Istrate, „efecte, emoții estetice, uzând sugestia și conotația”¹⁶.

Tivisoc și Tivismoc nu pot fi numiți nici eroi de basm, nici de poveste. Numele lor sunt două cuvinte folosite de copii într-un text al jocului numit *pitulușul* sau „de-a v-ați ascunselea”:

*Ala, bala,
Portocala, Ce-ai mâncat,
De te-ai umflat?
Șapte pite și-un pitoi
Și-un găvan de usturoi.
Tivisoc,*

¹⁶ Mariana Istrate, *Numele propriu în textul narativ (aspecte ale onomasticii literare)*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2000.

*Tivismoc,
Hanțurile, Danțurile...*

Așadar, numele și le-au ales singuri, parcă dintr-o pură întâmplare.

Vorbind despre *Tivisoc și Tivismoc*, Aurelian I. Popescu sublinia faptul că „Alegerea celor două nume din folclorul copiilor sugerează și o anume apropiere de mentalitatea și modul de înțelegere al acestora. Creațiile lor orale, cele mai multe la limita dintre posibil și absurd, par a fi un simplu joc de cuvinte, fără niciun înțeles, fără nicio logică. Fantezia lor realizează însă comunicări specifice vârstei și preocupărilor, jocul, în primul rând, care pendulează continuu între rațional și pură fantezie”¹⁷. *Tivisoc și Tivismoc* putem spune că se înscrie în acest absurd din folclorul copiilor. Cele două personaje sunt doi eroi cu puternică personalitate (sunt doar fiii cunoscutului Păcală!), dar fără identitate civilă (de vreme ce sunt feciorii nenăscuți ai lui).

Avem de-a face cu două personaje imagine, nenăscute, care poartă fiecare câte un nume, deși ele nu există, și care își povestesc viața dinainte de a veni în lumea reală, începând cu alegerea tatălui și a mamei, condiție necesară și obligatorie pentru a deveni oameni. În aceasta constă credem modernitatea în creația lui C. S. Nicolăescu-Plopșor: în a pune nume inexistentului, irealului, absurdului, în a-l modela și a-i da viață; în a împleti denotația absurdului cu cea a realului. După ce se nasc devin entități reale și vor purta nume pe măsură: Tivisoc devine Trică, iar Tivismoc – Mărin, nume specific oltenești.

Descrierea fizică a personajelor face trimitere la suprarealism: „Amândoi priveau cruciș spre vârful nasului, având ochi la fel, stângu verde, dreptu căprui. Fără să fie cu gâturile sucite, fețele lor priveau spre ceafă. Picioarele, câte unu scurt și altu mai lung, crescute pe dos, cele stângi pe dreapta, cele drepte spre stânga; cu labele una cu călcâiul în urmă, alta cu călcâiul înainte. Mâinile crescute iar schimbat: drepte la stânga și stângile la dreapta, una mai lungă și alta mai scurtă”. Plasați în lumea absurdului, ei aparțin

¹⁷ Aurelian I. Popescu, *op. cit., loc. cit.*

în foarte mică măsură fantasticului specific basmelor populare. Tivisoc și Tivismoc sunt două personaje imaginare, care încă nu s-au născut, care poartă câte un nume, deși ele nu există, și care își povestesc viața dinainte de a veni în lumea reală. Ca și în basme, ei pleacă într-o călătorie diferită de cea inițiată din basme, nu sunt supuși niciunei încercări, ei pleacă de bunăvoie, după propriile reguli, să-și caute mama.

Normele familiare (din lumea reală / obișnuită) sunt abolite, autorul făcând apel la fantezie și împingând realitatea până la absurd. Tot ceea ce ne este cunoscut pare a nu mai avea sens și autorul sugerează astfel că nimic din ceea ce ne înconjoară nu este imuabil, totul putând fi răsturnat, născându-se o lume pe dos. În acest sens, Plopșor este un demn urmaș în literatura care i-a născut pe Urmuz și Eugen Ionescu în ceea ce privește perceperea și de ce nu, modelarea absurdului ca o categorie „estetică-literară derivată din cultivarea în fertilele câmpuri ale *artei cuvântului* a principiului aristotelic, *reductio ad absurdum*, valorificând în „materie sensibilă“ sensuri „invers-logice“, încât „reversul realului“, „negativul existențial“ se constituie, de fapt, în „soluție revelatoare“ a ceea ce este „pozitiv“, și invers”¹⁸.

Titlul sugerează noțiunea de tandem, dar și similitudini de caracter și temperament, dacă ne este îngăduit să dăm aceste coordonate absurdului. Cei doi sunt frați gemeni, ei seamănă perfect la înfățișare; mai mult decât atât ei gândesc la fel, se completează unul pe altul. Fiecare dintre ei povestește pe rând întâmplările neîntâmplăte din textul literar, Plopșor realizând astfel mininaratiuni în oglindă.

După cum spunea Nicolae Balotă, talentul, arta unui scriitor constă în capacitatea de a-și găsi un „spațiu matrice al imaginației”¹⁹. Este vorba, în primul rând, de un teritoriu fictiv și numai în subsidiar de reprezentarea unuia geografico-etnografic.

¹⁸ www.wikipedia.ro.

¹⁹ Nicolae Balotă, *De la Ion la Ioanide. Prozatori români ai secolului XX*, București, Editura Eminescu, 1974, p. 277.

Plopșor îl însoară pe Păcală cu o „mujerie” olteancă și întreaga desfășurare a poveștii se petrece în Oltenia.

Numele de locuri, deși nu sunt în număr foarte mare în textul lui Plopșor, ele contribuie la localizarea faptelor și întâmplărilor, circumscriindu-se într-un spațiu geografic concret și determinat: Vaideei, Măciuca (sate în județul Gorj), Atârnați, Ascunsa, București. Există în basm două sintagme toponimice: Cetatea Banilor și Târgu Nou, sugerând Craiova, respectiv Caracal.

Tivisoc și Tivismoc (Nenăscuții feciori ai lui Păcală, năzdrăvanii năzdrăvanilor) readuce în atenția cititorilor numele lui C. S. Nicolăescu-Plopșor, dar mai ales talentul său de scriitor prin care creează o lume în care suprarrealismul se împletește cu cotidianul; o lume zugrăvită cu umor de foarte bună calitate izvorât din savoarea snoavelor românești.

ETNOGRAFUL ȘI FOLCLORISTUL

Cunoscut pentru preocupările sale privind cercetarea științifică sistematică a folclorului și etnografiei din Oltenia, Plopșor nu a fost numai un animator al culegerilor de folclor din această regiune, ci și unul dintre cei mai mari culegători, după cum bine se cunoaște. O preocupare constantă a folcloristului oltean a fost culegerea și publicarea folclorului țigănesc în limba romilor și în traducere.

Aurelian I. Popescu, vorbind despre activitatea etnofolclorică a lui Plopșor, distingea două planuri ale acesteia: primul se referea la culegerea exactă a creațiilor populare, iar ce de-al doilea, la prelucrarea acestora, în special, a prozei populare, în creații originale, cu o notă specifică, inconfundabilă.

Încă din tinerețe, C. S. Nicolăescu-Plopșor, alături de alți cărturari olteni, dintre care amintim pe Teodor Bălășel și Georghe Dumitrescu-Bistrița, înființează o asociație a folcloriștilor olteni, numită, la sugestia sa, *Tovărășia Folcloriștilor Olteni*. De numele lui Plopșor se leagă și înființarea unei reviste a asociației, intitulată „Suflet oltenesc”. Aceasta, alături de „Izvorașul” lui Gh. Dumitrescu-Bistrița, oferă astăzi importante surse de referință în

domeniu, Plopșor putând fi considerat, pe bună dreptate, printre pionierii cercetării folclorice oltene.

Revista „Suflet oltenesc” reprezintă un moment important în folcloristica olteană, nu numai prin textele folclorice autentice, ci și prin contribuțiile științifice care se regăsesc aici. Totodată, ea marchează o fază importantă în activitatea de folclorist a marelui om de știință C. S. Nicolăescu-Plopșor care, la 27 de ani, după ce întemeiase revista „Oltenia” (în 1923), tipărea practic singur o nouă publicație, al cărei profil era foarte bine definit.

De asemenea, ca folclorist, este prezent și în alte reviste importante ale vremii, cum ar fi „Gând și slovă oltenească”, „Oltenia”, „Arhivele Olteniei”.

C. S. Nicolăescu-Plopșor a preconizat realizarea unui „Mare cuvântar oltenesc”, un fel de dicționar folcloristic care avea să cuprindă în ordine alfabetică și tematică, producțiile folclorice culese. Fără îndoială, Plopșor se gândea și la un *cuvântar dialectal oltenesc* ce urma să înregistreze, conform metodei „cuvinte și lucruri”, atât obiceiurile, fenomenele folclorice, unele obiecte care fac parte din cultura materială populară, cât și cuvintele prin care acestea sunt exprimate, uneori chiar termeni geografici sau toponime legate de legende sau credințe populare locale. Indicațiile pe care le dă referitor la alcătuirea acestui cuvântar se regăsesc în revista „Suflet oltenesc” (Plenița-Dolj, I, 1927, nr. 4, p.1-2) și scot la iveală nu doar un foarte bun folclorist, ci și un adevărat lexicograf: „În felul acesta am putea să avem oricând folclorul rânduie. Vom căuta ca în dicționar cuvântul care ne trebuie și vom găsi la acest cuvânt tot ce am aflat noi din punct de vedere folcloristic. Pentru lămurirea fiecărui cuvânt ne vom sluji de schițe, desene, fotografii, dându-se toată însemnătatea răspândirii geografice a cuvintelor, obiceiurilor ș.a.m.d. În felul acesta, treptat, treptat s-ar ajunge la un mare cuvântar oltenesc în care să găsim tot ceea ce este privitor la folclorul oltenesc”.

Plopșor a fost printre primii cercetători care au susținut necesitatea corelării faptelor de limbă cu cele etnografice, folclorice sau istorice,

fiind în felul acesta un promotor al cercetărilor complexe multi- și interdisciplinare.

Dar Nicolăescu-Plopșor nu a fost doar un animator al culegerilor de folclor din Oltenia, ci și unul dintre cei mai mari culegători. Multe dintre culegerile sale au văzut lumina tiparului în revistele pe care le-a condus, „Oltenia” și „Suflet oltenesc”. Ca istoric, a fost atras în mod deosebit de cântecul epic popular, realizând una dintre cele mai importante culegeri de balade românești. Folcloristul și etnograful Nicolăescu-Plopșor a fost atras și de arta populară, în mod deosebit de pictura pe sticlă și lemn și de arta încondeierii ouălor. Numeroase planșe în culori reprezentând ouă încondeiate se regăsesc în paginile revistei „Suflet oltenesc”, iar la câteva numere apare pe copertă un model de ou încondeiat. Astfel revista devine mai atractivă și în același timp se constituie într-o importantă sursă de informare pentru cei interesați de acest domeniu.

Nu poate trece neobservat interesul deosebit pentru ceea ce folcloriștii numeau „vorbe adânci”, adică pentru literatura populară aforistică și enigmatică, interes care se suprapune peste dragostea lui pentru graiul din Oltenia, în care va scrie redutabile opere literare.

CONCLUZII

Figură marcantă și emblematică a vieții științifice și culturale a secolului trecut, Constantin Stan Nicolăescu-Plopșor a fost un spirit enciclopedic, care și-a manifestat competența în mai multe sectoare ale științei și culturii, astfel explicându-se faptul că numeroase lucrări cu caracter bibliografic, dicționare și monografii îl consideră ca fiind reprezentativ pentru mai multe domenii de activitate.

Personalitatea puternică a lui Nicolăescu-Plopșor s-a manifestat și în ctitorii culturale (arhivistice, muzeale, religioase, științifice) pe care le-a instituționalizat și cărora le-a dat durabilitate în timp²⁰. Dintre ele se detașează „Institutul de Cercetări Socio-Umane” Craiova, înființat în decembrie 1965 și care în prezent îi poartă numele.

²⁰ Arhivele Statului, Craiova, filiala Craiova a Academiei Române, Muzeul Olteniei etc.

BIBLIOGRAFIE

- Balotă, Nicolae, *De la Ion la Ioanide. Prozatori români ai secolului XX*, București, Editura Eminescu, 1974.
- Boceanu, Ion, *Glosar de cuvinte din județul Mehedinți*, București, 1913.
- Bureștea, N. Emilian, *Observații referitoare la limbă în unele lucrări științifice ale lui C. S. Nicolăescu-Plopșor*, în Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor”, Craiova, Editura Aius, 2000.
- Cerna-Rădulescu, Al., *Arbori din țara promisă*, București, Editura Cartea Românească, 1973.
- Gerotă, C., *Din toponimia județului Dolj*, în „Arhivele Olteniei”, Craiova, I, nr. 4 /1922.
- Istrate, Mariana, *Numele propriu în textul narativ (aspecte ale onomasticii literare)*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2000.
- Nedelcea, Tudor, *Moș Plopșor, tartorul poveștilor*, în Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor”, Craiova, Editura Aius, 2000.
- Nicolăescu-Plopșor, C., S. *Vorbe oltenești*, în „Convorbiri literare”, 1922.
- Nicolăescu-Plopșor, C.S., *Îndreptări*, în „Arhivele Olteniei” II, nr. 7, 1923.
- Nicolăescu-Plopșor, C.S., *Povești oltenești*, Craiova, Scrisul Românesc, 1975.
- Nicolăescu-Plopșor, C.S., *Tivisoc și Tivismoc*, Craiova, Scrisul Românesc, 1987.
- Osiac, Vladimir, *Constantin S. Nicolăescu-Plopșor – ctitor al Institutului de Cercetări Socio-Umane Craiova, al Academiei Române*, în Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor”, Craiova, Editura Aius, 2000.
- Popescu, Aurelian I., *Postfață la Tivisoc și Tivismoc*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1987.
- Rădulescu-Codin, C., *O samă de cuvinte din Muscel*, Câmpulung, 1901.

Roșu, Lucian, *Cu C. S. Nicolăescu-Ploșor prin veac*, Iași, Centrul de istorie și civilizație europeană, 1998.

Viciu, Alexe, *Glosariu de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român*, Blaj, 1899 și *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*, București, 1906.

PACTELE FAUSTICE – O LITERATURIZARE A TEOLOGIEI

Felix Nicolau

Universitatea din Lund, Suedia

ABSTRACT

Faustian Deals - A Literary Combustion of Theology

My article envisages a non-exhaustive follow-up of the Faustian pact in its diachronic and transcultural evolution, as well as the inclusion of the Romanian treatment of the motif. The protagonists of the pact, Faust and Mephistopheles, have also evolved alongside cultural isomorphic developments. At the same time, beyond the literary, mythological and religious influences, there has been an intense process of localizing the famous pact. An extensive study of this motif could explain essential cultural and anthropological changes. The starting line is traced by the blood-and-thunder tragedies of the Elizabethan Epoch. The pact will morph dramatically during the Reformation, then the Romanticism. Theology and literature will be in constant dialogue, but the literature-imbued substance will always prevail. The Romanian versions of the pact, folkloric and upper class, are spectacular ingredients in a composite and multi-centennial hypertext.

KEYWORDS

Faustian pact, Romanian folklore, gothic, romanticism, classicism, Catholicism, Calvinism.

„Cum să înfrânge demonii
trecutului când demonii
viitorului urlă mereu în
preajma ta?”¹

Studiul de față își propune o urmărire neexhaustivă a pactului faustic în evoluția sa diacronică și transculturală, precum și includerea în comparație a tratărilor românești ale motivului. Protagonistii pactului, Faust și Mefistofel, au evoluat și ei în funcție de izomorfismele culturale, după ce totul plecase de la rigorismul moralist calvinist în conflict cu imprevizibilitatea unui Dumnezeu catolic generos. Totodată, dincolo de influențe literare, mitologice și religioase, se face simțit și un intens proces de localizare a faimosului pact. Un studiu extins al acestui motiv ar putea explica transformări culturale și antropologice esențiale.

În *Doctor Faustus* al lui Charles Marlowe, Mephistopheles exclama: ”O, what will I not do to obtain his soul?” Dorința de posedare este exprimată teatral, cu pasiune, ca în tragedia elisabetană *blood-and-thunder*. La rândul ei, victima este poftitoare și ea de cele materiale și intelectuale, de aceea pare insensibilă la avertismente supranaturale, cum ar fi îndemnul „Homo, fuge!” care îi apare pe braț. Coordinatele dorinței sunt exprimate în termeni ai înfulecării, ai înghițirii. Încă în Noul Testament demonul era descris ca un leu ce rage înspăimântător. În *Cântul XXXIV* din *Infern*, Dante îl înfățișează pe Lucifer în chip de Treime bestială, devoratoare. În aceeași linie comparativă, Hubert și Jan Van Eyck, în *Judecata de apoi* (1420-5), dar și Hieronimus Bosch îi vor picta pe diavoli sfâșiind păcătoși. Și John Milton va folosi metafore și alegorii ale digestiei în *Paradisul pierdut* (6584-90).

Există și două piese medievale care dramatizează poftirea de suflet a diavolului: *The Castle of Perseverance* (1380-1425) și *Wisdom* (1400-50). În ambele, doar asceza și capacitatea de a renunța la succes pot pune stavilă acestei invidii devoratoare.

¹ Salmon Rushdie, *Furie*, traducere de Vlad Russo, Editura Humanitas, București, 2002, p.160;

Începând cu secolul al XVI-lea, motivul pactului faustic va primi un impuls major din cauza conflictului dintre catolicism și protestantism². O altă piesă de teatru reprezentativă pentru acest conflict este *Conflict of Conscience* (1570-1581) a lui Nathaniel Woods. Satira la adresa Papei este cosmică întrucât Satan îl numește „my darling dear,/ My eldest Boy in whom I do delight” (1.1.84-5, apud Cox), o evidentă parodiare a formulei rostite din înalțuri cu ocazia botezării de către Ioan Botezătorul a lui Iisus Hristos.

Echivalentul lui Faust în această piesă este Philologus, care va ceda presiunilor unui cardinal și se va converti la protestantism. Nu atât constrângerile fizice sunt hotărâtoare, cât tentația gloriei. Or, Philologus este reprezentativ pentru o anumită ramură a științei, el nu este un enciclopedist ca Faust. Așadar, arma cea mai eficace este Sensual Suggestion: ”In these delights to take my whole solace,/ And what pain soever hereby I incur,/ whether heaven or hell, whether God’s wrath or grace,/ This glass of delight I will never embrace” (4.1.1404-8, apud Cox).

Shakespeare nu a recurs la aparițiile Demonului pe scenă – probabil succesul îi era îndestul. În schimb, vrăjitoarele și magia sunt prezente constant. Alți autori ai epicii însă au simțit nevoia de efecte speciale. În 1612, Thomas Dekker a scris piesa *If This Be not a Good Play, the Devil Is in It*.

PARADISURI ARTIFICIALE

Tentația depășirii de sine prin mijloace controversate s-a dovedit și se dovedește încă extrem de seducătoare. Ceea ce s-ar putea, eventual, realiza printr-un efort constant de autodisciplinare și printr-o asceză cu efect autoscopic, devine tangibil mult mai repede dacă sunt alese „scurtături” mai mult sau mai puțin faste. Cel mai adesea, o asemenea scurtătură se dovedește a fi drogul, în formele sale „tari” ori „slabe”. Pentru a dezăgăzui șuvoiul inspirației, au apelat la drog generații de poeți, de scriitori, de muzicieni și de

² John D. Cox, “‘To obtain his soul’: Demonic Desire for the Soul in Marlowe and Others”, *Early Theatre* 5.2, 2002, pp. 29-46.

artiști plastici „blestemați”. Pătrunderea în „paradisurile artificiale” se face cu prețul erodării ființei și a pierderii echilibrului ontic. O artă demonică ia în stăpânire gândirea și simțirea artistului, până la a-l înstrăina de sine însuși și a-l transforma într-un „generator de artă” de unică folosință. Dar, pe lângă calea indirectă a drogurilor de orice fel, mai există și modalitatea nemijlocită a întâlnirii cu diavolul soldată cu semnarea (cu sânge) a unui pact faustic. În felul acesta sunt descătușate energiile artistice pentru o perioadă dată, iar semnatarul pactului scapă de angoasa secătuirii inspirației, angoasă care îl bântuise și pe E. A. Poe atunci când încercase să formuleze un principiu matematic al compoziției. Arta inspirată de demon este remarcabilă prin puterea ei de seducție nefirească, prin noutatea codului întrebuințat și prin felul straniu de a dispune de datele tradiției. În sensul acesta Nietzsche condamna muzica lui Wagner, ca fiind exultantă, irațională și mistică. *Tentația cooperării* ar putea fi depășită, așadar, printr-un clasicism riguros, respectiv prin supunerea la reguli de compoziție. Algoritmii și simetria ar genera o stare de spirit senină, tonică și grandioasă. Chiar și la romantici sunt întâlnite atitudini intelectuale similare, bunăoară la Coleridge, care atribuia imaginația geniului, în timp ce artistului talentat și nimic mai mult îi revenea fantezia.

Dante făcuse loc în *Infernul* său multor artiști și politicieni ai vremii care își vânduseră sufletul în schimbul faimei sau avantajelor materiale. Balada *Meșterul Manole* are ca miez sacrificiul pentru creație. Unele variante ale baladei încearcă o diminuare a sensului absolut al meșterului, mizând pe o banală intrigă de gelozie. Dar, așa cum Lucian Blaga a dezvăluit în binecunoscuta lui piesă, Manole este consumat de dorința desăvârșirii estetice, dorință ce translatează fruntariile eticii. În piesa modernă, constructorul bisericii de la Curtea de Argeș apare ca un demonizat ce subjugă voința ajutoarelor sale. Asemeni căpitanului Ahab, Manole este posedat de idealul lui. Dar balada pune cu precădere accent pe dimensiunea estetică a personajelor – însuși Vodă fiind fermecat de perfecțiunea construcției, ceea ce îl determină să-l lase pe meșter să piară, gelos fiind pe viitoarele înfăptuiri ale acestuia. O lume veche, învrăjbită întru frumos, iar nu plafonată de plăceri și de mercantilism.

Tragica istorie a doctorului Faust, piesa lui Christopher Marlowe, tratează tocmai despre un savant plictisit de calea lentă a cunoașterii raționale. Mai mult, el își dorește puteri supranaturale și plăceri intense. Poftele sale se dovedesc suficient de presante pentru a-l determina să accepte pactul propus de diavol după ce, mai întâi, îl trimite pe ispitor să-și schimbe înfățișarea pentru a nu mai fi atât de înfricoșător. Doctorul are curajul de a înfrunta cele șapte păcate capitale personificate, o alegorie folosită de Marlowe pentru a arăta că acceptarea existenței diavolului nu implică tacit și credința în Dumnezeu. La final, sufletul păcătosului va fi disputat de îngerul bun și de îngerul rău. Faust ratează mântuirea, descurajat fiind cu privire la efectul pe care tardiva sa pocăință l-ar mai putea avea.

Cu mai bine de două sute de ani după Marlowe, Goethe dă o desfășurare și un deznodământ diferite aceleiași legende. Faust rămâne savantul curajos, tentat de sfidarea limitelor: „Și nici de iad și nici de dracul teamă nu mi-e”³. Factorul rău, însă, intră într-un joc care-l depășește și cade în absurd. Însuși Domnul, în *Prologul în cer*, precizează: „deși diavol, nevoit e să creeze”⁴. Dar chiar Mefistofel trebuie să admită că: „O parte sunt dintru acea putere/Ce numai răul îl voiește,/Insă mereu creează numai bine”⁵. Aceasta este drama reprezentantului răului care, deși urăște lumina și este „spiritul ce totul neagă”⁶, își asumă soarta cu (auto)ironie. Pariul dintre divinitate și anti-divinitate nu are miza celui din parabola lui Iov; dar dacă încărcătura tragică este mult diminuată, nuanța critică și ludică este intensificată în consecință. Și Faust este o natură dezbinată, duplicitară chiar, pe alocuri: „Ah! Două suflete-s în mine! Cum se zbat/ În piept, să nu mai locuiască împreună!/ Unul de lume strâns legat mă ține, încleștat/ Cu voluptate, celălalt puternic/ Către cerești limanuri mă îndrumă”⁷. Predomină, totuși, impulsul către eroic, către ideal, și aceasta îl va salva pe savantul intempestiv, ce nu renunță să caute acele *semina rerum* de care vorbea Paracelsus: „Nu

³ J.W.Goethe, *Faust*, traducere de L. Blaga, ESPLA, București, 1955, p. 49;

⁴ *Ibidem*, p. 45;

⁵ *Ibidem*, p. 84;

⁶ *Idem, ibidem*;

⁷ *Ibidem*, p. 75;

sunt ca zeii. Cât de dureros o simt⁸. Pentru Faust Mefisto nu reprezintă decât un fel de vehicol cognitiv de mare viteză, de care el se slujește perfect conștient de riscurile pe care acțiunea sa le implică: „Cel ce a prins odat’ pe dracul, să și-l țină./ Căci nu-l va prinde-așa ușor a doua oară⁹. Când protopărinții umanității fuseseră ispitiți în Paradis, ei nu-și închipuiseră căderea pe care fructul cunoașterii, cel frumos la înfățișare și demn de dorit, o conținea ca pe un vierme virtual în el însuși. Prea ignoranți în perfecțiunea fericirii lor, ei nu ar fi putut alege la modul conștient calea cunoașterii, care te face să iei totul de la zero, care te silește să te chinui să descoperi și să înțelegi ceea ce cândva părea atât de simplu, atât de evident.

Mefistofel este o natură univocă, dar tradusă în aparențe infinite. Proteismul de suprafață încearcă să mascheze vidul de esență printr-un frivol joc al aparențelor. Astfel, el se prezintă mai întâi ca un câine negru, apoi ca o ceață, pentru a ieși finalmente de după sobă în chip de scolarist călător, spre amuzamentul lucidului Faust: „Acesta fost-a așadar ascunsul sâmbure/Al cânelui! Un călător scolarist? Rizibil caz!”¹⁰. Deși invocarea agentului negativist se face la modul sobru („Tu straniu al Haosului fiu!”¹¹), între conjurator și conjurat se stabilește o relație de *tensiune ironică*, adeseori chiar sarcastică, unul încercând să-l ducă de nas pe celălalt. Metamorfoza lui Mefistofel continuă, el înfățișându-se îmbrăcat ca un boiernaș luxos: „În haină roșie, cu tiv de aur,/ C-o manteluță de mătase străvezie,/ C-o pană de cocoș la pălărie,/ C-o lungă, ascuțită spadă”¹².

Dacă atmosfera morbid-feudală din piesa lui Marlowe s-a rarefiat simțitor, Faust rămâne totuși o figură tragică, doar că modelată pe calapodul lui *homo renascentist*, deschis experiențelor cognitive și plăcerilor cele mai diverse: „Viața-ngustă nu mă prinde chiar de loc”¹³. Remarcabil este că el vrea să-și depășească chiar și condiția

⁸ *Ibidem*, p. 60;

⁹ *Ibidem*, p. 87;

¹⁰ *Ibidem*, p. 83;

¹¹ *Ibidem*, p. 85;

¹² *Ibidem*, p. 81;

¹³ *Ibidem*, p. 129;

de savant: „Sunt vindecat de setea cunoștinței,/ Vreau pieptul să mi-dau de-acuma suferinței”¹⁴, fără a face apel la soluția factice a magiei: „Nebune vrăji, ce silă mi-e de ele!”¹⁵. Dar conceptul de *homo renascentist* nu-l conține integral pe Faust, căci el vrea să pătimească pentru fapta în folosul umanității largi. Mefistofel simte criza eroului goetheean, dar nu o înțelege așa cum trebuie. Mesagerul iadului își dă seama că savantul nu mai e satisfăcut de plăcerile rafinate – la care a acces chiar și el, în final: „de cultură în răstimp/ Și dracul s-a contaminat./ Fantoma nu mai are nordic nimb/ Nici gheare, coarne, coadă; au ieșit din modă”¹⁶. Nu poate însă intui profunzimea dorinței „clientului” său, care nu este tentat decât rareori de un îndemn hedonist ca acesta: „Ce seacă e, amice, orice teorie,/ Dar cât de verde viața, cât de aurie!”¹⁷.

Ambii membri ai pactului au evoluat: Mefistofel nu mai corespunde portretului feudal, terifiant gotic și hiperboreean; acum el este un meridional datat plăcerilor rafinate, în consecință și metodele sale de persuadare sau modificat sensibil. Faust, la rândul lui, nu mai este obsedat de obținerea unei cunoașteri generatoare de plăceri și putere. Egoismul și orgoliul său sunt estompate, în timp ce accentul cade pe spiritul de sacrificiu. Savantul nordic contribuie în mod conștient la progresul propriu, căsătorindu-se cu morganatica Elena din Troia. Din unirea bărbatului nordic cu femeia sudică, va rezulta Euphorion, copilul icaric lipsit de gravitație și prea spiritualizat pentru a se complăce într-o existență terestră.

TEMPERAMENTALITATEA SPAȚIALĂ

Dacă Goethe își *meridionalizase* eroii, cu Dostoievski ne întoarcem din nou în regatul hiperboreean. Capitolul al nouălea din *Frații Karamazov* se intitulează „Vedenia lui Ivan Feodorovici. Diavolul”. Romancierul rus încearcă, la modul ironic, să confere cât mai multă pauzibilitate scenei în care Ivan, filosoful care respinge raiul pentru

¹⁴ *Ibidem*, p. 99;

¹⁵ *Ibidem*, p. 128;

¹⁶ *Ibidem*, 136;

¹⁷ *Ibidem*, p. 128;

că Dumnezeu admite torturarea și uciderea copiilor, se întâlnește cu diavolul. Eroul ar fi suferit de febră cerebrală la momentul când se trezește cu un intrus în camera sa: „Era un domn, sau, mai bine zis, un fel de *gentleman* rus, qui *frisait la cinquantaime*, cum spune francezul, cu câteva fire argintii presărate în părul negru destul de des și de pletos, și cu un barbișon ascuțit. Vizitatorul era îmbrăcat cu un surtuc cafeniu, prima mână, destul de ponosit altminteri și complet demodat; părea comandat cu câțiva ani în urmă, fiindcă de doi ani încoace nici un om de lume cu dare de mână nu mai purta asemenea croială. Rufăria, ca și legătura de la gât, lungă ca o eșarfă, puteau fi foarte bine pe gustul unui gentleman elegant, dar, dacă te uitai mai atent, cămașa nu era chiar atât de curată, iar legătura de la gât părea cam jerpelită. Pantalonii în carouri erau impecabili, deși prea deschiși la culoare și prea strâmți, așa cum nu se mai poartă în ziua de azi; același cusur îl avea și pălăria moale, albă, de fetru cu care venise, o pălărie cu totul nepotrivită cu anotimpul. Într-un cuvânt, musafirul avea din cap până în picioare înfățișarea unui om de lume, dar cu mijloace materiale foarte restrânse”¹⁸.

Diavolul rus de sfârșit de secol XIX are, așadar, înfățișarea inofensivă a unui nobil scăpătat, snob dar ieșit din modă, *out-fashioned*. În epoca pozitivismului și a psihologismului supranaturalul cade în desuetudine și se emaciază până aproape de invizibilitate. Chiar și așa, admițând existența diavolului nu înseamnă că s-a dovedit implicit și existența lui Dumnezeu. Oricum, Ivan refuză cu obstinție să capituleze în fața evidenței: „Ești propria mea întruchipare, mai bine zis, o întruchipare fragmentară a mea...a gândurilor și sentimentelor mele, dar a celor mai josnice și mai meschine sentimente”¹⁹. Existența fragmentară a răului creează iluzia uni vid metafizic – dacă Dumnezeu e mort, același lucru s-ar putea spune și despre soarta lui Lucifer. Axiologic vorbind, valorile își pierd susținerea divină și se ajunge la argumentația pre-creștină

¹⁸ Feodor Dostoievski, *Frații Karamazov*, vol. II, traducere de Ovidiu Constantinescu și Isabella Dumbravă, Cartea Românească, București, 1986, p. 465;

¹⁹ *Ibidem*, p. 469;

sau la cea iluministă după care cultivarea virtuții e o fericire în ea însăși, independent de o posibilă răsplată paradisiacă.

„Dracul reumatic” își apără dreptul la existență debitând analogii burlești: „Visul meu este să iau înfățișarea unei precupețe durdulii, așa, ca de vreo sută de kilograme și mai bine, să împărtășesc soarta ei și să rămân de-a pururea, definitiv și irevocabil cu întruchiparea aceasta”²⁰. Visul concreteții materiale („să pot și eu aprinde o lumânare la biserică!”²¹) este o chestie de orgoliu personal și mai puțin de exemplu edificator. Ateul autentic nu poate fi îndreptat către Dumnezeu nici de viziunea unui miracol. Diavolul știe foarte bine acest lucru: „Când cineva este silit să creadă, ce valoare mai pot avea convingerile lui?”²²

Întâlnirea nemijlocită cu diavolul este și ea, bineînțeles, un miracol, în consecință filosoful ateu și sceptic își combate „vedenia” prin întrebuintarea unui limbaj ofensator: „Ești prost și vulgar. Prost de dai în gropi”²³. Atitudinea gânditorului rus nu diferă cu mult de cea a lui Faust în diverse ipostaze. Ivan va arunca după intrus cu un pahar de apă, imitând gestul lui Luther, care azvârlise cu călimara. Diavolul este stropit, așadar este real, spre disperarea lui Ivan. Mai mult, el îl informează despre sinuciderea prin spânzurare a lui Smerdeakov, ridiculizându-l în același timp: „cine nu crede în diavol?”²⁴

Dacă Ivan visează la „omul-zeu”, influențat tot de „diavolul împielit”, îngerul negru adoptă filosofia hedonistă și susține dreptul la existența umană, cu toate slăbiciunile ei: „Satană sum et nihil humani a me alienum puto”²⁵. În fond ne aflăm într-o epocă în care generaliștii dispar pentru a face loc specialiștilor eficienți, dar incapabili să surprindă înțelesul totalității, favorizând astfel suficiența scientistă. Ivan este terifiat de asemănarea structurală

²⁰ *Ibidem*, p. 472;

²¹ *Ibidem*, p. 480;

²² *Ibidem*, p. 467;

²³ *Ibidem*, p. 471;

²⁴ *Ibidem*, p. 478;

²⁵ *Ibidem*, p. 473;

dintre el și diavolul care îi comunică: „și eu, ca și tine, am o adevărată aversiune pentru fantastic, tocmai de aceea mă împac atât de bine cu realismul vostru pământesc. La voi totul este precis conturat, turnat în formule, totul se prezintă sub aspecte geometrice, pe când la noi nu există decât niște ecuații nedeterminate!”²⁶. Cu alte cuvinte, societatea umană constituie un mediu propice pentru escapadele emisarilor infernului. Noul Mefisto nu mai corespunde cu cel vechi, umanizarea sa părând a fi ajuns la un stadiu avansat: „Mefisto, arătându-i-se lui Faust, îi mărturisește că dorind să facă numai rău, în pofida voinței lui, face numai bine. N-are decât, treaba lui, cu mine se întâmplă tocmai pe dos. Sunt poate singura ființă de pe lume care iubește adevărul și năzuiește sincer să facă binele”²⁷. Deși încearcă să-și nege adevărata sa menire până la a se pretinde un demon umanizat, diavolul dostoievskian nu dispune de grandoarea pe care Milton le-o inspira poeților romantici cu al său Satan din *Paradisul pierdut*. Lucifer ori Manfred ai lui Byron, Demonul lui Lermontov, sau din nou Lucifer la Madăch Imre erau apariții tragice, revoltate împotriva unui Jahve tiranic și care încercau să potențeze luciditatea omului prin cunoaștere. Dostoievski ridiculizează emisarul infernal, punând în evidență latura sa mărunț burgheză: „Știi, sunt foarte sentimental din fire și sensibil ca un artist”. Acest diavol de provincie („bunul-simț – asta-i cusurul meu”²⁸) nu propune nici măcar un pact veritabil, ci doar îl ironizează pe Ivan, filosoful lui „totul este permis”, revelându-i fața meschină a arhanghelului rebel: „nu te aștepta la nimic „măreț” sau „sublim” din partea mea, și ai să vezi ce bine o să ne împăcăm atunci amândoi”²⁹.

Din întâlnirea deprimantă cu acest „drac împelițat”, Ivan va fi salvat de fratele său mai tânăr, Alioșa, „un heruvim neprihănit”. Salvarea este doar una de moment. Karamazov cel mijlociu rămâne marcat de viziunea avută: „Numai să-l dezbraci, și ai să vezi că are o coadă

²⁶ *Ibidem*, p. 480;

²⁷ *Ibidem*, p. 490;

²⁸ *Ibidem*, p. 490;

²⁹ *Ibidem*, p. 489;

roșcovană lungă de un arșin și cu părul lins ca de dog danez”³⁰. Ironia sorții face ca Ivan, o minte filosofică, refractară la misticism, să ajungă o copie tragică a farseurului Ferapont, călugărul care se străduia să vadă draci peste tot, în timp ce Alioșa, „omul lui Dumnezeu” și ucenicul părintelui Zosima, să fie singurul dintre cei trei frați care își găsește echilibrul interior. Diavolul stârnește mândria lui Ivan recitându-i propria sa cugetare: „Să ne lepădăm de obișnuință și vom ajunge zei”³¹, după care îl umilește și îl aduce în pragul nebuniei: „Mi-a spus că sunt laș. Aleoșa! *Le mot de l'enigme* e că sunt un laș”³². Ivan își pierde mințile pentru că nu a avut curajul să semneze pactul faustic.

TEOLOGIA DIABOLICĂ

Secolul al XX-lea se arată mai preocupat, prin condeiul lui Thomas Mann, de „existența teologică a diavolului”³³ și de „ridicarea culturii la rangul de surogat al religiei”³⁴. Într-o lume aflată în „metastază metafizică”³⁵ și în care războaiele declanșate sub motivul impunerii domniei supraomului nietzschean, dar având ca motiv real o banală reîmpărțire a zonelor de influență, cultura rămâne singurul bastion unde s-ar putea refugia adevăratele valori. Creierul uman este poluat de fantasmalele puterii, de tentația sacrificării științei în favoarea progresului tehnicii și de justificarea axtelor celor mai aberante cu ajutorul subtilităților metafizice. Al doilea război mondial a avut ca scop principal reorganizarea piețelor de desfacere pentru valurile de produse ce transformă omul în consumator maniac, precum și acapararea zonelor bogate în resurse naturale. Arta și religia rămân singurele domenii în care, datorită idealismului estetic și moral, diavolul nu controlează în totalitate situația. În consecință, aici se concentrează toate ambițiile sale.

³⁰ *Ibidem*, p. 499;

³¹ *Ibidem*, p. 500;

³² *Ibidem*, p. 503;

³³ Thomas Mann, *Doctor Faustus*, traducere de Eugen Barbu și Ion Deleanu, Editura Muzicală, București, 1975, p. 279;

³⁴ *Ibidem*, p. 357;

³⁵ *Ibidem*, p. 268;

Faust al lui Thomas Mann este compozitor și, la momentul întâlnirii cu marele ispititor, se află în Italia. Adrian Leverkühn nu crede în prezența Celuilalt, deși este învăluit brusc de un „frig tăios”. Cu toate că se găsește „sub cerul acesta păgân și catolic”, Celălalt preferă ca limbă de conversație germana, mândru fiind de originea sa gotică: „Sunt german, e-adevărat, sunt german până-n măduva oaselor, dacă vrei, dar de-o viță veche, de-un neam mai bun, cu inimă de cosmopolit”. Cel care este identificat pe parcursul dialogului prin pronumele personal El, scris cu majusculă, nu admite să fie considerat „un mărunț neamț de provincie”, dar își justifică insolita apariție prin „vechiul dor german de peregrinări romantice către frumoasa țară a Italiei!”³⁶. Dincolo de modul ironic de referință la mentalitatea propriului său popor, Th. Mann așează din nou față în față nordul romantic și sudul clasic. Impetuoșitatea gândirii și a imaginației versus raționalismul geometrizarant; temperamentul sobru, chiar glacial, versus dispoziția jovială și frivolă. Romancierul accentuează proteismul, instabilitatea înfățișării diavolului: în funcție de punctele de vedere pe care acesta le susține, i se modifică aspectul fizic și vestimentar. Inițial, El afișează o agasantă lipsă de prestanță: „E un bărbat cam pirpiriu, [...] cu o șapcă sport pusă pe o ureche, iar în partea cealaltă i se vede, desub ea, păr roșu pe lângă tâmplă; ochii îi sunt puțin înroșiți și au gene roșii, o față cam brânzoasă, nasul puțin adus și pieziș; peste cămașa de flanelă cu dungi în diagonală poartă o haină în carouri, cu mânecile prea scurte, din care ies mâinile, cu degete butucănoase; pantalonii îi sunt indecent de strâns lipiți de picioare, și poartă ghete galbene, atât de uzate încât nici măcar curățate nu mai pot fi. Un *strizzi*. Un pește. Și vocea cu inflexiuni de actor”³⁷. Dincolo de potretul extrem de amănunțit, se poate distinge figura arhetipală a Spânului, a omului roșu, așa cum apărea ea, de pildă, în basmul *Harap Alb*. Acesta e un diavol popular, care urăște porecla *Dicis et non facis* („spui, dar nu faci”): „Eu, ce spun, fac, îmi țin făgăduielile până la cel mai neînsemnat amănunt, tocmai ăsta-i principiul meu în afaceri, tot așa cum ovreii sunt oamenii cei mai de nădejde în negustorie, și când

³⁶ *Ibidem*, p. 261;

³⁷ *Ibidem*, p. 258;

ajung lucrurile la înșelătorie, păi, se știe, că eu, care cred în cinste și în corectitudine, eu sunt totdeauna cel păcălit”³⁸.

Leverkühn este, însă, *un dominus aestheticus* care refuză să admită cât de tentat este de proiectul pactului care i-ar da posibilitatea să compună o muzică magică, demonică în puterea ei de seducție. El preferă să-l numească pe celălalt *Dicis et non es* („spui, dar nu ești”), ori Samiel sau Sammael, ceea ce în folclor ar însemna „Înger al otrăvii”. Vizitatorul este ațâțat să-și detalieze oferta prin apelative infame („codoș sângeros”), sau prin negarea autenticității apariției sale, pusă de Adrian pe seama meningitei venerice de care suferea și care i-ar fi afectat creierul. Paralelismul de situații cu scena dostoevskiană mai sus discutată este evident, dar Th. Mann pomenește un frig opriment care îl face pe Celălalt să se justifice: „Așa-s eu: glacial. Altminteri cum aș putea rezista, cum aș putea să mă simt la mine acasă, acolo unde locuiesc?”³⁹.

În cunoștință de cauză cu privire la „voluptățile aproape insuportabile ale inspirației”, diavolul vorbește cu precizie, fără ascunzișuri, despre oferta cu care îl ispitește pe acest *vas ales* destinat Infernului: „Timp, asta vindem noi – să zicem de pildă douăzeci și patru de ani – îți convine? Ți se pare destul? Douăzeci și patru de ani poate ouml trăi ca păduchele pe-mpărat”. Durata artistică nu coincide cu timpul fizic, care este o potențialitate, dar nu are nici o încărcătură valorică concretă: „Timp măreț, o nebunie de timp, timp îndrăcit, în care îți merge strălucit și arhistrălucit – iar după aceea îți merge și nițel mai rău, firește, ba chiar al naibii de rău”⁴⁰. Sarcasmul și familiaritatea impertinentă sunt evidente, dar diavolul îl cunoaște prea bine pe compozitor pentru a mai vorbi cu subînțeles. În plus, Leverkühn beneficiase deja de sprijinul nefast al forțelor întunericului. Iată de ce respingătorul personaj își permite să scoată cu dezinvoltură în evidență avantajele, dar și dezavantajele propunerii sale: „noi furnizăm superlative: avânturi și revelații, trăiri și eliberări, și dezlănțuiri, libertate și siguranță, și ușurare, sentimente de forță și de triumf, c-ajunge omul nostru să nu-și

³⁸ *Ibidem*, pp. 260-1;

³⁹ *Ibidem*, p. 261;

⁴⁰ *Ibidem*, p. 265;

creadă simțurilor – unde mai pui la socoteală, pe deasupra, admirația nemărginită pentru propria sa creație, care lesne îl poate face să renunțe la orice altă admirație, dinafară – fiorul cultului propriei sale făptuiri, deliciale și oroarea de a se vedea ca pe un fel de portavoce cu har divin, o dihanie dumnezeiască⁴¹. Adevăruri atât de profunde spuse pe un ton atât de sarcastic, nu erau de găsit nici la Marlowe, nici la Goethe. Diavolul poate deveni burlesc și sardonice, precum în metamorfozele amenințătoare ale motanului negru din *Maestrul și margareta*, romanul lui M. Bulgakov, dar nu-i prea stă în fire epuizarea prin analiză filosofico-sociologică a unui subiect. Oricum, efortul său declamatoriu se cere răsplătit cu un „contract în toată regula cu privire la prestații și la plată”⁴². Necuratul este încă măcinat de ticuri avocațești.

Mefisto al secolului al XX-lea este inițiat în teoriile artistice și exploatează din plin energia creatoare umană. Bineînțeles, inițierea este una superficială, iar impulsul creator devine o armă îndreptată împotriva creatorului însuși. Pentru Mefisto legătura dintre artă și iad este una indisolubilă: „crezi tu că există una ca asta, un *ingenium* („talent”, n.n.) care să n-aibă de-a face cu infernul? *Non datur!* Artistul e frate cu criminalul și cu nebunul”. Problematika devine una dostoevskiană, așa cum era ea explicitată în *Demonii*. Artistul stă în contra universului opresor, dar diavolul îi furnizează fluxul energetic supra-uman: „noi nu creăm lucruri noi – asta-i treaba altora. Noi doar descătușăm, eliberăm. Dăm dracului blegeala și timiditatea, scrupulele preacurate și îndoielile”⁴³. Pe lângă dizolvarea impedimentelor morale, demonul realizează o întoarcere *ab origine*, acolo unde se află sursele de inspirație cele mai obscure și mai incontrollable: „ce-ți permitem noi să afli, dragul meu, nu-i de loc clasicul, e arhaicul, arhiprimitivul, e ceva ce demult n-a mai fost gustat. Cine mai știe astăzi, cine mai știa chiar în evul clasic ce-i aceea inspirație, ce-i aceea autenticul, străvechiul și primitivul entuziasm, entuziasmul nevătămat de nici o critică, de nici o chibzuire paralizantă, de nici un control ucigător al rațiunii – cine

⁴¹ *Ibidem*, p. 265;

⁴² *Ibidem*, p. 266;

⁴³ *Ibidem*, p. 272;

mai știe ce-i aceea divinul extaz? Am chiar impresia că diavolul trece azi drept omul criticii dizolvante. Calomnie, dragul meu – și de data asta. Carnaxi! Dacă diavolul detestă ceva, dacă există în toată lumea asta ceva care nu poate să înghită, e critica dizolvantă. Ceea ce vrea, ceea ce promovează el e tocmai triumful împotriva ei, nechibzuința irupând strălucitoare!⁴⁴ Așa cum preciza și Nietzsche, la începuturi vom găsi mereu informul, dezorganizarea, demonicul. Diavolul expune, de fapt, subtila legătură care există între avangardă și ariergardă: respingerea criticismului, a rațiunii, într-un cuvânt a clasicismului. Adrian va fi avangardist prin *autenticitatea* muzicii sale, dar va fi și promotorul unor sonorități demonice prin vechimea lor amenințătoare și opresivă. Această metafizică a entuziasmului nu este aceea romantică, care era idealistă și onirică; noul entuziasm este mai curând un drog care conservă luciditatea doar pentru a asista la un delir artistic ambiguu, demoralizant. Inspirația demonică este tiranică și refractară la orice constrângeri structurale. Arhaicul este perceput ca noutate datorită eliberării sale de funcția magică pe care o deservea inițial și plasării lui într-un context cultural secularizat și individualist: „O inspirație într-adevăr fermecătoare, imediată, absolută, indiscutabilă și autentică, o inspirație în fața căreia nu mai există alegere, modelare, ameliorare, la care-i totul ca un mesaj divin, de-ți face pasul să șovăie, să se-mpleticească, te străbate din creștet până-n tălpi cu sublimul fior al harului divin și-ți stoarce lacrimi de fericire din ochi – o atare inspirație nu-i de la Dumnezeu, care prea lasă multe în seama rațiunii, e numai de la diavol, adevăratul domn și stăpân al entuziasmului”⁴⁵.

Lipsit de substanță proprie, demonul negației își schimbă înfățișarea în funcție de ideile susținute pe parcursul discuției. Diavolul se dovedește un parazit al imaginii, revendicându-și o identitate de tranziție ori de câte ori se ivește ocazia; el poate fi reperat după ușurința cu care intră în cele mai diverse roluri. Caracteristica sa principală e adaptabilitatea. Mefisto trăiește o acută criză de personalitate, iar predispoziția lui cameleonică nu-i oferă decât simulacre, ce e drept foarte reușite. Iată cum vede Thomas Mann

⁴⁴ *Ibidem*, p. 272-3.

⁴⁵ *Ibidem*, pp. 272-3.

alunecarea dintr-o imagine într-alta a acestui maestru al deghizărilor: „Nu mai arăta a codoș, a pește, ci, cu voia dumneavoastră, a ceva mai de soi, purta guler alb, cravată, pe nasul lui corioat o pereche de ochelari cu ramă de bagă, îndărătul cărora luceau doi ochi umezi întunecați, înroșiți puțin – fața-i era un amestec de duritate și moliciune: nasul ascuțit, buzele subțiri, bărbia însă moale și cu gropiță, gropițe, de asemenea, și în obraji; fruntea palidă și boltită, din care părul pornea bogat, dat pe spate, stufos pe la tâmple, des, negru și lănos, și o făcea să pară mai înaltă – un intelectual, care scrie la gazetele de toată mâna despre artă, despre muzică, un teoretician și critic, compunând el însuși, când activitatea-i de gânditor îi dă răgaz”⁴⁶. Acest diavol care are gesturi „de o distinsă stângăcie”⁴⁷, pare să nu mai aibă în comun cu înfățișarea sa anterioară decât vocea afectată. În realitate, El continuă să creadă că „nu e pasiune sinceră decât în ambiguu și ironie”⁴⁸, iar pretențioasele dezbateri asupra artei nu ar fi decât „înfumurate bășini diavolești întru ocară și păgubirea operei”⁴⁹. Esența sa rămâne la fel de fumigenă și își găsește raporturi adecvate cu diversele-i ipostaze existențiale.

Spre finalul discuției dintre ispitit și ispititor se ajunge la teoria pozitivistă a artei ca manifestare a unor spirite frivole, ori chiar maladive. Geniul, prin nebunia lui creatoare, își scutește urmașii de manifestări similare. Dacă inteligența și talentul sunt o capcană, atunci muzica ar fi un „*aphrodisiacum* al creierului”. Pentru a evita „voluptatea infernului”⁵⁰, ar trebui acceptată „mediocritatea salutară”⁵¹. Și oricât de invadat de *degoût* s-ar arăta Adrain cu privire la interlocutorul său, efortul lui de a alimina subiectivul în favoarea obiectivului, n-ar fi decât o tentație mic-burgheză. Or, numai diavolul farseur, instruit, dar nu cultivat, îi poate oferi

⁴⁶ *Ibidem*, pp. 273-4.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 274.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 278.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 276.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 281.

⁵¹ *Ibidem*, p. 282.

„cutezanța barbariei”⁵², fără de care opera nu își însușește dezinvoltura capodoperei.

A treia metamorfoză a diavolului intervine pe parcursul discuției despre existența teologică a lui Lucifer. La momentul respectiv, El are o „bărbuță despicată în două, ale cărei vârfuri se agitău în sus și-n jos când vorbea; în gura deschisă i se puteau vedea dinții mici și ascuțiți, iar deasupra stătea țepoasă o mustăcioară răsucită, cu vârî”⁵³. Această schimbare „ce-l întorcea la trecutul familiar”⁵³, în spiritul mimetismului său funciar, trădează disprețul Infernului atât pentru asceză cât și pentru excesul întru creație. Și totuși, diavolul teoretician sesizează cu promptitudine efectele secularizării surselor de inspirație: „De când cultura s-a lepădat de cult și și-a făcut cult din sine însăși, nu mai e nici ea altceva decât o lepădătură”⁵⁴. Manifestarea artistică, de orice natură ar fi ea, pune în scenă o sărbătoare a egoului, cu cortegiul lui de orgolii. Artistul modern a mai păstrat din existența religioasă doar apetitul apeductiv al scolasticismului, devenind o formă fără conținut: „tu, tip teologic prin excelență, rafinat și spumos, datat la speculații asupra speculației pentru că ai speculația-n sânge – moștenită de la tatăl tău – ai fi de dat dracului de n-ai fi dinainte al dracului”. Singura posibilitate de existență artistică semnificativă, în epoca modernă, este cea integrată în sfera mai largă a civilizației demonice. Creatorul are nevoie de comunicare cu publicul său, or, pentru aceasta, el se pune la cheremul unor intermediari care îl fac cunoscut, îi fac reclamă cu prețul dezamorsării conținutului critic la adresa societății reflectate în opera sa. Ca în parabola Marelui Inchizitor din romanul dostoevskian, Creatorul-Hristos nu are voie să mai adauge nimic esențial la cele deja spuse și pervers asimilate. Prețul succesului este smulgerea din atmosfera sterilizată moral a anonimatului. Așa se face că „un proxenet, un pește cu șapcă, cu ochii înroșiți”⁵⁵ își permite să-l revendice pe Leverkühn în numele unei bolgii ce emană iluzii: „A noastră ești, făptură aleasă și

⁵² *Ibidem*, p. 279.

⁵³ *Ibidem*, p. 280.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 279.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 284.

creatoare, cu noi ești legat și cununat. A iubi nu ți-e îngăduit!⁵⁶. condiția artistului subjugat de creație va fi una oximoronică, obținându-și energia din cultivarea contrariilor până la distrugerea echilibrului interior. Capodopera demonică se hrănește din pulverizarea armoniei sufletești (*discordia concors*): „Rece te vrem, pentru ca dogoarea flăcărilor creației abia-abia s-ajungă să te-ncingă întru creație!”⁵⁷.

PACTUL FOLCLORIZAT

Subtilitatea diavolului lumii moderne constă în cultivarea pasiunilor victimei vizate până la gradul la care aceasta nu-și mai găsește un sens existențial în afara exersării lor. Noul Mefistofel nu-l mai condiționează pe Faust cu semnarea unui pact pentru a-i intensifica aptitudinile. Acum e îl încurajează în sensul îndeplinirii aspirațiilor sale până la momentul în care simte că Faust este sedus de perspectivele care îi stau înaintea. Aceasta este clipa nefastei propuneri. Oricât de dezgustat și înfricoșat ar fi cel care își dorește să acceadă la condiția de supraom, el realizează că este prins în capcană și că nu-i rămâne altceva de făcut decât să beneficieze la maximum de pe urma colaborării infernale. Acesta este și sensul proverbului „până treci podul, te faci frate și cu dracul”. Oricât de rafinate și de epatante ar fi înfățișările diavolului, în spatele lor se află viermele coroziv și neînduplecat din mijlocul creației divine – anume dracul.

Există și pacte burlești, în tipar folcloric, unde dracul se folosește de om și viceversa, fără prea multe complicații și fără întrebări de prisos. Religiozitatea superstițioasă a țăranului știe că trebuie să manifeste o oarecare doză de respect și față de adversarul divinității, având în vedere puterile sale. Efectul scontat va fi unul comic, iar figura dușmanului omului se umanizează vertiginos. Așa se întâmplă cu eroul lui Ion Creangă, Stan Pățitul, „un flăcău stătut”, care

⁵⁶ *Ibidem*, p. 285.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 286.

„nemernicind el de colo până colo pe la ușile oamenilor”⁵⁸, - ceea ce înseamnă că „muncea în dreapta și în stânga, ca doar –doar a încăleca pe nevoie”⁵⁹ – a făcut el ce a făcut de „a sclipuit puține parale”⁶⁰. Reticența lui la însurătoare îl aduce pentru prima oară în proximitatea necuratului, cel puțin la nivel paremiologic: „de la o vreme și babele, și prietenii, le hămetindu-se, l-au dat în burduful dracului”⁶¹. Stan e un țăran fără prea multă imaginație, adăpat la izvorul înțelepciunii populare și iubitor de tihna agonisită prin muncă: „tare mă tem, nu cumva să-mi ieu pe dracul după cap, să-l aduc cu lăutari în casă, și pe urmă să nu-l pot scoate nici cu o mie de popi”⁶².

Intrarea diavolului în scenă se face așadar treptat, prin pomenirea repetată a numelui său în contexte pilduitoare. Întâlnirea dintre apucătorul Stan („gura înainte de toate și apoi celelalte”⁶³) și băiețașul Chirică, de fapt un drac pricăjit trimis de Scaraschi să aducă ce e „de trebuință la talpa iadului, că au început a putrezi căpătaile”⁶⁴, se va dovedi providențială pentru amândoi. La baza relației lor va sta tot un pact, ce e drept de o altă factură. Chirică are sarcina de a-l răsplăti pe Stan pentru un boț de mămăligă cu brânză pe care acesta îl lăsase pe un trunchi de copac spre folosul celor care ar fi putut trece pe-acolo.

Stan, care „dăduse și el în pârpara însuratului”⁶⁵, este încântat de serviciile lui Chirică, care mai este și meșter în selectarea femeilor: „eu șed călare în inima lor, și nu că mă laud, dar știu toate măruntaiele dintr-însele”⁶⁶. Toate aceste calități, precum și faptul că este capabil să ducă în spate recolta de pe un întreg ogor, îl ajută pe Stan să intuiască *stranietatea* argatului său. Dacă inițial el judecă

⁵⁸ Ion Creangă, *Povești și povestiri*, Editura pentru Literatură, București, 1961, p. 73.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 74.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 73.

⁶¹ *Ibidem*, p. 75.

⁶² *Ibidem*, p. 93.

⁶³ *Ibidem*, p. 84.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 78.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 93.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 89.

după aparențe: „fie oricine ț-a fi nănaș, dar știu c-a nimerit-o bine, pentru că ești un fel de vrăbțoi închircit”⁶⁷, ulterior aprecierile lui devin mai profunde: „nu știu, nălucă să fii, om să fii, dracul să fii, dar nici lucru curat nu ești”⁶⁸. Într-o lume coruptă și inechitabilă, ajutorul necurat este de mare folos, căci se pune problema fericirii terestre, iar nu a mântuirii sufletului. În plus, omul simplu și religios din auzite, fără o înțelegere adecvată a nevoilor sale spirituale, este gata să accepte orice sprijin, oricât de îndoielnică ar fi proveniența lui. De aceea se încumetă Chirică să vorbească fără înconjur: „Apoi dă stăpâne, în ziua de azi, dacă nu-i fi și cu draci oleacă, apoi cică te fură sfinții, și iar nu-i bine”⁶⁹.

Ion Creangă își ia ca țintă a sarcasmului său afinitatea dintre drac și femeie. Chirică este capabil să stăvilească impulsivitatea amoroasă a stăpânului său pentru că aprofundarea sufletului feminin, cu hățișurile și întortocherile sale, constituie un subiect de studiu incitant pentru îngerul îndoielii și al cârtelii. De la ispitirea Evei, până la prăbușirea „sorei îngerilor”, Éloa, a lui Alfred de Vigny și până la Tamara din *Demonul* lui Lermontov, diavolul a exploatat narcisismul, infatuarea, pofta de răzbunare și dispoziția la compătimire specifice femeii. *Anima* este componenta sufletească ce provoacă în cel mai înalt grad talentul de seducător al diavolului. La fel, și Dorian Grey, personaj al lui Oscar Wilde, este un Narcis modern, decadent, care cultivă cu sagacitate aparențele, în defavoarea esenței. Pentru că aparențele sunt multiple și pitorești în alunecarea lor dintr-una într-alta, în timp ce esența este una, inamovibilă și solitară.

Relația dintre bărbat și diavol presupune mai puțin seducție, cât forță, viziune și parteneriat competitiv. Și la Byron și la Madăch Imre diavolul le dezvăluie lui Adam și urmașilor săi trecutul și viitorul, încercând să le modifice destinul prin revoltă, aceasta înțeleasă ca sinucidere fizică sau morală, ca explozie creatoare ori ca potențare a trăirilor senzoriale. Nu poate fi luată în discuție, așadar, posibilitatea semnării unui pact de colaborare și neagresiune între

⁶⁷ *Ibidem*, p. 80;

⁶⁸ *Ibidem*, p. 89;

⁶⁹ *Ibidem*, p. 90.

diavol și femeie, pentru simplul motiv că între cei doi există o afinitate, o înrudire structurală rezultată din predominarea *anima*-ei asupra *animus*-ului. *Yin*-ul, zonă umedă, rece și întunecată, sabotează, în acest caz, seninătatea, căldura și decența specifice lui *yang*. Impulsiva *φύξ* nu poate fi stăpânită de raționalul *νοῦς*.

Așa se face că un băiețandru, cum se înfățișează Chirică, este mai priceput la numărarea „coastelor de drac” dintr-o femeie, decât un bărbat în toată firea, cum este Stan: „și asta, cât îi de bună și blajină, tot are o coastă de drac într-însa, care trebuie scoasă numai decît”⁷⁰. Extragerea părții drăcești din femeie, o apropiere pe aceasta de normalitate, deși contaminarea malefică este oricând posibilă în lipsa unui „tratament” preventiv: „ia, de-acum ai femeie cumsecade, numai s-o cam ții din frâu și să-i râtezi unghiile din când în când, ca nu cumva să-ți pună coarne”⁷¹. *Încornorarea* bărbatului ar echivala cu o pângărire a naturii sale umane, urmată de o năruire a încrederii în sine. În aceste fel prezentate lucrurile, însoțirea dintre femeie și bărbat reprezintă un excelent prilej pentru diavol de a controla energia masculină. Foarte asemănător vedea lucrurile și Camil Petrescu, care în piesa *Act venețian* nu numai că îl întoarce pe soțul încornorat, Pietro, împotriva soției adultere, Alta, dar îl apropie pe amantul acesteia, aristocratul filfizon Cellino, de Pietro. Deși soția mult mai tânără încercase să-și omoare soțul pentru a se dedica amantului, acesta suferă o *metanoia*, realizând grandoarea lui Pietro, comandantul flotei venețiene. Femeia înșelătoare, dar înșelată la rândul ei, este umilită și izolată, redusă la rolul unei semi-ființe incapabile de trăiri înalte, susținute și de fidelitatea nu atât față de un bărbat, cât față de un ideal.

Fără a fi încercat de misoginismul lui Camil Petrescu, Ion Creangă privește indulgent, dacă nu cu admirație, șiretenia și cameleonismul femeii. Ceea ce era de mare trebuință la temelia iadului și va fi obținut de Chirică ca răsplată pentru sânguinciozitatea lui este „un tălpoi de babă, meșteșugoasă la trebile sale cum îi sfredelul dracului”⁷². „Tălpoiul de babă” este în măsură să stimuleze

⁷⁰ *Ibidem*, p. 95.

⁷¹ *Ibidem*, p. 105.

⁷² *Ibidem*, p. 96.

imaginația Talpei-Iadului, în calitatea sa de sabotor al ordinii divine, ca una care cunoaște pârgurile prin care poate fi corupt sufletul omenesc. Sexualitatea ca diversiune infernală.

Eroul consacrat al confruntărilor cu dracii în literatura română este Ivan Turbincă, soldatul liberat de care se sperie Sfântul Petru, întrucât mai luase el chelfâneală de la o cătană. În lumea lui Ivan metafizicul se identifică cu fizicul, - divinitatea hălăduind pe pământ – iar dracii sunt tangibili și liliputani. Bătrânul soldat goleşte o casă de draci prin simpla rostire a formulei „pașol na turbinca, ciorti!” (corect: ciorta, rus.), adică „marș în turbincă, dracilor!”. Și pentru că demonii îl plesniseră în timpul nopții, Ivan se răzbună, trăgându-le o bătaie cu nuiiele împletite; după care: „mai la urma urmelor, Ivan scoate de barbă și pe Scaraoschi și-i trage un frecuș de cele moschicești, de-i fugea sufletul”⁷³. Turbinca dăruită de Dumnezeu lui Ivan este un fel de gaură neagră ce absoarbe totul, chiar și entitățile în mod normal imateriale. S-ar putea spune că turbinca materializează existențele corporale, în special pe cele malefice, rolul ei fiind de a relaxa prin curățare temporară o lume tensionată de superstiții și de o moralitate intransigentă. Ivan îndeplinește funcția de exorcist, chiar dacă într-o manieră rizibilă. Totodată, el nu participă în mod conștient la noua sa vocație, ci rămâne un *bon vivant*. Într-o lume à la Rubens, ori à la Jordaens, evoluând pe coordonatele abundenței vesele și deșucheate, practicile ascetice nu și găsesc susținere în mentalul țărănesc. Deși rus, Ivan se manifestă ca un balcanic, în veșnică dispoziție de *kief* și insensibil la orice posibilă criză de misticism. Dialogul cu Sfântul Petru de la poarta raiului este relevant: „Cine-i acolo?/ – Eu./ - Cine eu?/ - Eu, Ivan./ - Și ce vrei?/ - Tabacioc este?/ - Nu-i./ - Vodchi este?/ - Nu-i./ - Femei sunt?/ - Ba./ - Lăutari sunt?/ - Nu-s, Ivane, ce mă tot cihăiești de cap?/ - Dar unde se găsesc de aceste?/ - La iad, Ivane, nu aici./ - Măi! dar ce sărăcie lucie pe aici pe la rai, zise Ivan și nemailungind vorba, îndată și pornește la iad. Și, el știe pe unde cotigește, că nu umblă tocmai mult, și numai iaca ce dă și de poarta iadului. Și atunci odată începe a bate în poartă, strigând: -Ei! Tabacioc este?/ - Este, răspunse cineva dinlăuntru./ - Vodchi este?/ - Este./ - Femei sunt?/ -

⁷³ *Ivan Turbincă*, apud Ion Creangă, Op. cit., p. 191.

Ho, ho! Câte poștești!/- A! harașo, harașo! Aici e de mine! Deschide-ți iute, zise Ivan, tropăind și frecându-și mâinile”⁷⁴. Paradoxal, Ivan este înrudit cu locatarii iadului prin demonia sa interioară, în sensul de lubricitate, de apetit pentru orgie și sașietate. La fel ca Zorba Grecul, Ivan se exprimă mai bine prin dans decât prin întrebuințarea instrumentului lingvistic. Odată pătruns în iad, el joacă horodincea și cazacincea cu dracii și drăcoaițele, dar îi îngrozește pe partenerii săi când aceștia îl recunosc. Fosta cătană rusească este mai excesivă decât demonii excesului, dar se ferește să facă rău celor din jur dacă nu este provocată. În fond, Ivan este o făptură suspendată între Rai și Iad, fără putință de a se adapta binelui ori răului extrem. Faptul că dracii reușesc să-l extragă din iad sunând înaintea porților din goarna ostășească, stă mărturie pentru luciditatea lui Ivan, rămasă intactă în timpul desfătărilor de tot soiul. Conceptele de datorie și de onoare sunt foarte solid implantate în gândirea sa. Firea orgiastică, iubitoare de plăceri lumești și de viață în general, Ivan deține o măsură, un echilibru interior ce-l salvează de la perversitate și futilitate. În sufletul lui se găsesc amestecați germenii raiului și-ai iadului, ceea ce face din el un om complex, dezgustat de fanatism și de micimea sufletului omului apucător și invidios. În comparație cu Stan, Ivan este un *homo universalis*, îndrăgostit de diversitate și cu apetența riscului. De aceea ostașul călător, impregnat de tabieturi și porniri cazone, chiar și după liberare, nu acceptă fatalitatea morții, care l-ar plasa cu forța într-unul din cele două depozite de suflete: Raiul și Iadul. Poate părea surprinzător, dar Ivan îndrăgește compromisul, tranzitivul, starea de mijloc care-i lasă deschisă posibilitatea de a alege. De aceea el se ferește să semneze pactul cu diavolul ori cu divinitatea. El este un om în deplinătatea concreteții sale și dezavuează spritualizarea excesivă: „Rai mi-a trebuit mie la vremea asta? Ia așa pățești dacă te strici cu dracul, aici la sărăcăciosul ist de rai, vorba aceea: Fală goală, traistă ușoară, șezi cu banii în pungă și duci dorul la toate cele”⁷⁵.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 94.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 202.

Portar *înaintea* porții raiului, un Sfânt Petru *à rebours*, Ivan se transformă într-un cenzor paradiziac, în înțelesul de terorist al morții, trimițând-o pe dușmana omenirii să roadă pădure bătrână și pădure tânără și comandându-i să intre în turbincă ori de câte ori aceasta protestează. Dumnezeu însuși se amuză cu isprăvile lui Ivan, pentru că lumea aceasta e pătrunsă de simțul umorului, iar tragicul este bine camuflat într-o realitate ludică și bonomă în aparență.

După ce Ivan păcălește Moartea pentru a treia oară, închizând-o în sicriul destinat lui, aceasta nu mai vrea să-l „salveze” de la chinurile presupuse de bătrânețe. Dar năbădăiosul oștean nu pare deranjat de perspectiva nemuririi: „unde nu s-a apucat și el, în ciuda Morții, de tras la mahorcă și de chilit la țuică și holercă, de parc-o mistuia focul.

- Guleai peste guleai, Ivane, căci altfel înnebunești de urât.”⁷⁶

Perspectiva este inversată față de cea din mitologie, unde zeii dăruiau nemurirea la cerere, însă nu și tinerețea veșnică întotdeauna – Hebe, la greci. Tithon, soțul lui Eos (Aurora), este singurul dintre nemuritori care îmbătrânește. Nemurirea apare ca o povară din cauza îmbătrânirii progresive și în *Călătoriile lui Gulliver*, a lui Jonathan Swift, dar și în *Portretul lui Dorian Grey*, a lui Oscar Wilde, unde ofilirea fizică este preluată de portretul lui Dorian, în timp ce eroul rămâne tânăr, dar cu sufletul pervers. Ivan se confruntă doar cu urâtul, pe care-l combate nu prin artă, ca Baudelaire, ci prin ciolhanuri în serie: „Dă, ce era să faci bietul om, când Moartea-i chioară și nu-l vede?”⁷⁷. Într-un fel, eroul lui Creangă se apropie de geniul eminescian din *Povestea magului călător în stele*, a cărui apariție terestră era o greșală în planul eternității, numele său nefiind înscris în cartea universului. Ivan devine prototipul omului îndrăgostit de bucuriile simple ale vieții și, în consecință, imposibil de convins să semneze vreun pact de factură faustică.

⁷⁶ *Ibidem*, pp. 206-7.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 207.

PACTUL POST-BELIC

Adesea diavolul își face apariția nu pentru a pleda (direct sau pe ocolite) în favoarea unui pact, ci doar pentru a amenința ori pentru a ridiculiza pe cineva. În romanul *Prins* de Petru Popescu, inginerul condamnat să moară de tânăr în urma unei boli necruțătoare, are câteva viziuni cu o mașină neagră în care se află câțiva indivizi îmbrăcați în negru ce îl urmăresc peste tot. Angoasa lui culminează cu descoperirea urmăritorilor în propriul său apartament, unde se încinge o încăierare pe viață și pe moarte. La trezirea dintr-un somn provocat de o lovitură cumplită, - își amintește inginerul - constată că apartamentul nu trădează urmele vreunei lupte pe parcursul căreia fuseseră distruse toate obiectele din jur. Halucinație morbidă?

Diavolul se folosește și de eros pentru a subjuga creatorul – căci se pare că această categorie umană îl interesează în mod special. În *Moartea lui Orfeu*, romanul lui Laurențiu Fulga, Faust va fi interpretat de un sculptor căruia îi este răpită iubita (Horația) din cauză că aceasta își exprimase în fața șemineului dorința ca iubirea ei să dureze o anumită perioadă. Diavolul-foc va considera pactul semnat. Faust va deveni Orfeu, iar Horația o Euridice irecuperabilă. Avem în nuce situația din *Strigoii* lui Eminescu, însă Fulga recapitulează cu conștiinciozitate punerile în scenă realizate de mari regizori ca Goethe, Edgar Allan Poe, Dostoievski, Thomas Mann. O anumită naivitate a expunerii are efectul de a diminua tensiunea maniheistă rezultată din confruntarea dintre voința estetică și cea pragmatică.

Eroul lui William Gilmore Simms, din romanul *Paddy MacGann sau diavolul din buștean*, este batjocorit de un diavol ce îi răpește faimoasa îndemănare la vânătoare și la trasul cu pușca. Paddy se simte mereu urmărit, iar insuccesele sale sunt punctate de un hohot de râs venit de nicăieri. Singura satisfacție pe care i-o mai lasă diavolul este sedentara artă a pescuitului. Apariția diavolului stimulează sau inhibă. Poftele și ambițiile eroilor sunt speculate la maximum. Se poate vorbi, astfel, despre componenta clasică, barocă, romantică sau pragmatică a vânătorului de suflete. Faust, sub toate înfățișările sale nu este doar un colaborator de excepție al forțelor întunericului, ci și un vajnic oponent al lor prin apetitul său

creator. Un pact ce este de presupus că va fi încălcat chiar de la începuturile sale.

CONCLUZII

Exercițiul de *close reading* a arătat că pactul faustic este un fin instrument de decelare și de înțelegere a mentalităților și tradițiilor din diverse epoci și teritorii. În funcție de diacroniile în sincronicitate, unele reacții și comportamente par lipsite de rafinament, dar aceasta doar pentru că există decalaje temporale și abordări diverse între culturi sau în interiorul aceleiași culturi.

O altă concluzie este că pactul faustic, având rădăcini folclorice, niciodată nu va fi specific unei singure culturi, ci va transporta aluviuni interculturale. Așa se face că și în cele mai rafinate opere în care regăsim acest motiv vom putea identifica trăsături dintre cele mai etroclite.

În spațiul românesc, pactul faustic acoperă toate zonele culturale și antropologice. Desigur, cele mai reușite piese sunt cele care surprind specificitatea culturală a dimensiunii noastre spirituale și intelectuale, atât de multiculturalizată, căci mereu generoasă și primitoare ca tendință predominantă.

Pactul faustic, cultural considerat, este un stimulent literar, așa cum se observă din vechimea preluării lui de către autori. De aceea nici nu ar avea vreun sens să îi atașăm excrescențe moralizatoare; ajunge să îi degustăm transpunerea artistică. Până la urmă, cele mai rezistente și mai seducătoare s-au dovedit formele de creștinism tolerante față de substratul arhaic, superstițios, magic și bonom, așa cum remarca și Mircea Vulcănescu: „Creștinismul dreptcredincios, ca religie, nu e, în sine, nici moral, nici imoral, ci amoral. El nu se preocupă, în sinele său, de organizarea fericirii pămîntești, ci de pregătirea vieții de apoi. Toate tendințele <<moralizante>> despiritualizează creștinismul, în înțelesul că îi degradează ținta. În loc să i-o vadă în contactul omului cu realitatea transcendentă și cu valorile veșnice, îi dau ca țintă organizarea fericirii de aci, <<ca să-ți fie ție bine și să trăiești ani mulți pe pământ>> uitînd cu totul sau

lăsînd în lături, ca neesențiale, valorile lui veșnice și viața de apoi. Ca și cum ai putea fi creștin fără a crede în aceste lucruri... și chiar în Dumnezeu. Aceasta e schimonosirea <<moralismului>> în sânul creștinismului însuși și efectul său răufăcător. Sensul esențial al Predicii de pe munte nu e în cuvintele: <<Iubiți-vă unii pe alții>>, ci în acestelante: <<Nu vă adunați vouă comori care trec...>>⁷⁸

BIBLIOGRAFIE

- Creangă, Ion. *Povești și povestiri*, Editura pentru Literatură, București, 1961.
- Dostoievski, Feodor. *Frații Karamazov*, vol. II, traducere de Ovidiu Constantinescu și Isabella Dumbravă, Cartea românească, București, 1986.
- Cox, John D., “‘To obtain his soul’: Demonic Desire for the Soul in Marlowe and Others”, *Early Theatre* 5.2, 2002.
- Goethe, Johann Wolfgang von. *Faust*, traducere de L. Blaga, ESPLA, București, 1955.
- Mann, Thomas. *Doctor Faustus*, traducere de Eugen Barbu și Ion Deleanu, Editura Muzicală, București, 1975
- Rushdie, Salman. *Furie*, traducere de Vlad Russo, Editura Humanitas, București, 2002
- Vulcănescu, Mircea. *Bunul Dumnezeu cotidian. Studii despre religie*. Humanitas, București, 2004.

⁷⁸ Vulcănescu, Mircea. *Bunul Dumnezeu cotidian. Studii despre religie*. Humanitas, București, 2004, p. 137.

LITERATURA FINLANDEZĂ PENTRU COPII ÎN TRADUCERI ROMÂNEȘTI

Cristina Sărăcuț

Universitatea din Tampere / Universitatea Babeș-Bolyai

ABSTRACT

Finnish Children Literature in Romanian Translations

My article analyses the literary context of translations from Finnish children literature to Romanian. The corpus is based on books written by Zacharis Topelius, Tove Jansson, Mauri Kunnas, Salla Simukka, Tove Appelgren, Mika Waltari, Maria Turtschaninoff. I underline several literary patterns that these authors prefer to use: police novel, science fiction story, stories about science. I will focus on the number of Finnish books translated to Romanian (seven writers and twelve books) and on the chronology of translations (there is only one translation before 1989). The rapidity of translating a book from one culture to another is also questioned. Thus, there are books written in the 19th century and published after 1989 and books written in the 20th century quickly translated to Romanian. My conclusions emphasize that the image of Finnish children literature suggested by translations is a contemporary discovery of the Romanian children culture.

KEYWORDS

children literature, Finnish literature, translation

LITERATURA ROMÂNĂ ȘI LITERATURA FINLANDEZĂ

SECOLUL XIX

În 1854 Timotei Cipariu publică prima traducere a unui poem folcloric finlandez. În 1894 apar traduse un fragment din Kalevala și un poem scris de Johan Ludwig Runeberg la Iași (traducere G. Lazu, prefață A.D. Xenopol)

SECOLUL XX

La începutul secolului XX prima traducere în limba română este un fragment din povestirea lui Zacharias Topelius, *Pikku Matti*, în ziarul Românul, numărul 8 din 1915. Textul apare în traducerea A.R(/) , un ziar tipărit la Arad și considerat a fi vocea partidului Național Liberal. Pietari Paivarinta este tradus în 1912 cu *Nuvele finlandeze* de către O. Pursch. În 1942 George Sbârcea și Al.I. Popp traduc prima dată *Femeia și străinul*, romanul lui Mika Waltari. O reeditare apare în colecția Meridiane a editurii Univers în 1969. În 1959 Iulian Vesper transpune în versuri Kalevala: *Elias Lönnrot, Kalevala: epopee populară finlandeză*. În anii 60 sunt publicați autori precum Kivi Alexis, Mika Waltari, Silvy Kekkonen, Martti Larni.

Romanul lui Aleksis Kivi, *Cei șapte frați*, are două ediții, ambele în traducerea lui Sică Alexandrescu (1957 și 1963), care apar la Editura de Stat pentru Literatură. Sylvi Kekkonen este tradusă cu romanul *Amalia* de către George Sbârcea în 1970, care semnează și prefața. Romanul lui Matti Larni, *A patra vertebră sau Șarlatan fără voie: roman*, este tradus în românește de Felicia Dan și Teodor Mazilu în 1963 (Editura pentru Literatură Universală). În anul 1972 se traduce romanul *Preafrumoasa porcăriță* (editura Univers) al aceluiași autor. Romanul lui Johannes Linnankoski, *Cântec despre învăpăiața floare roșie* (traducere Petre Manoliu, George Sbârcea) este tradus 1969. *Linia roșie*, romanul lui Ilmari Kianto, este tradus în românește de Iulian Vesper și Toivo Närhi în 1960. Sally Salminen cu romanul *Katrina* este tradus prima dată în 1944 de către Georgeta Totoiu, dar ediția aceasta este pierdută. A doua ediție apare în 1974. În 1968, în traducerea (din germană) Leontinei Moga apare volumul

Nuvele finlandeze, selectate și traduse după următoarele ediții: *Finnische Skizzen, Menschen im Frühling, Finnen erzählen & Antti Hyry, Erzählungen. Poezia nordică modernă*, o culegere de texte în traducerea Veronicăi Porumbacu, a lui Tașcu Gheorghiu și a lui Petre Stoica apare în 1968. Edith Södgeran este tradusă de Veronica Porumbacu cu volumul *Versuri*. Veijo Meri cu romanul *Funia* este tradus de Dorin Oancea în 1974 (editura Univers). După valul de traduceri din anii '60, unele în premieră, altele reeditări de dinainte de război, ritmul acestor prezențe literare se schimbă în anii următori. În 1985 se publică volumul *Kantelar. Culegere de Rune finlandeze alcătuite de Elias Lönröt*, în traducerea lui Ion Stăvăruș și Lauri Lindgren.

LITERATURA DUPĂ 1989

După 1989 sunt traduși câțiva autori precum: Sophie Oksanen: *Purificare* (două ediții 2012 și 2013, traduse din limba finlandeză de Adela Victoria Korshin), *Vacile lui Stalin* (2012, traducere din limba finlandeză de Sigrid Crăsnean), *Ziua când au dispărut porumbeii* (2013, traducere din limba finlandeză de Sigrid Crăsnean). Arto Paasilinna este tradus de către Teodor Palic în 2004 la editura Polirom cu romanul *Morarul care urlă la lună*. În 2010 Teodor Palic traduce a doua carte din Arto Paasilinna la Humanitas, cu romanul *Anul iepurelui*. Mika Waltari, laureat al Premiului Nobel pentru Literatură, este autorul finlandez cel mai tradus până în prezent. Romanul *Femeia și străinul* tradus în 1942 este reeditat în 1969 (Editura pentru Literatură Universală). Romanul *Egipteanul: cincisprezece cărți care conțin memoriile medicului Sinuhe: (1390-1335 i. Chr.)* este tradus în românește de Teodor Palic în 1999 (București, Univers) și are trei reeditări (2003, 2008, 2013). În traducerea din 2003 a lui Teodor Palic apare *Amanții din Bizanț: însemnările lui Ioannis Anghelos, în anul căderii orașului Constantinopol, 1453*. Romanul este reeditat apoi în 2008 și 2011. Romanul *Etruscul: zece cărți despre nemaiomenita viață a nemuritorului Turms, 520-450 i. Chr.* este tradus de Teodor Palic în 2002. În 2007 același traducător traduce *Secretul împărăției: cele*

unsprezece epistole ale lui Marcus Mezentius Manilius din primăvara anului 30.

LITERATURA PENTRU COPII TRADUSĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Cărțile dedicate copiilor prezentate publicului roman în traduceri nu sunt foarte numeroase înainte de 1989. Un text din Zacharias Topelius, tradus din suedeză, apare în 1915, așa cum am mai menționat, în ziarul *Românul*. După 1989 însă se pot observa câteva apariții notabile care marchează diferite trenduri în literatura pentru copii actuală.

TOVE JANSSON

Cel mai tradus autor este Tove Jansson. Cărțile ei sunt prezentate drept literatură pentru copii. *O iarnă fermecată*, *Pălăria vrăjitorului*, *Cartea verii*, *O cometă în Momilandia* sunt cele patru volume traduse până acum. Scriitoare finlandeză de limbă suedeză, Tove Jansson (1914-2001) este celebră pentru crearea muumilor. Istoriile lor literare au fost adunate în opt volume, traduse în peste 30 de limbi. Fișa dicționarului Oxford¹ prezintă următoarea cronologie a acestor traduceri în engleză: *The Moomins and the Great Flood* (1945, English trans. 2005), *Comet in Moominland* (1946, English trans. 1951), *Finn Family Moomintroll* (1948, English trans. 1950), *The Exploits of Moominpappa* (1950, English trans. 1952), *Moominsummer Madness* (1954, English trans. 1955), *Moominland Midwinter* (1957, English trans. 1958), *Moominpappa at Sea* (1965, English trans. 1966), and *Moominvalley in November* (1970, English trans. 1971). Lumea muumilor este de asemenea prezentă și în benzile desenate *Moomin comic strips* (scrise pentru London Evening News).

În limba română istoriile muuminilor se regăsesc în cele patru volume *O iarnă fermecată*, *Pălăria vrăjitorului*, *O cometă în*

1

<http://www.oxfordreference.com/helios.uta.fi/view/10.1093/acref/9780199608218.001.0001/acref-9780199608218-e-9593?rskey=z9Jx6V&result=1> accesat 24.02.2019

Momilandia și *Aventuri în Momilandia*. Volumul *O iarnă fermecată* a apărut la Echinoc Publishing House, Cluj, 2003 în traducerea Marilenei Aldea Velican, originalul din care se efectuează traducerea fiind în limba suedeză. Cartea este povestea spiridușului Muumin care înfruntă duritatea iernii. Spiridușul Muumin nu poate adormi așa cum face toată familia lui pe timpul iernii, din noiembrie până în aprilie. Iese în zăpadă, singur, plecând să își întâlnească prietenul, spiridușul Tutun-Sforăilă. Se întâlnește cu o veveriță care caută o saltea prin zăpadă. Apoi se întâlnește cu Tuu-Tikki care cântă un cântec despre el însuși. Apoi Muumin ajunge înapoi acasă și adoarme. Ajuns acasă, Muumin întoarce ceasurile ca să nu se mai simtă singur. Tuu-Tikki îl avertizează în legătură cu venirea iernii cumplite. Veverița moare din cauza gerului. Muumin o îngroapă cu ajutorul Calului de zăpadă care o ia în spinare și aleargă cu ea în depărtare. Într-o după masă ajunge la casa lui Muumin un cățel slab, Tristel, care nu a mâncat niciodată dulceață. Spiridușul Muumin se gândește să îi dea cățelului din borcanele vechi cu dulceață din casa lui. Între timp, din podul casei lui Muumin coboară un grup de târâtoare. Dimineața musafirii construiesc un castel de zăpadă pe terenul de cultivat tutun al lui Muumin-tatăl; unul dintre musafiri, emulul, îl învață să schieze pe Muumin; Muumin se gândește cum să îl facă pe emul să plece înainte să se termine toată dulceața; emulul pleacă urmat de cățel spre Munții Singuratici, unde pantele pentru schi sunt abrupte. Vine primăvara, familia lui Muumin se trezește. Muumin se joacă pe gheață și alunecă în apă. Se duce acasă și mama îi pregătește ceai fierbinte. Familia spiridușului se trezește la viață: domnișoara Smiorcăici își ia la plimbare pălăria verde de vară, tatăl său ia lopata și morișca de vânt și iese pe verandă, iar Tuu-Tikki cântă la flașnetă.

Pălăria vrăjitorului este tradus prima dată în 2006 la Echinoc, 2006, tot de către Marilena Aldea Velican. A doua ediție este în traducerea Andrei Caleman, editura Arthur în 2016. În Valea Muuminilor iarna este pe terminate. Tutun-Sforăilă îi propune lui Muumin să urce pe vârful muntelui și să pună o grămadă de pietre în semn că ei sunt primii care au ajuns acolo. Cei doi împreună cu Nipsu urcă pe munte și găsesc o pălărie, un joben negru, semn că cineva a fost acolo înaintea lor. Apoi iau pălăria și pleacă acasă. Pălăria este

magică: obiectele puse în ea se transformă în altceva: coji de ouă de transformă în nori albi, spiridușul Muumin își pune pălăria pe cap și se transformă foarte ciudat – ce avusese rotund se face subțire, iar ce fusese mic se face mare; criptogramele Emulului se transformă în plante agățătoare; o tufă de zmeură se regăsește în debara.

În 2013 apare la editura Arthur *O cometă în Momilandia*, traducere din limba suedeză de Andreea Caleman (ilustrații de Tove Jansson). Seria muminilor continuă în 2014 cu *Aventuri în Momilandia*, o serie de benzi desenate, traduse din limba engleză de către Florin Bican, cu ilustrațiile autoarei.

Cartea verii este tradusă în 2017 (București, Youngart) de Andreea Caleman, originalul fiind în suedeză. Volumul redă povestea Sophiei și a bunicii sale. Sophia și bunica trăiesc pe o insulă din Golful Finlandei. Pe insulă există o pădure fantomă în care din când în când bunica sculptează animale ciudate; altădată o rață moare pe insulă și bunica îi explică fetiței că păsările de apă se îngroapă ca și marinarii – vine fluxul și o îngroapă; într-o vară, primește vizita unei prietene, Pipsan (Berenice) care nu știe să deseneze; Sophia o întreabă pe bunică cum arată raiul și aceasta îi răspunde că raiul arată ca pajiștea de lângă sat; Sophia are un motan Mappede căruia place să vâneze; îl schimbă cu motanul familiei Övergråds, Svante, care e foarte drăgăstos și toarce mult. După un timp Sophia îl recuperează pe Mappede, făcând schimbul de pisici din nou; tatăl Sophiei montează un cort de cercetași, bunica îi povestește Sophiei cum dormea în cort când era tânără; apoi într-o noapte doarme în cortul de cercetași, iar Sophia, pentru că îi este frică se întoarce în casă; într-o zi musculițele încep să roiască, bunica numește acest lucru valsul de nuntă, o zi în care nu e bine să îți încerci norocul, se poate întâmpla orice.

MAURI KUNNAS

Cel mai popular scriitor de literatură pentru copii, încă în viață, este neîndoiește Mauri Kunnas, cu patruzeci din volume traduse și publicate în peste 7 milioane de copii. Mauri Kunnas s-a născut în 1950 în Vammala, în sud-estul Finlandei, în casa unui fabricant de jucării din lemn. O bună parte a carierei sale înseamnă munca de

ilustrator: între 1976 și 1983 pentru Turun Sanomat, iar între 1983 și 1984 pentru Helsingin Sanomat.

Prima carte pentru copii, ilustrată, apare în 1979 (*Suomalainen tonttukirja, Cartea spiridușilor, The Book of Finnish Elves*) și este urmată de o listă impresionantă de titluri².

² *Cartea spiridușilor, The Book of Finnish Elves*). Urmează o listă impresionantă de titluri²: *Koiramäen talossa (In the Koiramäki household, 1980), The Doghill Kids Go To Town, (Koiramäen lapset kaupungissa, 1982), Winter at Doghill Farm, (Koiramäen talvi, 1988), The Best Sports Book (Suuri Urheilukirja, 1983), The Nighttime Book (Yökirja, 1984), One Spooky Night And Other Scary Stories (Hui kauhistus!, 1985), Ricky, Rocky and Ringo Count on Pizza (originally published in English in USA, 1986, Finnish title *Riku, Roope ja Ringo Kolme kokkia* translated and published in Finnish (Otava, 1987), *Ricky, Rocky and Ringo's Colorful Day* (originally published in English in USA, 1986, Finnish title *Riku, Roope ja Ringo Värikä päivä*), *Ricky, Rocky and Ringo Go to the Moon* (originally published in English in USA, 1986, Finnish title *Riku, Roope ja Ringo lentävät kuuhun* translated and published in Finnish (Otava, 1987), *Ricky, Rocky and Ringo on TV* (originally published in English in USA, 1986, Finnish title *Riku, Roope ja Ringo televisiossa* translated and published in Finnish (Otava, 1987), *Twelve Gifts For Santa Claus (12 lahjaa joulupukille, 1987), The Out-Of-This-World Space Book (Kaikkien aikojen avaruuskirja, 1989), Front Page Story (Etusivun juttu, 1990), Grandpa Vampire's Storybook (Vampyyrivaarin tarinoita, 1991), The Canine Kalevala, (Koirien Kalevala, 1992), Fun On Wheels (Hurjan hauska autokirja, 1993), Pirates Ahoy! (Apu, merirosvoja!, 1994), Santa Claus And The Magic Drum (Joulupukki ja noitarumpu, 1995), The Haunted Clock Of The Jolly Grumbler Inn (Majatalon väki ja kaappikellon kummitukset, 1996), The Tails Of King Arthur And The Knights Of The Round Table (Kuningas Artturin ritarit, 1997), Buffalo Bill's Wild West Circus (Puhveli-Billin lännensirkus, 1998), Good Night Mr Clutterbuck (Hyvää yötä, Herra Hakkarainen, 1999), Doghill Martha And The Christmas Pageant, (Koiramäen Martta ja tiernapojat, 2000), Winter at Doghill Farm (Koiramäen talvi 1988), The ABC of Mr. Clutterbuck (Herra Hakkaraisen aakkoset, 2001), The Seven Dog Brothers (Seitsemän koiraveljestä, 2002), Pawchester Tales: Elusive Elvis (Tassulan tarinoita 1: Ujo Elvis, 2003), Pawchester Tales: Lucky's Best-Ever Xmas Present (Tassulan tarinoita 2: Onnin paras joululahja, 2003), Pawchester Tales: Seven Aunts and a Hidden Treasure (Tassulan tarinoita 3: Seitsemän tättiä ja aarre, 2004), Mr. Clutterbuck Counts Sheep (and Other Things) (titlul în finlandeză Herra Hakkaraisen numerot, 2004), Doghill Martha and Runeberg (Koiramäen Martta ja Ruuneperi, 2005), The Vikings Are Coming!(Viikingit tulevat!, 2006),**

Mauri Kunnas este și autorul unor benzi desenate (comic book): *Nyrok City*, 1984, comic book, *Hullunkurinen lintukirja*, 1987, text by Reijo Ikävalko, children's book (published by Gummerus), *Nyrok City Kollektion 2*, 1993, comic book, *The best & the worst of Nyrok City*, 2000, comic book, *Mauri Kunnas's Early Doodles*, (Mauri Kunnaksen varhaisia töherryksiä, 2007), comic book, *The Beatles* (Piitles, 2012), comic book, *Mac Moose and the Case of Jag Migraine* (Mac Moose ja Jagge Migreenin tapaus, 1995. De asemenea, Kunnas scrie pentru un ziar de benzi desenate *Jauhot suuhun*, 1978, political cartoons *Pelit seis*, 1981, newspaper cartoons (published by Turun Sanomat), *Kotlant Jaarti*, 1982, newspaper cartoons (published by Suomen Sarjakuvaseura).

În limba română sunt traduse trei din cărțile lui Mauri Kunnas: *Moș Crăciun*, *Robin Hood* și *Hai-Hui prin umvers*. *Moș Crăciun* rămâne cel mai cunoscut volum din lista cărților scrise de Kunnas, tradus în peste 27 de limbi (informația apare pe website-ul artistului). În limba română apare prima dată în 2009 în traducerea Laurei Delicostea (București, Cartea copiilor) cu ilustrațiile soției scriitorului, Tarja Kunnas³. Este reeditat în 2010, 2012, 2014 și

Tales From Doghill (Koiramäen lapset ja näkki, 2007), *The Seven Wonders Of Mr. Clutterbuck* (Herra Hakkaraisen seitsemän ihmettä, 2008), *Robin Hood* (*Robin Hood*, 2009), *Pawchester Tales: Hurricane Harry and the Genie in the Bottle* (*Tassulan tarinoita 4: Hurja-Harri ja Pullon henki*, 2010), *Supernatural. Things that go bump in the night and other mysteries* (*Kummallisuuksien käsikirja*, 2011), *Christmas Tales* (*Joulutarinat*, 2011), *Treasure Island* (*Aarresaari*, 2012), *The Silly Picture Dictionary* (*Hullunkurinen kuvasanakirja*, 2013), *Fun Book of Animals* (*Hauska eläinkirja*, 2014), *Great Tales* (*Suuret tarinat*, 2014), *Summer at Doghill* (*Kesä Koiramäessä*, 2015). Informațiile se regăsesc pe website-urile <http://maurikunnas.net/translations/?lang=en> și <http://www.booksfromfinland.fi/1982/12/they-believe-in-father-christmas/#more-34105> accesat 24.02.2019

³ Tarja Kunnas este menționată ca având un rol de ilustrator și de desenator. Mauri Kunnas recunoaște pe pagina website-ului său că, începând cu prima carte, cea din 1979, soția sa a avut un rol central: "My wife Tarja helped me with the colouring in of the artwork, and ever since then she has been my assistant on the subsequent books, sometimes doing more and other times taking a backseat role.", <http://maurikunnas.net/all-about-mauri/?lang=en> accesat 24.02.2019

2016. Ideea unei cărți despre Crăciun se naște din observația simplă a pieței de carte finlandeze care înregistra puține titluri cu această temă. Într-un interviu cu Arto Seppälä Mauri Kunnas mărturisește că este surprins de lipsa cărților cu această temă și că dorește să scrie una originală : «I was puzzled that there were so few books about Father Christmas, so I wrote one myself [...]. I didn't think much about the commercial aspect – although it's obviously a good thing for a book to appeal to as wide a market as possible.»⁴ În arhitectura cărții și a personajului importantă însă este și dorința autorului de a crea un personaj autentic, necomercial, ancorat în mitologia autohtonă: «I didn't want to write a book about an exclusively Finnish Father Christmas, but neither did I want to be too influenced by American traditions. I tried to use my own conception of Father Christmas and his house, which, as the tradition goes in Finland, is on Korvatunturi mountain, deep in the snows of Lapland. Our research took us to toy factories and libraries, and the book just seemed to grow».⁵

Moș Crăciun locuiește în satul de lângă muntele Korvatunturi împreună cu nevasta lui și cu sute de spiriduși și de reni. Din ianuarie pînă în decembrie spiridușii pregătesc cadourile pentru copii, iar nevestele lor și cea a lui Moș Crăciun le pregătesc mâncarea. Atmosfera este relaxată, astfel că aici sosesc și alte animale să ierneze împreună cu Moș Crăciun. Dimineața mănâncă orez cu lapte. Seara spiridușii adorm repede, chiar dacă nu au mult spațiu la dispoziție. Copiii spiridușilor merg la școală și preferă zoologia. Spiridușii tipografi au obiceiul să își îndeplinească bărbile și să și le lege peste cap. Pe timpul verii spiridușii au mult timp liber, se plimbă, joacă teatru, pictează. Toamna spiridușii pleacă în patrula de cercetași și îi urmăresc pe copii să vadă dacă sunt cumiți. Scrisorile copiilor vin cu un avion al poștei, sunt citite și traduse de către spiridușii cărturari. Când aceștia nu se descurcă, cer ajutorul profesorilor din Helsinki. În seara de Ajun Moș Crăciun și spiridușii

⁴ <http://www.booksfromfinland.fi/1982/12/they-believe-in-father-christmas/#more-34105> accesat 24.02.2019

⁵ <http://www.booksfromfinland.fi/1982/12/they-believe-in-father-christmas/#more-34105> accesat 24.02.2019

pornesc cu cadourile. După ce se întorc acasă sărbătoresc Crăciunul. La masă mănâncă orez cu lapte și așteaptă să vadă cine găsește migdala norocoasă.

În 2010 apare *Robin Hood*, în traducerea din limba finlandeză a lui Teodor Palic. Originalul publicat în limba finlandeză în 2009 are ca punct de plecare anii copilăriei petrecuți în cartierul Asemanmäki din Vammala, unde se juca în atelierul de jucării al tatălui său. Jocurile preferate erau *Cawboys și Indieni* și *Robin Hood* pentru cre copiii, ajutați de tatăl lui Kunnas, își fac singuri jucăriile. Pentru jocul Robin Hood, își amintește autorul, copiii și-au făcut săbii, arcuri și săgeți din lemn și și-au construit o casă în copac în curte, inspirați fiind și de benzi desenate și de televiziune⁶. Filonul detectivitic al cărții și formatul în episoade sunt inspirate probabil de preferința pentru literatura polițistă, respectiv, de serialele englezești⁷. Volumul cuprinde opt povestiri:

1. *Robin Hood*: Robin Hood îl oprește pe șeriful din Nottingham în pădurea Sherwood, îl jefuiește și împarte prada unor săraci.

2. *Micul John*

Micul John îl caută pe Robin Hood, dorind să se alăture cetei lui. Fără să îl cunoască, se luptă cu el pe un pod aruncându-l în râu. Când iese din apă, Robin Hood îl păcălește și îl aruncă și pe el în râu. Cei doi devin buni prieteni și luptă împreună.

3. *Brânzarul*

Robin Hood cumpără brânza unu brânzar și o vinde ieftin în târg. Șeriful din Nottingham își propune să îl păcălească și adună toți negustorii de brânză să cineze împreună. Robin Hood se oferă să plătească tot. Șeriful îl întreabă de unde are bani. Robin Hood spune

⁶ Mauri Kunnas mărturisește pe pagina sa: «For the Robin Hood games we fashioned fine wooden swords and bows and arrows, and of course we built a treehouse camp in our own *Sherwood Forest* next door. The subjects for our other games came from comic strips, and then a bit later from TV, which was just beginning to be a household item.», <http://maurikunnas.net/all-about-mauri/?lang=en> accesat 24.02.2019

⁷ <http://maurikunnas.net/all-about-mauri/?lang=en> accesat 24.02.2019

că are moștenire o cireadă de vaci pe care le vinde ieftin. Șeriful se oferă să o cumpăre, dar când vede cireada, împreună cu Robin Hood, își dă seama că Robin Hood l-a păcălit și că e vorba de cireada de cerbi ai regelui. Robin Hood își cheamă tovarășii în ajutor, aceștia ies din pădure și iau punga de bani a șerifului. Șeriful se întoarce cu buzunarele goale acasă, unde soția îl sevește cu brânză ieftină cumpărată din târg.

4. *Lady Marion*

Lady Marion este prietena din copilărie a lui Robin Hood. Într-o zi se decide să îl caute. Deghizată în paj, pornește în pădurea Sherwood și întâlnește o bătrână care îi cere punga cu bani. Se luptă cu bătrâna și câștigă. Bătrâna o invită la un pahar de vin, dar în loc de vin sună cornul de vânătoare. Bătrâna se dovedește a fi chiar Robin Hood care s-a deghizat în straie de bătrână ca să poată intra la conac să o vadă pe Marion de care i s-a făcut dor. Tovarășii lui Robin vin la chemarea cornului, dar surprind o scenă romantică în care un paj frumos gădilă nasul unei bătrâne.

5. *Concursul de tras cu arcul*

Pentru a-l atrage în cursă pe Robin Hood șeriful din Nottingham organizează un concurs de tras cu arcul. Robin este deghizat într-un saxon zdrențaros care are săgeți strâmbe cu care însă câștigă întrecerea. Noaptea șeriful primește pe fereastră un bilet semnat de Robin prin care acesta îi mulțumește pentru competiție. Șeriful înțelege că Robin a fost la concurs, deși nu l-a putut recunoaște.

6. *Fratele Tuck*

Fratele Tuck este un călugăr cu care Robin se întâlnește și pe care îl roagă să îl treacă râul. Apoi călugărul îi cere lui Robin același lucru. Cei doi se iau la luptă și cei doi, Robin cedează și îl invită pe călugăr în ceata lui de tovarăși.

7. *Ziua de naștere a șerifului*

În ziua în care șeriful sărbătorește ziua de naștere cu un ospăț imens, Robin este capturat și aruncat în temnița șerifului. Tovarășii îl salvează și organizează o petrecere pentru a sărbători eliberarea lui.

Un drumeț se alătură grupului și se ospătează și el. Robin Hood îl deconspiră și pelerinul se dovedește a fi șeriful.

8. *Robin Hood și Regele*

Regele Richard Inimă de leu dorește să îl cunoască pe Robin Hood și se deghizează în pelerin. Pleacă în pădure, întâlnește ceata lui Robin și în timpul competiției de tras cu arcul regele își devoalează identitatea. Regele îi invită la curtea sa, Robin se căsătorește cu Marion și îl are pe rege drept cavaler de onoare. Șeriful din Nottingham este numit bucătar. Robin nu stă mult la curtea regelui, se retrage din nou în pădure la tovarășii lui și construiește un castel. Aici trăiește împreună cu prietenii lui și lady Marion care le face de mâncare.

Hai hui prin Univers este o carte cu ilustrații (*Kaikkien aikojen avaruuskirja*) apărută prima dată în 1989 și tradusă în 2012 de către Claudia Nystrand (București, Cartea copiilor). Volumul redă o călătorie în univers. În anul 3001, într-o primăvară copiii de la școala primară din Târgul Cățeilor și doamna Ursula, învățătoarea lor fac o excursie de câteva zile prin univers cu autobuzul spațial. Pe parcursul călătoriei copiii învață despre concept precum: planetă, galaxie, Calea Lactee, meteoriți, sateliți, asteroizi. Școlarii vizitează planeta Marte, unde văd o tabără de gândaci sălbatici care fac surfing.

TOVE APPELGREN

Tove Appelgren este o scriitoare contemporană finlandeză de limbă suedeză, care pe lângă activitatea literară, este și directoare unui teatru. Tove Appelgren este autorea a cinci cărți pentru copii, patru despre aventurile Veronicăi și o colecție de povestiri pentru copii. *La culcare, Veronica* este primul volum care apare în limba română în traducerea din suedeză a Claudiei Nystrand (Univers, 2013), cu ilustrațiile concepute de Salla Savolainen. Peripețiile Veronicăi au apărut într-un prim volum în 2001. Punctul lor de plecare este chiar viața familiei lui Appelgren, scriitoarea fiind ea însăși mama a șapte copii. Autorea face dezvăluiri despre genetica textelor despre Veronica într-un interviu din 2012. Tove Appelgren mărturisește

aici că personajul mama (mama monstru) este inspirat din experiența ei de mamă care strigă mereu la copiii ei și din experiența altor mame, prietene ale scriitoarei, care reacționează diferit, adoptând tăcerea ca strategie de administrare a furiei⁸. În același interviu Tove Appelgren se îndoiește de apartenența cărții, apartenența fără rezerve, la literatura pentru copii. Oscilează între a o defini ca o carte despre și pentru copii și, de pe de altă parte, ca o carte despre mame și dificultatea lor de a-și duce rolul matern cu succes. Definiția de compromis pe care o găsește asimilează volumul unei cărți prin care copiii pot ajunge să își înțeleagă mamele⁹.

Cartea este o povestire a unor fragmente din viața Veronicăi și conține patru povestiri: *La culcare*, *Veronica*, *Veronica și cățelușul*, *Veronica și gândul cel negru*, *Veronica și mama-monstru*. În *La culcare*, *Veronica* Veronica este o fetiță care doarme cu dificultate. Câteodată se duce în patul părinților, unde doarme buștean, altădată visează ridicându-se capacul fântânii de la țară în care locuiește vrăjitoarea fântânii. În *Veronica și cățelușul*, familia Veronicăi adoptă un cățel, Norocel, dar nu îl pot păstra pentru că Victor, tatăl Veronicăi, este alergic la părul de cățel. Bunica Veronicăi se oferă să îngrijească pe Norocel. *Veronica și gândul cel negru* este o povestire despre gelozia dintre frați. Este vară, familia este la mare. Veronica se joacă cu sora ei, Frida. Cealaltă soră, Vera vrea să se joace și ea cu ele, dar Veronica nu vrea. Apoi Veronica se supără pentru că este geloasă pe atenția pe care o primesc ele de la mama lor, își imaginează cum s-ar petrece înmormântarea ei. Veronica se ascunde în stufăriș, mama încearcă să o împace, iar fratele Paul îi aduce o pulpă de pui. Spre seară copiii se joacă de-a înmormântarea Veronicăi. Mai târziu, când ceilalți copii dorm, mama vine în camera Veronicăi și îi propune să facă o baie în mare. Veronica este fericită. Ultima povestire este *Veronica și mama-monstru*. Veronica sparge o ceașcă de porțelan. Apoi regretă și

⁸ Interviul cu Tiia Strandén se regăsește la adresa <https://www.kirjastokaista.fi/en/meet-tove-appelgren-a-finnish-swedish-author-and-theater-director/> accesat 24.02.2019

⁹ <https://www.kirjastokaista.fi/en/meet-tove-appelgren-a-finnish-swedish-author-and-theater-director/> accesat 24.02.2019

plânge până adoarme în bucătărie, pe podea. Mama se sperie și începe să plângă, spunându-i soțului că este o mamă rea. Veronica se trezește. O caută pe mama ei cu care se împacă și care îi propune să repare ceașca.

MIKA WALTARI

Mika Waltari (1908-1979) a fost un autor prolific. Opera sa include romane, povestiri, scenarii de film, piese de teatru și cărți de benzi desenate. *Motanul chinez* apare în limba română în traducerea lui Teodor Palic, cu ilustrațiile Elenei Lot Vlad (editura Albion, Helsinki, 2000). Ediția originală (*Kinalainen kissa*) apare în 1983 la WSOY. Motanul chinez este un motan auriu cu o coadă foarte lungă. În ciuda faptului că este extrem de viteaz, este și foarte modest. Își petrece timpul plimbându-se pe malul Fluviului Albastru și duce o copilărie liniștită. Într-o zi, stând în apropierea unui ceainic de lângă Zidul Chinezesc aude discuția unor Mandarinii despre lumea care există în afara Chinei; află astfel despre existența unor locuri ca Parisul și Germania și decide să descopere lumea. După șapte zile o corabie ajunge în apropiere, motanul înoată până la ea. Ajunge într-un port unde caută o corabie pe care să se îmbarce pentru călătoria în Europa. Întâlnește un cățel cu care se împrietenește și căruia îi spune poveste blâniei lui aurii: la început a fost o Insula Pisicilor Fericite unde toate pisicile erau tratate regește; oamenii aveau înțelepciunea de a comunica cu pisicile și le respectau foarte mult; treptat, oamenii și-au pierdut abilitatea de a comunica cu pisicile, acestea s-au sălbăticit; singurul loc în care situația nu s-a schimbat este locul de lângă Marele Zid Chinezesc, unde pisicile au rămas ca la începutul timpului, “înțelepte, aurii și meditative”. După ce termină povestea, motanul îl roagă pe Vaporul vapoarelor, cel mai mare vapor din lume care tocmai a ancorat la mal, să îl ia cu el în călătoria în Europa. Motanul se îmbarcă pe vapor și constată că acesta este plin de șobolani. Bătăliile cu șobolanii durează săptămâni, cei patruzeci de rechini care urmăresc vaporul se îngrașă tot mai tare mâncând cadavrele șobolanilor pe care motanul îi omoară. Într-o zi motanul îl capturează chiar pe regele șobolanilor, Coadă Pleșuvă al patrulea, dar nu îl omoară, ci încheie un pact de

neagresiune: toată colonia de șobolani, împreună cu regele lor, urmează să coboare le Insula Pustie, insulă pe lângă care trece vaporul. Șobolanii debarcă, iar motanul se bucură de viața liniștită de pe vapor și mănâncă rinichi cu smântână, mâncarea oferită drept mulțumire de către comandantul vaporului. Vaporul ajunge într-un port înfloritor de la Marea Albastră, unde debarcă și aleargă spre Paris. Aici pescuiește toți peștii din Râul Verde Deschis, aleargă prin oraș, se urcă în turnul Eiffel și este prețuit de toți parizienii care îl respectă pentru că a pescuit peștii, a alungat șobolanii de pe corabie și este venit la Paris pentru călătorie de studii. Motanului i se face dor de țară și se întoarce în China; toate pisicile vin să-l salute și îi propun să fie Marele Maestru al Pisicilor, dar el refuză. Trăiește pe malul Fluviului Albastru, lângă Zidul Chinezesc, visând și sugându-și degetele de la picioare. Mika Waltari recurge la tehnica povestirii în ramă: povestea Motanului Chinez îi este povestită naratorului de către motanul Suzu, motanul hotelului în care locuiește. Motanul Suzu este cel mai mare, cel mai înțelept și cel mai leneș motan alb.

MARIA TURTSCHANINOFF

Maria Turtschaninoff este o autoare finlandeză de limbă suedeză născută în 1977. Înainte de a debuta cu povestiri fantasy, a lucrat ca jurnalistă. În cariera ei de până acum Maria Turtschaninoff a primit premiul Swedish YLE Literature Prize și de două ori premiul Societății Suedeze de Literatură (Society of Swedish Literature Prize). A fost nominalizată pentru premiul Astrid Lindgren Memorial Award.

Volumul *Maresi. Cronici din Mănăstirea Roșie* este primul dintr-o trilogie intitulată *Cronicile Mănăstirii Roșii*. Cartea apare în 2015 în traducerea din limba suedeză semnată de Karmen Balko la editura Univers. *Maresi* relatează povestea lui Jai, care ajunge la mănăstirea Roșie. Maresi are 13 ani, iar Jai este mai în vârstă. Mănăstirea este pe o insulă nelocuită de bărbați, fără alte așezări în afară de mănăstire. Maresi se apără de ghinion desenând un cerc în palma mâinii stângi. În prima dimineață la mănăstire Jai se îmbăiază și se observă pe trup urme de lovituri. Maresi află de la Jai povestea tristă

a surorii ei, Unai, pe care tatăl lor o îngroapă de vie pentru că i-a dat apă de băut unui băiat din poporul Miho (Unai aparține poporului Koho cu care poporul Miho nu trebuie să se întâlnească). Maresi mai află că fetele din familia lui Jai erau bătute dacă nu îi făcea tatălui pe plac. Jai îi povestește că în noaptea în care Unai a fost îngropată de vie, mama lor s-a hotărât să îl sfideze pe tată și a trimis-o pe Jai la mănăstire noapte cu o căruță. Omul care conducea căruța a abandonat-o pe prima stradă din primul oraș unde au ajuns; Jai ajunge la Mănăstirea Roșie, pe malul mării, ajutată de niște marinari, după ce înainte este jefuită la un han. Mănăstirea este atacată de o bandă de bărbați (marinari mercenari cărora nu le dă nimeni de lucru și rude ale tatălui lui Jai) conduși de tatăl lui Jai. Maresi, Jai și o parte din fetele de la mănăstire se ascund într-o încăpere a mănăstirii numită Casa Cunoașterii. Jai dorește să se predea tatălui ei că să le salveze pe celelalte fete și mănăstirea. Jai se predă tatălui. În timp ce ies din mănăstire, Jai îl împinge peste zid. Un alt bărbat, verișorul lui Jai, îi spune că va părăsi mănăstirea. Bărbații găsesc fetele ascunse; Maresi o apără pe Heo și primește un pumnal în pânțele de la căpitanul. Bărbații au fost uciși în criptă de către Bătrână, zeitatea mănăstirii. Maresi scapă cu bine și rana din burtă se vindecă. Maresi părăsește mănăstirea. Maica îi dă bani, venitul mănăstirii pe un an. Maresi ia cu ea și o mantie.

ZACHRIS TOPELIUS

Zachris Topelius este o figură proeminentă a literaturii finlandeze. Scriitor de limbă suedeză, ale cărui opere au fost traduse în totalitate în finlandeză, Zachris Topelius este considerat a fi fondatorul a cel puțin două genuri literare: romanul istoric și literatura pentru copii. Topelius a fost de asemenea jurnalist și profesor universitar la universitatea din Helsinki, unde a predat cursuri de istorie a Finlandei. Singura traducere a unui text pentru copii în limba română este povestirea *Pikku Matti*. Cartea apare în traducere din suedeză, ediție și prefață de Erkki Salo, (editura Albion, Helsinki, 1999). Singura ilustrație a cărții este o reproducere după o imagine ce aparține artistului Albert Edelfelt.

Traducerea acestui text are însă o istorie veche pe care traducătorul, Erkki Salo, o prezintă într-o scurtă prefață. În 1915, numărul 8 al ziarului *Românul* găzduiește o traducere a textului *Pikku Matti* însoțită de o semnătură cu două inițiale (R.C) și un nume, probabil al traducătorului, Ana Alex. Codreanu. Textul este precedat de un titlu: *din literatura suedeză* și de o mențiune: *după Topelius*. Nu se știe, prin urmare, dacă traducerea urmează originalul suedez sau a fost folosită o altă ediție.

Paratextul ediției din 1999 conține o reproducere a paginii cu titlul traducerii, așa cum apare în ziarul *Românul* și o ilustrație a lui Albert Edelfelt reprezentând un copil desculț în uniformă militară. Și ediția aceasta are mențiunea după Topelius, ceea ce implică unele ajustări ale textului din ediția originală.

Contextul în care apare traducerea generează câteva observații: textul apare într-un ziar de limbă română, din Arad în 1915, când orașul făcea parte încă din imperiul Austro-Ungar. În paginile acestui număr 8 sunt publicate vești despre război și liste cu soldații decedați sau răniți pe front. Realitatea istorică face referire la faptul că înainte de apariția acestui număr, tot în 1915, oameni din Arad s-au înrolat pentru a lupta pe frontul estic împotriva armatei ruse.

Textul povestirii *Pikku Matti* a fost reprodus a doua oară în numărul 40 din același an al aceluiași ziar. *Pikku Matti* este povestea unui băiat orfan și sărac pe care îl cresc bunicii. Părinții săi au murit înecați, bunicul este orb, îl cheamă Hugg și este fost luptător pe front. Pikku Matti duce o viață simplă, abia are ce mânca, dar este crescut cu dragoste de către cei doi bătrâni. Cea mai mare problemă constă în faptul că nu are hăinuțe și, prin urmare, nu poate participa la bălci, nu poate merge la biserică. Odată îmbracă rochia bunicii pentru a merge la bălci, dar se întoarce acasă pentru că lumea râde de el. Într-o zi în sat ajunge un boier foarte bogat care îl întâlnește pe Pikku Matti pe stradă. Se duce la el acasă și din discuția pe care o are cu bunicul reiese că acesta a fost ordonanța boierului în timpul războiului și că i-a salvat viața. Vizita boierului este o încercare de a-și arăta recunoștința față de bătrân și de a-l ajuta. Boierul îi propune lui Pikku Matti să îl ia cu el, dar băiețelul refuză și îi spune că dorește să rămână în casa buncilor.

SALLA SIMUKKA

Salla Simukka s-a născut în 1981 în Tampere. Potrivit website-ului dedicat trilogiei *Albă Ca zăpada* (*Snow White Trilogy*), autoarea scrie recenzii de cărți pentru publicația Helsinki Sanomat și pentru săptămânalul Suomen Kuvalehti. Salla Simukka a fost redactor și redactor asociat pentru revista pentru tineret *LuKufiilis* (2009-2013). Din 2009 a scris scenariile pentru compania Finnish Broadcasting Company YLE's series *Uusi Päivä* (*New Day*). Deși foarte tânără, Salla Simukka a câștigat câteva premii importante în Finlanda: în 2013 Premiul Topelius (cel mai vechi premiu literar pentru literatură pentru copii și tineret care se acordă în Finlanda din 1946) pentru *Without a Trace* (Jäljellä, Tammi Spring 2012) and *Elsewhere* (Toisaalla, Tammi Fall 2012). Tot în 2013 Salla Simukka a primit Premiul Finlandei (The Finland Prize).

În limba română a fost tradusă trilogia *Albă ca Zăpada: Roșu ca Sângele* (2013), *Alb ca Zăpada* (editura Trei, 2015) și *Negru ca Abanosul* (editura Trei, 2016). Primul volum al trilogiei este *Roșu ca sângele* și narează povestea lui Lumikki Anderson. Lumikki Andersson este o adolescentă de 17 ani care se mută la Tampere să studieze la Liceul de Artă. Regula ei de viață este să nu se amestece în lucruri care nu o privesc, dar nu o respectă întotdeauna. Într-o zi găsește bancnote pătate de sânge în camera obscură a liceului în care studiază. Lumikki își dă seamă că Tuukka, Elisa și Kasper, trei adolescenți din școala ei, sunt implicați în această afacere. Elisa bănuiește că tatăl ei, polițist la departamentul de droguri, este implicat și el în această întâmplare. Lumikki intră fără voia ei într-un lanț de întâmplări periculoase; încearcă să se salveze din mâna mafioților ruși și estonieni implicați în uciderea Nataliei, fata din a cărei geantă provin banii pătați se sânge (sângele ei). Ajunge la petrecerea Ursului Polar, își dă seama că în spatele Ursului Polar sunt două persoane gemene, identice, este împușcată în coapsă și internată în spital. Identitatea Ursului Polar rămâne necunoscută, tatăl Elisei ajunge în închisoare.

Al doilea volum din trilogie, *Alb ca Zăpada*, continuă povestea lui Lumikki ajunsă în micul oraș praghez. După câteva luni de spitalizare, Lumikki pleacă o săptămână în Praga. Aici o întâlnește

pe Zelenka, o tânără de 20 de ani, care după ce o urmărește câteva zile îi mărturisește că e sora ei. Povestea i se pare veridică lui Lumikki. Împreună cu Jiri, un reporter la canalul de știri Super8, Lumikki încearcă să afle adevărul legat de secta numită Familia Albă, din care face parte și Zelenka. Liderul sectei, Adam, pune la cale sinuciderea în masă a membrilor acesteia. Lucrurile se precipită, iar finalul aduce dezvăluiri surprinzătoare și încă o lecție de viață pentru Lumikki: fiecare om are o latură ascunsă și inocentă nu e neintinată ca zăpada.

CONCLUZII

Cărțile traduse în limba română conturează câteva categorii în literatura pentru copii. Trilogia Sallee Simukka (*Albă ca Zăpada*) și volumul Mariei Turtshchinoff, *Maresi. Cronici din Mănăstirea Roșie* inserează ingrediente specifice romanului polițist: misterul, crima, situațiile care pe care, coincidențele și ambiguitățile. Textele traduse din literatura lui Tove Jansson și Mauri Kunnas ilustrează perfect tiparul povestirii fantastice, prin invenția lumilor posibile, a personajelor fantastice și a unor mitologii proprii. Poveștile Veronicăi și textul lui Topelius ilustrează categoria povestirilor despre universul copilăriei construind, la aproape o sută de ani distanță, personaje copil memorabile. În schimb, traducerea din Mauri Kunnas, *Hai hui prin univers*, reprezintă o poveste de popularizare a științei.

Lista aceasta a traducerilor în limba română din opera autorilor finlandezi creează o imagine a literaturii finlandeze pentru copii și oferă momentul edificării asupra unor aspecte ale relațiilor interculturale dintre cele două țări. În primul rând, numărul acestor traduceri este mic raportat la capitalul literar al scriitorilor finlandezi: sunt șapte scriitori cu 12 opere traduse. O privire asupra cronologiei acestor traduceri indică faptul că doar un autor și un text este publicat înainte de 1989: Zachris Topelius cu *Pikku Matti*, apariție din ziarul *Românul*. Celelalte traduceri sunt descoperirea literară a epocii de după 1989. Cu alte cuvinte, literatura finlandeză

pentru copii este eminent o descoperire a lumii literare contemporane.

Relevant pentru dialogul cultural al traducerilor este și raportul dintre originalul finlandez sau suedez și varianta în limba română. Din cei 7 autori traduși, trei sunt de limbă finlandeză: Mika Waltari, Salla Simukka, Mauri Kunnas. Ceilalți patru sunt autori finlandezi de limbă suedeză: Topelius, Tove Jansson, Tove Apelgren, Maria Turtschaninoff. Prin urmare, până în prezent imaginea literară a literaturii finlandeze pentru copii o fac mai degrabă autorii finlandezi de limbă suedeză. După anii 2000 se observă o intensificare a traducerilor din autori finlandezi de limbă finlandeză, volumele acestora publicându-se exclusiv începând cu 1999. O explicație posibilă constă în faptul că însuși în literatura română pentru copii abia după 2000 apare conștiința singularității acestui tip de literatură.

În ceea ce privește rapiditatea cu care se traduce în română, câteva observații se impun: pe de o parte, există astfel un imens decalaj în ceea ce privește rapiditatea cu care se traduce în limba română. Zachris Topelius, un autor de secol 19, este tradus în volum abia în 1999. Pe de altă parte, sunt traduceri în cazul cărora decalajul temporal este diminuat și varianta românească apare relativ rapid: textul lui Waltari din 1983 apare tot în 1989, cele mai noi ale lui Tove Appelgreen, Tove Jansson, Maria Turtschaninoff.

BIBLIOGRAFIE

- Appelgren, Tove, *La culcare, Veronica*, traducere din suedeză de Claudia Nystrand, ilustrații de Salla Savolainen, București, Univers, 2013.
- Jansson, Tove, *O iarnă fermecată*, traducere de Marilena Aldea Velican, Cluj, Echinox Publishing House, 2003.
- Jansson, Tove, *Pălăria vrăjitorului*, traducere de Marilena Aldea Velican, Cluj Napoca, Echinox, 2006
- Jansson, Tove, *Cartea verii*, traducere din suedeză de Andreea Caleman, București, Youngart, 2017.

- Jansson, Tove, *Sculptor's Daughter: A Childhood Memoir*, HarperCollins, 1968.
- Kunnas, Mauri, *Robin Hood*, traducerea din limba finlandeză a lui Teodor Palic, București, Cartea copiilor, 2010.
- Kunnas, Mauri, *Moș Crăciun*, traducere de Laura Delicostea, ilustrații de Tarja Kunnas, București, Cartea copiilor, 2009.
- Kunnas, Mauri, *Hai hui prin Univers*, traducere de Claudia Nystrand, București, Cartea copiilor, 2012.
- Popescu, Alexandru, *The Romanian-Finnish Cultural Relations: History, Trends, Bibliography*, Revista Română pentru Studii Baltice și Nordice, no. 1. 2009, pp.112-127.
- Simukka, Salla, *Roșu ca Sângele*, traducere Sigrid Crăsnean, București, editura Trei, 2013.
- Topelius, Zacharias, *Pikku Matti*, traducere din suedeză, ediție și prefață de Erkki Salo, Helsinki, editura Albion, 1999.
- Turtschaninoff, Maria, *Maresi. Cronici din Mănăstirea Roșie*, traducere din limba suedeză Karmen Balko, București, Univers, 2015.
- Waltari, Mika, *Motanul chinez* apare în limba română în traducerea lui Teodor Palic, cu ilustrații de Elena Lot Vlad, Helsinki, editura Albion, 2000.

RESURSE ELECTRONICE

<http://www.oxfordreference.com/helios.uta.fi/view/10.1093/acref/9780199608218.001.0001/acref-9780199608218-e-9593?rskey=z9Jx6V&result=1>

<http://maurikunnas.net/translations/?lang=en>

<http://www.booksfromfinland.fi/1982/12/they-believe-in-father-christmas/#more-34105> accesat

<https://kansallisbiografia.fi/english/person/2826>

<http://fantastica.ro/interviu-cu-scriitorul-finlandez-jussi-k-niemela/>

<https://www.microsofttranslator.com/bv.aspx?from=sv&to=en&ref=SERP&a=https://fibul.fi/2014/09/10/intervju-med-tove-appelgren/?br=ro>

<https://www.kirjastokaista.fi/en/meet-tove-appelgren-a-finnish-swedish-author-and-theater-director/>

<https://hyperliteratura.ro/peripetiile-veronicai-cea-nazbatioasa-si-din-cale-afara-de-incapanata-la-culcare-veronica-de-tove-appelgren/>

<https://www.ifla.org/files/assets/libraries-for-children-and-ya/Picturebooks/Finland1.pdf>

<http://sculpture.ro/fisa.php?id=758>

GIOVENALE VEGEZZI-RUSCALLA ȘI ÎNCEPUTURILE ROMÂNISTICII ITALIENE

Harieta Topoliceanu

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași

Università degli Studi di Torino

ABSTRACT

Giovenale Vegezzi-Ruscalla and the First Romanian Studies in Italy

This research aims at presenting the personality of Giovenale Vegezzi-Ruscalla, probably one of the most pro Romanian Italians of the XIXth century and his relations to Romanian culture and language, the historical background that led to the establishment of the first Romanian language department in Italy as well as the topics of the first course of Romanian language and literature that marked the beginning of the Romanian studies, at university level, in Western Europe.

KEYWORDS

Romanian studies, history of Romanian Studies, Romanian studies in Italy

Pentru stabilirea datei de început a tradiției studiilor românești în spațiul italian trebuie să ne întoarcem în timp, până la momentul istoric reprezentat de Unirea Principatelor române (1859). În contextul epocii, acest important act politic avea nevoie de o recunoaștere internațională din partea Marilor Puteri, motiv pentru care a fost demarată o intensă activitate diplomatică, în cadrul căreia

Ministrul român de Externe de atunci, Vasile Alecsandri, a fost însărcinat de către domnitorul Alexandru Ioan Cuza să înceapă o serie de misiuni diplomatice în Europa apuseană. După misiunile desfășurate cu succes la Londra și la Paris, Alecsandri ajunge și în Piemonte, la Torino, un oraș cu un rol fundamental în Risorgimentul italian, pe atunci capitala Regatului Sardiniei. Aici este așteptat și întâmpinat cu căldură și prietenie de Giovenale Vegezzi-Ruscalla, filolog autodidact, om politic și diplomat italian. Întâlnirea dintre cei doi este astfel descrisă în volumul dedicat de Alecsandri călătoriilor și misiunilor sale diplomatice:

„Am sosit la Turin în faptul zile și am tras la otelul Trompeta unde mi se pregătise un frumos apartament, și am fost acolo întâmpinat de cavalerul Vegezzi Ruscalla ce avusese bunătatea să vie înaintea ea la acea oară matinală. D. Ruscalla este unul dintre acei oameni privilegiați a căror tinereță sufletească se conservă până la cea mai adânci bătrânețe. Deși părul său e cărunt, figura sa e vie, inteligentă, mișcătoare ca o figură de june conspirator Italian, căci ea exprimă pornirile entusiaste ale iubirii de patrie. Filolog erudit, el cunoaște mai multe limbi și literaturile lor. Patriot ardent, el visează neîncetat la unirea și neatârnamarea Italiei, și visurile sale se înalță până la culmea ideii de reînviere a întregii familii latine” (Alecsandri 1944: 276-277).

Vegezzi-Ruscalla va fi și cel care va intermedia întâlnirea lui Alecsandri cu Prim-ministrul italian, Conte Camillo Benso di Cavour, la vremea respectivă și Ministru de Externe al Regatului. Acesta avea să-l primească pe Alecsandri chiar în aceeași zi, prezentându-l cu acel prilej și Ministrului de Război, Alfonso La Marmora, pe care Alecsandri îl cunoscuse în Crimeea, în cartierul general al mareșalului Pelissier (Alecsandri 1944: 281) și care, la rândul său, îi va intermedia audiența pe lângă Regele Victor Emanuel al II-lea.

Ca urmare a reușitei acestor acțiuni diplomatice și în semn de recunoștință pentru primirea de care s-a bucurat în Italia, Cuza reușește să convingă Parlamentul român să voteze o lege care - sub rezerva obținerii acordului Guvernului italian – prevedea înființarea

unei catedre de limbă, literatură, istorie și cultură română la Universitatea din Torino, titularul acesteia urmând să fie retribuit de Statul român.

În *Monitorul Jurnalul Oficial al Principatelor Unite* no. 93, 23 mai 1863, la pagina 377, se anunța că:

„prin decret cu data de mai 1863, dupe raportul D-lui Ministru Secretar de Stat la Departamentul Cultelor și Instrucțiunii Publice [Christian Tell] se acordă D-lui Vegezzi Ruscalla facultatea de a face un curs liber de Istoria și literatura română pe lângă Universitatea din Turinu, cu onorariu de una mie lei pe lună, prevăzut în bugetul lucrătoriu care i se va răspunde cu începere de la 1 aprilie 1863” (Marinescu 2015: 640-641).

Numirea lui Giovenale Vegezzi-Ruscalla pentru ocuparea acestui post nu era deloc întâmplătoare. Născut la Torino, la 4 decembrie 1799, într-o familie de origine nobilă, ca fiu al lui Pietro Francesco Vegezzi (1763-1829) și al Delfinei Cottolengo (?-1847) și frate mai mare al viitorului senator în Parlamentul Subalpin, Francesco Saverio Vegezzi, Giovenale Vegezzi își începe cariera diplomatică în 1821, ca funcționar al Ministerului de Externe italian. Spre deosebire de fratele său, care obține o licență în drept, e nevoit să abandoneze studiile din motive familiale și se dedică unor activități complet diferite de cele literare (va lucra, de-a lungul timpului, în Secretariatul Direcției Generale a Poștei, în Secretariatul de Stat pentru Afaceri Interne, în Inspectoratul pentru Penitenciarele și Închisorile Centrale, în Secretariatul Comitetului Central pentru Relațiile Externe). Reușește însă să învețe mai multe limbi străine ca autodidact, studiind asiduu în orele pe care nu le dedică somnului, după cum avea să mărturisească în discursul de primire ca profesor la Universitatea din Torino (Bronzat 2011: 15). În 1836 se căsătorește cu Felicita D'Alessandri, iar în 1840 preia și numele Ruscalla pentru a păstra și vechiul nume de familie al soției. Peste ani, în finalul unei scrisori către Alessandri, avea să-i mărturisească acestuia:

„P. S. Ma pauvre épouse que j'ai perdu il y a 14 ans était d'une famille Alessandri, du Monferrat. Nous avons donc un lien de plus. Vous ne savez combien votre nom me rappelle des doux souvenirs et de regrets. Turin, le 6 janvier 1858” (Marinescu 2015: 635).

Se face cunoscut în mediile culturale torineze prin activitatea sa politică dedicată afirmării idealurilor patriotice și monarhice, dar și prin interesului pe care îl manifestă pentru antropologie și etnologie. Vegezzi-Ruscalla este, de altfel, cel care introduce termenul *etnologie* în limba italiană, deși studiile sale în acest domeniu, privesc, în special, aspectele lingvistice și, mai puțin, legăturile dintre limbă și manifestările comunității în care se vorbește respectiva limbă (Onciulescu 1940: 94). Însuflețit de patriotismul epocii, susține că orice minoritate prezentă pe teritoriul Italiei trebuie să se italianizeze: după părerea sa, Italia trebuia să aibă o singură cultură, o singură religie și un singur Stat. Rămâne în istoria lingvisticii italiene și ca precursor al cercetărilor dialectale. Între 1830-1835 întreprinde prima cercetare lingvistică dedicată traducerii *Parabolei fiului risipitor* în mai multe dialecte din nord. Rezultatele acestei anchete dialectale aveau să fie publicate, în 1853, de către Bernardino Biondelli, devenind adevărate modele pentru cercetările lingvistice ulterioare. După 1861 (anul formării Italiei ca stat unitar), face cunoscute în Italia diferite realități lingvistice non-italice, prezente în Italia post-unitară (de pildă, cea sârbo-dalmată din Italia centrală sau cea occitano-valdeză din Guardia Piemontese, din Calabria). În 1862, este însărcinat de generalul Alberto La Marmora să redacteze o hartă etnografică a Italiei. Anchetele lingvistice desfășurate în cadrul acestei misiuni au permis o primă recunoaștere a prezenței elementului galo-roman și germanic în dialectele locale din regiunea Piemont.

Interesul și preocupările sale pentru etnologie l-au condus și spre alte zone și culturi din afara Italiei. Astfel, în 1830, călătorește în Transilvania și în Banat și, în urma acestor călătorii, începe să se dedice studierii limbii române. În 1858, într-o scrisoare adresată cav. Costantino Nigra, traduce și comentează o poezie populară românească care îi fusese trimisă de către Vasile Alecsandri, *Frunză*

verde lăcrămioară (Vegezzi-Ruscalla 1858). Publică ulterior în presa italiană articole și studii de istoriografie română, de lexicologie și traduceri din opera lui Alecsandri pe care îl numea „il più gran luminaire del Parnasso romeno” (Vegezzi-Ruscalla 1858: 293). Investigațiile întreprinse de cercetătorii care s-au ocupat îndeaproape de preocupările filologice ale lui Giovenale Vegezzi-Ruscalla (Marcu 1926; Marcu 1927; Onciulescu 1940; Bronzat 2015) au demonstrat că acesta era un bun cunoscător și al celorlalte limbi romanice, precum și al englezei, germanei, olandezei și polonezei.

În ceea ce privește cariera sa politică, ca deputat în Parlamentul Subalpin și, ulterior, în Parlamentul Regatului Italiei, Vegezzi-Ruscalla se remarcă prin ardoarea și susținerea neîntreruptă a cauzei principatelor române. În aceeași scrisoare adresată lui Costantino Nigra (Vegezzi-Ruscalla 1858), care precedă traducerea poeziei populare trimise de Alecsandri, Vegezzi Ruscalla subliniază importanța susținerii cauzei Principatelor și încurajarea studierii istoriei, limbii, literaturii și a aspirației românilor, pentru reînnoirea și strângerea legăturile dintre cele două popoare înrudite. Costantino Nigra era ginerele lui Ruscalla; se căsătorise din interes cu fiica acestuia, Emma, urmărind să facă rapid carieră politică și diplomatică, Vegezzi-Ruscalla fiind un apropiat al contelui Cavour; la insistențele lui Vegezzi-Ruscalla, Nigra, pe atunci funcționar în Ministerul de Externe italian, ajunge să participe la Congresul de la Paris (1865), unde Cavour, tot la insistențele lui Vegezzi-Ruscalla, este unul dintre susținătorii cauzei Principatelor române.

În 1869, la propunerea lui Heliade Rădulescu și a lui Alexandru Papiu-Ilarian, Vegezzi Ruscalla devine membru de onoare al Academiei Române. În volumul dedicat călătoriilor și misiunilor sale diplomatice, Alecsandri afirmă: „Noi Români, ai suntem mult datori, și s'ar cuveni să-l recunoștem de cetățean Român, fiind el nu numai unul din cei mai ferbiți patrioți ai Italiei, dar și unul din cei mai devotați patrioți ai României” (Alecsandri 1944: 277). Ceea ce s-a și întâmplat în primăvara anului 1863 când Giovenale Vegezzi-Ruscalla primește cetățenia de onoare a statului român (Marcu 1926: 7), iar câteva luni mai târziu, la 15 decembrie 1863, ține prima sa

prelegere la Universitatea torineză, intitulată *Prolusione al libero corso di lingua, letteratura e storia rumana nella Reggia Università di Torino, detta il 15 dicembre 1863*, textul acesteia urmând a fi tipărit, în același an, la Torino, la tipografia Derossi e Dusso.

În felul acesta începe tradiția predării limbii și culturii române la Universitatea torineză, româna fiind prima limbă străină studiată în cadrul acestei universități. Cursul introductiv ținut de Vegezzi-Ruscalla în decembrie 1863 marchează, astfel, un moment fundamental în istoria românisticii din afara granițelor țării, catedra de română de la Universitatea torineză devenind, în felul acesta, prima catedră de limba română din Italia și din Europa Occidentală. Spre deosebire de uzanțele vremii care prevedeau, pentru prelegerea inițială, dezvoltarea unei teme specifice, Vegezzi-Ruscalla alege ca în această primă intervenție să expună pe scurt programa cursului pe care îl propune studenților, conștient fiind ca trebuie să vorbească „di paesi, genti e lingua quasi del tutto sconosciuti agli Italiani” (Vegezzi-Ruscalla 1863: 15).

Precizează, încă de la început, că nu este nici literat, nici orator, ci numai un simplu prezentator care nu are pretenția de a fi un pedagog. Amintește de onoarea „neșteptată și nemeritată” pe care Statul român i-o face numindu-l cetățean de onoare al țării și invitându-l să predea limba, literatura și istoria română la universitatea din Torino, un oraș cu un rol atât de important în perioada de formare a statului unitar italian (Vegezzi-Ruscalla 1863: 5). Stabilirea acestei punți de legătură între cele două popoare, constituie, după părerea sa, și un bun prilej pentru tinerii din Principate de a putea studia Literele sau Științele militare în Italia, la întoarcerea în țară ei putând accelera reluarea și consolidarea legăturilor întrerupte între cele două popoare în momentul căderii Imperiului Roman (Vegezzi Ruscalla 1863: 6). Citându-l pe Quinet, precizează că obiectivul principal al cursului este acela de a face cunoscut italienilor un „popolo fratello”, „perduto e [...] ritrovato” (Vegezzi-Ruscalla 1863: 6). Subliniind originea comună a celor două popoare, accentuează importanța străngerii legăturilor dintre acestea, în scopul obținerii unui echilibru pe plan european. În același context, aduce în discuție și conceptul de naționalitate căruia

îi atribuie o conotație pozitivă, spre deosebire de conotațiile negative pe care termenul le avusese până atunci.

Cursul propune pentru început schițarea unei hărți etnografice a Europei care să permită familiarizarea tinerilor cu forța elementelor etnice care alcătuiesc Europa astfel încât membrii care o compun să se cunoască reciproc și să se unească în aspirații. În acest sens, Vegezzi-Ruscalla evidențiază asemănările existente între Principate și spațiul italian, precizând că aria ocupată de români nu se limita doar la Moldova sau Țara Românească, comunități românești fiind prezente și în imperiile limitrofe (otoman, austro-ungar și țarist), la fel cum existau comunități italiene în teritorii care aparțineau altor Puteri străine (Franța, Austria și Anglia). Continuând pe linia analogiilor româno-italiene, subliniază și asemănările dintre cele două mari arii în ceea ce privește chestiunea religioasă. În acel moment, Franța nu dorea ca Italia să aibă o mitropolie, iar Austria și Spania insistau ca Napoleon să continue să susțină papalitatea care, în Italia, cerea enoriașilor să plătească „obolul Sfântului Petru” cu care să fie plătiți așa-numiții *briganti* care aveau misiunea de a distruge țara. În Principatele unite, Rusia dorea ca Guvernul român să îngăduie mănăstirilor să trimită o parte din profit mănăstirilor de pe Muntele Athos, unde câțiva călugări aveau 936 de biserici, capele și altare în care făceau propagandă țarului. Vegezzi-Ruscalla încheie această digresiune exprimându-și speranța că, la Conferința de la Constantinopol, Italia va susține cauza principatele astfel încât dușmanii patriei să nu poată profita de pe urma bunurilor bisericești (Vegezzi Ruscalla 1863: 8).

Un amplu spațiu este rezervat și evidențierii asemănărilor de ordin lingvistic dintre română și italiană, acestea fiind susținute cu argumente fonologice, lexicologice și gramaticale, în opoziție cu pretențiile etnogenetice ale Rusiei și ale rusofililor care considerau româna drept limbă de origine slavă.

De asemenea, o altă parte a cursului este dedicată istoriei poporului român. Vegezzi-Ruscalla distinge șase mari epoci în istoria românească asupra cărora intenționează să revină pe larg în cadrul cursului: epoca colonizării romane, cea a dominației ungaro-bulgare, cea a domniilor pământene independente, cea a vasalității față de

turci, cea fanariotă și, în final, epoca restaurării domniilor pământene (Vegezzi-Ruscalla 1863: 9). Ca mărturie pentru istoria greu încercată a poporului român, amintește numele atribuite de contemporani și de urmași domnitorilor vasali: Vlad al III-lea *Dracul*, Vlad *Țepes*, *Despot-Vodă*, Ivan *cel Groaznic* etc. Rămânând în sfera istoriei, Vegezzi-Ruscalla deplânge lipsa de recunoștință a europenilor pentru ajutorul primit din partea românilor. Potrivit opiniei generale din epocă, salvarea Europei din fața invaziei otomane se datora polonezilor, ungarilor și croaților. Fără a dori în vreun fel minimalizarea meritelor acestora, Vegezzi-Ruscalla e de părere că, în această privință, ar trebui amintiți și românii, care, deși în număr mai redus, au reușit să țină piept invaziei otomane în peste șaiszeci de bătălii (Vegezzi-Ruscalla 1863: 10).

Din dorința de a păstra și o notă de rigoare și obiectivitate în expunere, dincolo de patosul demonstrat în susținerea valorilor românești, Vegezzi-Ruscalla aduce în discuție și trei mari probleme ale istoriei române: [1] înrobirea țăranilor și antagonismul dintre boierime și plebe (situație similiară celei din Scoția sau Franța), [2] situația țiganilor, împotriva cărora mai multe guverne, atât în spațiul italian, cât și în cel românesc, au luat măsuri barbare, și [3] limitarea drepturilor civile ale evreilor, Vegezzi-Ruscalla considerând că ar fi timpul ca cei 15000 de evrei care trăiesc în Țările Române să poată deveni, dacă doresc, cetățeni români. Se arată, totuși, încrezător că Parlamentul va decreta paritatea drepturilor și libertățile personale ale tuturor cetățenilor și că va adopta proiectele de lege pentru abolirea robiei.

Având în vedere noul context social și istoric, consideră că se impune susținerea limbii române, în netă opoziție cu ceea ce se întâmplase în perioada fanariotă. În acest sens, subliniază meritul preoților greco-catolici din Transilvania, formați la Roma de unde s-au întors înrăuriți de spiritul latin și ai căror discipolii au ajuns să predea, în Principate, în limba română (Vegezzi-Ruscalla 1863: 13). Referitor la istoria relațiilor dintre Moldova și Țara Românească, recent unificate, evocă și cele 13 războaie dintre acestea atrăgând atenția studenților asupra necesității de a nu uita trecutul pentru a putea prețui și menține pacea dobândită. Citează în acest sens un

paragraf din Segneri: „Quei popoli che una volta hanno sopportato la tirannide, se avviene ch'esse ricuperino la libertà, con molte difficoltà la mantengono” (Vegezzi-Ruscalla 1863: 14).

Un amplu spațiu în economia cursului este dedicat vieții culturale din principate, după momentul unirii, cu referire la dezvoltarea literelor, necesitatea eliminării cuvintelor care ascundeau amprenta latină a limbii române, renunțarea la grafia cu caractere chirilice și revenirea la alfabetul latin, publicarea de documente și tratate, înființarea de școli, apariția și dezvoltarea presei. Cursul propus de Vegezzi-Ruscalla prevedea, firește, și o prezentare a literaturii române. Capacitatea poetică a românilor urma să fie evidențiază prin prezentarea, în traducere proprie, a mai multor poeme și poezii, colinde, cântece populare care să permită studenților observarea particularităților culturii și literaturii române. Rămânând în sfera literelor, Vegezzi-Ruscalla se oprește și asupra utilității pe care studierea limbii române o putea avea în studierea filologiei italiene. Pornind de la disputele din epoca lui Bembo cu privire la limba italiană, după părerea lui Vegezzi-Ruscalla, studiul limbii române ar permite recunoașterea unei limbi latine „de tabără”, după modelul hindustanei, formate în India, în timpul dominației mongole, care permitea comunicarea între nativii proveniți din diferite zone în care se vorbeau alte graiuri. De asemenea, afirmă că studiul limbii române se dovedește util și în ceea ce privește investigarea etimoanelor obscure ale unor termeni italieni. Insistă, totodată, și asupra importanței studierii limbii române pentru cei care intenționează să se ocupe de studiului comparat al limbilor romanice. Remarcă, în acest cadru, absența limbii române în analiza contrastivă a limbilor romanice publicată de prof. Diez din Bonn (Vegezzi-Ruscalla 1863:17), lacună pe care o explică și prin absența unor lucrări de sintaxă și lexicologie dedicate limbii române, excluzând dicționarul lui Ioan Bob de la Cluj, din 1822, și *Lexiconul de la Buda*, din 1825. Propune, în același timp, studierea influențele străine asupra limbii române, precum și studierea limbii nu izolat, ci din perspectiva raporturilor cu celelalte limbi înrudite și cu dialectele acestora.

Menționează, în final, că Torino se poate mândri că este primul oraș din Europa Occidentală și Centrală în care a fost inaugurată predarea limbii române: „bene è d’uopo col paragone delle altre lingue affini e de’ loro dialetti, laonde mi pare possa trarre qualche vanto Torino, nello avere *prima* che in ogni altra città della Europa occidentale e centrale, inaugurato l’insegnamento del novo latino d’Oriente (Vegezzi-Ruscalla 1863:18). Pornind de la această afirmație, preluată de majoritatea cercetătorilor care s-au ocupat, de-a lungul timpului, de viața și opera lui Vegezzi-Ruscalla (Marcu 1926; Marcu 1927; Onciulescu 1940), mult timp s-a vehiculat ideea că la Torino a fost înființată prima catedră de limba română din afara României. Studiile recente, dedicate istoriei românisticii în lume (în special, Cioban 2012), au arătat, însă, că limba română, ca disciplină universitară, a fost introdusă, mai întâi, la Sankt Petersburg, la începutul secolului al XIX-lea și, ulterior, la Budapesta, în primăvara anului 1863.

În încheierea prelegerii sale inaugurale, din dorința de a ilustra concret asemănările dintre cele două sisteme lingvistice, Vegezzi-Ruscalla propune lectura – mai întâi în limba română și apoi în limba italiană (în traducere proprie) – a cinci strofe din *Hora Unirii* a lui Alecsandri, pe care o consideră drept un adevărat simbol național precum „la marsigliese, la canzon greca Rhigas, la magiara di Petöfi, la danese di Ewald, il *Nein sie sollen ihn nicht haben* dei Tedeschi, la *Tragala perro* spagnuola, la *Iescze polska nie sghinala* dei Polacchi, i *Fratelli d’Italia* di noi” (Vegezzi-Ruscalla 1863: 19).

Având în vedere momentul aniversar care a prilejuit și colocviul în care se înscrie această contribuție, reproducem fidel aceste versuri, păstrând grafia originală (Vegezzi-Ruscalla 1863: 19-20).

<i>Hai să damă mană cu mană</i>	<i>Su porgiamoci la mano</i>
<i>Cei cu inima romana</i>	<i>E con animo romano</i>
<i>Se’invertim hora fratsei</i>	<i>Volteggiam la lieta danza</i>
<i>Pe pământul Romaniei.</i>	<i>Della patria fratellanza;</i>
<i>Earba rea din holde peara!</i>	<i>Qual ne’ solchi di zizzania</i>

<p><i>Peara dusmania 'n teara</i> <i>Intre noi se nu mai fie</i> <i>Decat flori si omenie.</i></p> <p><i>Unde ȳ unul nu ȳ putere</i> <i>La nevoi și la durere</i> <i>Unde's doȳ puterea cresce</i> <i>Si dusmanul nu sporesce.</i></p> <p><i>Amendoi suntem de-o mamȳ</i> <i>De o fapturȳ si de o samȳ</i> <i>Ca doȳ brazi intr'o tulpina</i> <i>Ca doȳ ochi intr'o lumina,</i> <i>Amendoi avem un nume</i> <i>Amendoi o soarta in lume</i> <i>Eu ti's frate, tu mi esti frate</i> <i>In noi doi un suflet bate.</i></p>	<p><i>Per l'odio che dilania,</i> <i>Qual ne' campi sorge il fiore</i> <i>Fra noi regni pace e amore.</i></p> <p><i>Scompagnato l'uom s'accascia</i> <i>Sotto il peso dell'ambascia,</i> <i>Ma se ad altri stassi accosto</i> <i>Il nemico tien discosto.</i></p> <p><i>Di una stessa madre siamo,</i> <i>Volto e brame pari abbiamo;</i> <i>Qual d'un ceppo siam due faggi,</i> <i>Qual d'un astro siam due raggi.</i> <i>Ugual nome a entrambi è dato,</i> <i>Ne toccò lo stesso fato:</i> <i>Io frater ti vo', tu il vuoi,</i> <i>Chè un sol cuore batte in noi.</i></p>
--	---

Deși echivalarea italiană propusă de Vegezzi-Ruscalla, în rimă, pierde mult din textul original, ea are, totuși, meritul incontestabil de a fi făcut cunoscut în spațiul italian un poem cu valență simbolică pentru cultura română.

Giovenale Vegezzi-Ruscalla a fost titularul cursului de română până în anul 1879, timp în care a desfășurat și o intensă activitate de promovare culturală a Principatelor Române, devenind unul dintre cei mai buni cunoscători ai limbii și ai culturii române din Italia. S-a stins din viață, la Torino, în 1885. Prin preocupările sale a marcat decisiv relațiile culturale româno-italiene într-o perioadă de intensă efervescență socială, caracterizată de idealuri comune și de aspirații înalte. Cu prilejul reeditării unui studiu al lui Vegezzi-Ruscalla dedicat necesității abrogării limbii franceze ca limbă oficială în unele zone din regiunea Piemont, curatorul ediției descrie astfel pasiunea eruditului italian pentru limba și cultura română:

„La passione per quel paese era così forte in Lui da sfiorare il fanatismo: girava in città portando sul nodo della cravatta una spilla su cui erano riprodotti i colori nazionali romeni e ad ogni festa nazionale innalzava sul tetto della sua villa la bandiera dei Principati accanto a quella italiana; nulla di strano se i giornali satirici dell'epoca avevano iniziato a chiamarlo il "romeno" (Bronzat 2011: 22).

Prezenta contribuție a urmărit numai o ilustrare, în linii mari, a figurii și a rolului jucat de filoromânul Vegezzi-Ruscalla în dezvoltarea relațiile culturale româno-italiene, precum și în introducerea predării limbii și literaturii române în mediul academic torinez (și italian, în sens larg). Menținerea acestei tradiții filologice rămâne și astăzi o constantă și o prioritate a Catedrei de limba română din cadrul Universității din Torino. Specializările universitare în cadrul cărora sunt incluse (și) studiile românești se bazează, în continuare, atât pe studiul literaturii, cât și pe învățarea limbii, nu numai în scopuri practice, ci și din perspectiva limbii ca sistem lingvistic și artefact cultural cu profunzime istorică și potențialități contrastive, așa cum, de altfel, propunea și Vegezzi-Ruscalla, mărturie în acest sens stând însăși prelegerea introductivă a primului său curs universitar, pe care am încercat să o evocăm, succint, în aceste pagini.

BIBLIOGRAFIE

- Alecsandri 1944 = Vasile Alecsandri, *Călătorii – Misiuni diplomatice*, ediția a III-a comentată de Alexandru Marcu, prof. univ., Craiova, Editura Scrisul românesc, 1944
- Bronzat 2011 = Giovenale Vegezzi Ruscalla, *Diritto e necessità di abrogare il francese come lingua ufficiale in alcune valli della provincia di Torino*, Ristampa anastatica 10 mai 2011, commento storico di Franco Bronzat, post-fazione di Daniele Jalla, Torino, Chabmbra d'Òc, 2011
- Cioban 2012 = Florin Cioban, *150 de ani de predare a limbii și literaturii române la Universitatea din Budapesta*, în Mihaela

- Secieru, Octavian Gordon, Emilia Parpală (coord.), *Statul Științific al limbii române în universitățile străine, catalizator al lingvisticii și literaturii românești*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2012
- Marcu 1926 = Alessandro Marcu, *Un fedele amico dei Rumeni: Giovenale Vegezzi Ruscalla*, estratto da *Il Giornale di Politica e di Letteratura*, anno II, quad. VIII, agosto 1926
- Marcu 1927 = Alexandru Marcu, *Un prieten uitat: G. V. Ruscalla*, extras din „Convorbiri literare”, septembrie-octombrie 1927
- Marcu 1929 = Alexandru Marcu, *V. Alecsandri e l'Italia. Contributo alla storia dei rapporti culturali tra l'Italia e la Romania nell'Ottocento*, Roma - Anomina Romana Editoriale – MCMXXIX (1929)
- Marinescu 2015 = Luiza Marinescu, *Giovenale Vegezzi Ruscalla and the First Romanian Literature Courses in Italy în Discourse as a Form of Multiculturalism in Literature and Communication*, Arhipelag XXI Press, Târgu Mureș, 2015, pp. 633-648, consultată on-line în data de 20.11.2018, la adresa <https://old.upm.ro/ldmd/LDMD-03/Lit/Lit%2003%2059.pdf>.
- Onciulescu 1940 = T. Onciulescu, *G. Vegezzi-Ruscalla e i romeni în „Ephemeris Dacoromana”*, Annuario della Scuola Romana di Roma, Libreria di Scienze e Lettere, Roma, 1940
- Vegezzi-Ruscalla 1858 = Giovenale Vegezzi Ruscalla, *Italia e Romania. Canzone popolare romena inedita. Lettera al cavalier Costantino Nigra* în „Rivista Contemporanea”, anno VI, 1858, vol. XII, pp. 292-299.
- Vegezzi-Ruscalla 1863 = Giovenale Vegezzi-Ruscalla, *Prolusione al libero corso di lingua, letteratura e storia rumana nella R. Università di Torino detta il 15 dicembre 1863 da Giovenale Vegezzi Ruscalla*, Torino, Tipografia Derossi e Dusso, 1863

BRANDING ROMANIA SAU CINE, CUM, UNDE ȘI CÂND VINDE ROMÂNIA?¹

Emilia Ivancu

Universitatea Adam Mickiewicz din Poznan, Polonia

ABSTRACT

Branding Romania or Who, How, and When Sells Romania?

The article analyses the country branding programmes of Romania, starting with the campaign initiated in 2005 by the Romanian Government, up to 2019, starting from expert Simon Anholt's theory regarding country branding and *The Anholt Nation Brand Index Special Report*. The article also aims at identifying possible causes for which the first years of country branding represented a failure, and why the brand Wild Carpathia/Wild Romania was the first slogan that seems to have brought Romania in 2019 in a higher position in the country rankings all over the world.

KEYWORDS

country branding, Romania, country of origin, *The Anholt Nation Brand Index Special Report*

¹ Prima dată am prezentat rezultatele acestei cercetări în cadrul conferinței internaționale organizate de Catedra de Românică din cadrul Universității „Adam Mickiewicz”, Poznan, Polonia în octombrie 2007, moment în care cercetarea brandului de țară era doar la început, precum și preocuparea autorităților române pentru politica de brand de țară.

Brandul de țară a devenit astăzi o necesitate, precum au devenit o necesitate campaniile, consilierii și ghidurile de imagine. Faptul în sine este unul paradoxal, pentru că, deși lumea în care trăim este una aproape în totalitate a imaginilor prefabricate, și, deși acest lucru este perfect acceptat și recunoscut la scară globală, oamenii rămân încăpățânați în ideea de a trăi și funcționa mai departe prin imagini, livrate conștient, imagini iluzorii. Motivația este, de asemenea, foarte bine cunoscută: profitul material. Dacă ne gândim la cât din ceea ce vedem, auzim sau citim din valul informațional care ne asaltează zi de zi, vom realiza că, din toate aceste imagini furnizate nouă într-un ritm nebunesc, amețitor, dar foarte bine organizat, dincolo de imagini, nu rămâne nimic. Imaginile au devenit cu timpul, din ceea ce erau cândva, forme și culori goale, care nu au, de foarte multe ori, nicio legătură cu obiectul reprezentat. Majoritatea lucrurilor sau oamenilor sunt învăluiți în imagini fie pozitive, fie negative, pentru că nimic nu poate supraviețui astăzi decât îmbrăcat într-o formă de imagine. Imaginea a devenit atât de puternică astăzi încât, printr-o singură imagine sau printr-o campanie de imagine, o persoană poate, pur și simplu peste noapte, fie să devină extrem de populară, fie să decadă complet. La fel stau lucrurile și cu imaginea de țară, unde o imagine negativă se schimbă, totuși, mult mai greu sau pur și simplu necesită mult mai mult efort. Dar, de fapt, ce înseamnă *brandul de țară*?

Brandul de țară sau brandul de națiune², cum au fost denumite în 1996 de Simon Anholt, unul dintre inițiatorii acestei noi științe, reprezintă:

un domeniu al teoriei și practicii care își propune să măsoare, să construiască și să administreze reputația unei țări (...). El pune în aplicare câteva principii ale practicii manageriale din domeniul mărcilor comerciale în efortul de a construi, schimba sau proteja reputația internațională a unei țări. Brandul de țară

² *engl.* country branding, nation branding, http://www.earthSpeak.com/what_does_branding_a_country_act.htm; termeni înrudiți: marketingul destinațiilor sau brandul de destinație (destination marketing or destination branding), brandul de loc (place branding), identitate competitivă (competitive identity).

se bazează pe observația că imaginile de brand/marcă ale unei țări sunt la fel de importante pentru succesul lor pe piața internațională precum cele ale produselor și serviciilor.”³

Înainte de conceptul de „brand de țară”, a existat, însă, cel „țară de origine” sau de efect al țării de origine”, printr-o traducere brutală, dar astfel intrată în uz. De fapt, toată ideea se referă la produsele de marcă asociate cu anumite țări – temă apărută pentru cercetare în 1965 ca, după 1993, să fie asociat mai degrabă cu serviciile, decât cu produsele concrete.⁴

Printre țările care practică exercițiul al brandului de țară/națiune se află, evident, Statele Unite ale Americii, Marea Britanie (termenul oficial folosit aici este *diplomație publică*), Africa de Sud, Noua Zeelandă și majoritatea țărilor din Europa de Vest. Cu toate acestea, țările din Europa de Sud-Est au început în ultimii ani să arate un interes din ce în ce mai mare pentru acest concept, tocmai cu scopul de a reuși să-și îmbunătățească imaginea de țară, pentru a atrage investiții străine și pentru a-și dezvolta economia.

Simon Anholt și compania sa specializată în teoria și practica brandului de țară au elaborat un hexagon al brandului de țară, compus din șase segmente definitorii, acest hexagon reprezentând barometrul prin care este percepută imaginea unei țări sau a unei regiuni din punct de vedere cultural, politic, comercial, uman, turistic și de investiție. Cele șase segmente sunt: turismul, capitalul uman, cultura, exportul, guvernarea și investițiile și imigrația.⁵ Simon Anhold și compania sa, GMI (Global Market Insight, Inc.), elaborează și editează periodic un buletin al brandurilor de țară sau de regiune, intitulat *The Anholt Nation Brand Index Special Report*, prin care se evaluează, conform hexagonului menționat mai sus,

³ http://en.wikipedia.org/wiki/Nation_branding.

⁴ Keith, Dinnie, *Country-of-Origin 1965-2004: A Literature Review*, Version 2003, accepted for the Journal of Customer Behaviour, http://www.brandhorizons.com/papers/Dinnie_COO_litreview.pdf, iulie 2019.

⁵ *The Anholt Nation Brands Index Europe's International Image Q2 2006*, plus an update on the status of Brand Denmark, <https://link.springer.com/article/10.1057%2Fpalgrave.pb.5990062>, iulie 2019.

diverse țări sau regiuni ale lumii. Acest buletin informativ în anii 2005, 2006, 2007 a evaluat țări precum Grecia, Statele Unite ale Americii, Danemarca sau teritorii precum Uniunea Europeană sau a analizat influența pozitivă sau negativă a unor evenimente asupra unui brand. Modalitatea în care se desfășoară analiza, construcția și promovarea unui brand de țară aduce în discuție și în competiție nu un status concret al unei țări sau regiuni, ci un staus construit din imagini care au menirea să trezească interesul și să convingă potențialul investitor, turist, „client” al țării/regiunii respective. Din numărul *The Anholt Nation Brands Index Europe's International Image Q2 2006*, care analizează brandul Europa din perspectiva internațională, rezultatele obținute sunt foarte interesante. Astfel, țările pentru care brandul Europa se aflau în acei ani, când România elabora pentru prima dată un plan strategic timid de brand de țară, pe primele locuri se aflau patru membre fondatoare ale Uniunii Europene (Belgia, Franța, Germania, Italia), cele mai eurosceptice țări fiind, la acea vreme, Danemarca, Suedia și Norvegia, segmentul guvernării europene fiind scăzut aproape în unanimitate pentru țările membre, care vedeau în guvernarea UE un mare aparat birocratic.⁶ De asemenea, analizându-se brandul Danemarcei, s-a văzut o schimbare radicală între percepția brandului danez în Egipt, de exemplu, înainte de evenimentul caricaturilor, când Danemarca se afla în topul brandurilor pentru egipteni (anul 2005), urmând ca, după evenimentul caricaturilor, să scadă cu 14 locuri în percepția egiptenilor, alături de celelalte țări scandinave.⁷

Analizând buletinele NBI în varianta lor electronică pe internet, am căutat, prima dată, în 2007, dacă printre țările enumerate la brandul de țară și ierarhizate se poate afla și România (mulți s-ar gândi că a fost o idee naivă) cum probabil a și fost, pentru că România nu există, conform așteptărilor, printre aceste mărci, deși, între cele 35 de țări analizate în fiecare buletin sunt și țări din fostul bloc comunist, mai precis Ungaria și Polonia (Polonia menținându-se ca

⁶ *The Anholt Nation Brands Index Europe's International Image Q2 2006*, plus an update on the status of Brand Denmark, <https://link.springer.com/article/10.1057%2Fpalgrave.pb.5990062>, iulie 2019.

⁷ *Ibidem*.

medie, pe plan internațional în mod constant între locurile 20-22), care, în opinia autorilor, au început să devină atractive pentru mulți cetățeni ai lumii. Am apelat, tot în anul 2007, pentru cercetarea mea și la ograda proprie, mai exact, am analizat articolele și comentariile postate pe site-ul intitulat *Branding Romania*⁸. Părerile au fost atât de împărțite și controversate încât este destul de înțeles, pe de altă parte, de ce România nu a reușit și nu reușește să fie congruentă și coerentă în ideea unui brand unitar. Unul dintre cele mai interesante articole cu privire la subiectul *Branding Romania* este semnat de actualul președinte al Institutului Cultural Român, Horia-Roman Patapievici, care face o analiză foarte justă cu privire la ce înseamnă astăzi reclama, spre deosebire de perioada în care se făcea publicitate într-un mod mai apropiat de posibilul cumpărător, și anume prin comis-voiajori:

Exista, pe vremuri, poate vă amintiți, instituția comis-voiajorilor. Îi vedeam la lucru prin filmele americane din anii 40-50. Era un tip care se prezenta la domiciliul clienților cu o servietă doldora de mostre ale produsului pe care firma sa îl comercializa. Suna la ușă, i se deschidea de către gospodină și el se apuca să prezinte cu fantezie și pasiune virtuțile produsului pe care încerca să îl vândă. Ce făcea el de fapt? Venea fizic cu produsul la client și demonstra practic cât de bun este acel produs. Ceea ce vindea era demonstrația funcționării reale a produsului. Astăzi instituția comis-voiajorului clasic a fost înlocuită cu o alta: instituția vânzătorului de fantasme. Comis-voiajorul care se prezintă în fața clientului cu produse reale în servietă a fost înlocuit de comis-voiajorul care are în desaga simbolică a cererii și ofertei fantasme.⁹

Toate reclamele pe care le vedem/auzim prezintă de fapt, așa cum Horia-Roman Patapievici spune, posibilitatea unei fantasme prin cumpărarea unui produs care nu mai este important pentru utilitatea în sine, ci prin accesul la fantasma care îl îmbracă:

⁸ www.brandingromania.com. iulie 2007.

⁹ Horia-Roman Patapievici, *Chestiunea ridicată de brandul de țară*, www.brandingromania.com, iulie 2007.

Ideea de bază a reclamei postmoderne este asocierea produsului cu o fantasmă: dezirabilă individual, dar legitimată colectiv. Iar mecanismul este un transfer, asemănător transferului psihanalitic, de la ceea ce este dezirabil la fantasma propusă în reclamă, la produsul căruia i se face reclamă. Persuasiunea nu se obține prin demonstrația la lumina zilei a funcționării optime a produsului (cazul reclamei moderne de tip clasic), ci prin declanșarea subliminală a dorinței de a achiziționa un produs pentru a împărtăși o fantasmă. Ca și transferul psihanalitic, procesul de care vorbesc nu se desfășoară la lumina zilei, ci are loc în obscuritatea inconștientului.[...] Cumperi un produs pentru a-ți însuși o fantasmă.”¹⁰

Fenomenul este, așa cum spuneam la începutul acestei analize, mult mai general, în sensul că întregul mecanism al existenței postmoderne este redus, în cele din urmă, la supremația imaginii, dar acest lucru este cu mult mai evident în cazul comerțului explicit. Ceea ce contează în cazul reclamei postmoderne, așa cum spune și Patapievici, nu mai este produsul în sine, el nu se mai vinde pentru scopul lui inițial, ci pentru fantasma care îl îmbracă, pentru iluzia pe care o poate crea, unanim acceptată și dorită la un nivel cât se poate de personal. Expertul Simon Anholt prezintă și cele trei componente esențiale necesare succesului unui brand de țară: *strategia, substanța și acțiunile simbolice*.¹¹ Ele, de fapt, esențializează și ideea lui Patapievici.

În anii 2005-2006, în perioada în care locuiam în căminul lectorilor străini din Polonia și unde nu aveam prea mult acces la știri, având doar 4 programe TV, dintre care 3 în limba polonă și canalul american de știri, pe care îl și urmăream destul de des, am observat reclamele gen *country branding*, comandate de către guvernele țărilor promovate, și am analizat din această perspectivă logo-urile

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Simon Anholt, *Beyond the Nation Brand: The Role of Image and Identity in International Relations*, <https://surface.syr.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1013&context=exchange>, iulie 2019.

care conțin esența brandului respectiv și ideea de fantasmă s-a confirmat cât se poate de deplin. Ceea ce mi s-a părut interesant a fost tocmai faptul că brandurile promovate prin aceste scurte clipuri reprezentau, în mod surprinzător (sau nu?), tocmai țările din Sud-Estul Europei, de exemplu Croația, Ungaria, Muntenegru, Grecia și pentru a atinge o comparație destul de sensibilă pentru românul obișnuit, „până și Bulgaria!”. Numai România nu era prezentă. Motivul? Răspunsul este pe cât se poate de ușor și greu în același timp. Dar acest aspect îl vom aborda puțin mai târziu. Aș dori doar să reproduc câteva din aceste logo-uri, care mi se par cât se poate de relevante în momentul de față: Croația, o țară cu deja un recunoscut și atractiv brand, cel puțin la nivel european, poartă deschiderii către vest și către Marea Mediteraneană în același timp, era promovată prin atât de simplul, dar incitantul slogan: „*The Mediterranean as it once was.*”, adică „*Mediterana – așa cum era odată.*” Grecia, după cum bine se știe, fiind cât se poate de exotic prezentă în mentalitatea vest-europeană ca tărâm al experiențelor senzuale și senzoriale, poartă logo-ul cât se poate de simplu: „*Explore your senses!*”, „*Explorează-ți simțurile!*” sau logo-ul Muntenegrului: „*Explore wild beauty!*”- „*Explorează frumusețea sălbatică*”. După cum vedem, în cazul Croației, fantasma propusă consumatorului de televiziune este aceea a unei lumi pierdute, de regăsit doar în Croația, lumea mediteraneană, se subînțelege cu toate frumusețile și misterele ei. Dacă o persoană alege Grecia, nu i se spune că va vizita o țară frumoasă, cu tradiție, plasată într-o regiune exotice, ci i se promite o experiență de neuitat din punctul de vedere al simțurilor. În cazul Bulgariei, invitația sună astfel și, spre deosebire de celelalte țări, este însoțită, alături de peisaje relevante, de o localizare pe hartă: „*Bulgaria, Open doors to open hearts.*”- „*Porți deschise pentru inimi deschise!*” Acesta este felul în care apar pe CNN imaginile diferitelor țări ale Europei. Pe de altă parte, filmul de promovare al Angolei ne arată, în mod similar, o țară care, pentru investitori, reprezintă un tărâm al tuturor posibilităților, o țară dezvoltată, cu foarte mari perspective. Dar, din nou materialul este o fantasmă, pentru că acum doi ani, participând la o conferință despre experiența unui medic polonez voluntar timp de un an în Angola, am văzut acolo o țară și niște oameni fără perspective, un teritoriu

decimat de diverse boli și unde media de viață este 19-20 ani. În această competiție identitară sau, altfel spus, a identităților competitive, unde este general acceptat faptul că toate aceste politici de promovare sunt, în cele din urmă, convenționale, nu poți decât să te supui regulilor de piață, pentru că altfel riști să dispari, înghițit de fantezmele celorlalți.

Scopul acestui articol nu este nici de a găsi argumente contra unui curent imagistico-economic pe care se bazează astăzi existența umană în toate formele ei, ar fi complet inutil, precum inutil ar fi și să încercăm să accentuăm și aspectul fantasmagoric-iluzoriu oferit de acest gen de politică. Dacă ne gândim bine, de fapt, vom realiza că politica brandului de țară nu este decât cealaltă fațetă a stereotipiilor de gândire cu privire la Celălalt, a clișeele care funcționează dintotdeauna cu privire la alte etnii. Brandul de țară, de cele mai multe ori, vine tocmai în întâmpinarea acestor clișee negative cu privire la diverse etnii (un lucru extrem de dificil de schimbat), iar, din acest punct de vedere, politica brandurilor de țară nu poate decât să netezească un drum, acolo unde este mai greu de pătruns cu alte instrumente. Mentalitatea unui om sau a unui popor despre Altul/Celălalt este unul dintre lucrurile cel mai greu de schimbat, clișeele funcționând ca pure automatisme. Aceste clișee, stereotipuri, etnotipuri, heterotipuri ce ne influențează zi de zi, deschizându-ne ființa și mărginind-o în același timp, ne definesc atât pe noi, cât și lumea care ne înconjoară. *Mitul peșterii* al lui Platon nu este, în esența lui, decât o pură exemplificare a funcționării psihicului omenesc, care nu ar dori niciodată să schimbe ceea ce *crede el că este* cu ceea ce *este în realitate*. Acest mecanism se regăsește în felul în care reacționează omul din peșteră, care, scos la lumina soarelui, nu o va accepta niciodată și se va reîntoarce în adâncurile grottei, pe care o cunoaște dintotdeauna: „[...] Iar dacă l-ar sili să privească spre lumina însăși, nu crezi că l-ar durea ochii și că ar da fuga îndărăt, întorcându-se spre acele lucruri pe care poate să le vadă și le-ar socoti pe acestea, în fapt, mai sigure decât cele arătate? [...]”¹² Sub forma acestui mecanism a funcționat psihicul uman, mai ales în perioada marilor descoperiri și ale cunoscutului

¹² Platon, *Miturile lui Platon*, București, Editura Humanitas, 1996, p. 95.

Grand Tour, fără de care, niciun tânăr nu era împlinit. Cunoașterea lumii reprezenta piatra de temelie a maturizării unui tânăr, numai că această cunoaștere a lumii era condiționată de o prealabilă educare, din punct de vedere al imaginilor, cu privire la ce urma să fie cunoscut. Cu alte cuvinte, *lumea* era reprezentată de spații exotice unde europenii își confirmau propriile teorii, preluate și aplicate de fiecare călător în parte. Așa s-a născut *Homo Viator*.

Cu toate acestea, *Homo viator* al timpurilor noastre este cu mult diferit față de *Homo viator* ale perioadei iluministe. Astăzi, așa cum teoretizează Jean Baudrillard¹³, lumea nu mai poate fi descoperită, ci doar inventată, pentru că, pur și simplu nu mai e nimic de descoperit. Așadar, inițial, omul l-a inventat pe Celălalt din nevoia de a-l aduce mai aproape de propria imagine despre lume și om, diferențele de alteritate fiind uriașe. Astăzi, când Celălalt nu mai poate fi descoperit, pentru că alteritatea lui s-a topit în procesul de modernizare, civilizare și globalizare a lumii, apare nevoie de a-l inventa pe Celălalt, dar și pe sine, poate pentru a păstra doza de alteritate necesară întotdeauna în relațiile interumane. Ați putea spune în acest punct, și poate, pe bună dreptate, că toate aceste teorii ale alterității nu au nimic de a face cu teoria brandului de țară, care este necesară doar pentru a asigura funcționalitatea unei economii în primul rând. Cu toate acestea, păstrând abordarea lui Horia-Roman Patapievicu despre reclama postmodernă care vinde o fantasmă de fapt, nu produsul în sine, și gândindu-ne la toate logo-urile de promovare vehiculate azi, ne vom da seama că ele reprezintă nevoia de păstrare a unei doze de alteritate, de straniețate în raporturile lu Celălalt. Altfel, țara nu se vinde. Însă, spre deosebire de modul în care funcționa mecanismul în perioada marilor călătorii, când accentul de alterizare era pus pe imaginea Celuilalt, asupra căruia imaginile imaginate erau mai puternice decât cele reale, astăzi, accentul cade asupra Sinelui, care trebuie plasat într-un raport de alterizare față de Celălalt. Dacă înainte, marii călători din Germania, Anglia, Franța, în momentul călătoriei lor, descriau oameni și locuri,

¹³ Jean Baudrillard, Marc Guillaume, *Figurile alterității*, București, Editura Paralela 45, 2002.

raportându-le la o distanță cu adevărat de străin, imaginea reprezentată în toate aceste scrieri de călătorie era de-a dreptul înfricoșătoare, dar și atractivă, astăzi procesul se desfășoară în sens invers. Pentru a fi atractivă, fiecare țară sau fiecare națiune trebuie să se plaseze singură la o distanță de alteritate suficientă. Grecia nu poate face apel la istoria sau tradiția ei filosofică, ar fi mult prea banal, pentru că aceste două lucruri nu vorbesc decât despre o lume cu mult cunoscută. Însă un accent pus pe exploatarea simțurilor într-un spațiu care s-a menținut totuși exotic, reprezintă o fantasmă.

În romanul faimoasei Olivia Manning, apărut în anii '60, *Trilogia balcanică*, se prezintă o Românie încă puternic aflată sub semnul imaginarului colonizator. România începutului de secol este o Românie care în mentalitatea britanicei, unește două lumi, oarecum opuse: Balcanii și Ruritania lui Anthony Hope¹⁴. Este interesant cum, de data aceasta, Centrul se apropie de margine și prinde viață într-un mod atât de surprinzător. Asta se întâmpla la mijlocul secolului trecut. Ceea ce este însă, poate și mai interesant este faptul că, atunci când BBC a ecranizat cartea Oliviei Manning, a ales Zagrebul pentru a reprezenta Bucureștiul¹⁵, pentru a avea o atmosferă austro-ungară, în sine ideea contrastând cu mesajul cărții ce reprezenta o lume „la porțile Orientului”. Însă ce se scria acum două secole în scrierile de călătorie despre Țările Române? Vă propun în acest punct câteva fragmente preluate din scrierile câtorva călători și diplomați britanici în Țările Române în secolul al 18-lea și apoi o analiză a reminiscentelor cu privire la ce a rămas din aceste clișee, alături de o analiză a opiniilor românilor cu privire la ce ar putea reprezenta un brand de țară pentru România.

¹⁴ Romanul lui Anthony Hope, *The Prisoner of Zenda* prezintă o țară misterioasă aflată în apropierea Marii Britanii, descrierea acesteia conținând o combinație de elemente ale țărilor Europei de Sud-Est. Numele țării este Ruritania.

¹⁵ Crina Boros, *Branding Romania*, (2007) <http://nation-branding.info/2008/12/17/branding-romania/>, iulie 2019.

Astfel, în anul 1794, John B.S. Morrit, care îi scrie mamei sale din București următoarele, Țările Române conturându-se în mintea britanicului ca un adevărat Turn Babel:

Limba locuitorilor aici se schimbă: din maghiară în română care este foarte asemănătoare cu limba italiană în pronunțarea sunetelor și de la care împrumută multe cuvinte. Într-adevăr cu limba italiană ești înțeles adeseori. Mai departe ei vorbesc grecește și turcește, astfel că între Viena și Constantinopol schimbi de 6 ori limba adică: germana, slava, maghiara, româna, greaca și turca ceea ce nu-mi închipui că se întâmplă pe o distanță așa mică în nici o parte a lumii.¹⁶

Tărâmul acesta de la capătul pământului, cum îl numea unul dintre călători este văzut destul de nesigur și din punctul de vedere al drumurilor unde călătorii se tem la tot pasul că vor fi atacați și jefuiți. În drumul spre Lugoș, Robert Stockdale descrie drumurile de țară nesigure: „Drumul nostru trecea printr-o pădure deasă în care bande de tâlhari până la 20-30 de indivizi au comis recent un mare număr de jafuri. Cu toate acestea nu am văzut nici unul, deși am fost avertizați mereu de surugiii noștri care ne-au abătut adeseori din drum prin desigurii, fără nici un rost.”¹⁷ Iată deci, că pentru un călător străin drumul prin Țările Române reprezenta o adevărată aventură, în care trebuia să se ferească atât de hoți, cât și de animale sălbatice, de vreme rea și tot felul de nenorociri, aceste imagini nefiind, de fapt, decât o atitudine, până la urmă, de înțeles în fața unui tărâm cu locuri și oameni necunoscuți.

Reverendul Edmund Chishull, care a străbătut teritoriile românești în suita Lordului Paget în 1702, reușește să ofere o imagine mult mai echilibrată despre români, bazată mai ales pe faptul că este printre pușinii care nu trec la faza de reprezentare imagistică înainte de a o

¹⁶ John B.S. Morrit, în *Călători străini despre Țările Române*, îngr. Maria Holban, M. M. Alexandrescu, Dersca Bulgaru, Paul Cernavodeanu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, vol. VIII, pp. 1237-8.

¹⁷ Robert Stockdale, în *Călători străini despre Țările Române*, îngr. Maria Holban, M. M. Alexandrescu, Dersca Bulgaru, Paul Cernavodeanu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, vol. VIII, p. 1242.

depăși pe cea de cunoaștere. De asemenea, el descrie în termeni extatici exotismul locurilor:

3 mai. Azi dimineață ne-am urmat drumul și într-o jumătate de oră am ajuns la poalele munților, acolo unde Dâmbovița coboară la șes printr-o cheie nu prea strâmtă pe care și-a săpat-o poate în parte prin trecerea neîncetată și grăbită a apelor sale. Pe această vale mergem șapte ore, în care timp suntem siliți să trecem peste cursul șerpuit al râului mai bine de douăzeci de ori, și suntem continuu fermecați de murmurul apelor ce se rostogolesc la vale, de umbra pereților dealurilor care formează acea vale și de blândețea urcușului lin care ne duce pe nesimțite pe munte. În cele din urmă poposim pe o pajiște înconjurată ca un teatru de copaci și dealuri unde se află un sat mic numit Cotenești.¹⁸

John B. S. Morrit și Robert Stockdale¹⁹, doi universitari englezi au pornit împreună în cunoscutul *Grand Tour* spre Constantinopol în 1794, iar în drumul lor au trecut din Transilvania spre Țara Românească și au fost amândoi găzduiți în casa unui boier ce nu era acasă, fiind primiți de soția acestuia, descrisă de ambii ca fiind de o frumusețe deosebită: „Era îmbrăcată după moda atât de fermecătoare a acestor locuri, cu o rochie largă și frumoasă de șal, terminată în față cu o cingătoare stacojie prinsă foarte sus. [...] Părul ei negru îi cădea pe umeri.”²⁰

¹⁸ Edmund Chishull, în *Călători străini despre Țările Române*, îngr. Maria Holban, M. M. Alexandrescu, Dersca Bulgaru, Paul Cernavodeanu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, vol. VIII, p. 201. (1670-1733), prelat englez ce și-a dedicat viața bisericii anglicane și epigrafiei, a trecut prin Țările Române în suita Lordului Paget în 1702. Jurnalul său de călătorie a fost publicat de fiul său în 1747, sub titlul *Travels in Turkey and back to England*.

¹⁹ De fapt, călătoria a fost întreprinsă de trei universitari, John B. S. Morrit (1772-1843), Robert Stockdale (1761-1831), Randle Wilbraham (1773-1861). Textele lor au fost editate de E. D. Tappe și Tr. J. Hope cu titlul *A Cambridge Don and His Companions in the Balkans (1794)*, în „Revue des études sud-est européennes”, XVIII (1980).

²⁰ Robert Stockdale, *op. cit.*, p. 1244.

Așadar, imaginile vehiculate despre Țările Române acum două secole ne arată un tărâm foarte colorat, și lingvistic, dar și etnic, ceea ce era un fenomen surprinzător pentru un european vestic. Apoi acest teritoriu avea faima de a fi considerat periculos, la orice pas existând pericolul unui atac din partea unor tâlhari. Spațiile românești impresionau însă și atunci prin peisajele frumoase și, de ce nu, prin frumusețea și ospitalitatea gazdelor. Întrebarea este acum: câte din aceste imagini se mai păstrează și astăzi ca stereotipii din partea străinilor? Cât din lucrurile cu care se mândresc românii ar putea deveni brandul de țară al României de azi? Clișeele despre români în Vest sunt bine cunoscute, unele fiind continuarea celor de acum mai bine de două secole. La acestea, se adaugă asocierea, sau mai bine zis o suprapunere cu populația de etnie romă, miturile de necontestat ale lui Dracula și Ceaușescu. Aș menționa aici un eveniment amuzant, când, în anul 2005, la Conferința internațională de Identități Balcanice găzduită de Universitatea „Ovidius” din Constanța, unul dintre invitații de marcă ai conferinței, un profesor specialist în istoria literaturii engleze, prezenta o carte care nu era cu mult diferită în abordare de romanul lui Anthony Hope sau de viziunea Oliviei Manning, cartea oferind cititorului și călătorului britanic al secolului XXI un teritoriu exotic, aflat la Porțile Orientului, cu un amestec de populații și peisaje cu greu de întâlnit azi în alte locuri, cu alte cuvinte, fantasma perfectă pentru un om care vrea încă să descopere. Titlul nu se referea la o țară existentă pe harta lumii, chiar dacă se referea la un teritoriu existent, ea se numea simplu: *Moldania*. Chiar și în anul 2019, pe un site de fantasy fiction, se găsește un fragment din cartea *Man of Moldania*, de Richard Marsden, cu acțiunea desfășurată în Munții Carpați. Personajul central declară: „I am Dimitru, the man of Moldania.”²¹ Numele este unul aproximativ românesc, elementele sunt specifice spațiului Transilvaniei, cu precădere, vecinii sunt cei pe care îi are România azi, doar că ținutul pare să fie unul al întâmplărilor fantastice. Carpații de astăzi ai României, văzuți oarecum dintr-o perspectivă medievală, găzduiesc o populație care vorbește o limbă

²¹ Richard Marsden, *Man of Moldania*,
<http://www.heroicfantasyquarterly.com/?p=171>, iulie 2019.

de neînțeles și posedă dragoni pe care pot să îi ofere pentru ucis străinilor. Colonialismul imaginar despre care vorbea Maria Todorova, în binecunoscuta ei carte *Balcanii și Balcanismul*²², este la el acasă. Ar apărea astfel, după 14 ani de încercări de branduire a României, următoarele întrebări: cum poate România să elimine clișeele atât de generalizate despre ea și locuitorii ei astfel sau, cel puțin, să le întoarcă în favoarea ei, păstrând doza de alteritate necesară pentru a menține interesul posibililor turiști în România? Cum se poate vinde România și cum se vinde ea de fapt?

Principiul care stă la baza oricărui brand de țară este faptul că brandul este imaginea nu a ceea ce străinii cred despre o țară-națiune, ci ceea ce locuitorii acelei țări cred despre ei înșiși și țara lor. Iar specialiștii în politica brandului de țară nu fac decât să îmbrace aceste imagini într-un ambalaj atractiv din punct de vedere comercial: „*Brandul de țară*”, așa cum este promovat de către Simon Anholt, „este de fapt suma percepțiilor locuitorilor unei țări-regiuni cu privire la cele șase segmente ale hexagonului brandului de țară.”(t.n.)²³ Bill Clinton, prezent pe 24 iunie 200 la o conferință internațională dedicată brandingului de națiune – „*Brandul România. Dezbatere de presă: Fabricat și montat în România/Wikification of Nation Brands*” expunea același principiu, dar, dincolo de cuvintele sale, se ascunde și ceea ce poate că reprezintă piedica principală în congruența unui brand stabil pentru România:

Cel mai important lucru cu privire la branduri este faptul că ele reflectă ceea ce voi credeți că este adevărat, și important, și bun. Nu trebuie să vă faceți griji dacă nimeni nu vă crede încă, de aceea există brandurile. Așadar, cel mai important lucru în această acțiune de a crea un brand pentru România este să

²² Maria Todorova, *Balcanii și balcanismul*, Editura Humanitas, București, 2000.

²³ *The Anholt Nation Brands Index Europe's International Image Q2 2006*, www.gmi-mr.com, 2007.

spuneți un lucru pe care oamenii l-ar crede adevărat, și bun, și ar fi o sursă de mândrie și orientat spre viitor.”(t.n.)²⁴

Din toate cercetările pe care le-am făcut cu privire la această temă, din 2005 încoace, lucrul care mi s-a părut cât se poate de evident a fost faptul că atât pe site-urile de internet care abordează problema brandului de țară, cât și în emisiunile radio sau de televiziune care tratau brandul de țară al României, nu a existat o unanimitate a opiniilor cu privire la ce ar putea fi considerat brandul de țară al României. Fiecare român care își expune părerea vine cu o altă soluție pentru brandul de țară, anulând tot ceea ce vorbitorii anteriori au expus. Se pare că România este atât de variată și diferită în ceea ce privește locuitorii săi, încât nu vom găsi niciodată două opinii de același fel. Iar politica brandului de țară funcționează numai dacă oamenii cred în adevărul imaginilor/fantasmelor lor precum în desenele animate personajul principal poate să meargă în aer atâta timp cât nu devine conștient de imposibilitatea aceluia lucru.

Dincolo de necesitatea unei păreri unanime cu privire la ce poate vinde România peste hotare, mai trebuie avut în vedere încă un lucru, și anume faptul că depinde de noi ce află străinii despre noi pentru că „ei nu au nici măcar o cunoaștere prealabilă, ei vin cu o minus-cunoaștere și atunci ei vor dori să afle de la noi ce credem noi despre noi. Ei nu au alt acces la ceea ce suntem de fapt decât prin intermediul a ceea ce noi credem că suntem.”²⁵ Probabil că în aceasta constă tot mecanismul unui succes în politica unui brand de țară și lucrul pe care românii, atât cei obișnuiți, cât și cei care se ocupă la nivel oficial de *Branding Romania* nu îl pot înțelege.

²⁴ Nick Sava, *Brandul de țară*,

<http://www.atheneum.ca/modules/smartsection/item.php?itemid=196>;

Citatul original în limba engleză este: „The most important thing in the branding is that it reflects what you believe to be true and important and good. Don't worry if nobody else believes you yet, that's what you have brands for! So, the most important thing in this enterprise you want to brand Romania is to say something that the people would instantly believe is true and good and a source of pride and is future oriented.”

²⁵ Horia-Roman Patapievic, *op.cit.*

Într-o emisiune radio difuzată la postul de radio Europa FM, intitulată „România în direct”, tot în anul 2007, și realizată de Robert Turcescu, tema emisiunii fiind *Branding Romania*, ascultătorii au fost invitați să emită un logo cu privire la România și să-i mintă frumos pe posibili oameni interesați de România. Ceea ce s-a spus au fost, în general lucruri cunoscute precum: „*România este o țară minunată, cu oameni veseli și primitivi, cu bucate alese și ecologice, cu fructe de pădure și ciuperci foarte bune și gustoase, cu păduri de brazi extraordinare*”, „*România este o țară cu oameni normali*”, „*România este o țară frumoasă!*”, „*România este o țară frumoasă, păcat că e locuită*”, „*România ar trebui reprezentată de bunătatea și cinstea țaranului român, că dacă punem o imagine cu un rrom cu cătușe la mâini, nu vom mai vinde România!*”, „*Veniți în țara lui Eminescu!*”, „*Veniți în Țara lui Dracula!*” „*România-răsăritul verde al Europei!*” Imaginea României ar putea fi, în opinia ascultătorilor, „*imaginea unui om simplu cu mâna dreaptă pe inimă și cu mâna stângă întinsă în sus, spunând: Veniți, măi, în România să vedeți ce normali suntem!*” sau de „*imaginea unor fete frumoase, alături de Dracula și în spate, o imagine din Delta.*”²⁶ Din păcate, la capitolul ce ar vinde România, românii sunt mai puțin inventivi decât la ce nu ar vinde România. Cu alte cuvinte, chiar și în momentul în care românii sunt rugați să vorbească despre lucrurile frumoase care ar putea să reprezinte România, ei se grăbesc mai degrabă să vorbească despre ceea ce nu ar putea reprezenta România. În această categorie a lipsurilor care îngreunează o politică coerentă de brand de țară se află, în opinia românilor: guvernarea proastă și corupția, serviciile proaste care îndepărtează turiștii și investitorii, „ba mai rău, îi trimit la bulgari și la unguri!”. Mai mult decât atât, de câte ori s-a gândit la nivel național un logo și un brand pentru România, fie că ar fi fost unul bun sau rău, majoritatea mass-mediei, ca de altfel și majoritatea populației, prin opinii exprimate în diverse forme pe internet sau la posturile naționale de radio și televiziune, s-a grăbit să le desființeze, poate în mod legitim, poate nu. Cele două deja cunoscute logo-uri de până în

²⁶ *România în direct*, emisiune realizată la Postul de Radio România în direct de către Robert Turcescu.

2007, „Eterna și fascinantă Românie” și „România-mereu surprinzătoare” au intrat deja în limbajul obișnuit ca replici spuse de cât ori se întâmplă ceva negativ în sau în legătură cu România, ca de altfel și replicile: „România este o țară frumoasă, păcat că e locuită” și „Trăiesc în România și asta îmi ocupă tot timpul”.

Brandurile de țară ale României au continuat, după anul 2007 să exploateze diverse aspecte ale auto-percepției românilor despre care s-a crezut că au potențial de succes. Însă am găsit doar trei articole academice care să încerce să arhiveze încercările de brand de țară ale României și care le și analizează eșecul predominant. Primul îi aparține Andreei Sepi²⁷ și analizează toate brandurile de țară ale României până în 2014, moment când, oricum s-a lansat sintagma *Explore the Carpathian Garden* care a rămas sloganul de promovare al României până în acest moment, conform paginii oficiale *Romania Travel* (www.romania.travel/en). După cum relatează Andreea Sepi, în 2008, sloganul a fost *Români în Europa*²⁸ și avea ca țintă Italia și Spania. Probabil sloganul reprezenta și o încercare de acceptare a românilor în țările respective și pentru că această campanie urma aderării României la Uniunea Europeană.

Campania care probabil a stârnit cel mai mare haz în rândul românilor a fost cea condusă de Ministrul Turismului în 2008, Elena Udrea: *Romania – Land of Choice*. S-a mizat mult pe latura necunoscută și sălbatică a României și s-a ajuns la niște jocuri de cuvinte în limba engleză care frizau ridicolul, de neexplicat și care nu spuneau mai nimic: "Romania, the only country in Europe where women have the right to marry four men at once", "Romania, where people ride zebras", "Romania, where fish grow in trees" și, așa cum spune Andreea Sepi, viza mai ales Statele Unite ca public țintă, Europa fiind neglijată în această campanie.²⁹

²⁷ Andreea Sepi, *Nation Branding: The Case of Romania. Brief History and Possible Reasons for Failure*, http://www.culturaldiplomacy.org/pdf/case-studies/Andreea_Sepi_-_Nation_Branding_-_The_Case_of_Romania.pdf, ultima accesare: iulie 2019.

²⁸ Andreea Sepi, *op.cit.*

²⁹ Andreea Sepi, *op.cit.*

Actualul brand de țară al României este cel lansat în 2010, *Explore the Carpathian Garden*, cu extensia *Wild Carpathia/ Wild Romania* (2011), care, de fapt, a fost doar preluată și exploatată de Guvernul României în urma apariției documentarului *Wild Carpathia* (prima parte) al regizorului britanic Charlie Ottley și care a fost intens promovată de Prințul Charles al Marii Britanii. Foarte probabil, așa cum afirmă și Andreea Sepi, *Wild Carpathia/Wild Romania* au fost mult mai ușor acceptate de publicul român pentru că au pornit dintr-o sursă externă.³⁰

Întrebarea este următoarea, în acest caz: de ce nu funcționează în cazul României, ca și în cazul altor țări, o accepțiune unanimă cu privire la imaginea României? Ne confruntăm cu adevărat cu imaginea mai multor Români și atunci e greu să le aducem la același numitor comun? Lucrurile ar putea părea haioase până la un punct, când comis-voiajorul zilelor noastre, în loc să vândă, cel puțin ca ceilalți o fantasmă cu privire la România, vinde un coșmar, pentru a rămâne în aceeași arie semantică. Este un exemplu pe care l-am mai spus dat și în alte contexte. Dacă în Polonia, de exemplu, vine, prin bunăvoința statului român, un intelectual român, critic de teatru, să vorbească despre teatrul românesc contemporan și ceea ce spune despre România este următoarea propoziție: „România este o țară antisemită și xenofobă”, toate brandurile de țară posibile sunt anulate într-o secundă (Iulia Popovici, pe scena teatrului Teatr Wielki, Poznan, Polonia, 2005). Și acest eveniment nu este o supoziție, ci un fapt real. Sau dacă tot reprezentanți oficiali ai României, comis-voiajori ai timpurilor noastre în loc să vândă o imagine a românilor așa cum o fac toate țările Uniunii Europene (și acest lucru nu mai depinde de preferințele subiective ale unei persoane, pentru că, în afara granițelor, Ionescu Gheorghe nu mai este doar Ionescu Gheorghe” ci este un reprezentant al României și cu aceste lucruri nu ne putem juca) Ionescu Gheorghe îi pune bețe în roate lui Gheorghe Popescu, și el aflat peste graniță cu o misiune similară. Și atunci avem o ecuație foarte simplă: Cine pierde în această dispută? Gheorghe Popescu? Poate că nu, pentru că relațiile inter-umane sunt mai puternice și mai convingătoare decât cele

³⁰ Andreea Sepi, *op.cit.*

oficiale. Ionescu Gheorghe? Da, dar nu numai el, ci o întreagă imagine de țară. Nu o dată mi s-a întâmplat ca, atunci când am organizat alături de studenții și colegii mei din Poznan evenimente în colaborare cu diverși parteneri polonezi, autoritățile române invitate, de ex. Ambasada României sau ICR Varșovia, să ignore, prin discurs și prezență întocmai echipa co-organizatoare reprezentată de lectorul, studenți și cadre didactice poloneze, fără de care evenimentul nici nu ar fi existat. Un exemplu relevant îl reprezintă Ziua României organizată în mai 2018 în colaborare cu și la solicitarea Consiliului Județean Wielkopolska, cu ocazia semnării unui acord cu Regiunea Sibiu din România. Lectorul român la Poznan, la solicitarea partenerului polonez, a organizat, alături de colegii polonezi din Catedra de Românică și studenții Filologiei Române, 4 expoziții, dintre care o expoziție de limbă română pentru vorbitorii polonezi, ateliere și prezentare și expoziție de carte. Autoritățile române, reprezentate de Ambasadorul Ovidiu Dranga și directorul ICR Varșovia, Sabra Daici, au ignorat prin discursul de brand de țară, întocmai Catedra de Românică, studenții polonezi organizatori și pe lectorul de limba și literatură română, unul dintre coordonatorii evenimentului. Cum se percepe acest gen de atitudine de către partenerii polonezi? Care este câștigul autorităților române care ignoră o altă instituție românească și chiar parte dintre organizatorii străini? Desigur, acestea sunt întrebări retorice, imaginea pe care România o livrează, prin acest gen de atitudine, nefiind decât una care îi descurajează pe partenerii străini să inițieze sau să accepte alte colaborări cu orice instituție românească.

În octombrie 2005, Institutul pentru Politici Publice din România a elaborat un sondaj³¹ al opiniei publice din România, care a analizat opinia oamenilor obișnuiți, dar și a politicienilor români despre câteva teme importante, actuale la vremea aceea, în vederea creării unui brand de țară puternic și viabil. Temele principale au fost:

³¹ Institutul pentru Politici Publice București, Transatlantic Center for Central and Eastern Europe, The German Marshall Fund of the United States, *Percepția opiniei publice din România asupra politicii externe și a relațiilor internaționale*, autori: Sever Doinescu, Gabriela Dobre, București, octombrie 2005.

- percepția cu privire la politica externă a României
- relația cu Republica Moldova
- principalele surse de informare cu privire la politica externă a României
- percepția cu privire la integrarea în NATO și UE
- cei mai buni promotori ai imaginii României în străinătate
- repartizarea bugetului României pe domenii
- posibilitatea de a se cheltui bani din bugetul României pentru promovarea României în străinătate
- amenințări și opțiuni strategice. Relația transatlantică.

Toate întrebările legate de aceste probleme au arătat o radiografie a imaginii românilor cu privire la politica României în străinătate, dar și la situarea mentalității românești în relație cu instituțiile europene și disponibilitatea lor de a investi în România ca imagine. Printre rezultate, am menționa următoarele: 60 % dintre români sunt mulțumiți de politica externă a României, principalul mijloc de informare este televizorul, cei mai buni promotori ai imaginii României în străinătate sunt Președintele țării și sportivii; principalele domenii către care românii doresc să se îndrepte bugetul statului sunt sănătatea și învățământul (70% și respectiv 11%), iar cultura este pe unul dintre ultimele locuri (3%); 50% dintre români ar dori ca guvernul României să investească în promovarea României peste hotare; în ceea ce privește sentimentul de apartenență față de o anumită regiune, dincolo de apartenența la statul român, rezultatele sunt cu atât mai interesante și arată o opinie diversificată: 50% se consideră europeni, 23% se consideră cetățeni ai lumii, 8% est-europeni, 8% balcanici, iar 10% nu știu. La moemntul respectiv, doar 50 % aveau o părere favorabilă cu privire la aderarea României la Uniunea Europeană. după 2 ani de la sondaj și aproape un an d ela aderare, s-a elaborat un brand de țară, la fel de controversat ca și cele de până acum: **Romania – Fabulouspirit!** Opiniile celor intervievați de ziarul Cotidianul, de exemplu, cu toții se opun acestei idei de brand: „Doar țările sărace mizează pe spirit. Dacă vii cu mesajul ăsta într-o țară bogată, poate că vei câștiga si?.. [...] Dar foamea nu-ți va dispărea de pe chip“, spune publicitarul

Mihai Coliban. „Pare pus cu mâna, e destul de artificial. Picăm iar în aceeași capcană în care ne-a băgat Ceaușescu, că suntem mai destepti și mai haiosi decât restul. De fapt, suntem o țară îmbrăcată în gri, maro și bleumarin. E o flotare logică: dacă n-avem sarmale, avem spirit. Poate avem mujdei de usturoi“, amendează și Bogdan Naumovici, directorul de creație al grupului Leo Burnett. Stefan Liute, Strategy Director Grapefruit, găsește defectul în proba realității: „Experiența interacțiunii cu România nu va confirma decât ocazional promisiunea făcută de mesaj. În plus, originile lui «fabulospirit» sunt ambivalente. De la fabulos la fabulație nu e decât un pas.”³² Din păcate, dacă nu va exista un spirit unitar în promovarea acestui brand, despre care s-a decis totuși la nivel oficial, să reprezinte România, el va fi din start sortit eșecului pentru că „brandul unei națiuni este definit de oameni, de temperamentul lor, de educație, de aspect, de dorințele lor. Acesta este motivul pentru care brandul de națiune nu este un lucru ușor. Este foarte de greu de schimbat valorile unei națiuni. Aceasta înseamnă educație, un anume statut economic și standard de viață. E nevoie de generații pentru a schimba felul de a fi al oamenilor.”³³

Avem așadar provocarea postmodernă a imaginii și a competiției identitare, din care, dacă ne-am sustrage, am pierde totul. Nu există drum înapoi, pentru că fără această politică a imaginii nu putem exista, decât la nivel clișeatic, de tărâm undeva la granița dintre *Balcani*, *Ruritania* și *Moldania*, un tărâm populat de Dracula, Ceaușescu, fantome ale istoriei trecute și inventate și știm cu toții că

³² Alexandra Bădicioiu, Cosmin Popan, Simona Mățieș, Sloganul României, de răsul publicitarilor „Romania – Fabulospirit“ este sloganul cu care Ministerul de Externe va lăuda țara noastră în UE. Publicitarii desființează această idee, „Cotidianul”, 24.02.2007, www.atheneum.ca/modules/smartsection.

³³ Jim Rendon, *When Nations Need a Little Marketing*, „New York Times”, November 23, 2003, www.nytimes.com/2003/11/23/business/yourmoney/23brand.html; în original: „The nation's brand is defined by the people, by their temper, education, look, by their endeavors. This is why national branding is not easy. It is very hard to change a nation's values. It means education, it means economic status, standard of life. It takes generations to change how people are”.

nu este așa. Ceea ce ne lipsește pentru a transforma, de fapt, această Românie într-una cu adevărat fabuloasă este un spirit unitar, o încredere comună în potențialul acestei țări. Ne lipsește și o educație a comis-voiajorilor care nu fac diferența dintre Ionescu Gheorghe în România și Ionescu Gheorghe în străinătate. Deși cuvintele lui Jack Trout, un bine-cunoscut specialist în marketingul internațional, au stârnit un adevărat val de proteste: „Când vine vorba de imaginea României, apare un mare semn de întrebare. România e un mare zero, pornește cu o farfurie curată, în schimb, și e bine că nu are o imagine negativă”³⁴, cred că tocmai acest mare zero este marea noastră avantaj, pentru că acolo unde nu există nimic, putem noi să umplem golul cu ceea ce dorim să le oferim străinilor despre noi. Însă avem nevoie pentru aceasta de „o consistență absolută de comportament, fără de care orice politică de acest gen va eșua.”³⁵

Când vine vorba despre ce face un brand de țară să fie de succes, tot Simon Anholt ne oferă rețetă, una destul de ușor de anticipat, de altfel:

Produse și servicii bune produse de o corporație bună își formează o bună imagine de brand care, în cele din urmă, se reflectă asupra corporației și devine bunul ei principal. În mod similar, produsele bune, serviciile, cultura, turismul, investițiile, tehnologia, educația, afacerile, oamenii, politicile, inițiativele și evenimentele produse de o țară bună de asemenea creează o imagine bună de brand care, în cele din

³⁴ Claudiu Vrînceanu, Brandul corporației România își caută locul pe piața internațională, *www.brandingromania.com*, iulie 2007.

³⁵ Simon Anholt, op.cit.; Citatul întreg este următorul: „This basic need for absolute consistency of behaviour is, of course, another of the first tenets of marketing, and if there’s no hope of achieving it, then there’s no hope of building a brand. Just as the development of corporate and product branding has led to the conclusion that branding, if done properly, must affect every aspect of the corporation both inside and out, and become identical to corporate strategy, so the same conclusion applies to nation branding. Indeed, I have argued that brand management has become one of the primary responsibilities of governments in the modern world.”

urmă, se reflectă asupra țării și devine, până la urmă, bunul ei principal.³⁶

Definiția este a unui cocktail care trebuie să aibă toate ingredientele și în doza suficientă, iar eșecul României până cât de curând a constat, pe lângă divergența de opinii cu privire la ce poate fi reprezentativ pentru România, în lipsa unor politici constante și coerente care să conțină aceste elemente. Cu atât mai hilar este filmul prezentat de Guvernul României în decembrie 2018, cu ocazia Centenarului României, în care multe dintre imaginile folosite sunt din alte țări (!), iar mesajul este unul clișeatic care nu mai reprezintă niciun interes nici măcar pentru români: România este „insulă de latinătate în Balcani, născută din contopirea dintre daci și romani”.³⁷

Politica de brand de țară a României din ultimii ani, bazată pe ideea explorării unui teritoriu sălbatic, cu păduri virgine (încă) și animale care au dispărut din alte părți ale Europei pare să fi dat roade. România se află momentan, în ciuda politicii guvernamentale anti-europene, pe locul 42 în lume, fiind o stea promițătoare, după revista *Business Review*, din iunie 2019, care semnalează ierarhia **FutureBrand Country Index 2019**. România pare să fi urcat 20 de locuri din 2014 înapoi, întrecând, în acest moment, țări precum Polonia, Chile sau Brazilia, datorită, în primul rând, patrimoniului cultural.³⁸

³⁶ „Good products and services produced by a good corporation acquire a positive brand image, which eventually reflects on the corporation and becomes its principal asset. Similarly, good products, services, culture, tourism, investments, technology, education, businesses, people, policies, initiatives, and events produced by a good country also acquire a positive brand image, which eventually reflects on the country, and perhaps also becomes its principal asset.” Simon Anholt, *Beyond the Nation Brand*, <https://surface.syr.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1013&context=exchange>, iulie 2019.

³⁷ <https://unimedia.info/ro/news/bbbf1efb871a0a48/video-o-noua-gafa-spotul-de-promovare-a-romaniei-dedicat-centenarului-cu-erori-contine-imagini-din-alte-tari.html>, iulie 2019.

³⁸ Sorin Melenciuc, *Romania's nation brand ranks 42nd in the world mainly due to cultural heritage, making the country a rising star on the global map*,

În Polonia, unde am înțeles foarte multe despre felul în care România își înțelege sau nu brandul de țară și politicile de promovare culturală, turistică etc., mi s-au arătat mereu aspecte mult mai frumoase ale României decât mi s-a întâmplat de multe ori în țară. Oare pentru că am uitat cum să vorbim frumos despre România? Cu toții zilele acestea am „vândut” România și valorile ei așa cum am știut mai bine, și o vom face în continuare. Fie că vom avea o Românie care exprimă un spirit fabulos sau o Românie inedită, îmi permit să fiu optimistă cu privire la imaginea României în viitor și să vă doresc, așa cum un prieten bun și unul dintre mai buni specialiști în studii de românistică din Polonia, îmi scria un mesaj într-o seară. Deși mesajul trebuia să fie: „O sară frumoasă!”, tastând greșit, mi s-a trimis mesajul: „O țară frumoasă!”, slogan pe care l-am folosit amândoi de atunci, cu fiecare ocazie când se întâmpla ceva în România sau în Polonia. Deci, vă/ne doresc tuturor simplu, dar sincer „O ȚARĂ FRUMOASĂ!”

BIBLIOGRAFIE

- Alexandra Bădicioiu, Cosmin Popan, Simona Mătieș, *Sloganul României, de râsul publicitarilor „Romania – Fabulospirit” este sloganul cu care Ministerul de Externe va lăuda țara noastră în UE. Publicitarii desființează această idee*, „Cotidianul”, 24.02.2007, www.atheneum.ca/modules/smartsection.
- Anholt, Simon, *Elastic Brands*, in „Brand Strategy”, February 2003, pp. 28-29, www.gmi-mr.com.
- Anholt Simon, *Beyond the Nation Brand*, <https://surface.syr.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1013&context=exchange>, iulie 2019.
- The Anholt Nation Brands Index Europe’s International Image Q2 2006, www.gmi-mr.com

<http://business-review.eu/business/romania-nation-brand-ranks-42nd-in-the-world-mainly-due-to-cultural-heritage-making-the-country-a-rising-star-on-the-global-map-202714>, iulie 2019.

- Baudrillard, Jean, Guillaume, Marc, *Figurile alterității*. București, Editura Paralela 45, 2002.
- Boros, Crina, *Branding Romania*, (2007)<http://nation-branding.info/2008/12/17/branding-romania/>, iulie 2019.
- *** *Călători străini despre Țările Române*, îngr. Maria Holban, M. M. Alexandrescu, Dersca Bulgaru, Paul Cernavodeanu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, vol. VIII.
- Dinnie, Keith, *Country-of-Origin 1965-2004: A Literature Review*, Version 2003, accepted for the Journal of Customer Behaviour, http://www.brandhorizons.com/papers/Dinnie_COO_litreview.pdf, iulie 2019. Richard Marsden, *Man of Moldavia*, <http://www.heroicfantasyquarterly.com/?p=171>, iulie 2019.
- Melenciuc, Sorin, Romania's nation brand ranks 42nd in the world mainly due to cultural heritage, making the country a rising star on the global map, <http://business-review.eu/business/romanias-nation-brand-ranks-42nd-in-the-world-mainly-due-to-cultural-heritage-making-the-country-a-rising-star-on-the-global-map-202714>, iulie 2019.
- Platon, *Miturile lui Platon*, București, Editura Humanitas, 1996, p. 95.
- Institutul pentru Politici Publice București, Transatlantic Center for Central and Eastern Europe, The German Marshall Fund of the United States, *Percepția opiniei publice din România asupra politicii externe și a relațiilor internaționale*, autori: Sever Doinescu, Gabriela Dobre, București, octombrie 2005.
- Horia-Roman Patapievici, *Chestiunea ridicată de brandul de țară*, www.brandingromania.com, iulie 2007.
- Rendon, Jim, *When Nations Need a Little Marketing*, „New York Times”, November 23, 2003, www.nytimes.com/2003/11/23/business/yourmoney/23brand.html, iulie 2007.
- România în direct*, emisiune realizată la Postul de Radio Europa FM de către Robert Turcescu.
- Sava, Nick, *Brandul de țară*, <http://www.atheneum.ca/modules/smartsection/item.php?itemid=196>;

- Sepi Andreea, *Nation Branding: The Case of Romania. Brief History and Possible Reasons for Failure*,
http://www.culturaldiplomacy.org/pdf/case-studies/Andreea_Sepi_-_Nation_Branding_-_The_Case_of_Romania.pdf, ultima accesare: iulie 2019.
- Todorova, Maria, *Balcanii și balcanismul*, Editura Humanitas, București, 2000.
- Vrînceanu Claudiu, *Brandul corporației România își caută locul pe piața internațională*, www.brandingromania.com, iulie 2007.
- <https://unimedia.info/ro/news/bbbf1efb871a0a48/video-o-noua-gafa-spotul-de-promovare-a-romaniei-dedicat-centenarului-cu-erori-contine-imagini-din-alte-tari.html>, iulie 2019.
- http://en.wikipedia.org/wiki/Nation_branding, 2007.
- http://www.culturaldiplomacy.org/pdf/case-studies/Andreea_Sepi_-_Nation_Branding_-_The_Case_of_Romania.pdf, iulie 2007.

PREDAREA LIMBII ROMÂNE CA
LIMBĂ STRĂINĂ

SCURT ISTORIC AL PREDĂRII LIMBII ROMÂNE LA UNIVERSITATEA DIN LISABONA

Roxana Ciolăneanu

Universitatea din Lisabona

Institutul Limbii Române din București

ABSTRACT

A short overview of teaching Romanian at the University of Lisbon

The present article aims at presenting some of the most important steps in the development of Romanian Studies at the University of Lisbon since 1943, when the first lecturer of Romanian, Professor Victor Buescu, arrived in Portugal. The Lectureship of Romanian at the University of Lisbon (LLRL) has had a complex and unequal development throughout time, with its peaks and downfalls that led to what the Romanian Studies at the University of Lisbon look like today. The promotional policies and strategies that have been developed since 2011 until today have revolved around the prospective students' needs and expectations. Thus, today's Romanian Lectureship aims at attracting mainly students in translation studies interested in learning a less known language in Portugal such as Romanian. Designing a coherent and substantial academic offer was a compulsory step in this endeavour, complemented by various other activities (organization of the annual conference, film subtitling, translations from Romanian literature into Portuguese among many other activities and events). All in all, the overall objective of all these promotional efforts is mediating between the two cultures (Romanian and Portuguese) keeping in mind that teaching and learning a language means a lot more than being able to express ideas and communicate in the target language: the language also conveys historical, national and cultural values and, thus, it is an essential instrument for the two cultures to effectively communicate.

KEYWORDS

Romanian language teaching and learning, language policies, cultural proximities, intercultural communication, translation studies.

Istoria predării limbii române în Portugalia începe în 1943 când, la Universitatea din Lisabona, ajunge primul lector de limba română trimis de statul român, profesorul Victor Buescu, pe baza unui acord încheiat între guvernul României și cel al Portugaliei. Respectivul acord avea drept scop „dezvoltarea legăturilor spirituale dintre România și Portugalia” în vederea unei cunoașteri reciproce mai bune (cf. primei pagini din documentul anexat, o variantă preliminară a acordului semnat). Astfel, Lectoratul de Limba Română de la Lisabona (LLRL) a fost inaugurat pe 10 noiembrie 1943, ocazie cu care Profesorul Victor Buescu a susținut o prelegere în limba portugheză „extrem de interesantă și de profundă” (Revista Facultății de Litere 1943: 294) despre istoria României¹. Victor Buescu este cel care a pus bazele studiului limbii române în spațiul lusitan și care, printr-un efort susținut și o dedicație extraordinară, a promovat neîncetat atât limba și cultura română, cât și studiul acestora în Portugalia până la dispariția sa în 1971.

Anul 1946, complicat în întreaga Europă, aduce și desființarea lectoratului, nu însă și sfârșitul predării limbii române în Portugalia. Rămas în exil la Lisabona și deposedat de naționalitatea română (retrasă de autoritățile de la București), Victor Buescu continuă să predea limba și literatura română la Universitatea din Lisabona și să

¹ În 2013 am sărbătorit *70 de ani de limba română la Universitatea din Lisabona*, prilej cu care am organizat conferința „Continuitate în discontinuitate: 70 de ani de limba română la Universitatea din Lisabona”. În anul imediat următor, 2014, a fost publicat volumul care a reunit actele conferinței și care a fost dedicat Profesorului Victor Buescu, primul lector de limba română din Portugalia.

se îngrijească de promovarea culturii române până la încetarea din viață în 1971. A înființat Institutul de Limba și Literatura Română și, în 1959, a creat cursul de limba și literatura română în cadrul programului de Filologie Romanică.

După acest an și până în 1984, când statul român a întrerupt schimbul de profesori, predarea și promovarea limbii române în spațiul lusitan a fost continuată de Profesorul Mihai Zamfir care, ani mai târziu, a revenit pe plaiuri lusitane ca Ambasador al României în Republica Portugheză, precum și de o serie de alți profesori, printre care Ștefan Bitan, Rada Davidescu și Ioana Anghel. Din acel an și până în 1993, soarta limbii române la Lisabona a rămas în mâinile profesorului Daniel Perdigão, un excelent cunoscător al limbii și culturii române, care ulterior a fost lector de limba portugheză la Universitatea din București.

Anul 1993 este, din păcate, anul în care româna a dispărut din oferta academică a Facultății de Litere a Universității din Lisabona, fiind repusă pe orar abia în 2004 când, sub coordonarea Institutului Limbii Române din București, LLRL se redeschide. Această pauză a însemnat pierderea a aproape tot ce se acumulase în anii anteriori: biblioteca Institutului de Limba și Literatura Română, precum și sala acestuia, cedată ulterior Departamentului de Germanistică. Pierderea cea mai grea însă a fost cea a interesului studenților pentru studiul limbii române.

În prezent, LLRL funcționează, sub egida ILR, în cadrul Departamentului de Lingvistică Generală și Romanică de la Facultatea de Litere a Universității din Lisabona. Pornind din nou de la zero, în ultimii ani LLRL a desfășurat o amplă politică de promovare a limbii și culturii române în spațiul lusitan, atât în mediul online, cât și prin mijloace clasice. După multiple eforturi și după crearea unei oferte academice a LLRL coerente și substanțiale, în 2017 a fost inaugurat **programul de licență în română (limba B)** în cadrul specializării *Traduceri*. Oferta academică a LLRL cuprinde *cursul practic* de română pentru nivelurile A1.1, A1.2, A2, B1.1, B1.2 și B2, precum și *Practica Traducerii Română – Portugheză* și *Practica Retroversiunii Portugheză – Română*. Cursurile LLRL se adresează atât studenților facultății, cât și

oricărei alte persoane care, indiferent de formarea academică, dorește să cunoască sau să aprofundeze cunoașterea limbii și a culturii române.

În ceea ce privește cercetarea științifică și academică și sub umbrela misiunii LLRL formulate încă din 2011 de a difuza limba și cultura română în spațiul lusitan, Lectoratul de Limba Română de la Universitatea din Lisabona organizează anual *Conferința dedicată studiilor de limba română la Universitatea din Lisabona* (RostUL), care a crescut an de an, ajungând în 2019 la a 8-a ediție. Titlurile edițiilor conferinței sunt mai mult decât edificatoare pentru parcursul LLRL atât în plan științific, cât și ca politică de promovare: *Limba română – limbă europeană* (2012), *Continuitate în discontinuitate: 70 de ani de limba română la Universitatea din Lisabona* (2013), *Traducerea literară* (2014), *Traducerea Specializată. Limba Română în Instituțiile Europene* (2015), *Traducerile care ne călăuzesc: limba română la intersecția multilingvismului* (2016), *Traducerea intersemiotică: traducere sau transducere?* (2017), *Mituri, basme și legende în traducere* (2018) și *Literatura pentru copii în traducere* (2019).

Profilul LLRL de astăzi este sensibil diferit de cel din perioada de început. În anii 40 și mai târziu, studenții alegeau să învețe româna pentru a studia evoluția diverselor forme latinești și, de asemenea, de a intui tendințele limbii latine, întrucât româna prezintă date extrem de interesante dat fiind caracterul său izolat în raport cu celelalte limbi neolatine. De aceea, prezenta un interes deosebit în principal în rândul studenților de la secția de limbi clasice. Astăzi studiile clasice sunt desuete, iar studenții se orientează spre cursuri mai practice (de exemplu, traduceri, interpretariat) și mai puțin spre studii teoretice și istorice.

Așadar, LLRL de astăzi și-a stabilit o traiectorie și o ofertă academică care să vină în întâmpinarea nevoilor și intereselor studenților. Strategiile de promovare ale limbii române au fost gândite pornind de la preocupările studenților, care, tributari ai unei societăți moderne extrem de fluctuante din punctul de vedere al valorilor, au nevoie de motivații palpabile pentru a se înscrie la un asemenea curs. De asemenea, au nevoie de o structură academică

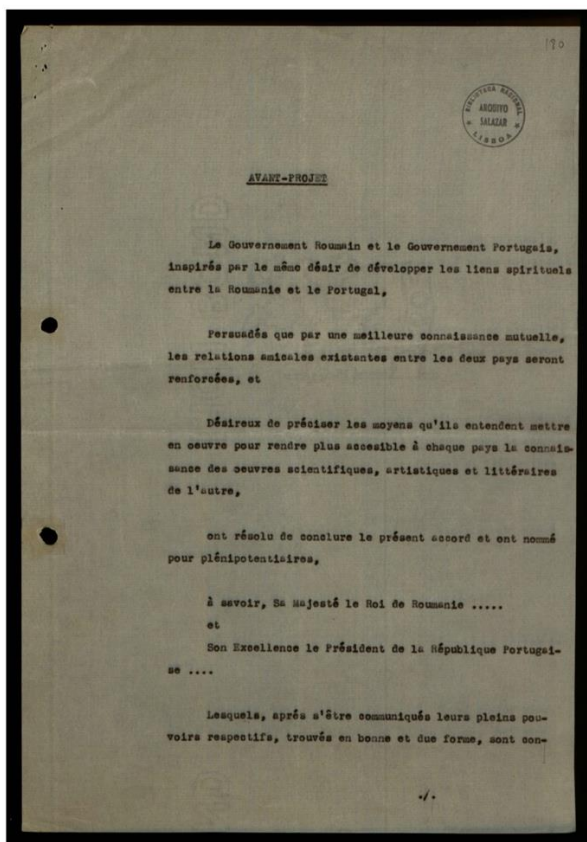
stabilă, cu o finalitate predictibilă. Așa a apărut și s-a concretizat programul de licență în **română ca limbă B** în cadrul specializării **Traduceri**. Așadar, la aproximativ 48 de ani de la deschiderea primului curs de română a lui Victor Buescu integrat în studiile de licență de la FLUL, limba română și-a recâștigat binemeritul statut de disciplină obligatorie integrată în studiile de licență oferite de FLUL.

Din 2011 și până în prezent, LLRL a desfășurat un program de promovare a limbii și culturii române pe multiple paliere, de la promovare clasică, online, organizare de evenimente, până la cercetare și publicare de articole despre limba și cultura română. Se observă o creștere, chiar dacă destul de timidă, a interesului în rândul studenților pentru studiul limbii române. Diversificarea cursurilor oferite și programul de burse pentru învățarea intensivă a românei la școlile de vară din România au atras un număr mai mare de cursanți. De asemenea, proiectele desfășurate la LLRL (subtitrare de film, organizare de conferințe, sesiuni de poezie, traduceri etc.) continuă să stârnească curiozitatea publicului și să îi ofere posibilitatea de a cunoaște cât mai multe lucruri despre o țară și o cultură considerate ca fiind situate atât de departe, dar care prezintă atâtea similitudini cu propria limbă și cultură.

Uitându-se cu atenție către trecut, LLRL dezvoltă o politică de promovare centrată atât pe obiective pe termen scurt și mediu (de exemplu, atragerea mai multor studenți, elaborare de articole științifice, organizare de evenimente și conferințe etc.), cât și pe termen lung (de pildă, formarea de traducători profesioniști, schimburi inter-universitare etc.) într-un efort susținut de a contribui la medierea comunicării interculturale dintre *latinii Orientului*, așa cum îi numea Mircea Eliade pe români, și *latinii din țara cea mai depărtată în Europa*, așa cum îi numea Nicolae Iorga pe portughezi.

Încheiem printr-o ultimă remarcă exprimată și în alte studii anterioare, care însă merită repetată iar și iar dată fiind importanța ei capitală în studiul și predarea limbilor străine: o limbă este mai mult decât un instrument de comunicare, este un vehicul istoric, național și cultural important; este o componentă esențială a identității naționale și culturale, care nu se construiește doar istoric, ci și prin

raportate la alteritate și prin interacțiune cu lumea (Marcus 2014: 43). De aceea, o politică consecventă și substanțială prin care un stat își promovează cultura și identitatea națională include obligatoriu componenta lingvistică, iar Lectoratul de Limba Română de la Universitatea din Lisabona a arătat, din 1943 încoace, că și-a înțeles misiunea și caracterul nobil al acesteia.

venus de ce qui suit:

I - Les Hautes Parties Contractantes s'engagent de mettre sur des bases concrètes leurs relations culturelles et de soutenir dans un esprit amical les initiatives et les institutions poursuivant les mêmes buts de rayonnement spirituel réciproque et de faciliter le développement de leur action en instituant entre Elles une coopération intellectuelle efficace.

II - Les H.P.C. s'engagent notamment:

1°- à organiser des échanges de professeurs et de personnalités marquantes dans le domaine scientifique, littéraire ou artistique de chaque pays.

2°- à encourager et soutenir:

a) la publication des traductions d'oeuvres littéraires scientifiques et des oeuvres facilitant la connaissance réciproque des deux pays.

b) à procéder à l'échange de toutes les publications écrites par les établissements d'enseignement supérieur, sociétés scientifiques, ou culturelles, Instituts scientifiques roumains et portugais.

3°- à collaborer à l'organisation d'expositions d'art (populaire) concerts, échange de films nationaux, programmes de radio-diffusion, visites touristiques.

III - Les H.P.C. s'efforceront:

1°- de créer des contacts suivis entre les organisa-

tions nationales pour la jeunesse.

2^a - d'accorder toutes facilités aux étudiants roumains et portugais qui désireraient suivre des cours respectivement au Portugal et en Roumanie.

3^a - de créer - par l'entremise des administrations respectives - auprès des Universités roumaines et portugaises des chaires (ou lectorats) de langue portugaise ou roumaine.

IV - Le présent accord entrera en vigueur le jour de sa signature.

En foi de quoi le présent accord a été signé.-

Fait à Lisbonne le en double exemplaire.

DIACHRONIC AND SYNCHRONIC PERSPECTIVES ON (TEACHING) ROMANIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Ionuț Geană

Arizona State University / Universitatea din București

ABSTRACT

This paper deals with Romanian as a foreign language from a synchronic and diachronic perspective, with focus on the latest 100 years, to mark the Romanian Centenary (in *annus mirabilis* 1918, the Great Unification of all historical provinces of Romanians lead to the formation Great Romania). While also mentioning the sporadic publications or mentions of Romanian as a foreign language before the 20th century, this article will propose a classification of publications (textbooks, resources, articles, studies, etc.), based on chronology and thematic organization, focusing also on grammatical and/or communicative approaches to teaching Romanian to foreigners.

KEYWORDS

Romanian as a foreign language, synchronicity, diachronicity, thematic contents, teaching perspectives.

1. INTRODUCTION

Romanian as a foreign language (RFL) has not been a main research interest until the second half of the 20th century. This article is an attempt to emphasize the contribution of Romanian linguists to the development of this field: both practically, in terms of publishing various textbooks, activity books or the like, and theoretically, in the

sense of pedagogical and didactical papers in the field of RFL. In the organization of this article¹, the thematic criterion will follow the chronological one. At this stage a definition of RFL is required. Thus, RFL will mean the standard literary Romanian language taught to students of various levels in Romania, the Republic of Moldova, surrounding countries with Romanian historical populations. Although an increased interest has been showed lately in Romanian taught to ethnic minorities (who have a different mother tongue), no details will be provided on this subject. Also, an interesting topic has been Romanian as a heritage language, for which there is no current consistent literature, but it will be the subject of one of my future papers².

As for the purposes for which Romanian is taught as a foreign language, there are two main directions as obvious from the Romanian literature on the one hand, foreigners that are to be students in Romania (where the main tuition language is Romanian, with currently international trends of offering tuition programmes in French or English), and on the other side, foreigners that want to learn Romanian for various academic and non-academic purposes. As mentioned in the paragraph above, Romanian is hereby understood in its supradialectal, standard, literary variant. Bi- or multi-lingual dictionaries, as well as conversation guides are not included in this paper (although I admit that some of them are very well structured and useful).

With regard to the emergence, development and importance of RFL as a self-standing linguistic field, some 18th and 19th century grammars can be understood, to a certain extent, to be textbooks and grammar books for foreigners, but they were mostly philological in

¹ A book chapter in Romanian with the approximately same content was published by Geană (2018).

² For people speaking Romanian in the diaspora (either born there or who left at a young age), Romanian has all the prerequisites to be qualified as a *heritage language*, à la Kelleher (2010). Within various programmes, these speakers have had multiple textbooks published, see the prodigious activity of the programmes coordinated by Elena Platon of Babeş-Bolyai University of Cluj-Napoca.

nature, with little to no interest in acquiring practical skills in Romanian (of course, minor exceptions did occur, with grammars having conversation guides with basic bi- or multi-language phrases)³.

It is worth mentioning at this point Torceanu (1883), a very modern proper textbook of Romanian for foreigners. Written in English, its purpose is to introduce the foreign learner with the basic structures in Romanian, including notions and explanations on phonetics, phonology and morphosyntax. A few decades later, Teodorescu (1919)⁴ published his work (so one after the great 1918 unification), meant for non-native speakers in the territories forming back then Great Romania (roughly today's Republic of Moldova). For quite some decades, mostly due to the political situation, there are no publications recorded for RFL. But the field of RFL has seen an unprecedented development starting with the 1960s. Most Romanian universities – both traditional universities like the ones in Bucharest, Cluj-Napoca or Jassy, and smaller centres – started to publish various textbooks, collections of texts and exercises, resources of various sorts for foreigners willing to learn Romanian. Most (if not all) of them were meant for international students (back then, Romania had a series of international agreements, including the exchange of students) studying in Romania, using Romanian as a tuition language. Unlike most of the trends of later years, both

³ For instance, in 1770 *Institutiones linguae valachicae sive grammatica compendio exhibita* is published; it is a grammar compendium for Jesuit missionaries learning Romanian. For 18th and 19th century grammars, see Sala, Saramandu (eds.) (2018), §4.1–4.2.1.

⁴ It is fortunate that there are several bibliographies dedicated to Romanian as a foreign language. For the purposes of this article, I have looked at comprehensive papers like: Secieru (2011), Moldovan (2012); for recent teaching resources, see Mirzea Vasile (2017) (published in Italian), whence I partly took the structuring of resource types. For a strictly chronological evolution, I have used intensively Secieru (2011), where the author organized the resources based on chronology (up to 2010), then alphabetically as per the last name of the author(s) (however, Secieru did not distinguish between the type of publications: textbooks, resources, teaching methods, studies, dictionaries, articles, etc.).

student's and teacher's book were in one and the same published material (and, unfortunately, up to now there are very little materials dedicated to teachers only).

Also towards the end of the 1960s, other than the published materials for students, a series of high profile Romanian linguists started to contribute to the emergence/development of RFL as a self-standing branch of linguistics. They started publishing papers in specialized journals or series, with focus on the pedagogy and didactics of RFL, detailing notions of Romanian phonetics, phonology, vocabulary, semantics, morphosyntax or cultural orientation. This trend (of linguists famous for other sub-disciplines writing RFL papers) continues until today, as proved by the more and more consistent bibliographies throughout the years. RFL textbooks, resources and theoretical studies have not been published only in Romanian, but also in other international languages (such as French, Spanish, Russian or English). The more general textbooks have always been supplemented by more specialised resources, for the main fundamental fields (philology, history, political sciences, technology, medicine, etc.).

With regard to the periodization of RFL, there is no clear-cut distinction (despite the publication, at various moments, of some reference texts in this field), therefore the periodization below is based on historical-political events. As such, in order to enable going through the literature, I decided to treat RFL in two separate blocks of time: until (December) 1989, and respectively after 1989. In terms of theoretical frameworks, until the 2000s almost all RFL publications were very traditional, focusing on grammar(-translation) teaching methods: the focus is on the phonetic-phonological and morphosyntactic organization of Romanian, and much less on communication (including here everyday cultural or pragmatic aspects). There have been attempts to teach RFL from a sociolinguistic or a psycholinguistic perspective, but I will not deal with them here.

This article will not mention the – albeit highly appreciated – contribution of foreign authors to the development of RFL. A special note needs to be made, looking at the contributions of the

Moldovan authors, among which Bărbuță, Callo, Cojocaru-Zavadachi, Constantinovici, Cucu (2003), *Limba care ne unește* [The language that unites us]. Other than this series of textbooks, interesting and useful articles published by Moldovan authors (who teach RFL in the Republic of Moldova) are included in Platon, Arieșan (eds.) (2012).

2. PUBLICATIONS UNTIL 1989 IN THE FIELD OF RFL

As mentioned above, after the Great Unification, the first published material was Teodorescu (1919). Although this volume is only 24 pages long, the direct method it proposes (namely direct contact with those about to learn Romanian – pretty straightforward) is meant for non-native speakers of Romanian living in (Great) Romania, mostly people from Bessarabia (where the author himself worked as a Romanian teacher for a while). Teodorescu makes use of a minimal grammar (grammatical or pedagogical) terminology, hence his “direct method” is rather an impressionistic method, with basic lessons told in a mostly nostalgic tone, with an obvious national spirit and with an abundance of metaphors (partly justified by the period it was published).

More than forty years later – starting with the 1960s – ever more resources became available: general (multi-level) textbooks, activities and resources for specific purposes (specialized languages), articles on the didactics of RFL. A great deal of these first serious publications had a rather restricted distribution, being published at the presses of big universities⁵ and being made directly available to foreign students; such publications tended to be more of a collection of handouts, as they did not have an ISBN/ISSN or any other traceable codes. Also, some materials did not follow the entire process and criteria for publications. They were mostly written as teaching resources by the teachers working directly with foreign students at the so-called preparatory year (an intensive exclusively

⁵ Moldovan (2012) uses the abbreviation [f.e] for volumes for which no publishing house is mentioned; I will use it also in this article and references herein.

Romanian language academic year for foreigners, regardless of the universities/programmes they are about to study). Sometimes, the names of the authors were not even mentioned on the front page, such as: *Lecții introductive* (1961) [Introductory lessons], *Culegere de texte* (1966) [Collection of texts], *Manual* (1968) [Textbook], *Curs practic. Profil tehnic* (1976) [Practical course for technology students].

2.1. GENERAL (MULTI-LEVEL) TEXTBOOKS

A turning point in the field of RFL is the publishing of a comprehensive textbook, on more than 700 pages, first in French – Cazacu, Chiosa, Caragiu-Marioțeanu, Guțu-Romalo, Bercescu (1967), and then, two years later, in English – Cazacu, Chiosa, Caragiu-Marioțeanu, Guțu-Romalo (1969). Both versions were widely used both in Romania and abroad, at the special Romanian lectureships and they were very modern for those times. Subsequent editions and copies were published (four in French, three in English), accompanied by audio discs (later audio tapes) to be used together with the textbook in reading some texts or solving some exercises. In the preface, the authors mention that their textbook is for those willing to learn and master Romanian, mostly those with a philological background or interest, hence the amplitude of phonological and morphosyntactic explanations. This textbook has 30 thematic lessons (5 of which dedicated to revisions), a series of revising tables for pronunciation and grammar, and, in the end, a bilingual dictionary (the lexical entries are all the Romanian words used throughout the volume).

A decade later the publication of a full RFL textbook was initiated, but unlike the previous French/English textbook, this was entirely written in Romanian, in line with the international trends in the field of teaching foreign languages. It includes a trilingual dictionary (Romanian-French-English) at the end. The publication of the first volume – Brâncuș *et alii* (1978) – was followed by numerous re-issues, then the second and the third volumes were published in the same tome – Brâncuș *et alii* (1981) – and finally the complete series

was published as Brâncuș, Ionescu, Saramandu (1982), with subsequent editions like Brâncuș, Ionescu, Saramandu (1990), (1991), (1996), (2003) and so on – this textbook is currently the reference textbook used at the preparatory year of the University of Bucharest, as well as in other universities and lectureships across the world. The most recent edition has 38 lessons, followed by a revision through exercises, a series or revising chapters for main morphosyntactic aspects of Romanian and, as mentioned above, a trilingual dictionary. With the exception of the revision lessons (every 6th or 7th lesson), lessons follow the same pattern: text and comprehension, grammar, exercises.

Other than these two fundamental textbooks described above, there were other available resources in the 1970s-1980s, among which: Delarâscruci (1971a,b), Popescu (1971), Avram (1975-1976), Marinescu, Simion, Petre, Șoșa, Vasiliu (1981), and others. They are structured in more or less the same way as described in the previous two paragraphs, in the sense that they start from phonetics and phonology, moving on to more and more complex lexical and morphosyntactic structures. Some of these textbooks were written entirely in Romanian, while others were translated in other languages (such as French, Spanish, German, English, etc.). With regard to the framework of all textbooks published until 1990s (but also after, until early 2000s), they make use of a traditional approach (explicit grammar oriented). The communicative side of the language was not totally ignored, but real communication situations were disfavoured to contexts requiring various structural substitutions. With regard to the Common European Framework of Reference for Languages (of course, non-existing and hence inapplicable until 2001, when it was published by the European Council), these textbooks are thought to reach at least the B2 level – in traditional terms, the foreign student had to be an advanced learner, in order to join and attend university courses alongside their Romanian colleagues.

2.2. TEACHING RESOURCES

Other than the general textbooks for foreigners, collections of exercises for specialized languages (medicine, technology, philology, etc. or targeted for specific linguistic aspects) were also published. Among these: a) for phonetics and phonology: Dobrițoiu (1972), Alexandru, Coman, Grecu, Nicolescu (1976), Moldovan (1981), Ispas (1988); b) general and specialized vocabulary: Blaos, Petrescu, Dumitrescu, Turnă (1977), Danciu, Poantă (1984), Velican, Mateescu, Șoșa (1983); c) morphosyntax: Albu (1981), Marcu (1984), etc. It is worth mentioning that universities in Bucharest and across the country were continuously preoccupied with developing the resources available for foreign students. However, just as mentioned in the introduction, most of the times they were meant to be just a collection of handouts (especially for engineering or medical students) – otherwise very useful – for seminars and practical courses, while not being registered with an ISBN or ISSN by university presses.

Other useful teaching resources were in audio formats (vinyl records, audio tapes), available once the first complex RFL textbooks were published (for instance, Cazacu, Chiosa, Caragiu-Marioțeanu, Guțu-Romalo, Bercescu 1967). Discs were also available with Popescu, Delarâscruci (1972-1973), while audio tapes were released together with *Romanian Basic Course* (1964, 1968, 1974).

2.3. ARTICLES AND STUDIES IN THE FIELD OF RFL DIDACTICS

Since the 1960s, many linguists have shown their interest in RFL, as obvious from the numbers of articles and studies published each year. As seen in Secieru (2011: 309-342), who proposes a year-to-year publication of RFL-related materials⁶, it is noticeable the

⁶ Unlike Moldovan (2012), who proposed a thematic organization in alphabetical – and not chronological – order, according to the authors' last name: collective volumes, textbooks, grammars, collections of texts and exercises (articles, dictionaries), after which she dealt with Romanian as a second language (mainly spoken by minorities living in Romania).

diversity of research topics in RFL. Some researchers, among which Domnița Alexandru (1976, 1979, 1988) or Gheorghe Doca (1982, 1996) published uninterruptedly for ten or more years numerous RFL articles and studies⁷. Moreover, the Romanian Academy published in 1981 a volume that included a lot of articles dedicated to RFL, authored by such prestigious linguists as Gabriela Pană Dindelegan or Valeria Guțu Romalo.

3. PUBLICATIONS AFTER 1989 IN THE FIELD OF RFL

The years 1990s, among other things, meant a wind of change in the field of RFL. If the first years of this decade were marked by the republication or re-editing of textbooks and resources printed first in communism, afterwards there was a paradigm shift, more visible after the year 2000 (and especially after 2007, when Romania joined the European Union, and hence the interest for RFL increased considerably). Thus, from a predominantly grammar oriented approach, RFL started to be addressed in communicative approaches. New teaching methods have focused more on implicit rather than explicit grammar⁸, alongside the traditional textbooks (of structuralist approach) not only monolingual: Brâncuș, Saramandu, Ionescu (all editions after 1990), Voica (1994) or Bălănescu (1998), but also in foreign languages: Pop (1991 and later), Doca (1995a,b), Caragiu-Marioțeanu, Savin (1997), Pop, Moldovan (1997). These textbooks have the same general organization as those published before 1989. At the same time, new glossaries, dictionaries or resources were published for the use of foreign learners, such as Ionescu, Steriu (1999), Barbu (2005, 2017), Stan, Stan (2008) or Biriș, Burlacu, Șoșa (2011).

Mioara Avram and Marius Sala published in 2000 and subsequently a general presentation of Romanian in more languages, that proved to be really successful in Romania and especially abroad, emphasizing elements related to the identity of the Romanian

⁷ See Secrieru (2011: 309-342) and Moldovan (2012: 37-61).

⁸ For traditional (grammar oriented) and modern (communicative) approaches to RFL, see Geană (2012).

language: ethnogenesis, dialectal structure, supradialectal variety; language evolution: contacts with other languages, Romanian writing traditions, emergence and development of literary Romanian language; contemporary language: morphophonology, morphosyntax, vocabulary, etc. The annexes to their book support the theoretical descriptions.

Other than these, especially starting with the 2000s, there has been an unprecedented development of modern textbooks, with obvious better paper quality, better graphics, a considerable amount of drawings, images, tables, as well as up-to-date multimedia support. Romania's joining the European Union has also meant an increase in the number of people interested in RFL and obtaining qualifications thereof. As a result, Romanian universities have joined (already established) international consortia, among which the prestigious ECL examination system, where the University of Bucharest, through its teachers, has been a partner ever since 2005 and has increased its activity in recent years.

3.1. GENERAL (SINGLE- OR MULTI-LEVEL) TEXTBOOKS

In line with the resources for other (European Union) languages, where modern theories on foreign language teaching have emerged and developed more rapidly and easily, Romanian as a foreign language has become “more international”, in the sense of decreasing and sometimes abandoning the predominantly grammatical or philological approach. Textbooks and resources have become more diversified from several points of view: the levels of skills and competence are more clearly stated (in compliance with the Common European Framework of Reference for Languages), the graphical and multimedia contents, in general, are more and more in line with the technological development, and electronic resources have emerged (both off- and online). Mîrzea Vasile (2017: 287-310) proposes a classification of RFL materials published after 2006 (so one year before Romania's joining the European Union), showing thus that more and more textbooks and resources have been published each year; among these, textbooks

for multiple levels (including some published before 2006, but republished until today): Dorobăț, Fotea (1999), Hedeșan *et alii* (2008, 2012) – for beginners-intermediate learners and for advanced learners, with a morphosyntactic and communicative mixed approach; Pop *et alii* (2008, 2009) – with resources available online and on hard copy, with a useful communicative orientation; Kohn (2009, 2012) – printed materials, with excellent graphics, with an audio CD; Moldoveanu Pologea (2010) – between traditional and modern, with explanations in a foreign language, appropriate for independent use also.

For textbooks for one or two levels, see: Focșeneanu, Yamaguchi (2007) – textbooks for Japanese learners of Romanian, with explanations in Japanese; a useful contribution is the series initiated by Platon, Sonea, Vîlcu (2012), with explanations in Romanian – using the communicative approach, without neglecting any aspect of comprehension and production, with modern graphics and an audio CD; Dafinoiu, Pascale (2015) – it is a rather traditional textbook, with a lot of lexical and morphosyntactic exercises; Geană (2014) – a textbook for advanced learners, with ten units and five revision tests, in which the texts he proposes include also valuable information on Romanian culture and civilization.

3.2. TEACHING RESOURCES

As compared to the previous period, RFL has seen the emergence and development of electronic (offline and online) materials, thanks to a series of prodigious projects in this field; it is worth mentioning at this point the prominent role of the Cluj-Napoca specialists⁹. Of course, many paperback collections of texts, exercises and various resources continue to be published: Vasilescu *et alii* (2006a,b) – evaluation tests for all levels, as well as thematic lessons for various levels; Platon, Sonea, Vîlcu (2010) – meant to develop especially the listening comprehension skills, with focus on learners who are

⁹ Vezi *Resurse electronice*, la finalul acestui capitol. Pentru lista completă, vezi Mîrzea Vasile (2017: 303-304).

beginners or lower intermediate; Sterpu (2012) – development of linguistic skills through morphosyntactic exercises.

4. CONCLUSIONS

Both before, and after 1989, various colloquia, symposia and conferences have been held in the field of Romanian as a foreign language, see Moldovan (2012: 13), added by the more recent annual/regular reunions organized in Romania and abroad (for example, there is a special panel dedicated to RFL at the International Conference of the Department of Linguistics held each year at the University of Bucharest), whose proceedings are regularly published, contributing thus to the development of RFL in general, always proposing new and interesting topics for young researchers. Of course, the activity of the Romanian lectureships abroad is also worth being taken into consideration.

Taking into account all of the above mentioned textbooks and resources, a general frame can be noticed, namely that Romanian linguists and specialists have had a continuous interest in the field of Romanian as a foreign language ever since 1919 (so shortly after the 1918 Great Unification). Even with a gap of a few decades, the 1960s shaped and gave this new discipline of linguistics a self-standing position, as seen in the more and more consistent bibliographies each year. Also, great names of Romanian linguistics have had contributions in the RFL field. It is obvious from the above that the interest towards RFL has legitimately grown, and more and more interesting topics are covered by the young generation of RFL specialists.

REFERENCES

*** *Cadrul european comun de referință pentru limbi* (CECR), Council of Europe / Conseil de l'Europe, Consiliul de cooperare culturală. Comitetul Director pentru Educație „Studierea limbilor și cetățenia europeană”, Diviziunea Politici Lingvistice, Strasbourg.

- *** Culegere de texte 1966 – Culegere de texte de limba română pentru studenții străini, Bucharest, Institute of Constructions.
- *** *Curs practic. Profil tehnic 1976 – Curs practic de limba română pentru anul pregătitor. Profil tehnic*, Timișoara.
- *** *Lecții introductive 1961 – *** Lecții introductive de limba română pentru seminariile cu studenții germani din anul I*, seria 1961-1962. Partea I, Bucharest, [f.e].
- *** *Manual 1968 – Manual de limba română pentru studenții străini*, Bucharest, Bucharest University Press.
- *** *Memoriile secției de științe filologice, literară și arte*, 1981, seria IV, tom III, Bucharest, Romanian Academy Press.
- *** *Romanian Basic Course 1964, 1968, 1974 – Romanian Basic Course*, Vol. IV Lessons 40-51, May 1964, Vol. VII Lessons 70-79, January 1974, Vol. IX *Physical & Economic, Geography*, Lessons 1,12, [f.d.], *History of Romania*, February 1968, Defense Language Institute, Foreign Language Center, (+ audio tapes).
- Albu 1981 – Mihaela Albu, *Culegere de exerciții gramaticale pentru studenții străini*, Craiova, Craiova University, Faculty of Philology.
- Alexandru, Coman, Grecu, Nicolescu 1976 – Domnița Alexandru, Ileana Coman, Doina Grecu, Carmen Nicolescu, *Exerciții pentru laboratorul lingvistic. I. Fonetica*, Coordonator: V. Șerban, Timișoara, Timișoara University Press.
- Alexandru 1979 – Domnița Alexandru, „Elemente ale limbii române vechi vorbite în predarea ei studenților străini”, in *Analele Universității din Timișoara*, 17, 189-193.
- Alexandru, Coste-Mărieș, Vlad 1988 – Domnița Alexandru, Ileana Coste-Mărieș, Felicia Vlad, „Tipuri de teste în verificarea cunoștințelor de limba română ca limbă străină”, in *Didactica modernă. Aspecte ale predării limbii române ca limbă străină*, Timișoara, Timișoara University Press, 3, 1988, 5-12.
- Avram 1975-1976 – Mioara Avram, „Româna pentru dumneavoastră – Romanian for you”, in *Tribuna României*, 4, no. 69-77, 1975, 11; no. 77-89, 1976, 11, no. 94-96, 1976, 11.

- Avram, Sala 2000 – Mioara Avram, Marius Sala, *May We Introduce the Romanian Language to You?*, Bucharest, Romanian Cultural Foundation Press; in 2001: *Connaissez-vous le roumain?*, translated by Liana Pop, Bucharest, Romanian Cultural Foundation Press, *Faceți cunoștință cu limba română*, Cluj-Napoca, Echinox Press; in 2007: *Les presentamos la lengua rumana*, translated by Cătălina Iliescu Gheorghiu and Delia Prodan, Alicante, Alicante University Press.
- Barbu 2005 – Ana-Maria Barbu, *Conjugarea verbelor româneștii*, Bucharest, Coresi Press (4th edition: 2007).
- Barbu 2017 – Ana-Maria Barbu, *Dicționar de contexte verbale*, Bucharest, Bucharest University Press.
- Bălănescu 1998 – Olga Bălănescu, *Limba română pentru străini (studenți, diplomați, oameni de afaceri)*, Bucharest, Faculty of Letters.
- Bărbuță, Callo, Cojocaru-Zavadschi, Constantinovici, Cucu 2003 – Ion Bărbuță, Tatiana Callo, Ala Cojocaru-Zavadschi, Elena Constantinovici, Lucia Cucu, *Limba care ne unește. Manual – nivelul I*, Coordinator Elena Constantinovici, Chișinău, Departamentul Relații Interetnice, Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare.
- Biriș, Burlacu, Șoșa 2011 – Gabriela Biriș, Diana-Viorela Burlacu, Elisabeta Șoșa, *Antonime, sinonime, analogii. Vocabular minimal al limbii române (cu traducere în limba engleză)*, Bucharest, Saeculum Press.
- Blaos, Petrescu, Dumitrescu, Turnă 1977 – Magda Blaos, Ștefan Petrescu, Mădălina Dumitrescu; Constantin Turnă, *Limba română. Texte tehnice de construcții și exerciții lexicogramaticale pentru studenți străini, anii I-II*, Bucharest, Institute of Constructions.
- Brâncuș *et alii* 1978 – Grigore Brâncuș (coord.), Adriana Ionescu, Manuela Saramandu, *Limba română contemporană. Manual pentru studenții străini I.*, Bucharest, Bucharest University Press.
- Brâncuș *et alii* 1981 – Grigore Brâncuș (coord.), Adriana Ionescu, Manuela Saramandu *Limba română contemporană. Manual*

- pentru studenți străini*, [vol.] II-III, Bucharest University Press.
- Brâncuș, Ionescu, Saramandu 1982 – Grigore Brâncuș, Adriana Ionescu, Manuela Saramandu, *Limba română: manual pentru studenții străini, anul pregătitor*, Bucharest, Didactical and Pedagogical Press.
- Brâncuș, Ionescu, Saramandu 1990 – Grigore Brâncuș, Adriana Ionescu, Manuela Saramandu, *Limba română, Manual pentru studenții străini, Anul pregătitor, Semestrul I*, 2nd edition, Bucharest, Didactical and Pedagogical Press; 3rd edition, Bucharest, Didactical and Pedagogical Press, 1991; 4th edition: Bucharest, Bucharest University Press, 1996; 5th edition: Bucharest, Bucharest University Press, 2003.
- Caragiu-Marioțeanu, Savin 1997 – Matilda Caragiu-Marioțeanu, Emilia Savin, *Rumänisch für Sie. Ein moderner Sprachkurs für Erwachsene. Lehrbuch + Grammatik-Schlüssel-Wortschatz*, Ismaning, Max Hueber Verlag / Bucharest, Mașina de Scris Press.
- Cazacu, Chiosa, Caragiu-Marioțeanu, Guțu-Romalo 1969 – Boris Cazacu, Clara-Georgeta Chiosa, Matilda Caragiu-Marioțeanu, Valeria Guțu-Romalo, *A course în contemporary Romanian. An introduction to the study of Romanian (for foreign students)*, Bucharest, Didactical and Pedagogical Press (2nd edition – 1980; 3rd edition – 1982).
- Cazacu, Chiosa, Caragiu-Marioțeanu, Guțu-Romalo, Bercescu 1967 – Boris Cazacu, Clara-Georgeta Chiosa, Matilda Caragiu-Marioțeanu, Valeria Guțu-Romalo, Sorina Bercescu, *Cours de la langue roumaine. Introduction a l'étude du roumaine (a l'usage des étudiants étrangers)*, Bucharest, Didactical and Pedagogical Press (2nd edition – 1973; 3rd edition – 1978; 4th edition – 1981).
- Dafinoiu, Pascale 2013 – Cristina-Valentina Dafinoiu, Laura-Elena Pascale, *Manual pentru studenții străini din anul pregătitor (Nivel A1–A2)*, Bucharest, Universitară Press.
- Danciu, Poantă 1984 – Alexandra Danciu, Irina Poantă, *Exerciții lexicale - limba română. Pentru uzul studenților*, Cluj - Napoca, University Press.

- Delarăscurci 1971a – Oltea Delarăscurci, *Curs de limba română (Cours de la langue roumaine)*, vol. I *Începători (Debutants – 1er livre)* [French version by Aurel Tita], Bucharest, Didactical and Pedagogical Press.
- Delarăscurci 1971b – Oltea Delarăscurci, *Curs de limba română (Course in Romanian), A Romanian course for beginners (Manual pentru începători)*, vol. I (Book one), English text by Maria Iliescu, Bucharest, Didactical and Pedagogical Press.
- Dindelegan 1981 – Gabriela Pană Dindelegan, „Puncte de vedere asupra predării sintaxei limbii române studenților străini”, în *Memoriile secției de științe filologice, literatură și arte*, seria IV, tom III, Bucharest, Romanian Academy Press, 21-24.
- Dobrițoiu 1972 – Elena Dobrițoiu, *Limba română [culegere de exerciții de fonetică]*, Bucharest, Polytechnic Institute.
- Doca 1982 – Gheorghe Doca, *O abordare psiholingvistică a problemei exercițiilor în predarea și învățarea limbii române ca limbă străină*, Bucharest, Bucharest University Press.
- Doca 1995a – Gheorghe Doca, *Acquisition grammar of Romanian (with additional information regarding Romanian history, culture and civilisation and a choice of representative literary texts)*. English version by Bogdan Ștefănescu, Bucharest, Didactical and Pedagogical Press.
- Doca 1995b – Gheorghe Doca, *Converser en roumain : trente dialogues sur des themes de culture et de la civilisation roumaines: complément de la méthode, comprendre et pratiquer le roumain réalisés dans le cadre du CIRER (Centre Interuniversitaire de Recherches et d'études Roumaines) de l'Université de la Sorbonne Nouvelle, Paris 3 = Treizeci de dialoguri pe teme de cultură și civilizație românească*, version française par Gabriela Doca, Bucharest, Didactical and Pedagogical Press.
- Doca 1996 – Gheorghe Doca, *Limba română III. Probleme de sinonimie gramaticală și de cultivare a limbii*, Bucharest, Bucharest University Press.
- Dorobăț, Fotea 1999 – Ana Dorobăț, Mircea Fotea, *Româna de bază. Essential Romanian*, Iași, Institutul European Press.

- Focșeneanu, Yamaguchi 2007 – Anca Focșeneanu, Akiko Yamaguchi, *Curs de limba română pentru japonezi*, Bucharest, Bucharest University Press.
- Geană 2012 – Ionuț Geană, „Abordări gramaticale și de comunicare în predarea limbii române studenților străini”, în *Noi perspective în abordarea românei ca limba străină - ca limbă nematernă* (ed. Elena Platon, Antonela Arieșan), Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință Press.
- Geană 2014 – Ionuț Geană, *Limba română pentru străini. Manual pentru avansați (C1-C2)*, Bucharest, Bucharest University Press.
- Geană 2018 – Ionuț Geană, *Limba română ca limbă străină*, in Marius Sala, Nicolae Saramandu (coord.), „Lingvistica românească”, Romanian Academy Press, Bucharest, p. 687-700.
- Guțu Romalo 1981 – Valeria Guțu Romalo, „Probleme actuale ale predării limbii române ca limbă străină”, in *Memoriile secției de științe filologice, literarură și arte*, seria IV, tom III, Bucharest, Romanian Academy Press, 15-20.
- Hedeșan *et alii* 2008 – Otilia Hedeșan (coord.), Elena Jebelean, Florentina Leucuția, Nicoleta Mușat, Dana Percec, Corina Popa, *Bun venit în România! Manual de limbă română și de orientare culturală pentru străini*, Timișoara, Mirton Press.
- Hedeșan *et alii* 2012 – Otilia Hedeșan (coord.), Elena Jebelean, Florentina Leucuția, *ABC pentru România! Manual de limba română pentru străini. Avansați*, ediția a III-a, Timișoara, Partoș Press.
- Ionescu, Steriu 1999 – Adriana Ionescu, Maria Steriu, *Verbul românesc. Dicționar sintactic*, Bucharest, Bucharest University Press.
- Ispas 1988 – Bujorel Ispas, *Fonetica practică a limbii române. Exerciții de pronunțare, pentru uzul studenților din anul pregătitor*. (coord. Dumitru Crașoveanu), Timișoara, Timișoara University Press.
- Kelleher 2010 – Ann Kelleher, *Policies and Identities in Mandarin Education: The Situated Multilingualism of University-level “Heritage” Language Learners* (PhD dissertation), University of California Davis.

- Kohn 2009 – Daniela Kohn, *Puls. Manual de limba română pentru străini. Nivelurile A1–A2*, 2 vol. (Curs și Exerciții) (with two CDs), Iași, Polirom Press.
- Kohn 2012 – Daniela Kohn, *Puls. Manual de limba română ca limbă străină. Nivelurile B1–B2*, 2 vol. (Curs și Exerciții) (cu un CD), Iași, Polirom Press.
- Lombard 1974 – Alf Lombard, „Româna pentru nordici”, (I), in *Tribuna României*, 3, no. 29, 1974, 11, (II), 3, no. 30, 1974, 11, (III), 3, no. 31, 1974, 11.
- Marcu 1984 – Rodica Marcu, *Corect și greșit în limba română: îndreptar lexico-gramatical pentru studenții străini*, Brașov, Brașov University.
- Marinescu, Simion, Petre, Șoșa, Vasiliu 1981 – Ileana Marinescu, Magdalena Simion, Elena Petre, Elisabeta Șoșa, Adriana Vasiliu, *Limba română. Curs practic pentru anul pregătitor*. Coord. Elisabeta Șoșa, Craiova.
- Mîrzea Vasile 2017 – Carmen Mîrzea Vasile, „I più recenti manuali di rumeno come lingua straniera”, in *România Orientale*, 29, p. 287-310.
- Moldovan 1981 – Victoria Moldovan, *Limba română. Exerciții de fonetică*, Cluj-Napoca, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Filologie.
- Moldovan 2012 – Victoria Moldovan (coord.), *Bibliografia românei ca limbă străină/Bibliografia RLS*. 2nd edition (revised and added by Antonela-Carmen Suciuc), Cluj-Napoca, Efes Press.
- Moldoveanu Pologea 2010 – Mona Moldoveanu Pologea, *Limba română pentru străini. Learn Romanian. Apprenez le Roumain*, [vol. I. Manual] 2nd edition, revised and added, Bucharest, Cheiron Press.
- Pană Dindelegan 2013 – Gabriela Pană Dindelegan (editor), *The Grammar of Romanian*, Oxford University Press.
- Platon, Arieșan (ed.) 2012 – Elena Platon, Antonela Arieșan (ed.), *Noi perspective în abordarea românei ca limbă străină - ca limbă nematernă* Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință Press.
- Platon, Sonea, Vîlcu 2010 – Elena Platon, Ioana Sonea, Dina Vîlcu, *Exerciții audio. Româna ca limbă străină (RLS)* [A1, A2, B1,

- B2, C1, C2], Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca, Institutul Limbii Române ca Limbă Europeană.
- Platon, Sonea, Vîlcu 2012 – Elena Platon, Ioana Sonea, Dina Vîlcu, *Manual de limba română ca limbă străină (RLS). A1–A2*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărţii de Ştiinţă.
- Pop 1991 – Liana Pop, *Româna cu sau fără profesor. Le roumain avec ou sans professeur. Romanian with or without a teacher*, Cluj-Napoca, Echinox Press (1st edition with English-French translation), 1993 (2nd edition, with 4 audio tapes), 1997 (3rd edition); 2000 (4th edition, with translation in Russian and French); 2003 (5th edition, with French-English translation).
- Pop *et alii* 2008 – Liana Pop (coord.), Victoria Moldovan, Rodica Frenţiu, *Româna. A1–B1* (Seria Autodidact), Echinox Press, Cluj-Napoca; Liana Pop (coord.), Rodica Frenţiu, *Româna. A1–B1. Caietul studentului* (Seria Autodidact), Echinox Press, Cluj-Napoca.
- Pop *et alii* 2009 – Liana Pop (coord.), Victoria Moldovan, Rodica Frenţiu, Lucia Uricaru, *Româna. B2–C1* (Seria Autodidact), Echinox Press, Cluj-Napoca.
- Pop, Moldovan 1997 – Liana Pop, Victoria Moldovan (coord.), *Grammaire du roumain. Romanian Grammar. Gramatica limbii române*, Cluj-Napoca, Echinox Press.
- Popescu 1971 – Ion Popescu, *Curs de limba română (Course in Romanian)*, vol. II, English text by Smaranda Pavlovici, Bucharest, Didactical and Pedagogical Press.
- Popescu, Delarâscruci 1972-1973 – Ion Popescu, Oltea Delarâscruci, *Curso de lingua romana. Vol I-II*, 4 discs. Translated by Alexandrina Carapetru and Micaela Ghişescu, Bucharest, Didactical and Pedagogical Press.
- Sala, Saramandu (eds.) 2018 – Marius Sala, Nicolae Saramandu (eds.), *Lingvistica românească*, Romanian Academy Press, Bucharest, 2018.
- Secrieru 2011 – Mihaela Secrieru, *Bibliografie signalitică de didactică a limbii şi literaturii române (1757-2010). Vol. 2: Sistematizare după criteriul tematic*, Iaşi, PIM Press.

- Stan, Stan 2008 – Camelia Stan, Dragoş Stan, *Discheta verbelor. Limba română. Modele de conjugare*, Baia Mare, Verba Press.
- Sterpu 2012 – Iolanda Sterpu, *Limba română pentru străini. Gramatică și exerciții*, Iași, “Alexandru Ioan Cuza” University Press.
- Teodorescu 1919 – Alex. I. Teodorescu, *Metoda directă în predarea limbii române elevilor străini*, Bucharest, Lupta Press.
- Torceanu 1883 – R. Torceanu, *The Roumanian Language*, Trübner’s Collection of Simplified Grammars, London, Trübner & CO., Ludgate Hill.
- Vasilescu *et alii* 2006a – Andra Vasilescu (coord.), Oana Murăruş, Camelia Uşurelu, *Teste de limba română. Paşaportul lingvistic european*, Bucharest, Nouă Press.
- Vasilescu *et alii* 2006b – Andra Vasilescu (coord.), Liviu Groza, Oana Murăruş, Dana Niculescu, Camelia Stan, Camelia Uşurelu, *Limba română ca limbă străină. Dosare pedagogice*, Bucharest, Bucharest University Press.
- Velican, Mateescu, Şoşa 1983 – Marilena Velican, Adrian Mateescu, Elisabeta Şoşa, *Limba română. Manual pentru studenți străini. Anul Pregătitor. Semestrul al II – lea. Profil medical*, coord. F. Şuteu and E. Ghiţulescu, Bucharest, Didactical and Pedagogical Press (reprinted in 1990 and 1991, at the same press).
- Voica 1994 – Adrian Voica, *Limba română. Manual pentru studenții străini din anul pregătitor*, Iași, “Al. I. Cuza” University.

ELECTRONIC REFERENCES AND RESOURCES

<http://autodidact.granturi.ubbcluj.ro/services.html>
<http://video.elearning.ubbcluj.ro>
<http://www.dprp.gov.ro/elearning>
<http://www.vorbitiromaneste.ro>
www.ecl.org.ro

PREDAREA-ÎNVĂȚAREA COMUNICĂRII ORALE ÎN LIMBA
ROMÂNĂ CA LIMBĂ STRĂINĂ DE STUDIU, PRIN INTERMEDIUL
ACTELOR DE LIMBAJ

Alina Iftime

Universitatea din Ankara, Turcia

ABSTRACT

Teaching-learning of oral communication in Romanian as a foreign language of study, through speech acts.

Speech acts are an unavoidable reality in foreign language teaching. These were promoted by some didacticians as a minimal teaching unit during the communicative approach. And like this, they dethroned the structures that had been the reference of the previous period for teachers. Communication by means of the speech acts was a quasi-pedagogical obligation during the communicative approach in the 1980s. The objective of this paper is to draw conclusions on researches regarding the acquisition of pragmatic competence in foreign languages through speech acts. The starting point will be the theoretical and terminological part, and the second part of the paper will insist on the place of the speech acts in the nowadays didactics of the Romanian language as a foreign language of study and the analysis of their occurrence in a RFL textbook. We aim at answering the following questions: Is the teaching-learning of communication skills an achievable objective? During the course of Romanian as a foreign language of study, to a beginner level, can students learn to behave efficiently and correctly in different real life situations? Are speech acts suitable as an autonomous teaching-learning sequence? Therefore, given that the objectives of foreign language teaching are related to *savoir-faire* and norms, implicit or explicit social values, we aim at discussing the issue of pedagogical profitability of speech acts in

classroom practices, considering the transposition of the theory of speech acts in the teaching of Romanian as a foreign language of study.

KEYWORDS

oral communication, speech acts, Romanian as a foreign language of study.

1. INTRODUCERE

În *Cursul de lingvistică generală* (1916), Ferdinand de Saussure realizează distincția între *limbă* și *vorbire*, deosebind astfel la nivelul limbajului ceea ce este social (*limba*, sub aspectul ei ideal, virtual, cu sediul în planul conștiinței sociale), de ceea ce este individual (*vorbirea*, sub aspectul ei material și realizat).

Filosoful englez Austin (1962) a abordat studiul limbajului ca act, acest demers fiind continuat și de Searle (1969). Din perspectiva acestora, care face trimitere la filosofia limbajului, se face discriminarea între *act de limbaj* și *act de vorbire*. Actul de limbaj rezultă din factorii semantici și gramaticali care, dacă se actualizează în vorbire, se datorează limbii însăși și constrângerilor și consecințelor sale logice. Actul de vorbire nu numai că implementează potențialul logico-lingvistic al limbajului, dar folosește și implicitul situațional, strategiile de discurs și este, de asemenea, legat de codurile sociale extra-lingvistice.

2. ACTELE DE LIMBAJ - REPERE TEORETICE

2.1. Clasificarea actelor de limbaj propusă de Gardiner

În *The Theory of Speech and Language* (1932), britanicul Alan Gardiner constată o teorie a limbii și a discursului, refuzând „o concepție dualistă a limbii și vorbirii, arătând că studiul limbii nu poate fi conceput decât prin studiul raportului alocutiv – fundament al limbajului” (Douay, prefață la Gardiner, 1989: XIX).

Pentru Gardiner, actul de limbaj, pentru a relua cuvintele lui Benveniste, este un act individual de semnificație socială. Inițiativa vine de la vorbitor, dar ascultătorul nu este pasiv, „rolul său este la fel de activ și creativ ca cel al vorbitorului” (Douay, prefața lui Gardiner, 1989: VII).

Tipurile de fraze identificate de Gardiner (fraza fiind considerată de Gardiner, unitate de discurs, ceea ce actualmente numim enunț) sunt asociate cu patru acte de limbaj: **declarații, întrebări, cereri, exclamații.**

Gardiner consideră că o frază trebuie să dezvăluie scopul vorbitorului, deoarece „vorbitorul nu are numai intenția de a comunica ceva, el are un scop ulterior” (Moeschler; Reboul, 1994: 50).

Prin urmare, actul de discurs are toate trăsăturile caracteristice acțiunii. Și, întrucât o acțiune poate fi realizată în diferite moduri, un act de limbaj poate fi realizat într-o varietate de moduri. Putem spune: „Plouă.” sau „Ah, ploaie”, etc. Forma diferă, funcția rămâne aceeași. Dar pot exista și enunțări în care forța ilocuționară variază, iar conținutul propozițional rămâne același: „Plouă.”, „Plouă?”. Gardiner a sesizat astfel diferența dintre conținutul propozițional și forța ilocuționară. Aceste două trăsături caracteristice ale oricărui act de limbaj au fost descoperite ulterior și de Austin: dihotomia constativ / performativ.

2.2. Perspectiva lui Austin asupra actelor de limbaj

Austin consideră că orice propoziție gramaticală completă corespunde performării a trei acte diferite: *un act locuționar* - care corespunde pronunțării unei propoziții de către un vorbitor. Efectuarea unui act locuționar este independentă de situația de discurs și presupune anumite tipuri de activități: activități de ordin fonetic sau acte fonetice (articularea anumitor sunete); activități de ordin gramatical sau acte fatice (combinații de morfeme conform regulilor sintaxei unei limbi); activități de ordin semantic sau acte retice (expresia unei anumite semnificații). *Un act ilocuționar* „corespunde actului pe care vorbitorul intenționează să îl îndeplinească folosind o anumită frază; promisiunea, amenințarea,

botezul, declarația de război etc.” (Moeschler; Reboul, 1994: 523). A realiza un act ilocuționar înseamnă a pronunța, într-un anumit mod, un anumit enunț, într-un anumit tip de circumstanță și a-l adresa anumitor ascultători. Opoziția locuționar / ilocuționar ar putea fi rezumată în următoarea opoziție: pentru actul locuționar, caracterele semantice sunt atașate enunțului izolat, în timp ce pentru actul ilocuționar, caracterele semantice sunt determinate de contextul enunțării. *Un act perlocuționar* este actul pe care vorbitorul îl realizează efectiv prin pronunțarea unei fraze, prin faptul de a spune ceva, reprezintă efectele actelor ilocuționare (amenințare, intimidare, încurajare etc.). Austin stabilește cinci clase de verbe ilocuționare: **verdictive**, **exercitive**, **promisive**, **comportative**, **expoizitive**.

2.3. Taxinomia actelor ilocuționare concepută de Searle

Filosoful american J. Searle a continuat demersul lui Austin cu privire la importanța unei taxinomii a actelor de limbaj și propune o alternativă bazată pe criterii mai bine definite.

În articolul său, *A classification of illocutionary acts*, (Searle, 1976: 10-16), Searle detaliază clasificarea actelor ilocuționare, după cum urmează:

- **representative** - vorbitorul se angajează asupra adevărului propoziției exprimate (scopul ilocuționar); starea psihologică: credința; enunțul poate fi adevărat sau fals.

- **directivele** - scopul ilocuționar este acela că vorbitorul încearcă să îl facă pe interlocutor să facă ceva; atitudinea care corespunde condiției de sinceritate este dorința; conținutul propozițional: interlocutorul trebuie să facă ceva;

- **promisivele** - scopul ilocuționar este de a obliga vorbitorul să efectueze anumite acțiuni; condiția de sinceritate se referă la intenție; conținutul propozițional: vorbitorul va face ceva.

- **expresivele** - se presupune adevărul propoziției exprimate; scopul ilocuționar: de a exprima starea psihologică, specificată de condiția de sinceritate, în raport cu starea lucrurilor specificată în conținutul propozițional.

- **declarative** - provoacă adevărul conținutului lor propozițional (clasa performativelor).

2.4. Importanța taxinomieii actelor de limbaj

Searle consideră că ceea ce contează cel mai mult în interpretarea unui enunț nu este adevărul sau falsitatea propoziției pe care o exprimă, ci actul ilocuționar pe care îl îndeplinește. Aceeași propoziție poate fi exprimată în diferite enunțuri, realizând acte ilocuționare diferite. În interpretarea enunțului, interlocutorul trebuie să poată determina care este actul ilocuționar și care sunt consecințele acestui act pentru acțiunile sale viitoare. Succesul actului depinde de recuperarea (recunoașterea) de către interlocutor a intenției exprimate de vorbitor. Modul în care se face această recunoaștere a intenției, conform lui Searle, dar și Austin, ține „atât de forma sintactică a propoziției, cât și de cuvintele care o compun, și anumite forme sintactice asociate cu anumite cuvinte corespund unui anumit act ilocuționar” (Moeschler; Reboul, 1994: 75).

Teoria actelor de limbaj are un caracter convențional. Realizarea unui act ilocuționar nu se poate face prin recurgerea la o formulă fixă, dar pentru Austin și Searle, există un enunț explicit care ar fi putut fi folosit în locul enunțului ambiguu produs. Clasificarea actelor de limbaj este utilă dacă putem asocia diferite acte cu enunțurile pronunțate, iar, în principal, pe baza formei lor lingvistice, le asociem unui anumit act ilocuționar aparținând unei clase sau alteia.

3. ACTELE DE LIMBAJ ȘI PREDAREA LIMBII ROMÂNE CA LIMBĂ STRĂINĂ DE STUDIU

Programele de limbi străine, pornind de la *Cadrul European Comun de Referință pentru Limbi* (2001: 17-18) iau în considerare dimensiunea comunicativă a limbajului pornind de la date sociolingvistice, semantice și pragmatice. La dobândirea competenței de comunicare sunt solicitate în același timp toate componentele sale: competența lingvistică (cunoașterea elementelor de vocabular și stăpânirea regulilor gramaticale), competența socio-lingvistică (capacitatea de a folosi și interpreta elementele

lingvistice în funcție de situația de comunicare), competența discursivă (capacitatea de a percepe și de a asigura coerența enunțurilor în interacțiuni), competența socio-culturală (pentru producerea / interpretarea actelor de limbaj, a interacțiunilor, în concordanță cu contextul socio-cultural în care se folosește limba), competența referențială (pentru a pune în raport noțiunile cu obiectele reale), competența strategică (capacitatea de a recurge la strategii de comunicare verbale și non - verbale, pentru a compensa cunoașterea imperfectă a codului), competența socială (dorința de a se începe o interacțiune, le savoir-faire în materie de relații sociale).

O programă de limbă străină „comunicativă“ are ca scop predarea-învățarea competenței de comunicare și propune un inventar de structuri, dar și funcții de comunicare, dat fiind că într-o situație de învățare, cel care învață „produce fraze, obiecte lingvistice”, dar „într-o situație naturală, el realizează acte de vorbire” (Moirand, 1990: 42). „Oamenii comunică, spun lucruri și, uneori, intenționează cu adevărat ceea ce spun, din când în când se fac înțeleși, pun întrebări, dau ordine, fac promisiuni, își cer scuze” (Searle, 1972: 37).

Competența de comunicare devine un obiectiv prioritar în perioada abordării comunicative, deși încă de la începutul anilor '80 apar voci care denunță anumite puncte slabe ale acestei teorii aplicate predării-învățării limbilor străine.

Competența de comunicare este un obiectiv tangibil? În clasă, putem să învățăm să ne comportăm eficient și corect în diverse situații? Evident, acest lucru cere timp. Sophie Moirand observă că în timpul cursului, cursanții nu dobândesc competențe de comunicare, ci competențe fragmentare, diversitatea situațiilor conducând la diversitatea situațiilor de comunicare: să înveți să mulțumești utilizând diferite registre, nu înseamnă să înveți să pronunți un discurs de mulțumire.

3.1. Există o metodologie a competenței de comunicare?

Începând cu abordarea comunicativă, progresia nu trebuie să fie lineară, ci în spirală. Principiul general constă în regruparea unui ansamblu de structuri lingvistice în sprijinul actelor de limbaj. Acest principiu este ilustrat și de tabla de materii (cuprinsul) *Manualului de limbă română ca limbă străină. A1-A2* (autori Elena Platon, Ioana Sonea, Dina Vilcu, Cluj Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2012). Fiecare unitate de învățare cuprinde o secțiune denumită „vorbire” relaționată cu contextul tematic și situațional al unității respective. În cadrul unității de învățare se observă o progresie morfosintactică și noțională care merge de la simplu la complex.

Exersarea competenței de comunicare în sala de curs este posibilă? Sala de curs nu reflectă realitatea exterioară, și nu putem decât să ne prefacem, comunicarea în sala de curs fiind departe de a reflecta comunicarea din viața reală. Am remarcat aceeași situație și în ceea ce privește manualul studiat, analizând dialogurile care sunt monotematice și lipsite de orice implicit. Or, predarea-învățarea competenței de comunicare înseamnă asimilarea situației școlare și a realității exterioare. Iar de aici, o serie de întrebări: Trebuie să vizăm numai achiziția unei competențe lingvistice?, Este corect să lăsăm deoparte achiziția foneticii? (poate uneori cu rezultate dezamăgitoare, căci accentul face parte din identitatea culturală), Pentru dobândirea competenței gramaticale, revenim la o predare explicită, cu un metalimbaj „simplificat”?, Cum stabilim articularea între diferitele competențe pentru a ajunge la competența de comunicare?

Cert este că și în cadrul metodelor comunicative, rolul profesorului este unul major.

Actul de limbaj este o unitate de predare – învățare. Didactica limbilor străine este influențată de curentul pragmatico-enunțiativ, postulând că gramatica este în sprijinul enunțării și că orice formă corespunde unei funcții în comunicare. Cu alte cuvinte, limba furnizează mijloacele sintactice pentru a varia enunțul în funcție de scopul ilocuționar. Ceea ce ar conduce la clasarea frazelor unei limbi

pe baza valorii lor pragmatice, regrupându-le pe cele care împart aceeași funcție în ceea ce privește scopul pragmatic: *a influența, a convinge, a impresiona* etc.

3.2. Critici aduse actelor de limbaj

Anumiți lingviști, precum R. Vion arată **unele semne de întrebare** pe care le ridică folosirea actelor de limbaj ca element inovator în predarea-învățarea limbii. Oare statutul actului de limbaj nu este doar „un alibi de modernitate„? Acest dubiu este justificat cu argumentele următoare:

- exploatarea limbii rămâne tot în tradiția lingvisticii frastice (Austin și Searle lucrau pe acte de limbaj izolate și decontextualizate);
- realizarea lingvistică a actelor de limbaj depășește rareori dimensiunile frazei sau ale enunțului.
- preocupările sociale sunt simplificată la maximum (rolul, statutul interactanților).

Ceea ce este dificil este că majoritatea actelor de limbaj sunt produse în mod indirect. În loc să îi spun unui fumător să își stingă țigara, pot opta pentru *Nu am putea deschide fereastra?* sperând că o va stinge sau că va părăsi încăperea.

O altă critică adusă se referă la caracterul clasificatoriu al actelor de limbaj, împărțite în promisiuni sau ordine. Ființa umană este un animal social, care vorbește, interacționează, face conversație despre orice, și care nu își petrece timpul promițând să realizeze acțiuni sau să dea ordine.

Realitatea interacțiunilor conversaționale nu poate fi redusă la o simplă listă de acte sociale regăsite într-o nomenclatură fixă și cu siguranță incompletă.

3.3. Transpunerea didactică a actelor de limbaj

Scopul analizei noastre este centrat pe dezvoltarea capacităților discursive (în opoziție cu capacitățile de lectură, de stăpânire gramaticală sau stăpânire ortografică).

Studiul nostru este axat pe examinarea proceselor de elaborare a unui sub-ansamblu precis de conținuturi de predat: noțiunile care au legătură cu situațiile de comunicare, dar și cu ansamblul trăsăturilor discursive ale proceselor enunțiative.

Demersul analizei constă în 4 faze:

Prima fază constă într-o analiză generală a conținutului, destinată să scoată în evidență obiectivele explicite, principiile metodologice și structura de ansamblu a manualului.

Cea de-a doua fază constă în identificarea și extragerea tuturor segmentelor de text care tratează, implicit sau explicit, noțiuni sau mecanisme referitoare la situația de comunicare și la preluarea unei răspunderi enunțiative.

Cea de-a treia fază este consacrată analizei acestor segmente extrase.

Ultima fază furnizează o interpretare a acestor date și își propune să facă propuneri concrete destinate viitorilor redactori de manuale.

3.3.1. Caracteristicile generale ale manualului de RLS

Referitor la principiile generale, autorii se inspiră explicit din abordările zise comunicative și propun un demers centrat pe interacțiunile verbale în clasă și pe o învățare a limbii prin asimilare.

Accentul interacțiunilor verbale se traduce prin utilizarea, ca material de pornire, a dialogurilor care tratează aspecte ale vieții cotidiene a cursanților și dialoguri care reproduc interacțiuni funcționale care se dezvoltă în cadrul lecției.

Asimilarea se face mai întâi prin ascultarea sau citirea unor dialoguri scurte și producerea de enunțuri în mod spontan sau non-reflexiv, concentrându-se pe transmiterea unui conținut determinat și pe eficiența comunicativă. În etapa următoare, se introduce și o reflecție asupra formelor și expresiilor lingvistice care sunt adaptate unor situații de comunicare determinate, remarcând astfel că autorii relaționează și predarea-învățarea gramaticii, construită în subcapitole separate.

În ceea ce privește genurile și tipurile de texte propuse, forma net dominantă este dialogul interactiv, al cărui prototip este furnizat în cadrul situațiilor de joc de rol. Dar și alte genuri de texte sunt propuse, în principal texte monologice cu caracter narativ, descriptiv sau argumentativ.

Observăm că în cadrul unităților manualului sunt prezentate sistematic acte de limbaj (de fapt, structuri care ne permit să identificăm anumite acte de limbaj), fără însă ca împrumutul cadrului teoretic de referință să fie explicitat și fără ca statutul și condițiile de utilizare ale acestei noțiuni să fie precizate.

3.3.2. Aspecte ale transpunerii actelor de limbaj

Tabelul de mai jos conține lista așa ziselor acte de limbaj pe care le conține fiecare unitate de învățare și expresiile lingvistice prin care se presupune că aceste acte trebuie să se realizeze (pe care noi le-am extras din dialogurile propuse, acestea nefiind organizate, cu explicațiile necesare).

Unitatea de învățare	Vorbire	Structuri
1	Conversația introductivă: cum ne prezentăm.	- Cum vă numiți (<i>dumneavoastră</i>)? - Mă numesc... - Cum te numești (<i>tu</i>)? - Mă numesc - Cum vă cheamă? - Mă cheamă - Cum te cheamă? - Mă cheamă ... Formă politicoasă: <i>Dumneavoastră cine sunteți?</i> <i>Dumneavoastră sunteți profesor?</i>
1	Formule de salut.	<i>Bună dimineața! / Bună ziua! / Bună seara! / Noapte bună!</i> <i>Bine ați venit! / Bine v-am găsit</i> <i>La revedere! / Pe mâine!</i> <i>Sărut-mâna!</i>
2	Dialog: La cumpărături. Alegerea unui cadou.	Obs. Acestea sunt situații de comunicare ce presupun utilizarea mai multor tipuri de acte de limbaj.

3	Dialog: apartament pentru închiriat. Concurs de memorie: descrierea camerei.	Obs. 1. Acestea sunt situații de comunicare ce presupun utilizarea mai multor tipuri de acte de limbaj. Obs. 2. „descrierea” – nu redă un act de limbaj; actul de limbaj presupune interacțiunea unui locutor și a unui interlocutor.
4	Interviul: activitățile zilnice. Invitația la cinema.	- <i>Vii la cinema?</i> - <i>Vin cu plăcere.</i> Obs. La nivelul unității de învățare apar și alte situații în care se face o invitație.
5	Exprimarea opiniei, a acordului și a dezacordului. Dialog: la restaurant.	- <i>Îmi place / plac (foarte) mult.</i> - <i>Nu mă deranjează.</i> - <i>Nu-mi place / plac (deloc).</i>
6	Chestionarul: destinații de vacanță și mijloace de transport. Dialog: planuri de vacanță.	- <i>Preferi vacanța de vară sau vacanța de iarnă?</i> Obs. Actul de limbaj vizat: exprimarea preferinței.
7	Joc de rol.	- <i>Câte ore lucrezi pe zi?</i> - <i>Ce faci după-masa?</i> - <i>Ieși în oraș în fiecare zi?</i> - <i>La ce oră iei cina?</i> Obs: Actul de limbaj: a cere informații despre programul zilnic.
8	Dialog: familia mea. Descrierea persoanei (caracteristici fizice și psihice).	- <i>Locuiești cu părinții sau singur?</i> - <i>Ai frați sau ești singur la părinți?</i> - <i>Ce haine porți de obicei?</i> - <i>Ce culoare preferi?</i> Obs. Actul de limbaj: a cere informații personale.
9	Dialog: experiențe trecute. Exprimarea opiniei.	- <i>Citești ziare și reviste?</i> - <i>Te uiți la televizor? Câte ore pe zi?</i> - <i>Ce emisiuni preferi?</i> - <i>Cum te informezi?</i> Obs. Actul de limbaj: a întreba despre preferințele cuiva.
10	Interviul pentru obținerea unui loc de muncă. Joc de rol pe baza	- <i>Cine gătește la voi în casă ?</i> - <i>Cine spală mașina ?</i> - <i>Cine repară lucrurile stricate?</i> - <i>Cine schimbă becul? Tu sau</i>

	textului citit.	<i>electricianul?</i> Obs. Actul de limbaj: a întreba despre abilități.
11	Dialogul; testul de cunoștințe generale.	- <i>Ce sporturi îți plac?</i> - <i>Te uiți la televizor la competiții sportive?</i> - <i>Ce sport este foarte popular în țara ta?</i> - <i>E nevoie ca elevii să facă sport la școală ?</i> Obs. Diverse tipuri de acte de limbaj: a întreba asupra preferinței, a cere opinia...
12	Vizita la medic, exprimarea problemelor de sănătate, recomandările medicului. Concursul TV. Sondajul de opinie. A sfătui, a face recomandări.	- <i>Ai o dietă sănătoasă?</i> - <i>Ce mănânci când vrei să fii sănătos?</i> - <i>Faci sport? Cât de des?</i> - <i>Mergi mult pe jos?</i> - <i>Cât de des mănânci alimente nesănătoase?</i> Obs. Actul de limbaj: a cere informații de ordin personal. <i>Ce vă doare? / Ce vă supără?/ Ce vă deranjează?</i> Obs. Actul de limbaj: a cere informații de ordin personal, pentru a pune un diagnostic. <i>Este recomandat să ... / Este preferabil să ... / Nu e bine să ... / E bine să ... / Trebuie să ...</i> <i>Vă rog să luați pastila...</i> <i>Trebuie să...</i> <i>Elimină..</i> Obs. Actul de limbaj: a recomanda.
13	Organizarea unui eveniment.	- <i>Când este ziua ta?</i> - <i>Cum sărbătorești?</i> - <i>Ce cadouri îți place să primești?</i> - <i>Care este sărbătoarea ta preferată?</i> Obs. Actul de limbaj: a cere informații de ordin personal.
14	Consilierea (a sfătui, a	- <i>Ce putem face pentru a avea o</i>

	<p>face recomandări). Exprimarea interdicției. Lucrul în grup: rezolvarea de probleme, găsirea de soluții.</p>	<p><i>viață sănătoasă și fericită?</i> - <i>Tu ai un stil de viață sănătos și corect? De ce? De ce nu?</i> - <i>Ce poți face pentru a avea o viață mai bună?</i> - <i>Credeți că oamenii din România au o viață mai sănătoasă decât oamenii din țara ta?</i> - <i>După părerea voastră, care sunt dușmanii unei vieți mai bune?</i> - <i>Ce trebuie să facem pentru a avea o viață lungă și fericită?</i> Obs. Acte de limbaj: a cere opinia, a cere informații de ordin personal.</p> <p><i>Nu încercați să mulțumiți pe toată lumea!</i> <i>Alegeți-vă cu atenție prietenii!</i> <i>Fiți optimiști!</i> <i>Ajutați-i pe ceilalți, atunci când puteți!</i> <i>Mâncați sănătos!</i> <i>Nu dați prea multe sfaturi!</i> <i>Citiți un pic în fiecare zi!</i> <i>Călătoriți cât mai mult!</i> <i>Mergeți mult pe jos!</i> <i>Aveți răbdare!</i> Obs. Actul de limbaj: a face recomandări.</p>
15	<p>Convorbirea telefonică: rezervarea unei camere. Dialogul: planuri de vacanță.</p>	<p>- <i>Cu ce mijloc de transport circuli în oraș?</i> - <i>Îți place să mergi pe jos prin oraș?</i> - <i>Cum e mai ușor să te deplasezi la școală/la serviciu?</i> - <i>Cum te orientezi într-un loc străin?</i> Obs. Acte de limbaj: a cere opinia, a cere informații de ordin personal.</p>

Observăm că în coloana actelor de limbaj sunt desemnate acțiuni cu statut foarte variabil: poate fi vorba de acțiuni care nu implică neapărat o verbalizare (*alegerea unui cadou*), de situații comunicative care implică în principiu alegerea unui tip de discurs

specific care incită la o secvență explicativ-injonctivă (*recomandările medicului*) sau alte aspecte mai mult sau mai puțin limitate în ceea ce privește conținutul enunțurilor care pot avea valori ilocuționare diverse (*închirierea unui apartament*).

În coloana structuri, am colectat expresii lingvistice de niveluri foarte diferite: unități morfologice, unități lexicale, structuri sintactice sau enunțuri complete. Am reperat și structuri care exprimă anumite acte de limbaj, fără însă ca actul de limbaj respectiv să fie precizat. De exemplu, în unitatea 1, figurează minialogurile „- *Mulțumesc!* / - *Cu plăcere!* / - *Pentru puțin!*„, și „- *Scuze, vă rog!* / - *Mă scuzați!* / - *Pardon!* / - *Nu-i nimic!* / - *Nu face nimic!*„, fără alte precizări în legătură cu actul de limbaj *a mulțumi*, respectiv *a cere scuze*, nici măcar menționarea acestora.

Nu ar fi exagerat să afirmăm că noțiunea de act de limbaj astfel transpusă nu prezintă decât un raport foarte îndepărtat cu conceptul și clasificările propuse în referințele teoretice ale lui Austin și Searle. Pentru acești autori, unitățile lingvistice analizate sunt de talia enunțului, iar actele de limbaj constituie explicitații ale valorii ilocuționare pe care o pot lua aceste enunțuri, într-un context comunicativ determinat. Dar, acest cadru teoretic nu este pertinent, considerăm noi, decât pentru discursurile de tip dialogic-interactiv, nefiind aplicabil conceptualizării fenomenelor enunțiative în textele monologice, de tip narativ sau argumentativ.

4. CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI

Principiile de bază ale acestui manual de RLS reprezintă unul din punctele sale tari, și anume, alegerea unui demers comunicativ, cu întâietate acordată activităților de ascultare, lectură și producere, dar și activităților de reflecție gramaticală. Însă, propunem revizuirea următorului aspect: transpunerea teoriei actelor de limbaj. Este drept, în viața reală, în permanență producem acte de limbaj indirecte, în funcție de situația de comunicare și de datele socio-culturale. De aceea, acestea sunt mai greu de transpus în contextul sălii de curs.

De asemenea, actul de limbaj este analizat în mod restrictiv. Mediul său para și extraverbal nu este, în general, luat în considerare, deși acesta influențează în mod direct producerea sa. Valoarea sa ilocuționară se sprijină pe toate componentele canalelor de comunicare: actul nu depinde numai de verbal, putem produce acte și în mod non verbal (comportamente mimico-gestuale de repulsie, de aprobare etc., o privire poate contribui la determinarea actului – ironie, etc.)

În ceea ce privește interlocutorul, efectul perlocuționar al actelor de limbaj este, în general, lăsat de-o parte. Actul perlocuționar nu depinde numai de locutor, doar rareori este codat lingvistic, și deci, descriptibil, și este foarte greu de predat...

În situația de curs, comentariul unui dialog sau pregătirea unui joc de rol lasă loc unor considerații obiective ce se referă la caracteristicile externe ale situației de comunicare: locul și momentul, statutul, rolul protagoniștilor, obiectul interacțiunii verbale. Situația este prezentată ca fiind stabilă, de la început până la final, ceea ce corespunde, de fapt, definiției dialogului construit în scop pedagogic.

Acestea diferă de conversațiile vieții cotidiene, unde stabilitatea este relativă, și, derularea imprevizibilă, poate conduce la schimbări de temă, la orice moment.

Dimensiunea socială a limbajului nu este luată în considerare, dar tocmai pentru că reprezentările protagoniștilor constituie dinamica interacțiunii. Și de aceea, ceea ce se cere elevilor este « bien dire » pour « faire » de aici, și importanța acordată lexicului și sintaxei.

În manualul analizat, au fost determinate situații de comunicare în care cursanții trebuie să folosească limba română. Situațiile indicate ca prioritare sunt situații turistice (situații de oral, față în față), dar și situații profesionale. Obiectivele situaționale sunt transpuse în obiective de comunicare, definite în special ca situații, noțiuni lexicale și semantico-gramaticale sau mărci de coeziune și destul de puțin în funcții de comunicare. Chiar dacă conținutul este orientat spre exprimarea intențiilor de comunicare, este doar un pretext pentru predarea structurii. Totuși, conținutului comunicativ

(intențiile interlocutorilor și modul de a le exprima) nu i se rezervă un loc foarte important. Considerăm că ar fi necesar să se insiste pe tipul de act de limbaj care corespunde unei anumite situații și pe reperarea tipurilor de structuri care corespund unui anumit act de limbaj.

BIBLIOGRAFIE

- Austin, J. L. (1962/1991): *Quand dire, c'est faire*, Paris: Seuil.
- Conseil de l'Europe (2001): *Cadre Européen Commun de Référence pour les langues: apprendre, enseigner, évaluer*.
<https://rm.coe.int/16802fc3a8>
- Gardiner, A.H. (1989): *Langage et acte de langage. Aux sources de la pragmatique*, Lille: Presses Universitaires de Lille.
- Moeschler, J.; Reboul, A. (1994): *Dictionnaire encyclopédique de pragmatique*, Paris: Seuil.
- Moirand, S. (1990): *Enseigner à communiquer en langue étrangère*, Paris: Hachette FLE.
- Saussure, F. De (1916): *Cours de linguistique générale*, Lausanne: Payot, nouv. éd. 1972.
- Searle, J. R. (1976): *A classification of illocutionary acts*, in *Language in Society*, vol. 5, no. 1 (apr. 1976), pp. 1-23.
- Searle, J. R. (1969/1972): *Les actes de langage*, Paris: Hermann.
- Vion, R. (1992): *La communication verbale*, Paris, Hachette.

PROVOCĂRI ȘI OPORTUNITĂȚI ÎN PREDAREA GRAMATICII LIMBII ROMÂNE CA LIMBĂ STRĂINĂ: STUDIU DE CAZ

Raluca Levonian

Università degli Studi di Udine / Universitatea din București

ABSTRACT

Challenges and Opportunities in Teaching Romanian Grammar to Foreign Students: A Case Study

An ongoing debate regards the explicit versus the implicit teaching of grammar in foreign language acquisition. Although communicative language teaching tends to background the relevance of explicit grammar instruction, there are situations when such instruction is necessary and even expected by the students. This is often the case of university courses on foreign languages. The present article is based on an experiment regarding the explicit teaching of dative pronouns in Romanian as a foreign language. The experiment has been conducted by the author of the article with two different groups of foreign students, one of them studying Romanian language at a Romanian university, and the other one studying at an Italian university. The findings show that the foreign students finding themselves in the context of linguistic immersion scored better at the written production tasks and poorer at the more theoretical task. These students tended to view the explicit study of grammar as necessary, but merely as a tool in order to achieve communicative fluency in Romanian. The students enrolled at the Italian university scored better at the theoretical task. They tended to view grammar study as a means in itself and valued the acquisition of metalinguistic rules, but they obtained poorer results at the communicative tasks, due to lack of self-confidence and less exposure to Romanian language.

KEYWORDS

Romanian language; foreign language teaching; grammar acquisition; communicative tasks; theoretical tasks.

INTRODUCERE

În domeniul predării limbilor străine, o dezbatere încă actuală vizează predarea noțiunilor gramaticale. Principalele modele pedagogice teoretice propuse în trecut fie acordau o deosebită atenție cunoașterii regulilor metalingvistice, fie privilegiau învățarea elementelor lexicale și a regulilor pragmatice, considerând noțiunile gramaticale ca având un rol secundar în procesul de comunicare. De exemplu, metoda învățării bazate pe conținuturi („content-based instruction”), care se înscrie în predarea limbilor străine din perspectivă comunicativă, se concentrează asupra conținuturilor transmise, asupra relevanței acestora pentru cursanți, plasând elementele lingvistice și metalingvistice într-un plan secund (e.g. Spada & Lightbown, 2008: 181-182). Studiile și experimentele realizate până acum au obținut rezultate contradictorii privind importanța învățării explicite sau implicite a gramaticii unei limbi străine. Astfel, Macaro și Masterman (2006) au studiat rezultatele obținute de către un grup de absolvenți de liceu după parcurgerea unui curs intensiv de gramatică, ajungând la concluzia că lecțiile respective nu au dus la reducerea numărului de greșeli în producerea de discurs. Autorii observă că nu există încă dovezi suficiente că predarea explicită a gramaticii i-ar ajuta pe cursanți să scrie și să vorbească mai corect într-o limbă străină, însă îi poate ajuta să își îmbunătățească performanțele atunci când au de rezolvat exerciții pe teme de gramatică (Macaro & Masterman, 2006: 319-320).

O concluzie diferită este formulată de Storch (2001), care consideră că, pentru a-i ajuta pe studenți să se exprime corect gramatical, sunt utile acele exerciții care le permit să se concentreze asupra formelor gramaticale într-un context relevant din punct de vedere comunicativ. Storch propune exerciții de producere de text scris, în

perechi sau în echipă, ca având un grad sporit de eficiență pentru fixarea noțiunilor gramaticale. Acest efect se datorează faptului că, în exercițiul utilizat de Storch (2001), studenții aveau de ales între forme corecte și forme greșite, fiind obligați să discute în cadrul echipei pentru a găsi soluția corectă. Încurajarea cursanților să reflecteze asupra regulilor metalingvistice se află și la baza modelului pedagogic de învățare bazată pe concepte („concept-based instruction”) (e.g. Harun et al. 2017; Negueruela 2008), care implică predarea explicită a conceptului gramatical, la începutul lecției, cu ajutorul diverselor instrumente didactice. În continuare, studenții sunt invitați să discute, prezentând și explicând felul în care înțeleg conceptul respectiv (Harun et al., 2017: 5-6)

Înșușirea corectă a regulilor gramaticale îi poate ajuta pe cursanți să utilizeze resursele lingvistice de care dispun într-un mod creativ, în producere de texte scrise și discurs oral (Sima Paribakht, 2004: 155). Paribakht (2004: 155-156) consideră că regulile morfo-sintactice nu pot fi complet izolate de elementele lexicale, ci ar trebui studiate și analizate împreună, urmărind dezvoltarea competenței de comunicare strategică a cursanților, instruirea acestora pentru a deduce sensuri noi din context și pentru a produce mesaje inteligibile, în ciuda capacității lor limitate de comunicare în limbă țintă. Un punct de vedere asemănător este susținut și de Marsden și Slabakova (2018: 2), care plasează învățarea semnificațiilor gramaticale, alături de elementele lexicale, pe un loc central în procesul de învățare a unei limbi străine. În viziunea celor două autoare, comunicarea eficientă într-o limbă străină nu se poate realiza decât prin învățarea cuvintelor, a sensurilor și a formelor gramaticale, indiferent de motivațiile cursanților sau de strategiile de învățare utilizate (Marsden & Slabakova, 2018: 3).

Învățarea gramaticii unei limbi străine reprezintă un proces mult mai complex decât ar părea la prima vedere (Cook, 2008), care ridică numeroase probleme, precum ordinea introducerii temelor gramaticale, formularea sarcinilor de lucru, rolul testelor și al corectărilor în procesul didactic. Deși numeroase cursuri de limbi străine se desfășoară într-o perioadă limitată de timp, în mediul academic sau în afara acestuia, este important de reținut faptul că

învățarea unei limbi străine nu poate fi un eveniment punctual, ci un fenomen dinamic, de durată (Spada & Lightbown, 2008: 182). Un curs ideal de limbi străine este acela care furnizează studenților resurse suficiente pentru a continua singuri procesul de învățare, chiar după ce cursul oficial s-a încheiat.

Dincolo de considerațiile teoretice, atât învățarea explicită a regulilor metalingvistice, cât și cea implicită prezintă avantaje și dezavantaje. Pentru a lucra eficient la clasă, într-un mediu „real”, cadrul didactic trebuie să îmbine, de cele mai multe ori, ambele forme de predare – învățare (Spada & Lightbown, 2008: 184-185). Numeroase studii științifice realizate până în prezent cu privire la predarea gramaticii unei limbi străine au avut ca grupuri-țintă grupe de cursanți cu aceeași limbă maternă (e.g. Shimanskaya & Slabakova 2018) sau studenți cu un nivel apropiat de pregătire (e.g. Macaro & Masterman 2006). În contextul internațional actual, grupele de studenți din mediul universitar tind să devină tot mai eterogene, ca urmare a unor fenomene precum migrația forței de muncă și procesul de globalizare, pe lângă oportunitățile de mobilitate academică. Și în cazul predării limbii române ca limbă străină, provocările sunt reprezentate de numărul crescut de studenți cu limbi materne diferite de cele romanice și/sau de studenții cu o pregătire redusă în domeniul filologic, dar care studiază limba română pentru a atinge un nivel de competență lingvistică ridicat, cel puțin echivalent al nivelului B2 conform Cadrului European Comun de Referință. În aceste situații, familiarizarea cursanților cu regulile metalingvistice este necesară și, de multe ori, chiar solicitată de către cursanți.

O altă provocare o reprezintă, în astfel de cazuri, resursele didactice aflate la dispoziția profesorului. Unitățile de învățare incluse în manualele existente pe piață sunt proiectate pentru a fi parcurse într-un anumit număr de ore, mai ales pentru studenții străini care studiază în România în cadrul unor programe de tipul „Anului pregătitor”. De multe ori, astfel de unități didactice necesită un număr mai mare de ore de curs decât cel alocat cursurilor de limba română ca limbă străină în orele universităților din alte țări. Profesorului îi revine, așadar, sarcina de a adapta resursele existente

sau de a concepe materiale noi, adaptate strict programului universității și nivelului grupei de studenți din anul respectiv.

Prezentul studiu își propune să discute dacă și în ce măsură predarea explicită a unor noțiuni gramaticale, în cadrul unui curs de limba română ca limbă străină, a contribuit la dezvoltarea capacității cursanților de a utiliza noțiunile respective. Studiul a constatat în realizarea unei lecții izolate de gramatică, implicând două grupe de studenți străini care studiau limba română ca limbă străină la două universități diferite. Lecția s-a desfășurat în mod similar pentru fiecare grupă de studenți și a fost urmată de un test. Rezultatele la test au fost comentate într-o discuție dintre profesor și studenți. S-a urmărit, în acest mod, să se identifice felul în care studenții au perceput lecția de gramatică și exercițiile propuse la test și dacă aceștia au considerat utilă predarea explicită a temei gramaticale.

STUDIU DE CAZ: PREDAREA PRONUMELOR NEACCENTUATE ÎN CAZUL DATIV

Acest studiu s-a desfășurat pe parcursul a doi ani universitari și a implicat studenți de la două universități diferite. Studiul s-a desfășurat în două etape principale, realizarea unei lecții de gramatică și testarea cunoștințelor acumulate de către studenți. Cele două etape au fost urmate de o discuție a profesorului cu studenții, privind sarcinile de lucru, rezultatele obținute la test și importanța pe care fiecare cursant o acordă studierii gramaticii limbii străine – țintă.

Obiectul lecției l-au constituit pronumele neaccentuate în cazul dativ, o temă adeseori dificilă pentru studenții străini care învață limba română. Tema este tratată, în general, la nivelul intermediar de studiu (nivelul B1-B2, conform Cadrului European Comun de Referință) și este introdusă de obicei după predarea pronumelor personale și a celor reflexive în cazul acuzativ. În anul universitar 2017-2018, lecția a fost predată unei grupe de studenți străini de la Universitatea din București (grupa A). Această grupă a fost formată din opt studenți (doi din Grecia, unul din Franța, unul din Statele Unite ale Americii, unul din Afganistan, doi din Siria, unul din

Bulgaria). Toți studenții erau înscriși în Anul pregător de limba română la data predării. În anul universitar 2018 – 2019, lecția a fost propusă unei grupe de studenți de la Universitatea din Udine, Italia (grupa B). Din componența grupei au făcut parte un student din Italia, un student din Ucraina și trei studenți din China. La data predării lecției, toți studenții erau în anul al doilea sau al treilea de studiu al limbii române, urmând specializări diferite, însă în cadrul programelor de studii de filologie.

Planul conceput în vederea predării formelor pronominale neaccentuate în cazul dativ a inclus două părți: (1) un set de materiale în vederea predării și fixării noțiunilor teoretice, inclus în Anexa 1, și (2) un alt set conținând o serie de exerciții pentru fixarea cunoștințelor, inclus în Anexa 2. Ambele resurse sunt dedicate unui curs de minimum două ore, având ca temă centrală însușirea noțiunilor gramaticale privind pronumele personal și ca obiectiv secundar utilizarea acestora în conversație.

Setul (1) de materiale a fost conceput ținând cont de caracterul cursului, în care gramatica deține un rol central. Introducerea noțiunilor gramaticale în această lecție s-a făcut prin intermediul unei imagini, reprezentând două persoane care discută cu ospătarul într-un local, comandând meniul. Imaginea a avut rolul de suport pentru un scurt text scris, fiind însoțită de un dialog scris format din patru replici. Studenții au avut sarcina de a citi textul și de a formula ipoteze cu privire la tema acestuia și la comenzile celor două personaje.

Următoarea sarcină de lucru a constat în identificarea pronumelor personale în cazul dativ utilizate în cadrul dialogului de la exercițiul 1 și în formularea de ipoteze cu privire la utilizarea pronumelor în dativ. Studenții au fost încurajați să descopere singuri regulile de utilizare ale cliticelor pronominale în dativ și să le compare cu regulile învățate anterior, privind utilizarea cliticelor în cazul acuzativ. Comparația s-a făcut pe baza unor structuri extrase din textul-suport, precum ”Ne arătați meniul?” și „Vi-l aduc imediat”. Profesorul a scris pe tablă fiecare structură și a discutat cu întreaga grupă, ghidându-i pe studenți spre a recunoaște verbul – predicat din fiecare propoziție și relațiile stabilite cu complementele în acuzativ

și în dativ. Concluziile privind rolurile semantice specifice dativului au fost prezentate oral de către profesor, studenții având sarcina de a urmări aceste noțiuni pe suportul scris de curs și de a citi exemplele date pentru fiecare caz în parte.

Următoarea etapă a constat în prezentarea noțiunilor gramaticale din perspectivă teoretică. Profesorul a scris pe tablă formele accentuate ale pronumelor în dativ. Într-o coloană paralelă, profesorul a scris formele neaccentuate, explicând studenților utilizarea acestora împreună cu un verb la forma afirmativă și poziția pronumelui față de verb. Primul exemplu a fost cel indicat pe suportul de curs, de tipul "îmi arată orașul". Studenții au fost încurajați să formeze construcții similare, cu alte verbe la indicativ prezent. Ulterior, verbul a fost înlocuit cu un verb la modul indicativ, timpul viitor. În această etapă a lecției, profesorul a avut rolul principal, studenții fiind solicitați să urmărească și să copieze formele scrise pe tablă.

În continuare, profesorul a introdus regula prezentată la punctul (3.b.) din Anexa 1, cerând studenților să completeze tabelele cu formele care lipseau. Aceeași metodă a fost aplicată și pentru regula de la punctul (3.c.). Profesorul a prezentat apoi singur regula de la punctul (3.d.), solicitând studenților să construiască exemple similare, cu alte verbe la modul imperativ.

Ajunși în acest punct al lecției, profesorul a introdus o etapă de fixare a cunoștințelor acumulate. Li s-a cerut studenților să utilizeze setul (2) de materiale și să rezolve exercițiile 1, 2 și 3. Primele două exerciții au fost rezolvate individual, în timp ce pentru exercițiului 3 studenții au lucrat în grupuri de câte doi. Etapa a durat aproximativ 15 minute, iar soluțiile propuse au fost prezentate și corectate în clasă, împreună cu profesorul.

Partea următoare a lecției a presupus implicarea studenților pentru a descoperi regulile teoretice de folosire a cliticelor pronominale în dativ. Profesorul a solicitat studenților să citească pe rând, cu voce tare, exemplele din tabelul de la punctul 4 din setul (1) de materiale. Profesorul a explicat regulile deja trecute pe handout, solicitând studenților să formuleze regulile care lipseau din tabel.

Ultima parte a lecției teoretice a constat în prezentarea unor construcții verbale cu clitice pronominale în dativ. Profesorul a recurs la o prezentare PowerPoint, utilizând câte un slide pentru fiecare construcție verbală. Profesorul a citit exemplele, indicând prin gesturi și prin mimică, în anumite cazuri, senzația fizică exprimată de construcțiile verbale (de exemplu, frică, foame, somn). Li s-a solicitat studenților să traducă în limba engleză pentru grupa A, respectiv în italiană pentru grupa B, exemplele prezentate pe slide-uri. În acest mod, profesorul a verificat înțelegerea exemplelor.

Etapa finală a lecției a constat în realizarea unei activități de lucru de tip joc, în care au fost implicați toți membrii fiecărei grupe. Pornind de la exemplele cu structura „îmi place / nu-mi place”, cursanții au fost solicitați să ghicească două lucruri care îi plac unui coleg și două lucruri care nu îi plac. De fiecare dată când studenții ghiceau corect, colegul trebuia să motiveze preferința. În continuare, studentul ales a primit sarcina de a alege un coleg. Ca temă, studenții au avut de rezolvat exercițiul 5 din setul (2) de materiale.

La două săptămâni după predarea lecției, cursanților li s-a cerut să rezolve un test (prezentat în Anexa 3), format din cinci exerciții. Dintre acestea, patru exerciții au fost asemănătoare cu cele rezolvate în clasă, în timpul lecției. În schimb, exercițiul 3 a constat în prezentarea a patru reguli teoretice de folosire a pronumelor neaccentuate în dativ, cursanților revenindu-le sarcina de a concepe câte un exemplu pentru fiecare regulă.

Rezultatele obținute de către cele două grupe de studenți sunt prezentate în tabelele următoare. Calculele au fost efectuate în funcție de numărul total de răspunsuri pe care ar fi trebuit să îl furnizeze fiecare grupă de studenți, pentru fiecare exercițiu. De exemplu, pentru exercițiul 1, conținând patru întrebări, grupa A, formată din opt studenți, ar fi trebuit să furnizeze în total 32 de răspunsuri.

Grupa A	Ex. 1	Ex. 2	Ex. 3	Ex. 4	Ex. 5
Număr total de răspunsuri	32	32	32	32	32

<i>Răspunsuri corecte</i>	22	18	7	26	27
<i>Răspunsuri parțial greșite</i>	6	8	13	2	5
<i>Răspunsuri eronate / răspunsuri-lipsă</i>	4	6	12	4	-

Grupa B	Ex. 1	Ex. 2	Ex. 3	Ex. 4	Ex. 5
Număr total de răspunsuri	20	20	20	20	20
<i>Răspunsuri corecte</i>	15	10	10	9	13
<i>Răspunsuri parțial greșite</i>	1	6	2	5	4
<i>Răspunsuri eronate / răspunsuri-lipsă</i>	4	4	8	6	3

DISCUTAREA REZULTATELOR ȘI CONCLUZII

S-a observat că studenții din ambele grupe au avut rezultate foarte bune la primul exercițiu, o posibilă explicație constând în nivelul redus de dificultate al acestuia și în concizia răspunsului cerut. În cazul exercițiului 2, s-au înregistrat mai puține răspunsuri corecte, la ambele grupe. Acest rezultat se datorează, în primul rând, faptului că exercițiul a presupus și modificarea verbelor de la timpul prezent, la perfect compus și la viitor. Studenții din ambele grupe au afirmat că au considerat acest exercițiu ca fiind mai dificil. Unii studenți au recunoscut că a fost dificil să se concentreze simultan asupra mai multor probleme de gramatică, precum cliticele pronominale în dativ și formele de participiu sau formarea perfectului compus. În ansamblu, exercițiul a pus mai multe probleme studenților din grupa

B, fapt care se poate datora numărului redus de ore în care au exersat timpurile verbale, în comparație cu cei din grupa A.

Exercițiul 3 a fost perceput ca fiind cel mai dificil de către studenții din grupa A, aici înregistrându-se cel mai mare număr de răspunsuri-lipsă și de răspunsuri parțial corecte. Studenții cu rezultatele cele mai bune la învățatură au încercat să furnizeze răspunsuri, deși nu erau siguri de corectitudinea acestora, în timp ce studenții cu rezultate mai slabe nu au răspuns la nicio cerință a exercițiului sau doar la una – două cerințe. În discuția purtată după testare, studenții din grupa A au afirmat că exercițiul 3 a fost „urât”, „plictisitor” sau „o capcană”. În contrast, studenții din grupa B au tins mai degrabă să considere exercițiul ca fiind „firesc” pentru un test de limba română, deși dificil. Studenții din grupa B care au dat răspunsuri corecte au motivat acest rezultat prin stilul lor de învățare: toți au afirmat că au studiat acasă materialul teoretic prezentat la lecție și că au învățat regulile și exemplele. Răspunsurile furnizate de către studenții din grupa B la exercițiul 3 au fost, într-adevăr, identice sau asemănătoare celor prezentate la lecție.

O tendință similară s-a observat la studenții din grupa B și la exercițiul 4, aceștia construind, în general, enunțuri scurte, cât mai apropiate de cele discutate la clasă. În discuția ulterioară, aceștia au indicat că au considerat exercițiile 4 și 5 drept „exerciții de gramatică”. Pentru doi dintre studenții grupei B, lipsa unui model la aceste exerciții a constituit o dificultate. În schimb, studenții din grupa A au oferit răspunsuri mai dezvoltate și mai originale atât la exercițiul 4, cât și la exercițiul 5. Ultimul exercițiu a fost apreciat cel mai mult de către studenții grupei A, care au considerat că au astfel au posibilitatea de a vorbi despre sine și nu au considerat exercițiul ca fiind unul de testare a cunoștințelor gramaticale. Doi dintre studenții acestei grupe au interpretat exercițiul 5 ca solicitând producerea unui text scris de tip „compunere”.

Rezultatele par să confirme observația formulată de Richards și Reppen (2014: 6-7), conform căreia unii studenți pot înțelege corect noțiunile gramaticale, dar nu le pot utiliza în comunica. Din perspectiva stilurilor individuale de învățare, concentrarea excesivă a cursanților asupra nivelului metalingvistic poate influența negativ

producerea de mesaje scrise sau orale. Studenții grupei B au indicat faptul că au evitat să dea unele răspunsuri la exercițiile 4 și 5, din teama de a greși sau nefiind siguri că stăpânesc foarte bine regulile gramaticale. Acești studenți au indicat exercițiile de tipul primelor trei de la test ca fiind mai accesibile pentru ei. O explicație a acestei preferințe o constituie faptul că grupa B, formată din cursanți care studiază în Italia, a avut mai puține contacte cu limba română. Învățarea limbii s-a desfășurat, cel mai frecvent, sub forma regulilor și a exercițiilor gramaticale. O altă explicație constă în pregătirea filologică a acestor studenți, interesați să cunoască limba română ca limbă străină la nivel teoretic.

Spre deosebire de aceștia, studenții grupei A se aflau într-o situație de imersiune lingvistică, aflându-se în România de câteva luni, la data desfășurării experimentului. Aproape toți au recunoscut că erau familiarizați cu formele pronominale în dativ, din situații de comunicare exterioare mediului universitar. Acești studenți au apreciat materialele teoretice prezentate la curs drept o sursă de referință, în caz de nelămuriri. Discutând cu privire la stilul lor de învățare, cei mai mulți au recunoscut că s-au concentrat asupra exemplelor furnizate de către profesor și că au încercat să recunoască pronumele neaccentuate în dativ în alte situații de comunicare, ascultându-i pe prietenii lor români sau urmărind emisiuni la televizor. Recunoașterea corectă a cliticelor pronominale în dativ și în acuzativ în discursul oral receptat, și nu învățarea regulilor teoretice, a fost indicată de către acești studenți ca fiind principala problemă cu care se confruntau. Acest rezultat pare să contrazică ipoteza conform căreia predarea izolată a gramaticii ar fi utilă în cazul unor reguli simple, care sunt utilizate mai rar în limba-țintă (Spada & Lightbown, 2008: 195). Studenții străini din grupa A au considerat mai degrabă ca fiind necesară predarea explicită a gramaticii, atunci când este vorba de reguli mai complexe și/sau de fenomene foarte frecvente în limba-țintă.

Rezultatele experimentului indică faptul că studenții străini aflați într-o situație de imersiune lingvistică tind să considere predarea explicită a regulilor gramaticale drept un instrument menit să le faciliteze receptarea și producerea de mesaje în limba-țintă. În

contrast, studenții străini studiind limba română într-o altă țară au considerat învățarea gramaticii un scop în sine și au tins să memoreze regulile explicite, având însă mai multe dificultăți în producerea de mesaje scrise. Experimentul a implicat un număr redus de studenți și rezultatele obținute nu pot fi generalizate, însă acestea sugerează că, în alegerea unei anumite metode de predare a gramaticii, profesorul trebuie să țină seama de factori precum: pregătirea anterioară a studenților, limbile străine învățate de aceștia și felul în care au fost predate aceste limbi, stilul individual de învățare și motivațiile personale.

BIBLIOGRAFIE

- Cook, V. (2008). *Second Language Learning and Language Teaching*. 4th ed., London: Hodder Education.
- Harun, H., Abdullah, N., Ab Wahab, N., Zainuddin, N. (2017). Concept Based Instruction: Enhancing Grammar Competence in L2 Learners. *RELC Journal* (DOI: 10.1177/0033688217716505)
- Macaro, E., Masterman, L. (2006). Does intensive explicit grammar instruction make all the difference? *Language Teaching Research*, 10, 3: 297-327.
- Marsden, H., Slabakova, R. (2018). Grammatical meaning and the second language classroom: Introduction. *Language Teaching Research* (DOI: 10.1177/1362168817752718)
- Negueruela, E. (2008). Revolutionary pedagogies: learning that leads (to) second language development. In: Lantolf, J.P., Poehner, M.E.(eds.), *Sociocultural Theory and the Teaching of Second Languages*. London: Equinox Publishing, 189-227.
- Richards, J.C., Reppen, R. (2014). Towards a Pedagogy of Grammar Instruction. *RELC Journal*, 45(1): 5-25.
- Shimanskaya, E., Slabakova, R. (2017). L1-L2 differences in the L2 classroom: Anticipating Anglophone learners' difficulties with French pronoun interpretation. *Language Teaching Research* (DOI: 10.1177/1362168817739650)
- Sima Paribakht, T. (2004). The role of grammar in second language lexical processing. *RELC Journal*, 35, 2: 149-160.

- Spada, N., Lightbown, P.M. (2008). Form-Focused Instruction: Isolated or Integrated? *TESOL Quarterly*, 42, 2: 181-207.
- Storch, N. (2001). Comparing ESL learners' attention to grammar on three different classroom tasks. *RELC Journal*, vol.32, no.2: 104-124.

ANEXA 1: PRONUMELE PERSONAL ÎN CAZUL DATIV: FORME NEACCENTUATE (PREZENTARE TEORETICĂ)

1.

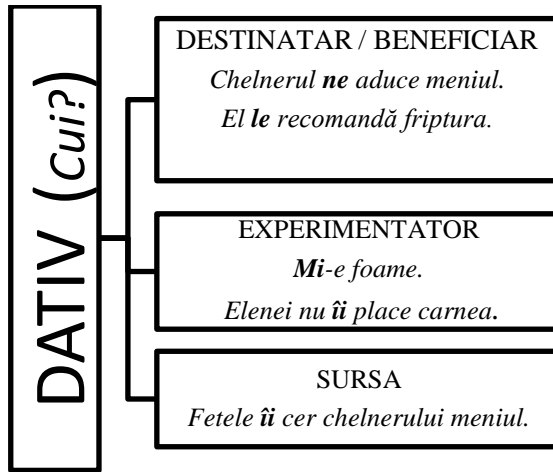
-Ne arătați meniul?

-Vi-l aduc imediat. Azi vă recomand friptura de porc.

-Nu-mi place carnea. Puteți să-mi aduceți o pizza și o sticlă de apă?

-Mie mi-e foame. Eu iau o friptură de porc cu cartofi prăjiți și, la desert, înghețată. Îmi plac dulciurile!

Subliniați pronumele din textul de mai sus! Ce observați?

2. PREZENTARE GENERALĂ – PRONUMELE PERSONAL ÎN DATIV

Nominativ		eu	tu	el	ea	noi	voi	ei	ele
Dativ	<i>Forme accentuate</i>	mie	ție	lui	ei	nouă	vouă	lor	lor
	<i>Forme neaccentuate</i>	îmi	îți	îi	îi	ne	vă	le	le
		mi-	ți-	i -	i -	ne-	v-	le-	le-
		-mi	-ți	-i	-i	-ne	-vă	-le	-le
-	-	-i-	-i-	-ni-	-vi-	-	-li-		
	mi-	ți-					li-		

3. POZIȚIA PRONUMELOR ȘI VARIANTE

(3.a.) Pronume personal (formă neaccentuată) în dativ + verb (forma afirmativă)

	<i>Verb, mod indicativ, timp prezent</i>	<i>Verb, mod indicativ, timp viitor</i>
Îmi	arată orașul	va arăta orașul
Îți		
Îi		
Ne		
Vă		
Le		

(3.b.) O vocală anterioară elimină vocala „î” de la începutul pronumelui: „îmi”, „îți”, „îi”.

NU + pron. pers. (formă neaccentuată) în dativ + verb		SĂ + pron. pers. (formă neaccentuată) în dativ + verb (modul conjunctiv)
Nu îmi spune / Nu- mi spune	 spună / Să- mi spună
Nu spune / Nu- ți spune		Să ți spună / spună
Nu îi spune / Nu- i spune		Să îi spună / spună
Nu ne spune		Să spună
..... spune		Să vă spună
Nu le spune		Să spună

(3.C.) PRONUME PERSONAL NEACCENTUAT ÎN DATIV + VERB AUXILIAR ÎNCEPÂND CU VOCALA „Ă”

Pron.pers. în dativ (formă neaccentuată) + verb, (indicativ, perfect compus)	Pron.pers. în dativ (formă neaccentuată) + verb (condițional optativ)
Mi -a trimis un pachet.	Mi -ar cumpăra un cadou, dacă ar avea bani.
.....a trimis	Ți -ar cumpăra
I -a trimis cumpăra
Ne -a trimis	Ne -ar cumpăra
V -a trimisar cumpăra
..... trimis	Le -ar cumpăra

(3.D.) VERB LA MODUL IMPERATIV + PRONUME PERSONAL NEACCENTUAT ÎN DATIV

2.sg. (TU)	Spune- mi / Spune- i / Spune- ne / Spune- le	rezultatul!
2. pl. (VOI)	Spuneți- mi / Spuneți- i / Spuneți- ne / Spuneți- le	

4. FOLOSIREA PRONUMELOR NEACCENTUATE ÎN DATIV

Completați tabelul următor!

Reguli	Exemple
	Îmi aduce un cadou. Îți trimite mesaje

<u>Pron. acc. în dativ</u> + pron. neacc. în dativ + verb	<u>Mie îmi</u> aduce un cadou. <u>Lui îi</u> spun un secret.
	Îmi aduce un cadou mie, nu Elenei.
	<u>Lui Dan îi</u> trimit un pachet. <u>Colegei îi</u> arăt exercițiul.
(Pron. neacc. în dativ) + verb + <u>substantiv în dativ</u>	(Îi) arăt <u>doctorului</u> radiografia.

5. CONSTRUCȚII VERBALE CU PRONUME ÎN CAZUL DATIV

Pron. neacc. în dativ + verbul „a fi” la pers.3 sg. + foame / sete / frig / cald / somn / bine / rău

Exemple:

Mi-e foame, pentru că nu am mâncat nimic de dimineață.	Când faci sport, ți-e sete.
Dacă mi-e frig, beau un ceai cald.	Deschid fereastra, pentru că mi-e cald.
Nu merg la cursuri, pentru că mi-e somn.	
Nu mi-e bine. Am febră mare.	Dacă ți-e rău, trebuie să mergi la medic.

Pron. neacc. în dativ + **verbul „a fi” la pers.3 sg + poftă**

Mi-e poftă de ciocolată.

Mi-e poftă să mănânc struguri.

Pron.neacc. în dativ + verbul „a fi” la pers.3 sg + frică	<i>Mi-e frică de șoareci. Ne e frică să călătorim cu avionul.</i>
Pron.neacc. în dativ + verbul „a fi” la pers.3 sg + rușine	<i>Nu copiez tema, pentru că mi-e rușine de colegi. Mi-e rușine să spun adevărul.</i>
Pron.neacc. în dativ + verbul „a fi” la pers.3 sg + dor	<i>Mi-e dor de familia mea.</i>
Pron.neacc. în dativ + verbul „a părea” la pers.3 sg. + bine / rău	<i>Îmi pare bine de cunoștință. Îmi pare rău că nu am luat examenul.</i>
Pron.neacc. în dativ + verbul „a trebui” la pers.3 (pers.6) + substantiv	<i>Îmi trebuie un pix. Îmi trebuie bani. Mi-au trebuit bani.</i>
Pron.neacc. în dativ + verbul „a plăcea” la pers.3 sg. + substantiv la singular	<i>Îmi place muzica rock.</i>
Pron.neacc. în dativ + verbul „a plăcea” la pers.3 pl. + substantiv la plural	<i>Îmi plac animalele.</i>
Pron.neacc. în dativ + verbul „a plăcea” la pers.3 sg. + verb la modul conjunctiv	<i>Îmi place să dansez.</i>

Ce lucruri noi ați învățat la lecția de astăzi?

.....

.....

ANEXA 2: EXERCIȚII

1. *Completați cu pronumele personal la forma corectă, după model:*

*Model: Tu nu ai pix. Eu împrumut unul. – Eu **îți** împrumut unul.*

Voi aveți nevoie de o umbrelă. Ștefan dă o umbrelă.

Ele vor să vadă meniul. Ospătarul aduce meniul.

Eu nu am pantofi noi. Mama cumpără pantofi.

El vrea să cumpere un dicționar. Vânzătoarea arată câteva dicționare.

2. *Treceți următoarele propoziții la trecut și apoi la viitor, după model:*

Prezent	Trecut	Viitor
<i>Model:</i> Îți împrumut niște bani.	Ți-am împrumutat bani.	O să-ți împrumut bani.
Vă telefonez.		
Ne recomandă un film.		
Îi cumpăr flori.		

3. *Corectați greșelile din propozițiile de mai jos:*

Explicațiile colegilor exercițiului!

.....

Num telefonați după ora 9!

.....

Radu nu te-a spus nimic?

.....

4. *Treceți următoarele propoziții la modul imperativ:*

Îmi dați cheia?

.....

Ne pregătiți micul dejun?

.....

Le oferiți cafele musafirilor?

.....

Îi arătați muzeul?

.....

5. *Completați:*

Când mi-e sete,
.....
....., pentru că mi-a fost rău.

Mi-e dor de țara mea, pentru că

Mi-e rușine de părinți,
.....

6. *Aflați cât mai multe lucruri despre colegii dumneavoastră!*

Model: Lui Ahmed îi place să meargă cu avionul, pentru că
.....

Mariei i-e frică de câini, fiindcă
.....

ANEXA 3 – TEST DE VERIFICARE A CUNOȘTIȚELOR

1. Completați enunțurile cu pronumele care lipsesc:

El are nevoie de o carte. Eu dau cartea.
Voi aveți nevoie de bani. Un prietenîmprumută bani.
Ei vor să cumpere o casă. Agentul imobiliar arată casa.
Tu ai pregătit cina. Eu mulțumesc.

2. Treceți verbele la modul indicativ, timpul perfect compus și la timpul viitor.

Nu îmi dă un cadou. -
Ne spune tema lecției. -
Îi arăt muzeul. -
Le trimite un mesaj. -

3. Construiți câte un exemplu pentru fiecare model:

Pronume neaccentuat în dativ + verb + substantiv în dativ

.....
Pronume accentuat în dativ + pronume neaccentuat în dativ + verb

.....
Substantiv în dativ + pronume neaccentuat în dativ + verb

.....
Pronume neaccentuat în dativ + verb

.....

4. Completați enunțurile:

Ți-a fost rău, pentru că
....., dacă mi-e foame.
Când mi-e dor de familie,
....., dacă nu mi-e somn.

5. *Ce vă place și de ce? Ce nu vă place și de ce? (câte două exemple)*

.....
.....

PREDAREA VOCABULARULUI ROMÂNESC VORBITORILOR DE
LIMBI ROMANICE. CÂTEVA CONSIDERAȚII PRIVIND ROLUL
SUFIXELOR ȘI AL SUFIXOIDELOR

Iulia Nica

Universitatea din Sevilla/Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași

Andreea Teletin

Université Sorbonne Nouvelle Paris 3/Universitatea din București

ABSTRACT

*Teaching Romanian Vocabulary to Romance Languages Speakers.
Notes on the Role of the Suffixes and Suffixoids*

The present paper is part of a larger approach aiming at adapting the methodology of Romanian as a foreign language to the concrete situation of its teaching to Romance language speakers. Using suffixes/suffixoids contrastively proves to be beneficial in various stages of learning Romanian: it increases comprehension, accelerates vocabulary acquisition, and prevents numerous mistakes caused by interferences. The theoretical and didactic preliminary remarks focus on elements pertaining to word formation with suffixes/suffixoids in Romanian, Romance intercomprehension, and vocabulary teaching in courses of foreign languages. In the practical part, we propose exercises for an introductory lesson and activities for A1-B2 levels, designed for competences such as reading, listening, oral interaction, speaking and writing, according to the *Common European Framework of Reference for Languages (CEFR)*.

KEYWORDS

Romanian as a foreign language, suffixes, suffixoids, Romance intercomprehension

1. INTRODUCERE

Predarea românei ca limbă străină (RSL) a acordat vocabularului un rol secundar, insuficient mai ales în context romanic, unde se poate exploata caracterul neolatin al limbii noastre. Această abordare se impune cu atât mai mult cu cât, înainte de a studia româna, studenții cunosc, în general, alte limbi romanice pe lângă limba maternă.

În prezenta lucrare explorăm potențarea înțelegerii și învățării limbii române prin analiza contrastivă a sufixelor/sufixoidelor. Ne interesează randamentul acestei strategii, implicațiile sale asupra dezvoltării vocabularului, a gramaticii ori a competențelor comunicative și utilitatea din perspectiva proximității față de alte limbi romanice. Propunerea noastră este apropiată de paradigma intercomprehensiunii romanice. Ne limităm aici la un studiu de caz, sufixele și sufixoidele nominale (substantivale ori adjectivale), introducând o serie de activități practice destinate cursurilor de română pentru vorbitorii de limbi romanice.

2. PRELIMINARIILE LINGVISTICE ȘI DIDACTICE

Deja frecventă în latină, derivarea cu sufixe (sufixarea) continuă să fie extrem de productivă în limbile romanice, fie prin moștenire, fie prin împrumuturi reciproce de sufixe mai noi (Reinheimer / Klein / Stegmann 2001:98). În română sufixarea este, prin frecvență și prin diversitate semantică, cel mai productiv procedeu de îmbogățire a vocabularului.

*Sufixul*¹ derivativ (sau lexical) este un afix care se postpune unui morfem independent pentru a forma un cuvânt nou. În clasificarea sufixelor derivative românești intervin criterii multiple, printre care etimologia, natura gramaticală a derivatului, sensul exprimat sau productivitatea. În funcție de caracteristicile morfologice ale bazelor, aceste sufixe pot fi denominale, deverbale etc., iar după

¹ Ne limităm aici la informații sintetice preluate din Bidu-Vrăncanu / Călărășu / Ionescu-Ruxăndoiu / Mancaș / Pană Dindelegan 1997, s.v. *sufixare*, *sufix*, *sufixoid*, Sala (coord.) 2001, s.v. *sufix*, *sufixoid*, și GALR 2010, I:135-136. Din lipsă de spațiu, nu introducem exemple, cu puține excepții.

caracteristicile morfologice ale derivatelor, se disting trei clase: sufixe nominale (substantivale și adjectivale), adverbiale și verbale. Numeroase sufixe derivă exclusiv substantive (-*ache*, -*ciune*, -*eală*), altele, mai puține, derivă exclusiv adjective (-*al*, -*bil*, -*esc*, -*os*); multe însă derivă atât substantive, cât și adjective (-*a/ent*, -*ar*, -*ăreț*, -*ean*, -*el*, -*ior*, -*ist*, -*tor* etc.). Dificultatea de a opera distincții nete între sufixele substantivale și cele adjectivale impune clasa ambiguă a sufixelor nominale (substantivale și adjectivale). Sufixele substantivale, de exemplu, au un conținut semantic propriu și determină „categoria conceptuală” a derivatului („acțiune”, „stare”, „calitate”, „agent”, „instrument”, „loc” etc.). Sufixele românești intră în relații diverse, remarcându-se seriile sinonimice bogate ale sufixelor diminutivale.

În limba română, un număr mare de sufixe lexicale provin din sursă externă: sunt fie moștenite din latină (-*ar*, -*ătate*, -*ciune*, -*eață*, -*el*, -*et*, -*ință*, -*os*, -*tor*), fie împrumuturi vechi (slave: -*a/enie*, -*că*, -*eală*, -*ean*, -*iță*, -*nic*, -*nie*, -*ui*; maghiare: -*aș*, -*ău*, -*șag*, -*șug*; grecești: -*ache*, -*isi*; turcești: -*giu*, -*lâc*), fie împrumuturi relativ recente, începând cu secolul al nouăsprezecelea (din franceză, italiană și latina savantă: -*ism*, -*ist*, -*iza*, -*al*). Lor li se adaugă sufixele complexe, din sursă internă. Dacă prin împrumuturile vechi inventarul sufixal românesc diferă de cel al altor limbi romanice, prin împrumuturile recente se produce o reromanizare a acestuia. Sufixele împrumutate recent pot fi complet noi (-*aj*, -*a/ent*, -*ard*, -*ier*) sau se suprapun sufixelor moștenite, creând dublete etimologice (-*ament*, -*a/ință*, -*ar*, -*atură*). Atât sufixele moștenite, cât și cele împrumutate sunt integrate în sistemul românesc, după cum reflectă derivatele cu componente de origine diferită: bază moștenită și sufix împrumutat sau bază împrumutată și sufix moștenit. Sunt foarte productive sufixele de origine latino-romanică, care se utilizează și în derivate pe teren românesc, cu bază veche românească, turcească sau maghiară.

Alternativ, pentru crearea cuvintelor noi se poate postpune un *sufixoid* (numit și *pseudosufix* sau *fals sufix*), element formativ final care dă impresia unui sufix. Sufixoidele au productivitate slabă, cu excepția câtorva care intră în numeroase compuse (precum -*crat*, -

fil, -fob, -graf, -log, -scop), formând substantive comune și proprii, adjective sau, rar, verbe. Sufixoidele apar în general în termeni aparținând limbajelor specializate (*-fug, -fob, -fil, -for, -gramă, -log, -cid*), dar se întâlnesc și în limbajul standard (*agricultură, pesticid, carnivor, organigramă*). La fel ca sufixele, pot avea unul sau mai multe sensuri. Unele sufixoide formează perechi de sinonime sau de antonime.

Româna a împrumutat sufixoide din maghiară, turcă sau neogreacă, dar cele mai multe sunt neologice, din greacă (*-pod, -scop*) sau din latină (*-cid, -col, -fer, -vor*), intrate fie direct, fie prin intermediul unor limbi moderne. În secolele al șaptesprezecelea și al optsprezecelea, sunt productive sufixoidele din turcă și neogreacă. Compusele tematice împrumutate din neogreacă între secolele al șaptesprezecelea și al nouăsprezecelea sunt înlocuite ulterior prin corespondente din latină sau alte limbi (franceză, italiană, germană), apărând astfel compuse cu etimologie multiplă.

În cadrul aplicat al prezentei lucrări, nu au relevanță pozițiile teoretice și terminologice divergente în jurul sufixoidelor și al delimitării acestora de sufixe, prin urmare utilizăm termenul hibrid de *sufix/suffixoid*. La fel, nu luăm în considerare etimologia acestor elemente formative în limba română. Din punct de vedere didactic, mai ales în acest context pur demonstrativ, ne sunt utile exclusiv forma și sensul sufixelor/suffixoidelor, împreună cu clasa lexico-gramaticală a cuvântului format.

Începând cu anii 1990, în Europa se manifestă un interes crescând pentru dezvoltarea intercomprehensiunii, aplicată limbilor romanice, germanice și slave. Intercomprehensiunea vizează competența de înțelegere reciprocă – inițial scrisă, apoi orală – și constă în aplicarea cunoștințelor vorbitorului din limba maternă, eventual din alte limbi, în limba țintă, prin transfer, fără un efort suplimentar de învățare (Klein 2004). Din perspectivă didactică, se face uneori distincția între limbi „apropiate”, „învecinate” sau „surori”, de pe o parte, și limbi „distante”, pe de altă parte, în funcție de posibilitatea sau imposibilitatea comprehensiunii în ambele sensuri (Dabène / Degache 1996; Blanche-Benveniste / Valli 1997). Pentru limbile romanice s-a propus distincția complementară între limbi

„învecinate” și limbi „apropiate”; astfel, italiana și franceza sunt considerate limbi vecine și apropiate, proximitatea facilitând învățarea reciprocă (Causa 2004), în timp ce franceza și româna sunt doar limbi vecine, întrucât fac parte din același grup lingvistic, iar învățarea reciprocă presupune mai multe dificultăți (Robert 2004, Garbarino 2009). În metodele bazate pe intercompreensiune s-a pus accentul fie pe gramatica contrastivă, fie pe transparența lexicului internațional și panromanic²; în ambele cazuri rămâne însă esențială înțelegerea reciprocă prin utilizarea propriei limbi de către fiecare vorbitor.

Limba română a fost integrată în majoritatea lucrărilor (de exemplu, Teyssier 2004) și a proiectelor (*EuRom4*, *EuroComRom*, *Galatea*, *Galanet*, *GalaPro*, *Miriadi* ș.a.) de intercompreensiune romanică. Ne oprim, pe scurt, asupra metodei celor șapte „site” (Reinheimer / Klein / Stegmann 2001³) care constituie punctul de plecare al propunerii noastre didactice. Elaborată în cadrul proiectului EuroComRom, metoda se construiește în jurul a șapte domenii lingvistice, înțelese ca niște „site” ce evidențiază progresiv cunoștințele accesibile unui vorbitor de limbi romanice într-o nouă limbă romanică plecând de la competențele sale lingvistice preliminare: prima sită selectează vocabularul internațional, aproximativ 5000 de cuvinte; a doua, vocabularul panromanic, în jur de 500 de cuvinte; a treia sită folosește corespondențele fonetice și grafice, iar a patra ia în calcul convențiile grafice și pe cele de pronunție; a cincea sită arată identitatea celor nouă tipuri sintactice fundamentale romanice în toate aceste limbi, ajutând, de exemplu, la identificarea rapidă a poziției articolului; a șasea pune în evidență elementele morfosintactice, precum desinența persoanei I plural; în fine, a șaptea sită prezintă o listă de prefixe și sufixe/suffixoide greco-latine care permit deducerea sensului unui mare număr de derivate.

² Intercompreensiunea stă și la baza aplicației telefonice *Romanica*, lansată în 2019 de Ministerul Culturii din Franța, care permite practicarea vocabularului în opt limbi romanice: franceză, română, italiană, spaniolă, portugheză, catalană, occitană și corsicană.

³ Versiunea în limba română a manualului.

În predarea vocabularului există două orientări complementare (Cavalla / Croizier / Dumarest / Richou 2009:33), abordarea onomasiologică, în care se pleacă de la sens către formă, și abordarea semasiologică, care pune accentul pe forma cuvântului sau a expresiei. Predomină, în manualele recente de limbă străină, abordarea onomasiologică. Pentru Tréville și Duquette (1996:56) însă, în procesul de învățare a unei limbi străine asociațiile se articulează într-o primă etapă în jurul formelor, în timp ce informațiile de ordin semantic apar ulterior. Întrucât atenția studentului începător este solicitată înainte de toate de forma cuvintelor, trebuie privilegiată inițial abordarea morfologică, iar abordarea semantică, introdusă gradual (1996:22). Punând accentul pe anumite regularități în structura cuvintelor, profesorul îl ajută pe student să-și organizeze vocabularul de la începutul studiului limbii străine și să creeze singur alte cuvinte pe baza elementelor deja cunoscute (Tréville / Duquette 1996:56).

Cadrul european comun de referință pentru limbi, CECR (2003⁴:15), propune abordarea axată pe acțiune în învățarea unei limbi străine: studentul trebuie să își dezvolte competențele generale necesare în societate, în particular competența lingvistică. În cadrul acesteia din urmă, competența lexicală este înțeleasă drept capacitatea de a cunoaște și de a folosi vocabularul unei limbi ca sumă de elemente lexicale și gramaticale (*CECR* 2003:92). Vocabularul este organizat în acord cu șase niveluri (de la A1 la C2), astfel încât să permită realizarea activităților comunicative receptive orale/scrise, productive orale/scrise sau interactive (2003:83), iar la fiecare nivel descriptorii evaluează volumul vocabularului însușit și pricepera de a-l utiliza (*CECR* 2003: 92-93).

În cazul limbii române pentru străini, textele metodologice aliniate *CECR* încadrează formarea cuvintelor prin derivare la nivelul B1 (Moldovan / Pop / Uricaru 2001:255-257), iar prin compunere, la nivelul B2 (Platon / Sonea / Vasii / Vilcu 2014:82). În manualele recente elaborate în conformitate cu *CECR*, derivarea este prezentată

⁴ Traducerea în limba română.

explicit la nivelul B1 (de exemplu, sufixe adjectivale, Kohn 2012:19; sufixe substantivale agentive, Kohn 2012:41; sufixe diminutivale, Kohn 2012:59), dar sufixele sunt exploatate în exerciții încă de la nivelul A1 (naționalități, profesii, instituții ș.a., Kohn 2009:13-21). Vocabularul se introduce prin exerciții de repetiție, liste de cuvinte și contextualizare, esențială pentru memorarea unităților lexicale noi. Sufixele/sufixoidele sunt studiate în mod sistematic și în manualele anterioare *CECR*, precum în Dorobăț și Fotea (1999) (formarea cuvintelor prin derivare: substantive, adjective și adverbe, I:109; sufixe pentru agent și instrument, I:129-130; substantive abstracte, I:153; substantive colective, I:186; formarea cuvintelor prin compunere, II:117; sufixe diminutivale, II:160; sufixe augmentative, II:184; derivarea cu prefixe, II:231-232). Considerăm că prezența acestora în activitatea de predare este însă mult mai eficientă atunci când se combină perspectiva teoretică cu cea aplicată, și mai ales cu activități receptive, productive și interactive.

3. PROPUNERE DIDACTICĂ

Aliniindu-ne poziției lui Tréville și Duquette (1996:56), considerăm utilă valorificarea sufixelor/sufixoidelor în procesul de predare/învățare a românei ca limbă străină, ținând cont că cele moștenite din latină sau de origine latino-romană sunt foarte frecvente (v. *supra*, 2). Pornim de la ipoteza că aceste elemente de derivare/compunere pot facilita un număr ridicat de deducții cu un efort minim de învățare din partea studenților. Sunt transferate din limba maternă în limba țintă cunoștințe lexicale și morfologice, dar și semantice (Tréville / Duquette 1996:57). Pentru vorbitorii altor limbi romanice și nu doar pentru aceștia, sunt ușor de recunoscut sufixele/sufixoidele greco-latine din componența diverselor cuvinte, fie aceste cuvinte moștenite din latină, împrumutate din diverse limbi sau create pe teren românesc. De altfel, aceste elemente formative apar, explicit sau aproape explicit, în trei dintre cele șapte „site” identificate în cadrul proiectului EuroComRom ca facilitând intercomprehenziunea romanică: vocabularul internațional, vocabularul panromană, respectiv inventarul prefixelor și sufixelor/

sufixoidelor greco-latine. Cunoașterea sufixelor/ sufixoidelor și capacitatea de a le separa corect de restul cuvântului optimizează lectura deductivă (Reinheimer / Klein / Stegmann 2001: 95). Mai mult, asimilarea unor astfel de paradigme și de mecanisme de formare a cuvintelor, pe lângă paradigmele tematice, permite memorarea rapidă, facilitează comprehensiunea și sprijină asimilarea altor cunoștințe de limbă română.

Strategia pe care o propunem poate deveni o componentă stabilă a metodologiei predării limbii române sau poate rămâne o resursă opțională. În ambele cazuri, ea poate fi încorporată în proiecte didactice existente, la momentul oportun, prin exerciții adaptate. Sufixe/sufixoidele se învață în paralel cu celelalte cunoștințe de limbă română, într-o abordare contrastivă, bazată pe comprehensiune. Referindu-ne strict la însușirea elementelor formative de care ne ocupăm, aceasta urmează, în bună parte, succesiunea celor șapte „site” menționate: sufixele/sufixoidele sunt prezentate inițial prin intermediul unor cuvinte din vocabularul internațional și panromanice, se completează ulterior serii de cuvinte derivate/compușe cu ajutorul lor și se studiază progresiv caracteristicile grafice, fonetice și morfologice ale sufixelor/sufixoidelor, până la stăpânirea lor fină și corecta analiză morfematică a cuvintelor în care intră. Pentru a exploata comprehensiunea, gradul de dificultate crește treptat: se pleacă de la unități lexicale similare între română și celelalte limbi, apoi treptat se acoperă cazurile mai dificile de cuvinte românești în care nici sufixul/sufixoidul, nici celălalt component nu au origini greco-latine sau romanice, eventual niciunul dintre cele două.

Studiul contrastiv al unităților lexicale care conțin sufixe/sufixoides trebuie însă aplicat cu anumite precauții de ordin ortografic, ortoepic și morfologic. Astfel, de la o limbă la alta diferă genul anumitor serii de cuvinte create cu sufixe/sufixoides echivalente; de exemplu, substantivele terminate în *-aj* (rom. *pasaj*, *bagaj*) sunt de genul neutru în limba română, dar corespondentele lor sunt de gen masculin în italiană, franceză, catalană și spaniolă, respectiv feminin în portugheză. Pot apărea confuzii între substantivele nearticulate de gen feminin din alte limbi romanice, în care sufixul corespunzător se

termină în *-a*, și substantivele echivalente din română cu articol definit (de exemplu, it. *libreria*, cat. *llibreria*, sp. *librería*, ptg. *livraria* vs. fr. *librairie* vs. rom. *librărie/librăria*). În cazul adjectivelor sau substantivelor, pot exista două forme distincte, pentru masculin și feminin, în unele limbi romanice, printre care româna, și o formă unică (genul comun la substantive) în alte limbi: rom. *student(ă)*, it. *studente/studentessa*, fr. *étudiant/étudiante* vs. cat. *estudiant*, sp. *estudiante*, ptg. *estudante*; rom. *posibil(ă)* vs. it. *possibile*, fr. *possible*, cat. *possible*, sp. *posible*, ptg. *possível*; rom. *capitalist(ă)* vs. it., cat, sp., ptg. *capitalista*, fr. *capitaliste*; rom. *interesant(ă)* vs. it. *interessante*, fr. *intéressant(e)*, cat. *interessant*, sp. *interesante*, ptg. *interessante*. Acestor probleme li se adaugă diferențele legate de pronunția sufixelor/sufixoidelor în cauză. Alteori accentul cuvintelor derivate/compuse variază de la o limbă la alta (sp. *academia*, cat, *acadèmia*, it. *accademia* vs. fr. *académie*, rom. *academie*, ptg. *academia*). Dificultăți suplimentare aduc variantele formale datorate uneori etimologiei diverse, fenomen întâlnit nu doar în română (*-ghie/-gie*: *litughie*, *liturgie*).

Prezentăm, în cele ce urmează, modalități concrete prin care analiza contrastivă a sufixelor/sufixoidelor romanice poate fi aplicată în diverse etape de studiu al limbii române. Deși ordonate conform *Cadrului european comun de referință pentru limbi* și adaptate cunoștințelor studenților, exercițiile sunt autonome. Vocabularul se predă într-o abordare comunicativă, în succesiunea de pași contextualizare - decontextualizare - recontextualizare (Tréville / Duquette 1996:108-129): unitățile lexicale formate cu sufixe/sufixoide sunt inițial analizate în texte scrise sau orale, studiate apoi în mod izolat, extrase din context, și în final reutilizate în contexte noi, prin activități productive. Pentru activitățile receptive – lectură ori audiere, utilizăm texte autentice, cât mai diverse. Studenții recurg la diverse strategii cognitive⁵: raționamentul deductiv (elaborarea de ipoteze privind semnificațiile plecând de la reguli de derivare/compunere cunoscute), traducerea (utilizarea limbii materne ca bază pentru comprehensiune), analiza

⁵ Tréville și Duquette (1996:74-76) clasifică strategiile directe de învățare în mnemotehnice, cognitive și compensatorii.

elementelor noi (decupajul unui cuvânt în rădăcină și sufixe/sufixoide), analiza contrastivă (compararea unor sunete și cuvinte din română, L2, cu cele din limba maternă, L1) și transferul (utilizarea cunoștințelor anterioare pentru a facilita integrarea elementelor concrete din limba nou studiată) (Tréville / Duquette 1996:75).

Tratăm aici doar sufixele/sufixoidele substantivale și adjectivale, pe care le vom numi generic nominale. Sufixele/sufixoidele și cuvintele derivate/compute ce vor fi folosite sunt proprii sau preluate din diverse surse (în principal Reinheimer / Klein / Stegmann 2001:98-99 și Schmidely (coord.) / Alvar Ezquerro / Hernández González 2001:60-63). Reproducem în continuare câteva astfel de exemple, cu variantele lor în șase limbi romanice (Reinheimer / Klein / Stegmann 2001:98-99).

Sufixe/sufixoide nominale (substantivale sau/și adjectivale)	Română	Italiană	Franceză	Catalană	Spaniolă	Portugheză
-algie	<i>nevralgie</i>	<i>nevralgia</i>	<i>névralgie</i>	<i>neuràlgia</i>	<i>neuralgia</i>	<i>nevralgia</i>
-aj	<i>pasaj</i>	<i>passaggio</i>	<i>passage</i>	<i>passatge</i>	<i>pasaje</i>	<i>passagem</i>
-al	<i>accidental</i>	<i>accidentale</i>	<i>accidentel</i>	<i>accidental</i>	<i>accidental</i>	<i>accidental</i>
-an	<i>uman</i>	<i>umano</i>	<i>humain</i>	<i>humà</i>	<i>humano</i>	<i>humano</i>
-anță	<i>alianță</i>	<i>alleanza</i>	<i>alliance</i>	<i>aliança</i>	<i>alianza</i>	<i>aliança</i>
-ar	<i>familiar</i>	<i>familiare</i>	<i>familier</i>	<i>familiar</i>	<i>familiar</i>	<i>familiar</i>
-bil	<i>comparabil</i> <i>durabil</i>	<i>comparabile</i> <i>durevole</i>	<i>comparable</i> <i>durable</i>	<i>comparable</i> <i>durable</i>	<i>comparable</i> <i>durable</i>	<i>comparável</i> <i>durável</i>
-ciclu	<i>triciclu</i>	<i>triciclo</i>	<i>tricycle</i>	<i>tricicle</i>	<i>triciclo</i>	<i>triciclo</i>
-crație	<i>democrație</i>	<i>democrazia</i>	<i>démocratie</i>	<i>democràcia</i>	<i>democracia</i>	<i>democracia</i>
-dox	<i>paradox</i>	<i>paradosso</i>	<i>paradoxe</i>	<i>paradoxa</i>	<i>paradoja</i>	<i>paradoxo</i>
-drom	<i>hipodrom</i>	<i>hipodromo</i>	<i>hippodrome</i>	<i>hipòdrom</i>	<i>hipódromo</i>	<i>hipódromo</i>
-ețe	<i>finețe</i>	<i>finezza</i>	<i> finesse</i>	<i>finesa</i>	<i> fineza</i>	<i> fineza</i>
-fil	<i>francofil</i>	<i>francofilo</i>	<i>francophile</i>	<i>francòfil</i>	<i>francófilo</i>	<i>francófilo</i>

-fag	antropofag	antropofago	anthropophage	antropòfag	antropófago	antropófago
-fob	xenofob	xenofobo	xénophobe	xenòfob	xenófobo	xenófobo
-fonie	telefonie	telefonía	téléphonie	telefonía	telefonía	telefonía
-frază	parafrază	parafrasi	paraphrase	paráfrasi	paráfrasis	paráfrase
-gamie	monogamie	monogamia	monogamie	monogàmia	monogamia	monogamia
-gen	hidrogen	hidrogeno	hydrogène	hidrogen	hidrógeno	hidrogénio
-gon	poligon	poligono	polygone	polígon	polígono	polígono
-gramă	telegramă	telegramma	télégramme	telegrama	telegrama	telegrama
-graf	biograf	biografo	biographe	biògraf	biógrafo	biógrafo
-grafie	biografie	biografia	biographie	biografia	biografía	biografía
-ic	analogic	analogico	analogique	analògic	analógico	analógico
-ie	barbarie	barbarie	barbarie	barbàrie	barbarie	barbàrie, -a
-in	alpin	alpino	alpin	alpí	alpino	alpino
-ină	duzină	dozzina	douzaine	dotzena	docena	dúzia
-ință	reședință	residenza	résidence	residència	residencia	residência
-ită	meningită	meningite	méningite	meningitis	meningitis	meningite
-iție	avarție justiție	avarizia giustizia	avarice justice	avarícia justícia	avaricia justicia	avareza justiça
-iv	explosiv	esplosivo	explosif	explosiu	explosivo	explosivo
-log	monolog	monologo	monologue	monòleg	monólogo	monólogo
-logie	biologie	biologia	biologie	biologia	biología	biologia
-man	cleptoman	cleptomane	cleptomane	cleptòman	cleptómano	cleptómano
-manie	cleptomanie	cleptomania	cleptomanie	cleptomania	cleptomanía	cleptomania
-ment	fundament	fundamento	fondement	fonament	fundamento	fundamento
-metru	centimetru	centimetro	centimètre	centímetre	centímetro	centímetro
-naut	cosmonaut	cosmonauta	cosmonaute	cosmonauta	cosmonauta	cosmonauta
-os	glorios	glorioso	glorieux	gloriós	glorioso	glorioso
-patie	telepatie	telepatia	télépathie	telepatia	telepatía	telepatia
-pedie	enciclopedie	enciclopedia	encyclopédie	enciclopèdia	enciclopedia	enciclopèdia
-ragie	hemoragie	emorragia	hémorragie	hemorràgia	hemorragia	hemorragia

-scopie	<i>radioscopie</i>	<i>radioscopia</i>	<i>radioscopie</i>	<i>radioscòpia</i>	<i>radioscopia</i>	<i>radioscopia</i>
-sofie	<i>filosofie</i>	<i>filosofia</i>	<i>philosophie</i>	<i>filosofia</i>	<i>filosofia</i>	<i>filosofia</i>
-taf	<i>epitaf</i>	<i>epitaffio</i>	<i>épitaphe</i>	<i>epitafi</i>	<i>epitafio</i>	<i>epitáfio</i>
-tate	<i>autoritate</i>	<i>autorità</i>	<i>autorité</i>	<i>autoritat</i>	<i>autoridad</i>	<i>autoridade</i>
-tecă	<i>discotecă</i>	<i>discoteca</i>	<i>discothèque</i>	<i>discoteca</i>	<i>discoteca</i>	<i>discoteca</i>
- terapie	<i>radioterapie</i>	<i>radioterapia</i>	<i>radiothérapie</i>	<i>radioteràpia</i>	<i>radioterapia</i>	<i>radioterapia</i>
-term	<i>izoterm</i>	<i>isotermo</i>	<i>isotherme</i>	<i>isoterm</i>	<i>isotermo</i>	<i>isotermo</i>
-teză	<i>metateză</i>	<i>metatesi</i>	<i>métathèse</i>	<i>metàtesi</i>	<i>metátesis</i>	<i>metátese</i>
-țipie	<i>stereotipie</i>	<i>stereotipia</i>	<i>stéréotypie</i>	<i>estereotípia</i>	<i>estereotipia</i>	<i>estereotípia</i>
-tomie	<i>anatomie</i>	<i>anatomia</i>	<i>anatomie</i>	<i>anatomia</i>	<i>anatomía</i>	<i>anatomia</i>
-tor	<i>admirator</i>	<i>ammiratore</i>	<i>admirateur</i>	<i>admirador</i>	<i>admirador</i>	<i>admirador</i>
-toriu	<i>meritoriu</i>	<i>meritorio</i>	<i>méritoire</i>	<i>meritori</i>	<i>meritorio</i>	<i>meritório</i>
-tudine	<i>amplitudine</i>	<i>amplitudine</i>	<i>amplitude</i>	<i>amplitud</i>	<i>amplitud</i>	<i>amplitude</i>
-ție	<i>delegație, combinație</i>	<i>delegazione, combinazione</i>	<i>délégation, combinaison</i>	<i>delegació, combinació</i>	<i>delegación, combinación</i>	<i>delegaço combinaço</i>
-tură	<i>scriptură</i>	<i>scrittura</i>	<i>écriture</i>	<i>escriptura</i>	<i>escritura</i>	<i>escritura</i>
-cid	<i>insecticid</i>	<i>insetticida</i>	<i>insecticide</i>	<i>insecticida</i>	<i>insecticida</i>	<i>inseticida</i>
-col	<i>agricol</i>	<i>agricolo</i>	<i>agricole</i>	<i>agrícola</i>	<i>agrícola</i>	<i>agrícola</i>
- cultură	<i>horticultură</i>	<i>orticultura</i>	<i>horticulture</i>	<i>horticultura</i>	<i>horticultura</i>	<i>horticultura</i>
-fer	<i>conifer</i>	<i>conifera</i>	<i>conifère</i>	<i>coníferes</i>	<i>conifera</i>	<i>conifera</i>
-fic	<i>frigorific</i>	<i>frigorifero</i>	<i>frigorifique</i>	<i>frigorific</i>	<i>frigorífico</i>	<i>frigorífico</i>
-vor	<i>carnivor</i>	<i>carnivoro</i>	<i>carnivore</i>	<i>carnívor</i>	<i>carnívoro</i>	<i>carnívoro</i>

EXERCIȚII INTRODUCATIVE

Chiar la primul curs se poate profita de similitudinea unor sufixe/sufixoide productive pentru a le permite studenților să descopere un număr mare de cuvinte, familiarizându-i astfel cu limba română. Exemplificăm prin două activități independente, dar complementare care permit studierea unităților lexicale, izolat sau în context.

În primul caz⁶, noțiunile fonetice preliminare sunt urmate de introducerea contrastivă, în limba maternă și în limba română, a formării cuvintelor cu câteva sufixe/sufixoide (de exemplu, adjective terminate în *-abil/-ibil*, *-al*, *-ar*, substantive terminate în *-anță*, *-aj*, *-ție*, *-logie* sau adjective/substantive terminate în *-ist*). Ca exercițiu inițial, studenții pot ghici echivalentul în română al unor cuvinte din limba maternă, până la completarea unei liste de unități lexicale românești organizate după sufixe/sufixoide, pe care profesorul o scrie pe tablă, de tipul celei de mai jos:

-bil (<i>-abil/-ibil</i>)	-abil: <i>acceptabil, afabil, agreabil, capabil, degradabil, favorabil, impecabil, impresionabil, incapabil, reciclabil, responsabil, valabil;</i> -ibil: <i>accesibil, admisibil, compatibil, convertibil, exigibil, impasibil, sensibil, imprevizibil, , oribil, vizibil</i>
-al	<i>abisal, artificial, brutal, cardinal, cultural, gravitațional, intelectual, național, personal, social, viral</i>
-ar	<i>alimentar, bugetar, cardiovascular, centenar, celibatar, portuar, parlamentar, publicitar, revoluționar, solar</i>
-anță	<i>asonanță, discordanță, discrepanță, distanță, eleganță, extravaganță, performanță, rezonanță, speranță</i>
-aj	<i>abataj, angrenaj, aliaj, bagaj, decupaj, etaj, echipaj, garaj, ghidaj, mesaj, pasaj, reglaj</i>
-ție:	<i>admirație, agitație, alimentație, asociație, consultație, fascinație, gravitație, meditație, informație, inundație, civilizație, creație, indicație</i>
-logie:	<i>antologie, biologie, cardiologie, ecologie, geologie, oftalmologie, morfologie</i>
-ist	<i>altruist, activist, capitalist, comunist, ecologist, fascist, monarhist, moralist, socialist, terorist, artist, dentist, farmacist, ciclist,</i>

⁶ Exercițiile au fost testate, cu succes, în perioada 2009-2019, în universități din România, Franța, Portugalia și Spania, în contexte diverse: predarea limbii portugheze vorbitorilor nativi de română ori de franceză; predarea limbii române vorbitorilor nativi de franceză ori de spaniolă; comprehensiunea limbii române de către vorbitori nativi de portugheză, franceză ori spaniolă.

	<i>economist, chitarist, fotbalist, baschetbalist, handbalist</i>
-ant:	<i>aberant, captivant, decepționant, delirant, energizant, enervant, fascinant, impresionant</i>
-ent:	<i>absolvent, (in)competent, absent, adolescent, atent, excelent, student, aliment, angajament, asistent, bombardament, ciment, element, faliment, fundament</i>

Aceste cuvinte au avantajul de a putea fi imediat folosite de către studenți în propoziții simple afirmative și negative. Se introduce verbul *a fi* la persoana a treia singular (*e*) și se creează situații comunicative favorabile producerii unor enunțuri simple. Folosind substantive sau adjective din lista anterioară, se cere să se continue enunțuri impersonale (*E...*, precum *E (im)posibil*, *E adevărat*; *Nu e...*, precum *Nu e admisibil*, *Nu e normal*) sau cu subiect ușor de înțeles (*Daniel e...: Daniel e dentist*, *Daniel e intelectual* etc.; *Edificiul e...: Edificiul e impresionant*, *Edificiul e oribil* etc.; *Concertul e...: Concertul e fascinant*, *Concertul e revoluționar* etc.). Utilizarea aceluiași cuvinte în sintagme nominale simple permite apoi familiarizarea cu articolul nehotărât *un* și cu genul neutru din limba română: *un angrenaj brutal*, *un bagaj cultural*, *un echipaj portuar*, *un garaj solar*, *un mesaj personal*. Pentru introducerea genului masculin, se alege două serii de cuvinte derivate formate cu sufixele productive *-ist* și *-ent*. Se cere studenților construirea cât mai multor sintagme formate din articol, substantiv și adjectiv (*un chitarist excelent*, *un ciclist incompetent*, *un economist altruist*, *un dentist atent*, *un student altruist* etc.). După ce se explică formarea femininului cu morfemul *-ă* pentru cele două serii de derivate formate cu *-ist* sau cu *-ent* și se introduce articolul nehotărât *ă*, se reia exercițiul pentru feminin (*o artistă moralistă*, *o studentă activistă*, *o fotbalistă absentă*, *o asistentă competentă* etc.).

Pentru prezentarea vocabularului în context, sugerăm exerciții de comprehensiune pe un text cu multe unități lexicale derivate/compușe internaționale și cu versiuni în diverse limbi romanice (precum *Carta drepturilor fundamentale a Uniunii*

*Europene*⁷): a) traducere aproximativă (exercițiu de comprehensiune, pe text); b) identificarea cuvintelor din limba maternă similare cu cele derivate/compose românești (exercițiu contrastiv bilingv, pe text); c) identificarea cuvintelor din limba maternă și din alte limbi romanice similare cu cele derivate/compose românești (exercițiu contrastiv multilingv, pe text); d) găsirea sufixelor echivalente din limba maternă și din română, cu o posibilă listă de sinteză a sufixelor corespondente și a informațiilor corespunzătoare: clasa lexico-gramaticală, genul, numărul și semantica derivatului (exercițiu contrastiv bilingv, fără text); e) reperarea sufixelor/sufixoidelor echivalente din diverse limbi romanice și din română (exercițiu contrastiv multilingv, fără text); f) reperarea cuvintelor echivalente din română pentru o serie de cuvinte derivate/compose din limba maternă (exercițiu contrastiv bilingv, fără text); g) reperarea cuvintelor echivalente din română și din alte limbi romanice pentru o serie de cuvinte derivate/compose din limba maternă (exercițiu contrastiv multilingv, fără text).

Propunem, în continuare, activități pentru dezvoltarea competențelor comunicative la nivelurile A1-B2 de studiu al limbii române conform *CECR*, adaptate conținuturilor lexico-gramaticale și competențelor productive orale/scrise, receptive orale/scrise sau interactive corespunzătoare fiecărui nivel. Ilustrăm exercițiile cu aceleași sufixe/sufixoide și cuvinte derivate/compose.

EXERCIȚII PENTRU NIVELUL A1

În unitățile didactice inițiale în care studenții învață să se prezinte sau să prezinte pe cineva, se studiază aspecte simple ale sufixelor/sufixoidelor, cu precădere pentru cele substantivale și adjectivale greco-latine. Activitățile prin care se introduc profesii (*jurnalist(ă)*, *polițist(ă)*, *învățător/învățătoare*, *vânzător/vânzătoare*, *actor/actriță*) sau calități (adjective terminate în *-abil*, *-ibil*) permit evidențierea productivității sufixelor/sufixoidelor, explicitarea semnificației lor (*-are*, *-ere*, *-ire*, *-âre* „acțiune”: *scriere*; *-tor/-toare*

⁷ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT> (ultima consultare: 15.02.2019).

„agent”: *scriitor-scriitoare*; *-bil* „calități”: *capabil, insuportabil*), dar și studiul relației cu genul (*-iune, -tate, -toare, -are, -ere, -ire, -âre*: sufixe ale substantivelor feminine) ori cu numărul gramatical (invarianța substantivelor terminate în *-toare*). Astfel de activități de tip productiv sunt scrierea și apoi citirea unui anunț matrimonial sau a unui anunț de angajare, urmate de întrebări din partea colegilor și prezentarea propriei persoane sau a altcuiva. Pentru activități de tip receptiv, se citește, de exemplu, un fragment din *Prima carte cu Apolodor* de Gellu Naum, și anume prezentarea pinguinului Apolodor din Labrador, cu substantive terminate în *-tor* (*scamator, dansator, tenor*), iar pentru audiție, se combină cu versiunea muzicală din spectacolul *Apolodor* al cântăreței Ada Milea.

EXERCIIII PENTRU NIVELUL A2

La acest nivel, sufixele/sufixoidele sprijină predarea unor probleme de gramatică, precum formele adjectivelor, și pot fi integrate în activități practice pe diverse teme: profesii (completare), corpul omenesc, sănătate și igienă, orientarea în oraș, instituții și servicii. Se asimilează astfel sufixe/sufixoide și serii întregi de adjective sau de substantive derivate/compose. Iterarea sufixelor prin utilizarea adjectivelor derivate (cu *-os/-oasă, -ist-istă, -ant/-antă, -ent/-entă, -esc/ească, -bil/-bilă, -iu/-ie* etc.) facilitează memorarea formelor adjectivelor pentru feminin și pentru plural. În cazul diferențelor sistematice între română și alte idiomuri neolatine, se insistă, după caz, pentru a preveni posibilele interferențe. Astfel, în scopul fixării ambelor forme, pentru masculin și pentru feminin, ale unor adjective românești (*-bil/ă, -ant/ă, -ent/ă, -ist/ă* etc.), se afișează imagini în care se alternează figuri masculine și figuri feminine în diverse situații, cerând să se aprecieze fie persoana, fie situația cu astfel de adjective: *Bărbatul este...; Femeia este...; Situația este...*. Apoi se proiectează alte imagini, lăsându-i pe studenți să reacționeze în mod liber, fără a le mai sugera adjective. Predarea vocabularului corpului omenesc și a construcțiilor cu verbul *a dura* și pronume în acuzativ poate fi completată cu lectura unui text dialogat despre un turist care ajunge la spital și are nevoie să fie orientat către diferite specializări (cuvinte derivate/compose: *chirurgie, cardiologie,*

gastroenterologie, dermatologie etc.): Ce vă doare? Vă doare inima? Trebuie să mergeți la cardiologie. Ca activitate productivă scrisă, studenții colaborează în pregătirea unui pliant turistic cu substantive derivate/compuse. Pliantul este apoi exploatat într-o activitate productivă orală între un ghid și un grup de turiști care vor să viziteze centrul orașului. Ca activități comunicative productive, tema orientării în oraș poate include descrierea unei zone urbane, cu întrebări care vizează localizarea unor instituții ori servicii și atingerea unui anumit punct, folosind cuvinte terminate în *-ie* (*librărie, măcelărie, cofetărie, florărie*). Pentru practicarea comprehensiunii orale, se ascultă melodia *Să plouă* a trupei Taxi și se completează cuvinte absente, terminate în *-ție* (*justiție, poliție*) sau *-rie* (*primărie, murdărie*).

EXERCIȚII PENTRU NIVELUL B1

Pentru un utilizator cvasi-independent, cum este studentul de nivel B1, se propune o sinteză a tipurilor de sufixe din perspectivă semantică, în cadrul unei unități didactice care are drept temă, de exemplu, petrecerea timpului liber. Pentru a examina formarea substantivelor deadjectivale abstracte prin sufixare (*-anță, -tate, -eșe, -ism, -une, -ață, -ime*), se analizează astfel de unități lexicale într-un text și se cere identificarea adjectivului-bază. Exercițiul va fi limitat la substantivele a căror bază adjectivală a fost studiată anterior. Dominarea de către studenți a genului, a numărului și a cazurilor permite recunoașterea, într-un text, a formelor declinate ale substantivelor derivate/compuse. Ca activități comunicative de producere, se scrie o cronică și se poartă un dialog argumentativ despre stereotipuri plecând de la filmul *Sunt o babă comunistă* de Stere Gulea, adaptare după romanul lui Dan Lungu. Pentru citire, sugerăm un pasaj din volumul *Toleranța și intolerabilul* al lui Andrei Pleșu, în care apoi se completează sufixele absente în cazul unor substantive și adjective derivate/compuse. Pentru o activitate receptivă orală, se vizionează de două ori un fragment dintr-un

interviu cu Dan Lungu⁸ despre romanele sale: prima dată studentul găsește cuvinte derivate/compușe, apoi transcrie înregistrarea pentru fixarea cuvintelor noi.

EXERCIIII PENTRU NIVELUL B2

O unitate pe tema copilăriei permite studiul sufixelor diminutive: -aș, -el -ic, -ică, -ior, -cior, -șor, -ioară, -iță, -uc, -că, -uș, -ușă, -uț, -uță, -uleț. După ascultarea cântecului de leagăn *Nani, nani, pușor*, se recunosc diminutivele și se analizează formarea unităților lexicale derivate. Lectura poeziei *Cea mai scumpă de pe lume* de Nichita Stănescu este urmată de identificarea și de clasificarea sufixelor diminutive, apoi de exerciții analogice diverse. Pentru o interacțiune verbală, se imaginează un dialog acasă, la masă, între mamă și copil, folosind diminutive ale unor cuvinte uzitate la masă (de exemplu, *pâinică, supică, ciocolățică, sărmăluță, lăptic, linguriță, farfurioară, șervețel*). Ca activitate productivă scrisă, se cere integrarea diferitelor sufixe diminutive într-un scenariu pentru o secvență dialogată de film cu copii sau într-o povestire cu amintiri din copilărie. Sufixele diminutive prezintă interes și din perspectiva sinonimiei, generând în limba română cele mai bogate serii de sinonime (v. *supra*, 2). La finalul lecției se pot sintetiza sufixele diminutive studiate și stabili seriile sinonimice în care acestea intră, după care se verifică posibilitatea de formare a cât mai multor diminutive plecând de la substantive date.

4. OBSERVAȚII FINALE

În prezenta lucrare am explorat învățarea sufixelor/suffixoidelor din perspectivă contrastivă și utilitatea lor în cadrul cursurilor de română pentru vorbitorii nativi de limbi romanice. Am plecat, în acest demers, de la metoda EuroComRom de intercomprehenșiune romanică și de la experiența acumulată în predarea românei studenților din Franța și din Spania.

⁸ Disponibil la adresa <https://www.youtube.com/watch?v=byvsJo80YyQ> (ultima consultare: 15.02.2019).

Am analizat prezența posibilă a sufixelor/suffixoidelor pe tot parcursul studierii limbii române, într-o strategie aliniată *CECR*. În acest scop, am propus exerciții pentru primul curs de RLS și apoi pentru nivelurile A1-B2, adaptate în funcție de nivelul studenților și de competențele comunicative vizate. Activitățile pot fi însă folosite în mod independent, toate fiind elaborate într-o abordare comunicativă, în formula contextualizare – decontextualizare – recontextualizare, iar cele receptive, însoțite de texte autentice.

De la primul contact cu româna, sufixele/suffixoidele permit încurajarea studenților în studiul acesteia, prin familiarizarea rapidă cu limba și prin demonstrarea relativei sale transparențe dinspre alte idiomuri romanice. În limita precauțiilor de care trebuie să se țină seama, parțial semnalate aici, introducerea explicită și sistematică a acestor elemente formative din perspectivă contrastivă, apoi practicarea și valorificarea lor în predarea altor cunoștințe de limbă română se arată benefice din mai multe puncte de vedere. Pe de o parte, se facilitează memorarea vocabularului și înțelegerea mecanismelor interne ale lexicului, iar, prin repetiție, fixarea unor probleme de gramatică, cum ar fi genul substantivelor și formele adjectivelor. Pe de altă parte, se previn confuzii cu alte limbi romanice cunoscute de studenți și diverse greșeli ortografice, ortoepice, morfologice ori lexicale. Aplicațiile autonome propuse în scop demonstrativ sugerează că această strategie poate fi integrată într-un parcurs didactic deja elaborat, ajutând predarea românei vorbitorilor de limbi romanice și străinilor în general.

BIBLIOGRAFIE

Studii lingvistice și didactice:

Bidu-Vrănceanu, Angela / Călărașu, Cristina / Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana / Mancaș, Mihaela / Pană Dindelegan, Gabriela, 1997, *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, București, Editura Științifică.

Blanche-Benveniste, Claire / Valli, André, 1997, „Une grammaire pour lire en quatre langues”, în Claire Blanche Benveniste / André Valli (coord.), *Le français dans le monde*, 1997 (11),

- L'Intercompréhension : le cas des langues romanes*, Paris, Hachette.
- Causa, Mariella, 2004, „Langue officielle, langue seconde, langue proche, langue voisine... bref, l'italien dans tous ses états !”, *ELA. Etudes de Linguistique Appliquée*, 136, 419-448.
- Cavalla, Cristelle / Crozier, Elsa / Dumarest, Danièle / Richou, Claude, 2009, *Le vocabulaire en classe de langue*, Paris, Clé International.
- Dabène, Louise / Degache, Christian (coord.), 1996, „Comprendre des langues voisines”, *ELA. Etudes de Linguistique Appliquée*, 104, Paris, Didier.
- Garbarino, Sandra, 2009, „Le roumain est-il vraiment une langue voisine?”, în Maria Helena Araújo e Sá *et al.* (org.), *A intercompreensão nas línguas românicas*, Aveiro, Universidade de Aveiro, 197-223.
- Klein, Horst Günter, 2004, „L'eurocompréhension (Eurocom), une méthode de compréhension des langues voisines”, *ELA. Etudes de Linguistique Appliquée*, 136, 403-418.
- Meißner, Franz Joseph / Meissner, Claude / Klein, Horst Günter / Stegmann, Tilbert, 2004, *EuroComRom – Les sept tamis : lire les langues romanes dès le départ*, Aachen, Shaker.
- Reinheimer, Sanda / Klein, Horst Günter / Stegmann, Tilbert, 2001, *EuroComRom - Șapte site: să citim și să înțelegem simultan limbile române*, București, Editura Cavallioti.
- Robert, Jean-Michel, 2004, „Proximité linguistique et pédagogie des langues non maternelles”, *ELA. Etudes de Linguistique Appliquée*, 136, 499-511.
- Sala, Marius (coord.), 2001, *Enciclopedia limbii române*, București, Univers Enciclopedic.
- Schmidely, Jack (coord.) / Alvar Ezquerro, Manuel / Hernández González, Carmen, 2001. *De una a cuatro lenguas. Intercomprensión románica: del español al portugués, al italiano y al francés*, Madrid, Arco Libros.
- Teyssier, Paul, 2004, *Comprendre les langues romanes: du français à l'espagnol, au portugais, à l'italien et au roumain*, Paris, Éditions Chandeigne.

Tréville, Marie-Claude / Duquette Lise, 1996, *Enseigner le vocabulaire en classe de langue*, Paris, Hachette.

*** *Cadrul european comun de referință pentru limbi. Învățare. Predare. Evaluare*, Diviziunea Politici lingvistice Strasbourg, traducere coordonată și revizuită de George Moldovanu, Tipografia Centrală, Chișinău, 2003 (original: *Cadre européen commun de référence pour les langues : apprendre, enseigner, évaluer*, Division des Politiques Linguistiques Strasbourg, Paris, Didier, 2001.)

*** *Gramatica de bază a limbii române (GALR)* (coord. Gabriela Pană Dindelegan), București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2010.

Manuale și texte metodologice de RLS:

Dorobăț, Ana / Fotea, Mircea, 1999, *Limba română de bază: manual pentru studenții străini*, I-II, Iași, Institutul European.

Kohn, Daniela 2009, *Puls. Manual de limba română pentru străini*. Curs și Caiet de exerciții, A1-A2, Iași, Polirom.

Kohn, Daniela, 2012, *Puls. Manual de limba română pentru străini*. Curs și Caiet de exerciții, B1-B2, Editura Polirom, 2012.

Moldovan, Victoria / Pop, Liana / Uricaru, Lucia, 2001, *Nivel prag pentru învățarea limbii române ca limbă străină*, Consiliul Europei, Departamentul de Limbă, Cultură și Civilizație Românească, Facultatea de Litere, Universitatea "Babeș-Bolyai" Cluj-Napoca, și Institutul Limbii Române, Ministerul Educației și Cercetării București și Consiliul de Cooperări Culturale, Strasbourg.

Platon, Elena / Sonea, Ioana / Vîlcu, Dina, 2012, *Manual de limba română A1-A2*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință.

Platon, Elena / Sonea, Ioana / Vasiiu, Lavinia / Vîlcu, Dina, 2014, *Descrierea minimală a limbii române. A1, A2, B1, B2*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință.

METODE INTERACTIVE ÎN PREDAREA LIMBII ROMÂNE CA LIMBĂ STRĂINĂ - EXPERIENȚE DIDACTICE

Petru Apachiței

Universitatea de Studii Străine, Beijing

ABSTRACT

The process of teaching a foreign language as second language requires students to use basic skills such as listening/speaking, reading/writing (generic competence). Nowadays teaching a language, mother-tongue or second language, suppose a series of detailed processes which are focused on a communicative approach. This process necessarily requires an active involvement of the trainees in the teaching-learning activity. After learning the vocabulary and understanding the grammar mechanisms, it's necessary to develop the communicative skills, either from the existing content or by creating new contexts for communication, on the topic related to the texts. From my teaching experience, I noticed that, taking in account the limited time for the formal learning process with large groups of students (20-23 in each group), the accent in the courses is put in general on the frontal activity, combined with the individual work, in solving some work tasks. Therefore, it's more and more necessary to create some contexts for valorizing the formative effects of the activity in pairs and in groups. These activity forms are creating the conditions for an interactive approach, involving all trainees in the communicating process. Our paper contains some theoretical reflections resulting from using five interactive methods during our classes. The methods are chosen from the strategies for developing the critical thinking and the writing skills. But the main purpose of their use in the second language teaching classes is a linguistic one, of course, the development of their communicative skills, and not necessarily the development of critical, reflexive and autonomous thinking. Another equally important aim

which is touched is an affective one, respectively to increase the self-confidence of the students, in their ability to use the Romanian language in their own communicative process. The methods are suitable in a different manner, depending on the level of the students from each year of study. It is also pointed out that choosing a method depends on the teaching-learning content and especially the type of activity, respectively practical course for Romanian language, writing course or course for Romanian culture and civilization.

KEYWORDS

Teaching strategies, interactive methods, communicative skills, pair work and group work

În procesul de predare-învățare a limbii române ca limbă străină, formabilul trebuie să facă dovada unor competențe diferite, pentru a răspunde solicitărilor profesorului, în sensul participării la diverse activități de învățare, care îi sunt propuse pentru a putea progresa. Aceste abilități au fost teoretizate de abordarea comunicativă în contextul ultimelor două decenii ale secolului trecut, iar astăzi se acceptă că ele sunt în număr de patru: competența de înțelegere a mesajelor orale și scrise, respectiv de exprimare orală și scrisă.

Lucrările recente elaborate de Consiliul Europei - *Cadrul european comun de referință pentru limbile străine* (Consiliul Europei, 2001) - au făcut posibilă o definiție mai detaliată a acestor competențe, numite acum generic "activități lingvistice". Aceste activități sunt: producerea mesajelor orale și scrise, înțelegerea mesajelor orale și scrise, interacțiunea orală și scrisă, respectiv medierea și orală sau scrisă. Acest nou mod de desemnare presupune crearea unor instrumente mai precise pentru a dezvolta mai bine abilitățile subiecților și organizarea mai eficientă a sarcinilor de învățare. Acestea permit profesorului să facă diferențe mai nuanțate atunci când optează pentru una sau alta dintre strategiile propuse în activitatea sa didactică.

De asemenea, au fost redefinite abilitățile de comunicare. Ele reprezintă așa-numitele "competențe lingvistice comunicative", care sunt împărțite în trei categorii principale: lingvistice, sociolingvistice și pragmatice.

În timp ce cunoștințele lingvistice sunt binecunoscute și avute permanent în vedere în activitatea de predare-învățare a unei limbi străine, nu același lucru se poate spune despre abilitățile sociolingvistice și pragmatice. Ori tocmai acestea din urmă validează calitatea de vorbitor a celui care învață o limbă străină, căci utilizarea unei limbi, inclusiv învățarea ei, cuprinde un șir de acțiuni îndeplinite de persoane care, în calitate de indivizi și de actori sociali, își dezvoltă un ansamblu de competențe generale, dar, mai ales, o competență de comunicare, bazată pe exploatarea mijloacelor lingvistice. Ei utilizează competențele de care dispun în contexte și condiții variate, conformându-se diferitelor constrângeri în vederea realizării activităților comunicative, care permit receptarea și producerea textelor pe anumite teme asupra unor domenii specifice, aplicând strategiile corespunzătoare cele mai adecvate, pentru îndeplinirea sarcinilor date. Competența de comunicare a utilizatorului își găsește așadar aplicare în realizarea activităților comunicative variate, care implică recepția, producerea, interacțiunea, medierea (mai ales activitățile de traducere și interpretare), fiecare dintre aceste moduri de activitate fiind susceptibile de a fi realizate fie în formă orală, fie în forma scrisă, fie în ambele forme.

Deși în afara spațiului european și, deci, neurmând directivele stipulate prin documentele de politici lingvistice europene, filosofia educațională din domeniul învățării limbilor străine în China urmărește tocmai acest scop pragmatic. Căci absolvenții secțiilor de limbi străine de la Universitatea de Studii Străine din Beijing, cea mai prestigioasă unitatea de învățământ superior din China în domeniul învățării limbilor străine, se pregătesc pentru o carieră de traducător, interpret, jurnalist la Radio China Internațional sau, în cel mai bun caz, de diplomat sau funcționar la diferite ambasade sau ministere din China. Deci, în cadrul cursurilor, după însușirea lexicului și înțelegerea mecanismelor gramaticale în construirea

enunțurilor, e necesară exersarea comunicării, fie plecând de la conținuturile existente, fie prin crearea unor noi contexte de comunicare, pe teme conexe textelor propuse.

Din experiența noastră didactică, am observat că, în condițiile lucrului cu grupe mari de studenți (câte 20-23 în fiecare grupă) și având în vedere timpul limitat afectat învățării formale, în cadrul cursurilor, accentul cade în principal pe activitatea frontală, combinată cu cea individuală, în rezolvarea unor sarcini de lucru. Am considerat așadar necesară crearea unor contexte de valorificare a valențelor formative ale lucrului în perechi și pe grupe. Aceste forme de organizare a activității permit abordarea unor metode interactive, care favorizează participarea tuturor formabililor la procesul de comunicare în limba-țintă.

Eficiența strategiilor didactice interactive - metode active, materiale, forme de organizare a activității - este incontestabilă. Avantajele acestor strategii participative sunt binecunoscute, de aceea vom enumera aici doar câteva dintre acestea.

Din perspectiva studentului, acesta devine, din obiect, subiect al învățării, coparticipând la propria formare; îi este angajat întreg potențialul de cunoaștere; un demers participativ îi asigură acestuia condiții optime de a se afirma prin activitate individuală și în echipă, îi dezvoltă gândirea critică, autonomă și reflexivă, îi dezvoltă motivația pentru învățare și permite o autoevaluare optimă a nivelului de pregătire.

Din perspectiva profesorului, metodele interactive asigură un grad mult mai mare de eficiență în activitatea didactică, în sensul formării de competențe studenților (componenta *savoir-faire*), dincolo de componenta cognitivă, de bagajul de cunoștințe (componenta *savoir*) vizat prin lecțiile cu caracter expozitiv; profesorul devine un partener în activitatea de formare, animator, mediator, consilier, pedagog; în fine, strategiile participative permit evaluarea continuă a nivelului de pregătire atins de către fiecare subiect, la un moment dat.

Vom prezenta în continuare câteva dintre metodele active aplicate în activitatea de predare-învățare cu studenții chinezi. Aceste metode

18/11/2018

Metoda *Gândeți. Lucrați în perechi. Comunicați*. După parcurgerea textului propus în manualul de limba română, am trecut „dincolo de text”, prin crearea unor momente de comunicare orală și scrisă, alternând formele de organizare a activității didactice, respectiv individual, în perechi și în grup. Am propus așadar studenților un *studiu de caz*, respectiv cazul Adriana Ilescu, un

caz destul de mediatizat în România la acea vreme. În scopul prezentării cazului, studenții au primit o fișă cu informații sintetice și au vizionat un scurt material jurnalistic de consemnare a cazului, din mass-media audiovizuală românească. După ce a fost asigurată înțelegerea, li s-a cerut studenților să-și exprime opinia, prin formularea de argumente pentru, respectiv împotriva deciziei de a deveni mama la la vârstă înaintată. După activitatea individuală, în care studenții au notat pe fișă propriile argumente, s-a trecut la activitatea în perechi. Pentru a evita monotonia și pentru a asigura o interacțiune cât mai largă în cadrul grupului, am aplicat *metoda ceasului*. Pentru o fiecare dintre cele 12 ore de pe cadranul ceasului, studenții și-au găsit în spațiul clasei câte un corespondent. Am stabilit așadar “întâlnirea de la ora 6”, de această dată, deci studenții au avut din nou posibilitatea de a lucra împreună cu un alt

coleg decât colegul de bancă. Am lărgit *rețeaua de discuții* și s-a trecut la activitatea pe grupe de câte patru. Studenții și-au completat permanent în acest timp lista de argumente formulată inițial prin activitatea individuală, prin preluarea ideilor formulate de ceilalți colegi pe care și le-au notat pe fișă proprie.

Metoda întrebărilor duale sau Colțurile. Această metodă este o activitate de învățare care ia forma unei dezbateri și le cere să parcurgă procese de grup pentru a formula argumente constructive în favoarea unei idei. Activitatea *Colțurile* poate fi folosită ca mijloc activ și agreabil de a conduce dezbateri bazate pe probleme controversate de la care se pot prezenta două sau trei poziții. S-a cerut așadar studenților să se așeze pe unul sau altul dintre cele două rânduri de bănci ale sălii de curs, după cum aprobă sau dezaprobă situația prezentată prin cazul propus, respectiv cazul Adriana Iliescu. Cele două grupuri astfel formate și-au ales un purtător de cuvânt care a reprezentat grupul la dezbateri care a urmat. Rând pe rând, cele două grupuri și-au prezentat pe scurt poziția și motivele principale care le susțin punctul de vedere. După ce unul dintre purtătorii de cuvânt a susținut moțiunea sa, membrii celuilalt grup, prin delegatul lor, și-au exprimat opinia. Li s-a explicat că argumentele auzite pot conduce la schimbarea părerii unora dintre ei și, ca urmare, pot oricând să schimbe grupul. De asemenea, studenții au înțeles că membrii grupului trebuie să fie cât mai convingători, astfel încât să-și păstreze sau să-și atragă cât mai mulți aderenți de partea lor. În plus, este foarte important de știut că, după ce un grup își susține argumentele, celălalt grup are nevoie de câteva minute în care să-și formuleze propriile argumente care să demonteze opinia grupului advers.

Dezbateri care s-a creat a fost una foarte animată, în care fiecare parte și-a susținut cu multă convingere argumentele care i-au determinat să se situeze pe una sau alta dintre poziții.

Bineînțeles că profesorul evită să-și exprime propria opinie cu privire la problema prezentată. Rolul profesorului de limba română ca limbă străină, în cazul nostru, este acela de ea de a-i ajuta pe studenți să-și formuleze ideile într-o limbă română cât mai corectă și mai clară și să nuanțeze, să precizeze sensul ideilor exprimate.

De menționat faptul că 80 la sută dintre studenți s-au situat pe poziția acuzatorilor și și-au susținut cu tărie argumentele împotriva. Studenții provin în totalitate din familii cu un singur copil și poate de aici o posibilă explicație a atitudinii pe care au adoptat-o majoritatea dintre ei.

Linia valorică. După încheierea dezbaterii, li s-a cerut studenților să se așeze pe o linie imaginară de la 0 la 100, în care 0 înseamnă negare totală, iar 100 înseamnă aprobare totală. A fost interesant să observ că niciun student nu s-a poziționat la cele două extremități, respectiv pe punctele 0 și 100, și nici la punctul 50, ceea ce ar fi însemnat incapacitatea de a formula fără echivoc o judecată de valoare.

Evaluarea activității s-a realizat prin tema pentru acasă, în care studenții au avut de redactat un text argumentativ plecând de la cazul analizat.

În concluzie, vom afirma că toate aceste metode active și-au dovedit eficiența, din perspectiva unei abordări comunicative a procesului de învățare a limbii străine. Ceea ce este absolut remarcabil este faptul că, fără nicio excepție, toți studenții s-au implicat în activitățile de comunicare orală și scrisă din cadrul cursului. Deși nu ne-am propus în special obiective afective, respectiv formarea de convingeri și concepții etice, tocmai acestea au constituit mobilul care a determinat implicarea activă a studenților în comunicare. Studenților le-a crescut încrederea în sine, în capacitatea lor de a utiliza limba română în comunicarea proprie, discuția prelungindu-se și după încheierea cursului. Deși par cronofage și creează uneori momente de rumoare în spațiul sălii de curs, mai ales în momentele de alternare a formelor de activitate, aceste metode au o valoare formativă incontestabilă.

BIBLIOGRAFIE

- * * *, Consiliul European, *Cadrul European Comun de Referință pentru Limbi*, 2001
- Templu, C., J. Steele, Meredith K., *Proiect LSDGC: Metode de gândire critică*, New York, 1997
- * * *, *Scrisul și gândirea critică*, în revista “Școala reflexivă”, Asociația LSDGC (Lectura și Scrierea pentru Dezvoltarea Gândirii Critice), vol. I, nr. 3, Cluj-Napoca, 2016

* * *, *Limba română*. Curs universitar, vol. al III-lea, Editura
Universității de Studii Străine, Beijing, 2002

